VLADIMIR HANGA

CAIUS IULIUS CAESAR

VLADIMIR HANGA

CAIUS IULIUS CAESA

RVLADIMIR HANGA

CAIUS IULIUS CAESA

RPortretul redesenare de V. SALCKER

UXORI DILECTISSIMAE D. D

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

O nouă carte se adaugă la numărul celor care se ocupă de viața și faptele lui Caesar. În fiecare an, mereu alte și alte lucrări vin să înfățișeze cariera celui mai de seamă general roman.

Între zeificarea marelui ostaș și minimalizarea acestuia se înscrie O gamă variată de opinii și, uneori, de credințe, care în marea lor majoritate pornesc de la erou. Cartea de față încearcă să plece de la împrejurări, pentru a lumina geneza și maturizarea unei vieți ce-și datorează genialitatea numai înțelegerii sensului pe care împrejurările îl dezvăluie acelora care știu să le privească atent și cu dorința de a le pătrunde.

În ce ne privește, noi am povestit faptele urmărind cît mai fidel adevărul istoric, reținîndu-ne, pe cît ne-a fost posibil, de la judecăți de valoare, fiind convinși că opinia pe care cititorii și-o vor face despre cel mai roman dintre romani constituie, în esență, aprecierea dreaptă a

Autoru

lPROLEGOMENE

Despre Caius Iulius Caesar, figură proeminentă a istoriei antice, s-a scris mult, încercîndu-se, într-o :nanieră sau alta, să se

descifreze tainele ascensiunii glorioase a eroului care a pus bazele monarhiei romane.

Puţine personaje istorice au ridicat atîtea discuţii în literatura de specialitate ca şi Caesar şi puţine din ele şi-au atras asupra lor atîtea simpatii sau antipatii. Mai mult chiar : prin- tr-un anacronism criticabil, sub aspectul cercetărilor ştiinţifice, dar uneori inerent biografilor istorici ce se integrează pînă la limită cu eroii descrişi, Caesar apare adesea ca o personalitate contemporană, vie, atrasă prin ficţiune în viitoarea luptelor politice ale epocii respectivilor biografi, dată drept model de activitate politică sau socotită ca un exemplu negativ şi, în consecinţă, blamabil.

Avea dreptate, aşadar, Cicero, cînd îi spunea lui Caesar că posteritatea, asemenea contemporanilor, va discuta mult şi cu pasiune despre el. Afirmaţia oratorului şi-a păstrat într-adevăr valabilitatea pînă în zilele noastre.

Suetonius, de pildă, îi recunoştea calităţile fizice şi morale ale marilor comandanţi de oşti, iar Velleius Paterculus vedea în el un Alexandru Macedón, spre deosebire de care, însă, nu se îmbăta şi nici nu se mînia vreodată. La rîndul său, Cicero, mai mult din sinceritate decît din curtoazie căutată, îi recunoştea drept calităţi blîndeţea şi clemenţa *(mitis clemensque natura)*.

Toate acestea nu împiedică pe acelaşi Suetonius să remarce cruzimea cu care Caesar a dus războiul împotriva gallilor şi jafurile pe care el le-a îngăduit soldaţilor săi dornici de îmbogăţire, ceea ce constituie şi obiectul unor aluzii ale poetului contemporan Catullus.

în evul mediu, deşi ideologia teologică şi mistică se opunea încercărilor menite să aducă în discuţie viaţa şi activitatea marilor persoane laice din antichitate, în afara celor acceptate de biserică, cezarismul, ca element

politic, stăruie totuşi în formula sfîntului imperiu romano-german.

Renaşterea, eliberînd, în cadrul noilor raporturi sociale, personalitatea umană de sub jugul bisericii şi redînd studiilor clasice întreaga lor valoare, a pus în circulaţie şi opera lui Caesar şi, implicit, a redescoperit complexa sa personalitate.

Montaigne, Bayle şi chiar prelatul Bossuet vorbesc cu admiraţie de el, iar Montesquieu găseşte explicaţia glorioasei sale cariere în calităţile geniale care i-ar fi adus succesul, oriunde şi oricînd, indiferent de condiţiile materiale şi morale ale epocii.

După revoluţia burgheză, interesul pentru personalitatea lui Caesar creşte considerabil. Partizanii unei conduceri politice ferme l-au luat drept model. Napoleon I şi apoi Napoleon al IlI-lea, acesta din urmă consacrînd lui Caesar o vastă istorie, fac din marele comandant un adevărat idol, ridicîndu-l la rangul unui erou, în sensul pe care Carlyle îl dădea acestui termen.

Istoricii germani Drumann şi mai ales Th. Mommsen l-au admirat fără nici o limită. Socotindu-l ca singurul geniu creator pe care l-a dat Roma şi ultimul produs al lumii antice, gîndindu-se probabil la necesitatea unificării Germaniei fărîmiţate, Mommsen a văzut în Caesar prototipul omului chemat să unifice un stat, aşa cum intenţiona să devină, nu fără succes, Bismarck, cancelarul de fier.

Camille Jullian însă, fost profesor la Colegiul Franţei, acuză pe Caesar fără cruţare, supunîndu-l unui sever rechizitoriu. Apărător al vechii civilizaţii gallice, care, după el, constituie sorgintea civilizaţiei franceze, şi ridicîndu-se împotriva romanilor cuceritori, C. Jullian vede în Caesar un cotropitor nemilos, distrugătorul unei vechi şi înfloritoare culturi

materiale şi spirituale, şi, mai ales, pe ucigaşul eroului gali — primul francez în concepţia istoricului — Vercinge- torix, ce şi-a apărat cu demnitate şi curaj patria şi neamul.

Italianul Ferrero, talentatul diletant al istoriei romane, este, de asemenea, un adversar al lui Caesar, pe care, privin- du-l ca pe un aventurier şi ratat genial, îl consideră un produs al întîmplării.

La rîndul său, profundul cunoscător al antichităţii, Ed. Meyer, consideră pe Caesar drept un vizionar genial, ale cărui planuri — anticipînd în mod prematur o formă de stat, monarhia helenistică, ce nu-şi va găsi putinţa de cristalizare decît în epoca împăratului Constantin — erau, însă, destinate, evident, insuccesului.

Alţi istorici cum sînt, de pildă, englezii Adcock şi Syme, nu cred că Caesar ar fi voit să pună bazele unei monarhii de tip helenistic, ci că a intenţionat să continue politica pre- decesorilor săi, bizuindu-se pe anumite pături sociale, ale căror interese ie reprezenta. Modernizîndu-şi în multe privinţe exprimarea, aceşti autori folosesc numeroase elemente de comparaţie din lumea capitalistă, urmărind, în acest chip, să dea lucrării lor un caracter pragmatic. în fine, J. Carco- pino, maestru al istoriei Romei, consacrînd lui Caesar o vastă şi profundă lucrare, opiniază că marele general este un viguros şi suplu demiurg politic, a cărui „revoluţie" personală a pus, pentru mai multe secole, bazele statornice ale Imperiului roman.

Viaţa şi activitatea lui Caesar au format, de asemenea, obiectul multor cărţi, aşa-zise de popularizare, care, transfigu- rînd datele istoriei şi romanţîndu-le uneori, au pus în circulaţie ideile cele mai extravagante cu privire la cariera şi succesele acestuia.

Asemenea opinii atît de diferite şi, cum am mai spus, contradictorii, privite în ansamblul lor, reliefează uneori lipsa unei metode de cercetare ştiinţifică, iar alteori a unei concepţii materialiste de analiză a fenomenelor sociale.

Cercetarea atentă a izvoarelor antice, în lumina materialismului dialectic şi istoric, şi studiul atent al bibliografiei istorice sociailiste îngăduie ca viaţa, activitatea în întreaga operă a lui Caesar să poată fi apreciate veridic, în cadrul dezvoltării statului roman. Este ceea ce urmănim în lucrarea de faţă.

Caius Iulius Caesar apare în momentul istoric în care contradicţiile societăţii sclavagiste romane se înteţesc, ridicînd probleme sociale dificile pentru partidele politice ale vremii.

Deşi între cele trei partide ale epocii : *optimates* (marii proprietari 'funciari), *equites* (cavalerii — aristocraţia financiară) şi *populares* (micii proprietari de pămînt) existau deosebiri importante cu privire la politica internă şi externă a statului roman, menţinerea sclaviei şi înăsprirea exploatării sclavagiste constituiau, totuşi, pentru ei o platformă comună de acţiune. De aceea, aceste partide urmăreau, tocmai în vederea consolidării poziţiei lor economice, întărirea puterii centrale care, pentru a putea înăbuşi răzvrătirile sclavilor şi ale sărăcimii, a trebuit să îmbrace o formă autoritară, în speţă, o dictatură. Deşi toate partidele priveau, aşadar, ca o necesitate instaurarea dictaturii, totuşi, în momentul în care se punea în mod concret problema statornicirii ei, apăreau divergenţe serioase, deoarece reprezentanţii celor trei partide se socoteau în egală măsură îndrituiţi să o îndeplinească. De aici, sîngeroasele lupte civile de la Roma, care s-au terminat cu

instaurarea monarhiei, singura formă de stat capabilă să salveze existenţa statului sclavagist roman, ameninţat de contradicţii interne şi de primejdii dinafară.

Trecerea de la republică la monarhie nu s-a făcut, însă, brusc, ci oarecum lent, pe calea dictaturilor militare, care au întărit, prin statornicirea unor relaţii sociale corespunzătoare, convingerea că forma autoritară de stat este singura capabilă să salveze Roma de la prăbuşire.

La întronarea dictaturii şi apoi la trecerea spre monarhie au mai contribuit încă doi factori : pe de-o parte, transformarea armatelor romane în armate de profesie, gata să devină instrumente docile în mîinile marilor comandanţi, care nu uşor puteau să se obişnuiască, după terminarea victorioasă a campaniilor, cu viaţa civilă şi, pe de altă parte, contradicţia dintre formele organizatorice ale statului-cetate şi cele reclamate de noul stat roman, care cuprindea, pe lîngă Roma şi Italia, numeroase provincii.

Dictatura lui Caesar este ultima şi cea mai eficace dintre dictaturile militare ce-au pregătit trecerea spre monarhia lui August, căci acesta ñu a făcut, în realitate, decît să ducă mai departe, cu mai multă prudenţă, abilitate şi menajamente faţă de vechile cercuri republicane, politica autoritară a înaintaşului său.

Cu alte cuvinte, rolul istoric al lui Caesar nu a fost determinat ad-hoc de o minte genială, dornică să stăpînească şi să cucerească, dintr-un capriciu sau ambiţie, lumea cunoscută pe atunci, ci a fost impus de dezvoltarea vieţii sociale, de cerinţele epocii.

Nu este mai puţin adevărat, însă, că Caesar a intuit, cu genialitatea ce-l caracteriza, în mod real, acest rol, pentru care

s-a pregătit mereu şi a luptat, reuşind să-l îndeplinească strălucit. În acest sens, caracterizarea lui Cicero cu privire la Caesar şi la politica lui apare străbătută de un tîlc ascuns : „Caesar nu ştie încotro ne duce ; noi sîntem sclavii lui Caesar, iar Caesar este sclavul împrejurărilor".

Genialitatea sa a constat, aşadar, în înţelegerea rolului impus lui de mersul societăţii — în afara căreia străduaniile oricui nu valorează nimic — şi în realizarea acestui rol cu toată iscusinţa şi cu tot talentul cu care-l înzestrase natura. într-adevăr, instituţiile republicane se perimaseră şi rămăseseră asemenea unor haine strimte pentru un corp prea dezvoltat. Ele trebuiau schimbate, în raport cu întinderea teritorială a noului stat şi cu nevoile clasei posedante. De aceea, o nouă formă de conducere trebuia creată : ea avea să întindă gloria Romei pînă la marginile Oikumenei. Caesar a urmărit acest scop cu multă tenacitate, dar şi cu multă maleabilitate, apropiin- du-se de puterea politică şi depărtîndu-se de ea în măsura în care evenimentele îi erau prielnice sau potrivnice. în lupta pentru cucerirea puterii politice, Caesar se dovedise superior tuturor. Se poate deci spune că el fusese „alesul" istoriei sau, altfel spus, „impusul" ei.

Caius Iulius Caesar se trăgea, după tată, dintr-o veche familie patriciană, ce pretindea că descinde din Aeneas, fiul Afroditei, legendarul erou troian, iar după mamă dintr-o familie plebeiană. Era nepot prin alianţă al ilustrului Marius, conducătorul de odinioară al partidului popularilor, şi ginere al lui Cornelius Cinna, ajuns după moartea lui Marius şeful aceluiaşi partid. Caesar, cu toate că aderase şi el la partidul popularilor, era conştient că, pentru a-şi duce rolul la bun

sfîrşit, drumul cel mai sigur era acela al străduinţelor proprii. De aici, încordata sa muncă intelectuală şi fizică, exerciţiile sale literare şi corporale, studierea profundă a retoricii şi artei militare ; de aici, într-un cuvînt, grija de a se forma cît mai complet, atît pe plan intelectual şi moral, cît şi fizic. Şi, în adevăr, pentru a fi cel dintîi din Roma, dorinţă ce însufleţea pe tînărul Caesar în acea vreme într-o formă mai mult sau mai puţin deschisă, era necesar să fie în egală măsură om de cultură şi ostaş, orator şi om de societate, atlet şi bun administrator.

începînd-şi cariera politică la o vîrstă relativ tîrzie, la treizeci şi doi de ani — însuşi eroul nostru constatase, privind o statuie de a lui Alexandru, că la această vîrstă macedoneanul cucerise lumea, pe cînd el, romanul, încă nu înfăp- tuise nimic vrednic de posteritate — Caesar reuşeşte în mai puţin de un deceniu să ajungă consul, după ce, în prealabil, încheiase cu Pompei şi Crassus înţelegerea cunoscută sub numele de primul triumvirat.

Această înţelegere privată, încheiată între cei trei mari oameni politici din Roma veche, fără a fi o conspiraţie, cum o numea Titus Livius, sau cartel electoral, cum o botezase Dio Cassius, era un pact de guvernămînt menit să consacre, în afara oricăror forme constituţionale tradiţionale, înlocuirea procedeelor de conducere democrată cu o conducere personală autoritară, pe care o impuneau noile condiţii de viaţă de la finele republicii.

De acum înainte întreaga sa viaţă şi activitate se confundă cu istoria Romei. Strălucita sa campanie din Gallia, trecerea Rubiconului, lupta împotriva lui Pompei, victoriile sale militare fulgerătoare şi decisive

din bazinul mediteranean *(veni, vidi, viei)* şi în cele din urmă Idele lui Marte sînt în egală măsură etapele istoriei unei cetăţi şi etapele vieţii unui mare om politic.

Idele lui Marte .au însemnat sfârşitul acestei glorioase cariere, dar nu şi acela al operei lui Caesar ; ele reprezintă izbucnirea, într-o formă violentă, a unor tradiţii republicane seculare, pe care Caesar, punînd

bazele unei noi ordini statale, le încălcase ; la aceasta se adăugaseră poate unele duşmănii personale şi chiar invidia

.în adevăr, în ochii celor ataşaţi de instituţiile vechii republici, Caesar apărea ca un uzurpator al puterii suverane. Dar ceea ce supăra pe vechii republicani era, în fapt, mai mult forma noului guvernămînt, decît realităţile pe care acesta le ascundea, şi în conservarea cărora erau, totuşi, interesaţi. Uneori, fastul cezarian, alteori încălcarea unor semne de obedienţă la care senatul avea dreptul, după tradiţie, în fine, nerespectarea unor ceremonii şi obiceiuri mai vechi — toate acestea enervau pe cei obişnuiţi cu o viaţă democratică republicană. Deşi Caesar refuzase în public semnele demnităţii regale, respingînd, în aplauzele poporului, după cum ne relatează Plutarh, diadema regală, pe care consulul Anto- nius i-o întinsese de mai multe ori, totuşi minoritatea republicană, geloasă pentru vechile ei privilegii pierdute, vedea în

Caesar, dacă nu un tiran, cel puţin un pretendent la tiranie. Suprimarea lui fizică apărea în ochii acesteia singurul mijloc de a readuce la viaţă o formă de stat ce murise, însă, pentru totdeauna.

A doua zi după crimă s-a dovedit veracitatea celor spuse de Caesar : „Republica nu este decît un cuvînt gol, fără conţinut şi fără strălucire". Propunerea ca Caesar să fie declarat tiran esite respinsă, iar asasinii săi, urmăriţi de mînia populară, se fac nevăzuţi. Ba mai mult : i se organizează pe socoteala statului funeralii naţionale, iar pe locul unde corpul său a fost incinerat, în văzul îndureraţilor săi veterani, soldaţi şi cetăţeni ce se bucuraseră de ocrotirea sa, a fost ridicat un altar dedicat celui trecut între zei.

în acest chip, opera marelui om de stat, care a îmbinat ca nimeni altul disciplina romană cu cultura helenistică, apare ca integrîndu-se în evoluţia de totdeauna a constituţiei romane, asigurînd, în formele unei conduceri autoritare şi în măsura îngăduită de legile istoriei, perpetuarea unui stat a cărui obîrşie putea fi urmărită cu aproape opt secole în urmă.

Creaţia politică a lui Caesar, continuată în interesul aceloraşi pături privilegiate,

cu mai mult tact,
de către nepotul
său de soră,
Octavian August, şi
desăvîrşindu-se în
întreaga perioadă
imperială, va
sxipravieţui încă
multe secole după
dispariţia
Imperiului roman,
în orînduirile
sociale următoare,
sub forma politică

şi militară a cezarismului

.ÎNCEPUTURILE UNEI CARIERE

I

FIRUL PARCELOR

în ziua de 13 iulie a anului 100, în casa din Roma a pretorului Caius Iulius Caesar avea loc un eveniment a cărui importanţă istorică nu putea fi bănuită nici de părinţi şi nici de mulţimea celor chemaţi să participe la bucuria familială : naşterea micului Caius.

Purtîndu-l în braţe, nobilul pretor îşi duse fiul în faţa altarului, unde ardea flacăra nestinsă a zeului ocrotitor al casei, şi, ridicîndu-l, pronunţă sacramentalele cuvinte care, după o străveche tradiţie italică, însemnau recunoaşterea fiului ca legitim înaintea zeilor şi a oamenilor — rude, prieteni, clienţi şi chiar sclavi aduşi în mod excepţional la asemenea adunări.

Cei de faţă au izbucnit în urale, încredinţaţi cu toţii că cel mai tînăr vlăstar al familiei Iulia moştenea voinţa neîn- frîntă a tatălui şi bunătatea, cinstea şi mărinimia mamei. Iar cei vechi, scriind istoria celui mai destoinic dintre romani, n-au uitat să adauge, evident după ce eroul îşi jucase rolul, că naşterea sa fusese precedată de semne tainice, că pe fruntea copilului unii au văzut la naştere o coroană, iar alţii, în apropiere, chipul Hecatei, neînduplecata zeiţă a morţii.

2*

Prin tată, Caesar se trăgea dintr-o veche familie de patricieni, din ginta Iulia, care, potrivit legendelor, avea întemeietor pe

Iulius, vlăstar al eroului Aeneas. Aeneas — cobo- rîtor din zei după mamă — căutîndu-şi un adăpost, după înfrîngerea Troiei, pe ţărmul Latiumului, devenise, prin pana

analiştilor care voiau să glorifice începuturile Romei, strămoşul îndepărtat al poporului roman.

Trecînd peste exagerările patriotice ale istoricilor Romei şi peste temele similare ale unor poeţi latini, care, pornind de la aceleaşi legende, vor crea opere de o netăgăduită va- loare literară, este neîndoios că Caesar putea să-şi urmărească strămoşii din partea tatălui cu cîteva sute de ani în urmă, deoarece încă din secolul al V-lea î.e.n. membri ai familiei Iulia au luat parte la conducerea treburilor cetăţii de pe malurile Tibrului.

Mama sa, Aurelia, făcea parte dintr-o familie plebeiană cu multă vază. Nepoată a integrului consul P. Rutilius Rufus, ea a moştenit de la acesta corectitudinea lui exemplară ; soră cu consulii Caius şi Marcus Cotta, avea ca şi aceştia încredere în puterile şi destinul ei şi mai ales în mijloacele alese pentru îndeplinirea acestuia.

Caesar se mai înrudea prin alianţă şi cu ilustrul învingător al cimbrilor, Marius, căsătorit cu Iulia, mătuşa sa după tată. Marius, fostul şef al partidului popularilor din Roma, dofoîndise, prin activitatea sa politică şi prin victoriile militare, un renume strălucit, fiind socotit de contemporani drept cel de al treilea întemeietor al Romei.

Caesar ţinea mult la descendenţa sa după tată, pe care adesea o sublinia cu mîndrie, simţindu-se dator nu numai să meargă pe urmele marilor săi înaintaşi, dar şi să-i întreacă, fiindcă în concepţia sa, ca şi într- a altor tineri din acea vreme, originea nobilă

obliga şi nu scutea de efort şi perseverenţă pe cei ce voiau să-şi făurească o carieră strălucită.

Primele cunoştinţe le-a primit în casă, de la mama sa, care s-a dedicat învăţăturii fiului ei cu aceeaşi pasiune, grijă şi dragoste ca şi Cornelia, mama Grachilor. Femeie înzestrată cu multe calităţi morale, amintind de vechile romane — ea a avut un rol hotărîtor în formarea micului Caius, influen- ţîndu-l chiar şi mai tîrziu, cînd acesta devenise matur.

Studiile superioare, Caius le-a făcut, după obiceiul timpului, pe lîngă un retor. Acesta a fost vestitul profesor gali M. Antonius Gnipho. Filozof şi maestru de retorică, Gnipho poseda, pe lîngă o vastă erudiţie, o cunoaştere temeinică a literaturii eline şi latine, pe care le studiase cu zel în cele mai de seamă centre de cultură din lumea cunoscută pe

Ca elev, Caius se arătă la înălţimea maestrului său, însu- şindu-şi toate tainele retoricii şi vorbind cu cea mai mare uşurinţă şi eleganţă despre orice subiect. Se spune că avea o dicţiune perfectă, iar gesturile şi mişcările îi erau însufleţite şi pline de farmec. Scria greceşte tot aşa de corect ca şi în limba latină şi dovedea un pătrunzător şi fin spirit de literat. Din prima sa tinereţe datează cîteva reuşite încercări literare ca : *Laudele lui Hercule*, tragedia *Oedip*, o culegere de maxime şi cîteva poezii, care, dacă nu lăsau să se întrevadă un geniu literar, încredinţau pe cititor că autorul lor era totuşi un scriitor de elită, stăpîn pe tainele limbii latine. Din tinereţe se arătase a fi un scriitor latin profund *(gravis auctor linguae latinae)*, după cum mărturiseşte Aulus-Gellius.

Educaţia sa nu s-a limitat numai la un învăţămînt moral, ci a cuprins şi exerciţii fizice, căci unui tînăr roman ce se pregătea

pentru a lua parte la conducerea statului îi erau deopotrivă necesare tăria sufletului şi puterea trupului. Obişnuit cu toate exerciţiile »fizice grele, Caius excela în înot — sport care mai tîrziu avea, într-o împrejurare grea, să-i salveze viaţa — călărea cu o îndemînare rar întîlnită, suporta lipsurile cu uşurinţă, mînca şi dormea nu cu mulţumirea omului robit plăcerilor, ci dintr-o necesitate ce nu depăşea limitele biologicului.

Această educaţie aleasă şi complexă a dezvoltat calităţile înnăscute ale lui **Caius,** făcînd din el un tînăr de mare viitor, în care se puteau întrezări trăsăturile ce vor caracteriza pe celebrul bărbat de stat de mai tîrziu.

înalt şi bine legat, Caesar avea trăsăturile feţei regulate, fruntea neobişnuit de lată, nasul drept şi ochii negri, pătrunzători, uneori cu străluciri stranii. Faţa sa, uneori palidă, şi formatul regulat al gurii exprimau bunătate şi înţelegere, de care contemporanii vor vorbi deseori.

Caius poseda din copilărie un curaj care depăşea uneori imaginaţia, ştiind să-şi păstreze stăpînirea de sine şi în primejdiile cele mai grele ; avea o memorie prodigioasă, precum şi darul convingerii, nu numai în temeiul raţionamentului, dar şi prin inflexiunile vocii sale, vibrante şi calde ; era generos cu prietenii din copilărie, ca şi cu duşmanii săi de mai tîrziu ; în sfîrşit, amabilitatea şi politeţea sa, pornite din inimă, cucereau fără ocol pe toţi cei din preajma sa.

îngrijit în ţinută, avea din tinereţe o adevărată pasiune pentru eleganţă. Se tundea şi se rădea cu grijă şi obişnuia să-şi depileze părul de pe trup. A fost întotdeauna afectat de pierderea ireparabilă a părului. Rămînînd chel de tînăr, el căută să corijeze acest neajuns,

aducîndu-şi părul ce-i mai rămăsese spre frunte, ascunzîndu-şi pe cît se putea deficienţa greu de suportat pentru un tînăr care voia să fie cel dintîi în toate. îmbrăcămintea îi dădea bătaie de cap : pe togă purta ciucuri — expresie a rafinamentului grecesc — ce-i atîrnau pînă la şolduri, şi-şi punea o cingătoare care deşi trebuia să-i dea o înfăţişare de eleganţă feminină, nu-i putea totuşi ascunde vigoarea şi energia. Faptul n-a scăpat acelui pătrunzător şi dur politician care era Sylla şi care sfătuia pe senatori, făcînd aluzie la viitorul uşor de prevăzut al lui Caesar, să se ferească de acest copil ce poartă cingătoarea rău legată.

Cînd Caesar avea patrusprezece ani, unchiul său Marius, din dragostea pe care i-o purta şi. mai ales ca o apreciere a calităţilor ce depăşeau vîrsta fragedă a nepotului său, făcu să fie numit preot al lui Iupiter. Era un încetăţenit obicei la Roma ca tinerii patricieni să fie de mici obişnuiţi cu diverse sarcini — religioase sau administrative — pentru ca atunci cînd vor păşi pe drumul carierei politice, să fie familiarizaţi cu tainele unei arte care, ca orice artă, se bizuie pe o îndelungată experienţă.

Cînd tatăl său i-a adus la cunoştinţă numirea, Caius i-a răspuns cu pasiunea ce-l caracteriza şi pe care numai rareori nu şi-o putea înfrînge : „Am ajuns preotul unui zeu ce nu există şi în care nu cred". în aceste cuvinte era ceva din concepţia despre lume şi viaţă a cetăţeanului roman, care privea religia cu neîncredere, socotind-o bună doar în măsura în care putea să fie de vreun folos patriei sau, eventual, realizării unor interese personale ; se ştie doar că romanul aducea sacrificii nu

mînat de un misticism ieftin şi temător, ci în cadrul unui contract de tipul „dau să-mi dai" *(do ut des),* în care mărimea jertfei era matematic proporţionată cu milostivirea pretinsă. în cuvintele tînărului Caius se desluşea de pe acum crezul său în atotputernicia omului, făuritor şi stăpîn al propriei sale sorţi.

La vîrsta de şaisprezece ani, pe cînd purta încă *toga prae- texta* [1], a fost logodit de părinţi, probabil împotriva voinţei sale, cu tînăra Cossutia, fiica unui cavaler foarte bogat. Ne- supunîndu-se sfaturilor părinteşti, tînărul Caius rupe logodna şi după un an, la vîrsta de şaptesprezece ani, cînd începea cariera politică a tinerilor romani, se căsători cu Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, prietenul lui Marius, care devenise, după moartea acestuia, şeful partidului popularilor. Căsătoria n-a fost întîmplătoare, ci întemeiată şi pe sentimente puternice, aşa cum o vor dovedi evenimentele de mai tîrziu ; ea era totodată şi rezultatul unor combinaţii bine gîn- dite de Caesar. Prin această uniune, el se lega de tradiţiile partidului popularilor, spre care îl atrăgea instinctiv programul lui politic şi, mai ales, posibilitatea de ascensiune în cariera pe care dorea să şi-o făurească. După un an, Caesar este tatăl unei fetiţe, Iulia, care va deveni, din considerente politice mai mult decît din afecţiune, soţia lui Pompei.

Cînd împlini vîrsta de optsprezece ani, se petrecu în Roma un eveniment care avea să influenţeze într-un anumit fel viaţa lui Caesar

---

1 **Toga purtată de tineri pînă la vîrsta de şaptesprezece ani ; numele derivă de la tivul de purpură cusut pe margine.**

pentru mai multă vreme. Sylla, reprezentant al aristocraţiei, biruitor în războiul civil pe care-l dusese împotriva partidului popularilor al lui Marius, instaurează dictatura personală, introducînd o nouă formă de conducere politică, ce va sfîrşi prin a deveni permanentă sub forma monarhiei.

Războiul civil se abătuse asupra Romei ca o furtună pustiitoare. Partidul popularilor era la pămînt, iar fruntaşii lui zdrobiţi şi averile lor confiscate. Aristocraţii lui Sylla, în schimb, triumfători şi încrezători în forţa lor, se bucurau de victorie, trăind în nepăsare şi trîndăvie. Puţini mai erau la Roma cei care să nădăjduiască într-o refacere a partidului popularilor, rămas acum fără conducător. Caesar era unul dintre aceştia şi nu peste multă vreme el avea să strîngă în jurul său ce mai rămăsese încă din puternicul partid amintit, urmărind să-l facă să joace în cetatea eternă rolul pentru care fusese creat.

Este greu de spus cîţi vedeau în Caesar omul capabil să înfăptuiască refacerea partidului popularilor ; cert este, însă, că dictatorul Sylla, cu ochiul său pătrunzător, de om politic, era printre acei care nu se înşelau.

Mai întîi, el voi să-l despartă pe Caesar de soţia sa, Cornelia, pentru a rupe astfel legăturile de alianţă ce-l ataşau pe tînăr de tradiţiile popularilor. Sylla spera ca totul să se termine cu bine. Dacă putuse să despartă, printr-un simplu ordin, pe Piso de soţia sa Annia (văduva lui Cinna, fostul şef al popularilor) şi pe Pompei de Antistia, pentru a-l căsători, dintr-un interes meschin, cu propria sa nora, Emilia, nu va reuşi el oare să distrugă căminul tînărului Caesar ? Faptele au arătat, însă, că se înşelase. Caesar nu înţelegea să se despartă de soţia sa, de care era legat printr-o

sinceră afecţiune, şi nici să renunţe la demnitatea şi prestigiul său.

Intrigat la început şi apoi înfuriat, dictatorul Romei i-a luat mai întîi demnitatea de preot, apoi i-a confiscat, fără motive, zestrea soţiei, interzicîndu-i şi dreptul de moştenire în propria-i familie. La urmă, l-a declarat duşman al statului, ca odinioară pe vechii partizani ai lui Marius.

Urmărit fiind de oamenii lui Sylla, Caesar era silit să-şi schimbe locuinţa în fiecare noapte, în ciuda frigurilor care-l chinuiau. Odată s-a întîlnit chiar cu şeful bandei ce-l urmărea, un oarecare Cornelius Phagita, care, însă, pentru o mare sumă de bani, l-a făcut scăpat. Este vrednic de amintit că mai tîrziu, în culmea gloriei sale, Caesar l-a reîntîlnit pe Phagita, dar, socotind probabil că serviciul primit valorase din plin suma plătită, nu i-a făcut niciodată vreun rău.

Caesar deveni, datorită persecuţiei lui Sylla, centrul atenţiei locuitorilor din Roma, care aveau pentru curajosul tînăr cult şi elegant fie o simpatie sinceră, fie un interes deosebit. Unii din oamenii de vază ai timpului intervin pentru el şi cer dictatorului să-l ierte. Prieteni, cunoscuţi şi rude — printre care Mamercus Aemilius şi Aurelius Cotta — cer îndurare pentru el, iar fecioarele vestale, potrivit unei vechi tradiţii ce le îngăduia să se opună oricăror acte de violenţă, indiferent de la cine porneau, fac şi ele cauză comună cu partizanii tînărului urmărit.

Sylla, cu toată cruzimea şi răutatea lui, avea momente de mărinimie, reminiscenţe ale unei culturi şi educaţii care n-au putut fi cu totul înăbuşite nici de ambiţii politice, nici de interese meschine. Cedînd insistenţelor, el îl iartă pe Caesar, dar cu această ocazie spune : „Bine, îl iert, dar fiţi siguri că va veni ziua cînd

acest tînăr va ruina regimul aristocratic, căci în el văd mai mulţi Marius". Şi, în adevăr, se va dovedi că Sylla a avut dreptate, căci toga elegantă şi zgomotoasele petreceri pe care ostentativ tînărul le organiza putuseră înşela numai pe cetăţenii obişnuiţi ai Romei, dar nu şi ochiul pătrunzător şi experimentat al dictatorului.

Obţinînd iertarea, Caesar îşi dădu seama, din instinct sau dintr-un simplu raţionament, că şederea lui la Roma jena, totuşi, pe acela care nu avea nevoie de prea multe forme legale spre a îndepărta din cale pe cineva pe care-l considera duşman sau numai inoportun.

Hotărî să părăsească Roma şi să plece în Asia, într-un fel de exil voluntar.

Aici, ca şi alţi tineri din vremea sa, care voiau să se evidenţieze şi să facă să se vorbească despre ei, Caesar s-a angajat în armata propretorului M. Minucius Thermus, care tocmai asediase cetatea Mitylene, stăpînită de Mithridate.

Thermus, care întrezărea în Caesar pe omul politic şi militar de mai tîrziu, îl trimite la Nicomede, regele Bithyniei, pentru a-i cere corăbii cu care să-şi întărească propriile forţe. Caesar a dus la îndeplinire cu succes sarcina încredinţată, iar la cucerirea oraşului s-a luptat cu o vitejie deosebită ; şi, pentru că salvase în timpul luptei viaţa unui soldat roman, Thermus îl răsplăti cu o coroană civică *(corona civica)*.

Cîtăva vreme a luat apoi parte la campania întreprinsă de proconsulul P. Servilius împotriva piraţilor din Cilicia, dar pentru scurt timp, pentru că, aflînd de moartea lui Sylla, se întoarse deîndată la Roma, dorind să-şi înceapă cariera politică.

„Şi ce te face să fii atît de încrezător în speranţele tale ?" l-a întrebat, se spune, un prieten. „Voinţa mea de fier şi steaua în a cărei zodie m-am născut. N-o vezi cum străluceşte acolo sus ?" îi răspunse el prietenului, arătîndu-i una din cele mai luminoase stele de pe cer.

Dialogul este o creaţie analistică, dar tîlcul său reliefează evident una din trăsăturile, cele mai caracteristice ale lu.ˀ, Caesar : voinţa sa de neînfrînt

.II

PRUDENŢĂ ŞI PERSEVERENTA

A doua zi după moartea lui Sylla, agitaţiile reîncep. Ceea ce mai rămăsese din partidul popularilor îşi cerea drepturile pierdute. în fruntea democraţilor se improvizează ca şef consulul, în funcţie pe atunci, Marcus Aemilius Lepidus. Acesta profitase mult de pe urma regimului dictatorial, dar, ambiţios peste măsură, pretextînd că Sylla l-ar fi împiedecat să devină odinioară consul, trecu, îndată după moartea dictatorului, de partea partidului popularilor. în această nouă calitate, făcu unele propuneri demagogice, menite să agite masele şi să-i atragă simpatiile celor persecutaţi de Sylla.

Aristocraţii nu întîrziară să ia poziţie, strîngîndu- şi rîn- durile în jurul celuilalt consul în funcţie, Quintus Lutatius Catulus.

Senatul, ţintind la aplanarea conflictului care ameninţa să izbucnească, găseşte pretextul de a trimite pe cei doi consuli în provinciile care, după cît se pare, le fuseseră încă de mai înainte atribuite : Gallia Cisalpină lui Lepidus şi Italia lui Catulus.

Lepidus, însă, socotind că a sosit momentul să pună mîna pe putere, se opri, în drum spre Gallia, în Etruria, unde organiză o armată din cei pe care reuşi să-i cîştige cu bani. La acţiunile sale aderă şi tînărul Marcus Iunius Brutus, care scăpase de urmărirea lui Sylla numai datorită relaţiilor sale de familie. Acesta reuşi şi el, între timp, să strîngă o mică oştire pe care o puse la dispoziţia lui Lepidus.

Senatul socoti că ameninţarea lui Lepidus şi a lui Brutus era nu numai iminentă, dar şi foarte primejdioasă şi de aceea opuse răzvrătiţilor propriile sale trupe sub comanda lui Ca- tulus .şi a tânărului Cn. Pompei. Acesta, deşi nu avea pe atunci nici o dregătorie oficială care să-i îngăduie să conducă o armată, prezenta totuşi în faţa senatului prezumţia unui devotament sigur, deoarece fusese nu numai membru al partidului lui Sylla, ci şi un mare admirator al dictato- rului dispărut.

Oştile senatului biruiră, Brutus fu ucis, deşi i se promisese că va fi cruţat, iar Lepidus cu trupele sale se refugie în Sardinia, unde n-a putut înfrînge rezistenţa trupelor senatoriale conduse de Caius Valerius Triarius. Lepidus muri zdrobit de oboseală, iar resturile armatei sale se îmbarcară spre Spania.

În tot acest interval de timp, Caesar, cu toate că fusese solicitat să se alăture răzvrătiţilor, se ţinu deoparte.

Deşi tînăr şi ambiţios, el pricepuse că revolta împotriva regimului aristocratic nu avea şanse de reuşită. Existau încă oameni cărora dictatorul ştiuse să le mulţumească cu lar- gheţa cu care-şi recompensa amicii.

Caesar dovedea în politică o matură înţelepciune. El era conştient că o lovitură dată la timp nepotrivit îi va dărîma pentru totdeauna planurile. Mai ştia, apoi, spre deosebire de alţi oameni ai vremii sale, că politica cere multă elasticitate.

Iată de ce el rămase departe de aceste prime zguduiri, căutînd alte căi prin care să devină cunoscut opiniei publice. Potrivit obiceiului vremii, tinerii nobili care voiau să joace un rol politic acuzau în public pe cîte un mare personaj politic socotit vinovat de încălcarea legilor. Rezultatul nu interesa, important rămînea discursul ţinut cu această ocazie şi care trebuia să dea tinerilor acuzatori o imagine fidelă a calităţilor lor de viitori bărbaţi de stat.

„Romanii — spunea Plutarh — priveau ca onorabile acuzaţiile ce nu ţinteau la răzbunări personale şi înconjurau cu simpatie pe tinerii care urmăreau pe vinovaţi asemenea clinilor de rasă ce hăituiesc fiarele sălbatice [1]".

Urmărind şi el această cale, devenită oarecum obligatorfe, Caesar dă în judecată, după sosirea sa la Roma, pe Cn. Do- labella, fost partizan al lui Sylla, învinuindu-l de jefuirea provinciei Macedonia pe care o guvernase. Dar, deşi folosise mărturia multor cetăţi greceşti care depuseseră împotriva guvernatorului,

1 *Lucullus, 1.*

totuşi pierdu procesul. în schimb, discursul pe care-l pronunţă cu această ocazie se pare că a fost o adevărată capodoperă ; după mărturiile timpului, el a continuat să fie citit, cu multă admiraţie, şi în epoca lui Tacit.

Caesar întreprinse şi o a doua acuzare, dar tot fără succes, de data aceasta împotriva lui Antonius, viitorul coleg de consulat al lui Cicero, învinovăţindu-l că ar fi jefuit mai multe oraşe din Grecia.

Discursurile rostite cu aceste ocazii — şi probabil şi altele pe care le-a mai pronunţat între timp — precum şi comportarea plăcută şi foarte îndatoritoare pentru un tînăr de vîrsta sa i-au atras numeroase simpatii. Mulţi începură, totuşi, să-şi aducă aminte de cuvintele profetice ale lui Sylla, ca în Caesar sînt mai mulţi Marius... Chiar şi Cicero, cu toate incertitudinile sale, se pare că intuise adevărul asupra tînă- rului elegant, afirmînd că în toate planurile şi faptele sale politice vede intenţii de tiran, „«deşi — adăuga el — cînd îi văd părul pieptănat cu atîta grijă, cînd îl văd scărpinîndu-se cu un singur deget, iarăşi nu mi se pare că acest om ar putea să se gîndească la un rău atît de mare : distrugerea republicii romane".

Simţind încă puternica opoziţie a partidului aristocratic şi poate fiind chiar bănuit de intenţii ascunse, Caesar se hotărăşte, în iarna anului 75, să plece din nou în Orient, de data aceasta în insula Rodos, locul unde tinerii romani puteau, în şcolile de retorică, să-şi perfecţioneze elocinţa, arma de cea mai mare nădejde în activitatea politică a epocii.

Cu ocazia acestei călătorii a avut Caesar incidentul cu piraţii, care pe atunci jefuiau deseori corăbiile ce pluteau spre Orient. Pînă la aducerea sumei de 50 de talanţi, pe care singur o apreciase că acoperă răscumpărarea libertăţii sale, el s-a comportat cu un curaj ce i-a umplut de admiraţie pe tîlhari. Făcea zilnic exerciţii fizice şi se lua la întrecere cu ei, biruin- du-i, iar în orele de repaus alcătuia discursuri şi le citea piraţilor, pe care uneori îi ameninţa în glumă că-i spînzură.

După ce plăti suma de cincizeci de talanţi, fu debarcat pe ţărm. Aici, chiar în seara eliberării, Caesar adună în grabă cîteva corăbii şi, pornind în urmărirea tîlharilor, printr-o acţiune fulgerătoare îi captură în mare parte, risipindu-le sau distrugîndu-le vasele.

Rapiditatea în acţiuni va constitui, aşa cum vom vedea, una din trăsăturile de bază ale geniului său. Caesar ceru de la proconsulul de pe atunci al Asiei îngăduinţa de a ucide piraţii capturaţi, neprimind însă nici un răspuns — ceea ce se poate explica fie prin laşitatea, fie prin gelozia proconsulului — el procedă pe răspunderea lui la răstignirea acestora pe cruce, în oraşul Pergam. Apoi, fără a mai zăbovi, porni spre Rodos, pentru a urma cursurile de elocinţă ale vestitului retor Apollonius Molon, care fusese şi dascălul marelui Cicero.

Deşi ocupat cu studiile, Caesar n-a rămas străin nici faţă de interesele politice şi militare ale patriei. Cînd Mithridate devastează, în Asia Mică, teritoriile aliaţilor poporului roman, el, din propria-i iniţiativă, recrutează trupe şi izgoneşte oştile regelui, reuşind prin această acţiune să păstreze, în anul 74, devotamentul aliaţilor faţă de Roma.

Tot cam în acest timp prietenii săi îi trimiseră vorbă să se reîntoarcă acasă. La Roma, generaţia din epoca lui Marius şi Sylla era pe cale de dispariţie. Se ridica o nouă generaţie, cu noi idealuri, şi era nevoie de cineva care să-i arate calea spre îndeplinirea lor.

Călătoria de întoarcere, Caesar o făcu pe o corabie de pescari. La Roma, el fusese deja numit pontif în locul unchiului său, Aurelius Cotta, mort subit în Gallia Narboneză, unde se afla în calitate de proconsul. în Cetatea Eternă, Caesar se impune din nou atenţiei poporului ; candidînd pentru funcţia de tribun militar, este ales cu o mare majoritate, împotriva concurentului său, Caius Popilius.

Deşi în noua sa calitate Caesar a depus o muncă susţinută pentru întărirea autorităţii acestei dregătorii — mult slăbită de Sylla, care vedea în ea o pavăză a democraţiei sclavagiste romane — totuşi, în ansamblu, activitatea sa politică a rămas periferică în raport cu problemele politice majore ale vremii.

Pînă în anul 70, cînd reapare, cu paşi hotărîţi, pe scena politică, multe lucruri nu se pot spune despre Caesar. Istoricii notează doar activitatea sa pentru obţinerea îngăduinţei de reîntoarcere la Roma a cîtorva partizani de ai lui Marius

— printre care şi fratele soţiei sale, Lucius Cinna — expu- nînd, într-un discurs, motivele care l-au determinat să acţioneze în acest sens.

A fost, pentru Caesar, această perioadă un timp de răgaz pe care şi l-a luat în vederea găsirii, în linişte, a celor mai eficiente mijloace pentru realizarea ţelurilor sale, precise pentru el, dar mereu tăinuite celorlalţi.

Roma se găsea, de fapt, într-un lent război civil, care începuse în vremea lui Marius şi Sylla.

În Spania, generalul Quintus Sertorius continua rezistenţa opoziţiei populare faţă de regimul pe care îl instaurase Sylla. Peninsula Iberică devenise un loc de refugiu pentru toţi romanii care nutreau idei potrivnice regimului syllanian, iar Sertorius apărea ca omul menit să mîntuiască Roma. Acesta era un personaj cu adevărat remarcabil : înzestrat cu dar oratoric natural, cu un simţ politic pătrunzător şi cu mult talent militar, Sertorius ştiuse să se impună atît soldaţilor, cît şi celor care îşi găsiseră un adăpost în Spania. Oamenii săi îl comparau cu Hannibal, nu atît pentru că îşi pierduse şi el un ochi în lupte, asemenea generalului cartaginez, ci, mai ales, pentru talentele sale ostăşeşti şi pentru priceperea sa organizatorică. În adevăr, spre deosebire de ceilalţi guvernatori romani, el reuşise, prin comportamentul său sincer şi prietenesc, să-i atragă pe autohtoni de partea sa, făcîndu-i părtaşi la o soartă comună. Deschisese chiar şcoli, unde tinerii aristocraţi din peninsulă învăţau în limba latină şi deprindeau primele elemente ale celei greceşti, devenind treptat romani, prin educaţie şi cultură.

Senatul roman nu putea rămîne multă vreme indiferent faţă de aceste evenimente.

Împotriva lui Sertorius fu trimis Cnaeus Pompei, pe care victoria asupra lui Lepidus, obţinută nu de multă vreme, şi simpatiile sale pentru aristocraţie îl indicau drept comandant, deşi nu exercitase încă nici o dregătorie aficială care să-i îngăduie, în limitele legilor, să îmbrace haina de conducător militar.

Evenimentele cereau, însă, o rezolvare promptă şi de aceea senatul acordă lui Pompei calitatea de proconsul fără să mai întrebe poporul, trimiţîndu-l cu trupe în Spania. Aici, la început, Pompei n-a prea avut succese, dar neînţelegerile ivite în tabăra lui Sertorius

aveau să-i uşureze victoria finală. în timpul unui ospăţ, Sertorius fu asasinat de un om al tovarăşului său de arme, Perperna, ambiţios şi dornic să devină comandant şef. Perperna, însă, nu avea nici pe departe calităţile lui Sertorius, nici prestigiul acestuia şi nici nu se bucura de dragostea ostaşilor săi. înfrînt de mai multe ori, acesta se predă şi, pentru a-şi salva viaţa, oferi lui Pompei, în schimb, scrisorile pe care diverşi oameni politici din Roma le trimiseseră lui Sertorius, invitîndu-l să debarce în Italia. Pompei le luă, le aruncă în foc fără să le citească şi ordonă ca trădătorul să fie ucis. În Spania, aşadar, în anul 72 î.e.n. liniştea se restabili.

Cu toată această izbîndă, maimarii Romei nu puteau fi, totuşi, liniştiţi, căci în Italia răscoala sclavilor, condusă de tracul Spartacus, era în toi. Sclavii şi săracii năpăstuiţi din peninsulă declaraseră război Romei asupritoare. Răscoala izbucnise în anul 74 şi după doi ani toată lumea recunoştea destoinicia lui Spartacus, vitejia maselor de sclavi şi neputinţa armatelor romane. în anul 72, senatul trimite împotriva răsculaţilor pe cei doi consuli aflaţi, pe atunci, în slujbă, dar Spartacus, comportîndu-se ca un general genial, distruge armatele ambilor consuli. Victoria aduce noi contingente de năpăstuiţi în tabăra răsculaţilor, al căror număr se ridică acum la 120 000 de oameni.

Roma trăia zile de panică, asemănătoare cu cele din vremea războiului cu Hannibal, mai ales că se răspîndise vestea că Spartacus intenţiona să pornească cu oaste spre capitală.

Senatul însărcinează cu conducerea armatelor romane pe pretorul Crassus, cel mai bogat om din Roma, care luptase odinioară sub comanda lui Sylla. Succesele lui Crassus n-au fost, însă, cele nădăjduite ; el însuşi ceru senatului să-i trimită în ajutor pe Pompei, socotit drept cel mai capabil general roman.

Spartacus renunţă la atacul Romei şi porni cu oştile sale spre sudul peninsulei, sperînd să poată trece, cu ajutorul piraţilor cilicieni, în Sicilia, unde intenţiona să organizeze o puternică bază de rezistenţă. Neprimind ajutorul promis, Spartacus se văzu blocat de trupele romane în Bruttium şi izolat de restul Italiei printr-un şanţ adînc, săpat, din ordinul lui Crassus, de-a curmezişul peninsulei, între ţărmurile celor două mări[1]. Spartacus nu se dădu bătut şi, într-o noapte furtunoasă de iarnă, umplînd cu pămînt şi lemne o porţiune din şanţ, trecu printre liniile romane cu întreaga sa oaste.Profitînd de unele disensiuni ivite între conducătorii militari ai armatelor de sclavi răsculaţi, Crassus obţinu, în sfîr- şit, unele succese. Încurajat, el grăbeşte deznodămîntul, urmărind ca răscoala să fie zdrobită înainte de venirea lui Pompei, pe care, deşi îl chemase în ajutor prin intermediul senatului, nu voia să-l aibă părtaş la glorie.

Lupta decisivă avu loc în Apulia, în primăvara anului 71. La începutul bătăliei, Spartaicus se avîntă vitejeşte, hotărît să ajungă pînă la Crassus. în zadar doboară însă, cu propria-i mină, zeci de romani, căci, rănit la coapsă de o săgeată, cade în luptă. Trupul său n-a putut fi identificat printre cele ale tovarăşilor căzuţi o dată cu el.

Înfrîngerea răsculaţilor a costat pe romani tot atîtea jertfe şi eforturi cîte aveau să fie necesare, mai tîrziu, pentru cucerirea Galliei. Resturile armatelor răsculaţilor — vreo 5 000 de sclavi — au fost nimicite de Pompei, care se întorcea din Spania.

Pe arena politică, faţă în faţă, se găseau acum cei doi generali : Crassus şi Pompei.

Crassus se trăgea dintr-o veche familie aristocratică şi fusese întotdeauna partizan al lui Sylla ; de pe urma proscrip- ţiilor organizate de acesta, el reuşise să-şi strîngă o avere imensă, fiind pe drept considerat cel mai mare „capitalist" al Romei.

---

1 **Adică, între Marea Tireniană 51 Marea Ionică.**

Bogat şi preocupat mereu să-şi mărească averea, şi aşa uriaşă, Crassus nu era, totuşi, în fond, un om meschin. Gata oricînd să dea un sfat — avea o vastă cultură şi un pătrunzător spirit practic ce-i dădeau o anumită prestanţă — era dispus, uneori, să ajute şi materialmente pe cei ce-l solicitau. Această pornire spre gratitudine, impusă mai mult de ocupaţiile sale lucrative, îi atraseră unele simpatii, deşi el, după cum afirmă Plutarh, nu putea fi pentru nimeni nici prieten de nădejde, nici duşman neîmblînzit. Era un şovăielnic, din calcul sau din instinct.

Pompei, la rîndul său, se ridicase la început ca partizan al lui Sylla, de la care primise, pentru virtuţile militare dovedite, titlul de „cel mare" *(magnus).*

După moartea dictatorului, gloria sa militară a crescut. Ultimele victorii din Spania, precum şi acelea asupra resturilor armatei lui Spartacus i-au întărit poziţia şi renumele.

Dacă prin antecedente apărea ca un syllanist, prin interesele prezente Pompei se apropia de linia politică a partidului democrat. Reîntors în Italia, el urmărea, în primul rînd, o împroprietărire a foştilor săi soldaţi, a căror simpatie, în viaţa civilă, nu-i era indiferentă, iar pentru sine dorea dregătorii înalte, care să-i asigure superioritatea politică. Partidul popularilor privea cu simpatie aceste deziderate, căci pe de-o parte avea nevoie de sprijinul armatei în lupta împotriva senatului, citadela aristocraţiei, iar pe de altă parte, de oameni cu autoritate, care să redea vechilor instituţii democratice importanţa pe care Sylla de mult le-o nimicise.

În Pompei şi Crassus poporul vedea pe acei care puteau să reînvie vechile aşezăminte republicane ; senatul, recunoscător pentru serviciile aduse, le îngădui, amîndurora, să-şi pună candidatura pentru anul 70 la cea mai înaltă dregătorie din stat : consulatul.

După alegere, Pompei pe faţă, iar Crassus cu oarecare abilitate prudentă, îşi manifestară crezul lor politic, care ţintea la năruirea regimului constituţional syllanian. în calitate de consul *designatus* [1], Pompei participă la o adunare convocată de tribunul poporului Marius Lollius Palicanus, cu care ocazie aderă făţiş la

programul p litic al populariIor. Mersul evenimentelor se putea de pe a.:um întrezări, dar nu tot atît de uşor era, pentru cei mulţi, să prevadă şi deznodămîntul acestora ; sub pretextul reîn\ : ;rii democraţiei, ei aveau să deschidă calea spre instaurarea regimului personal.

Aristocraţia i-a reproşat lui Pompei această schimbare de atitudine, dar poporul l-a înconjurat de îndată cu toată atenţi?-şi solicitudinea. La rîndul său, Caesar îşi pune toată energi, în serviciul lui Pompei, în care vede un confrate nutrind celeaşi idei şi avînd aceleaşi aspiraţii. în viitor, aceştia doi se^or întîlni în lupta decisivă pentru cucerirea puterii, dar Caesar, care ştia să prevadă totul, era convins că pînă atuncr drumul lor trebuie să fie acelaşi.

îndată după luarea în primire a funcţiilor, cei doi consuli nu ^rziară să pună în aplicare planul iniţial. Propunînd în Comun legea care avea să le poarte numele — Pompei a Licinia — Pompei şi Licinius Crassus redară tribunilor importanţa politică de odinioară. Din nou, tribunii căpătară dreptul de a propune legi şi, mai ales, dreptul de *intercessio*» în temeiul căruia ei se puteau opune ducerii la îndeplinire a hotărîrilor magistraţilor şi ale senatului, precum şi propunerilor făcute adunărilor populare. într-un cuvînt, fu reînviată dregătoria de care senatul se temea cel mai mult, căci tribunii, expresie a intereselor partidului democrat, puteau ori- cînd opri, fără drept de apel, mersul întregului mecanism constituţional.

Dacă prin această reformă interesele popularilor fuseseră asigurate, Pompei nu pierdu din vedere nici pe cele ale cavalerilor, pe care voia să-i facă partizani ai politicii sale antise- natoriale. De data aceasta, însă, Pompei n-a fost nevoit să iasă pe scenă, lăsînd un asemenea rol lui Cicero, el însuşi membru; al ordinului ecvestru.

Orator de mare talent, om de vastă cultură şi jurist desă- vîrşit, Cicero era de o energie ce se impunea, mai ales, prin strălucirea ei verbală. Cazul lui Verres, dînd posibilitate lui Cicero să se manifeste în toată splendoarea talentului său,, avea, totodată, să uşureze reforma pe care Pompei o preconiza în domeniul organizării judiciare.

Verres, membru al ordinului senatorial, era pe atunci prototipul aristocratului roman corupt şi abuziv. Pretor în* anul 74, Verres devenise celebru prin măsurile sale judiciare ilegale, inspirate de amanta sa, Chelido, femeie imorală, lipsită de orice scrupul. Dar adevărata „celebritate" şi-a cîşti- gat-o în Sicilia, unde a fost trimis ca propretor în anul 73.. Devastînd sanctuarele pentru a le lua preţioasele odoare, răpind cetăţilor operele lor de artă, supunînd pe contribuabili la dări insuportabile, imaginate cu o diabolică ingeniozitate, patronînd în viaţa publică corupţia şi venalitatea, Verres s-a. dovedit a fi un administrator de cel mai veros tip.

Cicero îl acuză, cu curajul pe care îl dădea justeţea cauzeL într-un proces rămas celebru. Condamnat în lipsă şi obligat să restituie sicilienilor 40 milioane de sesterţi, Verres se auto- exilează. Urmărind să discrediteze administraţia senatorială coruptă, Cicero continuă acuzarea împotriva inculpatului absent, scriind, ca şi cum Verres ar fi apelat sentinţa de condamnare, o scînteietoare pledoarie în care, enumerînd crimele monstruoase ale acestuia, demască, în termeni drastici, racilele regimului aristocratic senatorial.

Poziţia justificată a marelui avocat şi discursurile sale, argumentate şi pline de vervă, nu puteau rămîne fără rezultat.

în adevăr, unchiul lui Caesar, pretorul Aurelius Cotta, propune o lege — *lex Aurelia* — în temeiul căreia monopolul senatorial din instanţele de judecată este desfiinţat, prin instituirea unor instanţe în care senatorii se aflau în minoritate faţă de cavalerii şi de tribunii vistieriei[1] — aceştia din urmă în majoritate plebeieni — admişi şi ei să facă parte din completele de judecată.

O ultimă lovitură dădură cei doi consuli — Pompei şi Crassus — regimului senatorial prin restaurarea cenzurii, care, pe timpul lui Sylla, încetase de a mai exista. Cu ocazia noului recensămînt, organizat de cenzorii ce fuseseră aleşi, 64 de membri ai ordinului senatorial au fost radiaţi de pe listele senatoriale ; în schimb, au fost înscrişi pe listele cetăţenilor romani atît plebea din Roma, cît şi cea din Italia, care, în urma războaielor aliaţilor[2], primise dreptul de cetăţenie romană. Reînfiinţarea cenzurii a readus după sine

posibilitatea arendării veniturilor provinciale societăţilor cămătăreşti alcătuite din cavaleri. Vechea lege, abolită odinioară de Sylla, este astfel din nou repusă în vigoare, iar Pompei îşi vede popularitatea crescută prin aderarea ordinului ecvestru la politica sa, favorabilă acestuia şi ostilă ordinului senatorial.

Cu ocazia recensămîntului organizat, s-a procedat şi la alegerea membrilor ordinului ecvestru *(lectio equitum),* în care Pompei vedea acum un aliat sigur în lupta începută împotriva aristocraţiei senatoriale. Atitudinea lui Cicero în procesul lui Verres o dovedise pe deplin. La recensămînt s-a prezentat şi Pompei, cavaler şi el. înconjurat de lictori şi îmbrăcat în haine de consul, ţinînd calul de căpăstru, Pompei răspunde calm şi măsurat la întrebările ce i se pun. „Ai îndeplinit serviciul militar cerut de lege ?" a fost una din întrebări. „Da — a răspuns consulul — şi toate campaniile le-am făcut sub comanda mea." Mulţimea care era de faţă a izbucnit în aplauze şi urale la adresa primului cetăţean al statului, care, cot la cot cu omul de rînd, venise să-şi facă datoria obştească.Sprijinind politica lui Pompei, Caesar, care se bucura de o oarecare faimă, îşi puse serviciile în slujba acestuia, fiind convins că momentan această alianţă nu putea decît să-i aducă profit. Fără greutate, ca prieten al lui Pompei, el este ales *quaestor* pentru anul 68.

Cît de mult era simpatizat Caesar de masele populare în acea vreme se poate vedea din relatările istoricilor Suetonius şi Plutarh.

Puţin după alegerea sa şi ca *quaestor,* Caesar pierdu pe mătuşa sa Iulia, soţia lui Marius, şi apoi pe Cornelia, tovarăşa sa de viaţă. Funeraliile pe care le-a organizat pentru mătuşa dispărută trădează nu numai simpatia sa pentru cauza popularilor, dar şi ambiţia şi năzuinţele sale politice.

în fruntea convoiului mortuar el puse să fie purtate chipurile lui Marius şi ale partizanilor săi, care fuseseră condamnaţi de Sylla ca duşmani ai republicii. Pe cînd convoiul trecea pe străzile Romei, cîţiva din partizanii lui Sylla manifestară împotriva gestului lui Caesar, dar poporul care umplea drumul pînă la refuz izbucni în urale necontenite, în semn de simpatie şi

aprobare. Cînd veni momentul elogiului funebru, Caesar luă cuvîntul, evocînd cu multă emfază descendenţa înaltă a mătuşii sale, urmărind, implicit, să-şi glorifice obîrşia.

„După neamul mamei, spuse Caesar, mătuşa mea coboară din regi, iar după tată din zeii cei nemuritori. în adevăr, din regele Ancus Marcius coboară familia Mărcilor, nume pe care-l purta şi mama mea, iar ginta Iulia, din care face parte familia noastră, coboară din Venus însăşi. Astfel, neamul nostru întruneşte în el maiestatea regilor, care sînt aşa de puternici peste oameni, şi veneraţia zeilor, care stăpînesc pe regi." [1]

Era în aceste cuvinte — pronunţate în cadenţa retorică, specifică limbii latine — ceva din puterea lăuntrică a ambiţiosului Caesar, care năzuia, cu ardoare .şi tenacitate, să urce tot mai sus, cu sprijinul oamenilor şi prin bunăvoinţa zeilor.

La înmormîntarea soţiei sale, Cornelia, Caesar pronunţă un nou discurs, deşi obiceiul roman din vechime nu îngăduia asemenea elogii decît femeilor în vîrstă. Caesar urmărea, însă, acum, la începutul ascensiunii sale, să-i cîştige pe cei mulţi. Nenorocirea ce-l lovise îi atrăsese compătimirea poporului., iar cuprinsul îndurerat şi sensibil al cuvîntării i-a adus aprecierea de om duios şi capabil de sentimente înalte.

Pentru începutul carierei sale, aceste două elogii au însemnat mult ; simpatia maselor populare l-a înconjurat din toate părţile, dîndu-i încrederea şi speranţa de care avea nevoie.

Deşi în discuţiile particulare Caesar nega uneori drepturile plebei, susţinînd că unii oameni sînt meniţi să conducă şi alţii să asculte, totuşi el era conştient că cei mulţi reprezintă o forţă şi era convins că regimul pe care-l visa trebuia sa aibă o bază, cel puţin iniţial, solidă. Genialitatea lui îl făcea să intuiască faptul că sursa legitimă a puterii politice este poporul, dar totodată şi că poporul roman, conservator în multe privinţe, socotea drept conducător legitim pe cel ce se trage din zei. Era o chezăşie a legitimităţii puterii, de care magistraţii Romei fiind convinşi se arătau întotdeauna bucuroşi cînd alegerea lor se însoţea şi de semne supranaturale.

Era, aşadar, firesc ca la începutul carierei sale Caesar să facă totul pentru a avea de partea lui sprijinul poporului şi să-şi aureoleze obîrşia, legînd-o de zeii nemuritori, potrivit tradiţiei romane, care cerea ca la cîrma statului să fie conducători iubiţi de oameni şi favorizaţi de zei.

în calitate de *quaestor,* Caesar fu trimis în provincia Spania Ulterior, adică în Spania de dincolo de Ebru. în drum spre provincie se povesteşte că, străbătînd Alpii, Caesar a ajuns într-un sat din Gallia, sărac şi puţin populat. „Oare şi aici — au spus însoţitorii lui Caesar — sînt ambiţii politice rşi lupte pentru întîietate ?" Iar Caesar, îngîndurat, le-a răspuns : „Aş vrea mai bine să fiu cel dintîi din acest sat, decît al doilea în Roma" — dînd prin aceste cuvinte expresie ambiţiei sale nemăsurate.

în Spania, ca subaltern al propretorului Antistius Vetus, îşi îndeplini, cu multă abnegaţie şi însufleţire, sarcinile pe care le primise.

Ca judecător al diverselor neînţelegeri care se iveau între romanii din oraşele provinciale, Caesar a dat dovadă de o matură înţelepciune şi cumpătare, iar faţă de interesele provinciei a manifestat, şi acum, ca şi mai tîrziu — căci peste şapte ani avea să se reîntoarcă aici ca propretor — o solicitudine care avea să-l apropie de oamenii locului, aducîn- ¡du-i nenumărate simpatii. De asemenea, istoricii relatează respectul pe care Caesar îl purta şefului său, propretorul Ve- tus, precum şi modestia sa. Cu Vetus a rămas în bune relaţii» iar după ce a ajuns stăpînul Romei, i-a numit fiul în funcţia de *quaestor.*

Activitatea sa zilnică, conştiincioasă şi răbdătoare, de judecător şi administrator, nu-i slăbi nici ambiţia, nici conştiinţa propriilor lui interese.

Suetonius ne relatează că într-una din zile Caesar ajunsese, cu ocazia unei inspecţii legate de funcţia sa, tocmai la Gades, în apropierea Gibraltarului, unde în templul lui Her- cule se afla statuia marelui Alexandru Macedon. Cercetînd-o cu atenţie, Caesar, care avea pe atunci treizeci şi doi de ani, spuse, izbucnind în plîns : „La vîrsta mea el a cucerit lumea, iar eu n-am reuşit încă să fac nimic."

Adevărată sau nu, anecdota reliefează idealurile lui Caesar şi voinţa lui neînfrîntă de a le îndeplini, asemenea aceluia pe care lumea, pe atunci, îl socotea un semizeu.

Fără a sta mult pe gînduri, Caesar ceru îngăduinţa de a se reîntoarce la Roma, unde, după spusele lui Suetonius, urmărea să întîlnească prilejuri potrivite pentru fapte mari, vrednice de pornirile sufletului său înflăcărat.

Plecînd din Spania, Caesar întîrzie cîtăva vreme în coloniile latine din Gallia Cisalpină şi Transpadană. Aceste colonii, care reclamau cu ardoare cetăţenia romană, îl primiră cu multă bucurie, fiind cunoscut pentru simpatia pe care o nutrea oraşelor din provincie. Poate că Caesar le-ar fi instigat şi mai mult, sfătuindu-le să-şi susţină pretenţiile, dacă senatul n-ar fi ordonat ca armatele recrutate împotriva piraţilor din Cilicia să rămînă încă în Italia, pentru a interveni în eventualitatea unei răzvrătiri.

La Roma, Pompei era pe atunci omul politic cu cea mai mare influenţă şi autoritate. Bazîndu-se pe masele de plebei, de a căror simpatie se bucura după reînfiinţarea tribunatului, şi pe cavaleri, cărora le redeschisese porţile speculaţiilor lucrative în provincie, el avea o preponderenţă întemeiată pe adeziunea tuturor cetăţenilor liberi, cu excepţia, bineînţeles, a ordinului senatorial. Pentru consolidarea puterii sale politice, ar mai fi trebuit să aibă comanda armatei, deoarece, în conformitate cu cele petrecute mai înainte, se părea că forţa, armelor începuse să decidă destinele cetăţii republicane.

Prilejul preluării conducerii armatei n-a întîrziat să se ivească. Profitînd de războaiele civile şi de răscoalele sclavilor din peninsulă, pe de o parte, şi încurajaţi de duşmanii Romei şi în special de Mithridate, pe de altă parte, piraţii din Marea Mediterană îşi întăriseră forţele tot mai mult şi, nestingheriţi de nimeni, ajunseseră o primejdie pentru Roma. Pornind din Cilicia, ale cărei ţărmuri le oferea adăposturi sigure, dar avînd numeroase puncte de sprijin bine organizate pe tot litoralul Mediteranei, piraţii, care dispuneau de peste 1000 de corăbii, jefuiseră mai bine de 400 de

oraşe, omorînd şi vînzînd ca sclavi pe locuitorii acestora. Ajunseseră cu prădăciunile pînă la Ostia, adică pînă la portul maritim al Romei ; corăbiile care se încumetau să traverseze Mediterana erau prădate sau nevoite să plătească sume mari drept răscumpărare. în zadar trimisese senatul cîteva expediţii contra lor. Succesele momentane şi locale nu au putut distruge răul din rădăcină.

Din cauza piraţilor, Roma era ameninţată de un rău şi mai mare : de spectrul foamei. Legăturile maritime cu grî- narele de aprovizionare fiind tăiate, Roma nu mai putea distribui grîu plebei urbane, ceea ce constituia o primejdie socială fără precedent.

Pericolul trebuia cu orice preţ înlăturat şi, în acest scop, la începutul anului 67, tribunul Gabinius propuse o lege prin care să se acorde unui fost consul, pe timp de trei ani, puteri excepţionale, în temeiul cărora acesta să poată echipa o flotă de 200 de corăbii, să recruteze oricîte trupe ar crede de cuviinţă şi să adune bani din toate provinciile, în vederea nimicirii piraţilor. Autoritatea comandamentului său trebuia să se extindă asupra întregii Mediterane şi asupra coastelor ei, pînă la o distanţă de 70 km în interior. Se acordau, astfel, unui simplu particular, puteri dictatoriale.

Senatul nu putea accepta un asemenea proiect de lege, care, încredinţînd unui cetăţean, în formă juridică, dictatura mărilor, îi asigura, în fond, o preponderenţă asupra întregului mecanism statal. Şi dilema senatului era cu atît mai mare, cu cît toată lumea ştia că Pompei, omul politic al zilei, era menit să preia această importantă sarcină. Pînă la urmă, în- spăimîntat, totuşi, de puterile ce urmau să fie acordate unui simplu particular, senatul opuse un veto categoric legii, „pre- ferind, după spusa lui Dio Cassius, să fie striviţi de piraţi, de- cît să acorde asemenea prerogative lui Pompei" [1].

Caesar sprijini proiectul cu toată tăria, nu dintr-o simpatie sinceră pentru Pompei, ci convins de gravitatea

1 **XXXVI, VII.**

primejdiei şi, mai ales, din necesitatea stabilirii în fapt a unei dictaturi menite să obişnuiască pe cetăţeanul roman cu conducerea autoritară la care medita şi el şi pe care avea de gînd s-o impună într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat lumii romane. Că Caesar se alăturase cauzei lui Pompei şi că urmărea să strîngă legăturile cu acesta numai în intenţia de a-şi îndeplini propriile sale ţeluri rezultă şi din încheierea unei a doua căsătorii cu o rudă de-a lui Pompei, cu frumoasa şi bogata Pompeia, deşi aceasta — nepoată a lui Sylla — era fiica aristocratului Q. Pompeius Rufus, ucis de partizanii lui Marius în vremea războiului civil.

Împotriva proiectului s-au pronunţat, evident, exponenţii aristocraţiei senatoriale, Q. Catulus, Q. Hortensius, şi, mai ales, consulul Q. Calpurnius Piso, care afirma că Pompei, în- cercînd să joace rolul lui Romulus, va sfîrşi întocmai ca acesta.

Proiectul era, însă, scump poporului, care vedea în votarea lui chezăşia asigurării aprovizionării cu grîu.

În mijlocul acestei frămîntări, proiectul a fost votat, dîn- du-se lui Pompei puteri chiar mai întinse decît cele prevăzute în forma lui iniţială. în adevăr, acesta putea înarma acum 500 de corăbii şi recruta 120 000 de pedestraşi şi 50 000 de cavaleri ; de asemenea, primea îngăduinţa să ia din vistierie orice sumă de bani va crede de cuviinţă.

Votarea legii, în iarna anului 67, a avut urmări imediate şi de necrezut. Piraţii s-au îndepărtat de coastele Italiei şi, ca urmare, preţul grînelor a coborît ; plebea spunea că a fost de-ajuns să fie pronunţat numele lui Pompei, pentru ca primejdia să fie îndepărtată.

Investit cu puterile discreţionare prevăzute de lege, Pompei porni la lucru cu răbdarea, priceperea şi perseverenţa ce-f caracterizau. în trei luni de zile — în primăvara anului 67 — Marea Mediterană, de la Hellespont la coloanele lui Her- cule[1], a fost curăţită de piraţi, 1300 de corăbii ale acestora fiind arse ; piraţii care n-au căzut în lupte au fost colonizaţi în oraşele

---

1 **Adică de la Dardanele pînă la Gibraltar.**

depopulate ale imperiului roman, unii chiar în Calabria. Şi cu această ocazie Pompei dăduse dovadă de curaj, destoinicie ostăşească şi de un larg spirit de umanitate.

Spre sfîrşitul anului 67, noi ştiri alarmante se făceau auzite la Roma. Prin oamenii lor de afaceri, cămătarii erau informaţi că speculaţiile merg prost în provinciile din Asia Mică. Aici, armata generalului Lucullus, după cîteva succese răsunătoare împotriva duşmanilor inveteraţi ai Romei, Mi- thridate şi Tigrane, se dovedi incapabilă să mai continue luptele, iar proconsulii Acilius Galabrio şi Március Rex, trimişi să întărească trupele romane, se arătară la fel de neputincioşi. Ca urmare, Mithridate şi Tigrane prinseră din nou curaj : primul puse din nou stăpînire pe Pont, iar cel de al doilea trecu prin foc şi sabie Cappadocia.

În aceste împrejurări trebuia găsit din nou omul care, în fruntea armatelor romane, să lichideze primejdia din Asia, să asigure celor interesaţi posibilitatea de a face afaceri lucrative în provinciile supuse exploatării Romei, precum şi să permită, în continuare, procurarea cantităţilor de grîu destinate să astîmpere foamea plebei romane în necontenită efervescenţă.

Prietenii şi partizanii lui Pompei găsiră momentul potrivit de a-i asigura, iarăşi, întîietatea. La începutul anului 66, tribunul Caius Manilius propuse un proiect de lege, prin care se recomanda să se acorde lui Pompei, peste puterile pe care le deţinea în calitate de dictator al mărilor, comanda armatelor din Orient, fără a fi îngrădit de nici o limită, precum şi dreptul de a declara război şi de a încheia pacea, în numele poporului roman, cu oricine şi oricînd.

Niciodată nu se acordaseră puteri atît de întinse vreunui roman, nici chiar lui Scipio, pentru a înfrînge pe cel mai mare duşman al Romei : Cartagina.

Ca şi cu ocazia legii propuse de Gabinius, şi acum se făcură auzite voci care se opuneau proiectului, demascînd primejdia pe care acesta o ascundea. Catulus şi Hortensius, ca şi altă dată, luară cuvîntul împotriva propunerii. Primul spuse că votarea legii va obliga pe cetăţeni, dacă vor voi să mai ştie ce este libertatea, să

se refugieze în pădurile din munţi, iar cel de al doilea declară că destinele republicii nu puteau fi încredinţate unei singure persoane, indiferent cine ar fi ea.

Alături de Pompei se aflau Cicero şi Caesar. Într-un discurs politic rămas celebru — *De imperio Cn. Pompei* — Cicero face un adevărat elogiu lui Pompei. Trecutul său şi succesele obţinute sînt, pentru Cicero, chezăşia biruinţelor viitoare, iar puterea ce i se acordă nu trebuie să înspăimînte pe nimeni. Conform tradiţiei romane, ea este asemenea celei încredinţate odinioară lui Marius sau lui Scipio Aemilianus.

În acelaşi sens a vorbit şi Caesar. Discursul nu ni s-a păstrat, dar atitudinea sa nu este decît continuarea politicii pe care o adoptase încă de n ' A *
iect, Caesar
preţuia nu numai noua
înainte. t
lovitură dată oligarhiei
senatoriale
incapabile, dar şi accentuarea, pe cale legală, a regimului personal, spre care el însuşi năzuia.

Susţinută, aşadar, de populari, de cavaleri şi chiar de unii aristocraţi moderaţi, care, după acceptarea propunerii lui Ga- binius, înţeleseseră că orice împotrivire este sortită eşecului, proiectul propus de Manilius e votat în unanimitate de cele 35 de triburi de alegători.

Puterile şi prerogativele încredinţate lui Pompei depăşeau nu numai pe cele pe care le avuseseră conducătorii politici romani mai înainte, ci limitele înseşi ale constituţiei Romei. Nu fără sens, un grec, care cunoştea realităţile despoţiei orientale, îl numea pe Pompei „rege al regilor".

Rezultatul votării fu adus la cunoştinţa lui Pompei în Asia, unde se afla acesta în exerciţiul îndeplinirii sarcinilor primite prin legea Gabinia. Susţinînd că noul comandament îi depăşeşte puterile şi intenţiile, Pompei — care, deşi ambiţios, nu avea, asemenea lui Caesar, curajul să se arate ca atare — declară că ar fi preferat să trăiască printre necunoscuţi, bucurîndu-se de plăcerile vieţii, decît să se expună, în culmea gloriei, la atacuri nedrepte şi duşmănii pornite din răutate sau invidie.

Nici cei din jurul său nu credeau în sinceritatea celor afirmate de marele Pompei ; cel mult unii dintre ei puteau reflecta la faptul că o falsă modestie este mai primejdioasă decît o ambiţie sincer declarată şi inteligent argumentată.

Luîndu-şi în primire noua funcţie, Pompei nu întîrzie să se întîlnească cu Lucullus, al cărui succesor fusese numit, întîlnirea n-a fost prea amicală, cel puţin către sfîrşitul ei. Mînios de înlocuirea sa, Lucullus acuză pe Pompei de imoralitate, ca unul care vrea să culeagă roadele unei victorii pe care altul o pregătise. „Asemenea unei păsări de pradă laşă şi fricoasă, care merge pe urmele vînătorului atrasă de mirosul măcelului, la fel Pompei se aruncă pe trupurile răpuse de alţii şi triumfă din loviturile pe care aceştia le-au dat." Discuţiile, evident, n-au putut schimba nimic din soarta celor doi generali : Lucullus se reîntoarce la Roma, unde va trăi din bogăţiile jefuite în campanii, iar Pompei se îndreaptă în fruntea oştilor împotriva Orientului.

Trei ani (66—63) au fost suficienţi lui Pompei să în- frîngă definitiv pe duşmanii Romei şi să consolideze stăpî- nirea romană în Orient, care va dura pînă aproape de prăbuşirea statului roman.

Mithridate, învins, se sinucide, iar Tigrane capitulează în faţa generalului roman. Introducînd ordinea şi disciplina în statele şi oraşele din Asia Mică, Pompei le organizează în conformitate cu principiile elastice ale dreptului administrativ roman.

El statornici dominaţia Romei în Orient pe o reţea de provincii — pentru prima dată înfiinţate — şi pe state vasale, fără putere de a se menţine singure, legate, asemenea unor sateliţi, de Cetatea Eternă, prin tratate aşa-zise de prietenie şi de alianţă. În imposibilitate de a se uni împotriva Romei, care le-a întemeiat şi care a menţinut echilibrul între ele, bazîndu-se pe deviza *divide et impera* (dezbină şi stăpî- neşte), aceste provincii şi state vasale au rămas în stare de subordonare, asigurînd liniştea la hotarele orientale ale Imperiului roman pînă la prăbuşirea acestuia. în fine, noua organizare avea să asigure Romei venituri uriaşe, precum şi succesiunea civilizaţiei helenistice, cu toate consecinţele ei pozitive şi negative, începută în

Asia Mică încă de diadochii şi epigonii lui Alexandru Macedon.

Prin cuceririle sale, prin organizarea teritorială a Asiei Mici şi prin statornicirea unei păci trainice apărate de trupele romane, într-o regiune mai înainte atît de duşmănoasă Romei, Pompei reuşi să pună piatra de temelie a unei conduceri politice autoritare în statul roman, premisă a monarhiei de mai tîrziu, impusă de evenimente şi visată de Caesar.

Ajuns aici, Pompei s-a oprit. Indecis sau necutezînd să încalce ostentativ temeliile constituţiei romane sau, poate, te- mîndu-se ca nu cumva prea multe onoruri să stîrnească duşmănii de neîmpăcat, sau, în sfîrşit, fără prea multă ambiţie,
Pompei a preferat să rămînă la răspîntia istoriei, lăsîndu-se dus de evenimente.

Cu mai puţin scrupul şi fără procese de conştiinţă, Caesar îşi deschide, însă, larg calea carierii politice, profitînd de aceleaşi evenimente.

În timp ce Pompei conducea armatele romane în Orient, cucerind, prin biruinţe fără strălucire, dar sigure, aproape întreagă Asia Mică de azi, Caesar îşi pregătea terenul viitoarei sale dictaturi, dirijînd politica Romei fie în văzul tuturor, fie — ceea ce se întîmpla adesea — din umbră, pentru a nu-i fi ghicite planurile şi gîndurile. Caesar înţelegea prea bine necesitatea monarhiei — reclamată de interesele sociale ale stăpînilor de sclavi, de unitatea Italiei şi de contopirea acesteia cu provinciile romane într-un sistem tot mai unitar şi mai omogen în ce priveşte destinul lor politic — ca să rămînă în afara arenei în care se desfăşurau evenimentele.

După ce în anul 67 fusese numit supraveghetor *(curator)* al căii Appia, în anul 66 Caesar este ales edil curul pentru anul 65, în timp ce Licinius Crassus este proclamat censor.

în acelaşi an fuseseră aleşi consuli P. Cornelius Sulla şi P. Autronius Paetus, care urmau să intre în funcţie în anul 65.

Duşmani ai oligarhiei, noii aleşi în magistraturile menţionate nu erau bine priviţi de nobilimea senatorială ; ea se temea de coaliţia care putea oricînd asigura dominaţia politică ,a partidului popularilor. De aceea,

senatorii se crezură îndrituiţi să ia măsuri de precauţie. Cu privire la noii consuli le şi găsiră. Acuzaţi de a fi cumpărat voturile alegătorilor, cei doi consuli sînt condamnaţi, iar mandatul lor anulat.
acţie puternică în rîndurile populari-
Măsură produse o re
lor. Se înjghebă chiar o
conspiraţie. Conducerea o avea bogătaşul Crassus, care, în caz de reuşită, urma să devină dictator. în tentativa sa, Crassus era susţinut, printre alţii, de permanentul său debitor Caesar şi de nobilul scăpătat L. Ser- gius Catilina. Transfug din rîndurile oligarhiei pe temeiul unor considerente personale meschine, acesta din urmă se manifestase în războaiele civile cu deosebită cruzime, dar şi cu mult curaj, dovedindu-se bun cunoscător de oameni şi dornic să parvină, prin orice mijloace, la o situaţie înaltă.

Complotul, însă, eşuă. La nereuşită, Caesar a jucat un anumit rol. Este greu de precizat ce anume l-a determinat pe Caesar să împiedice reuşita înţelegerii. Poate pentru a arăta Cetăţii că mijloacele teroriste îi repugnă, poate pentru a cîştiga unele simpatii sau, poate, pentru a ieşi dintr-o mişcare în care eventuala izbîndă avea să aducă puterea nu lui, ci lui Crassus, din a cărui iniţiativă fusese pusă la cale conspiraţia. Senatul nu îndrăzni să demaşte conspiraţia, fie din mîndria de a nu da în vileag primejdia ce ameninţa regimul oligarhic, fie din teamă. Pentru a-şi asigura liniştea în viitor, el făcu chiar unele concesii cîtorva conjuraţi.

Caesar însă nu rămîne pasiv, ci, eliberat de îndatoririle ierarhice înguste statornicite întotdeauna în micile grupări conspirative, continuă cu făurirea planurilor sale îndrăzneţe.

Mai întîi, în primăvara anului 65, încearcă, cu ajutorul unor tribuni, să obţină misiunea de a cuceri Egiptul şi de a-l transforma în provincie romană. Ocazia ar fi fost potrivită, deoarece tocmai atunci locuitorii din Alexandria izgoniseră pe regele lor Ptolemeu al XlII-lea Auletes, căruia romanii îi dăduseră titlul de aliat şi prieten al poporului roman.

Fruntaşii ordinului senatorial s-au opus însă şi proiectul de lege propus tribunilor n-a fost votat.

Caesar nu se descurajă şi continuă lupta împotriva oligarhiei, lovind în cei care în vremea lui Sylla îşi făcuseră o meserie din a jefui şi omorî *(sicarii),* încurajaţi de regimul dictatorial. În calitate de *iudex quaestionis,* adică de preşedinte al tribunalului criminal, chemă în judecată pe cîteva dintre ticăloasele unelte ale lui Sylla, reuşind să condamne pe unii din ei şi să înfiereze astfel şi juridicească regimul oligarhic al fostului dictator.

Poporul a primit cu satisfacţie aceste sentinţe, în care vedea începutul unei legalităţi menite să apere viaţa şi cinstea cetăţenilor. Dar simpatia populară şi-a atras-o Caesar în special prin realizările şi spectacolele iniţiate de el în calitate de edil curul.

Printre altele, a înfrumuseţat forul roman şi templele şi, mai ales, colina Capitoliului, ridicînd portice unde au fost expuse nenumărate obiecte de preţ ; a organizat pentru popor numeroase spectacole

şi jocuri de circ, iar în memoria tatălui său a scos în arenă un 'număr de 320 de perechi de gladiatori, îmbrăcaţi în armuri aurite. Faptul a pus pe gînduri pe duşmanii lui, care cerură ca în viitor, la Roma, numărul gladiatorilor să fie limitat printr-o lege specială

.îndeobşte, oligarhia vedea în luxul acestor jocuri şi petreceri un semn de vană ostentaţie juvenilă, care avea să consume curînd mijloacele materiale şi tot creditul lui Cae- sar, ducîndu-l la ruină. Caesar, însă, căuta să-şi asigure o bază socială pe cît de largă, pe atît de devotată ascensiunii sale viitoare. De acest fapt era convins şi colegul său, edilul Marcus Bibulus, care, acoperind cheltuielile magistraturii lor comune în egală măsură, afirma, şi pe bună dreptate, că, deşi ei se ruinau împreună, toţi vedeau numai pe Caesar şi credeau că singur el suportă cheltuielile fastuoaselor spectacole.

Că în adevăr Caesar urmărea să cucerească simpatia poporului şi, mai ales, pe a membrilor partidului popularilor ne-o dovedeşte împrejurarea următoare. într-o dimineaţă, cetăţenii Romei văzură strălucind pe Capitoliu mai multe statui poleite cu aur : unele reprezentau pe Marius şi altele pe zeiţa care simboliza Victoria. Cele ale lui Marius purtau chiar inscripţii amintind de biruinţele acestuia asupra lui Iugurtha şi a cimbrilor. Toţi ştiau cine a pus acolo acele statui. Partizanii senatului îl acuzau pe Caesar că vrea să reînnoiască dictatura, reînviind cultul lui Marius, a cărui memorie fusese proscrisă de senat. Mulţimea ce se strînsese în grabă pe Capitoliu izbucni, însă, în urale şi unii, cu lacrimi în ochi, strigară din răsputeri că singur Caesar este vrednic de numele celui ce biruise pe cimbri.

Oligarhii din senat n-au întîrziat să condamne purtarea lui Caesar, iar fruntaşul aristocraţiei, Lutatius Catuius, a afirmat că „Caesar nu mai caută să năruie Republica lovind pe ascuns, ci se foloseşte chiar de arme în văzul tuturora" [1].

Caesar a ştiut să se apere cu măiestrie, liniştind senatul şi cîştigînd încrederea cetăţenilor care, încurajîndu-l, îl asigurau că nu peste multă vreme ziua biruinţei va sosi...

în anul 64 începură pregătirile pentru alegerile consulare din anul următor. Se înscriseră şapte candidaţi.

Din partea partidului popular — ai cărui conducători de fapt erau Caesar şi Crassus — candidau Catilina şi C. An- tonius Hybrida. Transfug, ca şi

Catilina, din tabăra lui Sylla, Antonius era un individ fără personalitate, o unealtă docilă în mîna ambiţioşilor conducători ai partidului popularilor. Ca-

Plutarh, *Caesar,* **VI.**

tilina, prin curajul, energia şi ura pe care o nutrea oligarhiei, corespundea şi el intereselor acestora.

Ordinul senatorial, care nu avea candidaţi anume propuşi, pentru această alegere, se hotărî să sprijine pe cavalerul Cicero, marele orator şi avocat al Romei. Fără prea multe scrupule, oscilant în orientarea sa politică, după interese de moment, dar strălucit vorbitor şi om de drept înzestrat cu o inteligenţă ascuţită, Cicero se bucura în rîndurile concetăţenilor săi de o mare faimă şi de o simpatie uneori sinceră. Calităţile sale şi sprijinul poporului n-ar fi fost suficiente, însă, în condiţiile de atunci. Senatorii găsiseră în el omul de care aveau nevoie. Orator ce putea influenţa masele prin strălucirea cuvîntului său, Cicero, cu toată originea sa modestă — un „om nou" *(homo novus)* cu alte cuvinte — apărea, în ochii oligarhiei, înspăimîntate de primejdia unei victorii a popularilor, ca un adevărat mîntuitor.

„Teama de conspiraţie, scrie Sallustius, a fost cauza ridicării sale. în alte împrejurări, orgoliul nobilimii s-ar fi revoltat împotriva unei astfel de alegeri. Ea ar fi socotit drept o pîngărire ca înalta dregătorie de consul să fie dobîn- dită de un «om nou», oricît de multe merite ar fi avut. în faţa primejdiei, însă, invidia şi orgoliul tăcură." [1]

Pentru lupta electorală, ambele tabere s-au pregătit asiduu. Crassus şi Caesar cheltuiră sume enorme spre a asigura reuşita candidaţilor lor, iar adepţii lui Catilina îşi mobilizară toate forţele, ademeniţi de promisiunile demagogice ale acestui scelerat.

Alegerile avură loc într-o atmosferă agitată, iar rezultatele arătară că, de fapt, nu se putea asigura o unanimitate pentru nici unul din partide.

Cicero, sprijinit de senat, este ales ; la fel, şi C. Antonius, susţinut de populari. în schimb, Catilina, care nu putea inspira încredere nimănui, căzu.

1 *Catilina,* **XXIII.**

A doua zi după alegeri, Cicero, urmînd cu fidelitate politica senatorială la care aderase, ştiu să atragă de partea sa pe candidatul popularilor, pe Antonius, care, înglodat în datorii, cedă în faţa ofertei unor avantaje materiale menite să-l salveze de la dezastrul financiar iminent.

În acest mod, coaliţia popularilor, care căuta să instaleze la conducerea statului pe oamenii ei, fusese dejucată. Noii consuli nu vor arăta, însă, prea mare unitate de vederi în activitatea lor. Deosebirile de interese şi de concepţii politice din trecut nu îngăduiau o sudură perfectă între cei doi conducători, care păstrau încă reminiscenţe puternice ale vechii lor duşmănii.

Cît priveşte pe Caesar, succesul momentan al senatului nu-l putea supăra prea mult. în adevăr, nici unul din noii consuli nu promitea să fie om de mînă forte : nici şovăitorul Cicero, nici interesatul Antonius. Consulatul lor, aşa cum vor arăta evenimentele, nu va însemna nimic deosebit în istoria Romei. Rolurile hotărîtoare pe arena politică îşi aşteptau încă actorii. Pe de altă parte, politica antipopulară a lui Cicero avea să-l îndepărteze tot mai mult de mase pe marele orator, mărind indirect atracţia pe care o arătau acestea lui Caesar. Proiectul de lege, propus, la finele anului 64, de tribunul plebei Publius Servilius Rullus, dovedeşte din plin această stare de lucruri.

Proiectul cuprindea propunerea unei împroprietăriri a populaţiei sărace, propunere care, după cum arătase istoria mai recentă a Romei, aprindea în aceeaşi măsură flacăra năzuinţelor sărăcimii pentru o viaţă mai bună şi mînia oligarhiei, aceasta nevrînd să cedeze nimic din prerogativele ei funciare, pe care le socotea de nezdruncinat.

Proiectul a fost întocmit cu foarte multă grijă, ţinîndu-se seama de toate antecedentele pozitive sau negative ale legislaţiei agrare romane. Se încerca rezolvarea celor mai mici detalii ce s-ar fi putut ivi în practică şi se indicau cele mai eficiente mijloace în această privinţă.

Se prevedea mai întîi ca, în afara unor excepţii, terenurile proprietate a statului (*ager ţublicus*) din Italia să fie cele dintîi supuse împroprietăririi. Apoi, întrucît aceste terenuri erau insuficiente pentru

împroprietărirea tuturor celor ce aveau dreptul, proiectul prevedea să se organizeze cumpărarea de pămint de la particulari, cu achitarea imediată a preţului real. Cît priveşte fondurile necesare cumpărării respectivelor terenuri, acestea urmau să fie procurate din vîn- zarea pămîntului statului din toate provinciile romane, cu unele excepţii pentru Sicilia şi Africa. La banii astfel obţinuţi se mai adăugau sumele luate drept pradă de război de către generalii comandanţi, cu o singură excepţie, a lui Pompei.

Loturile urmau să fie împărţite cetăţenilor săraci, înce- pînd cu plebea urbană şi sfîrşind cu cea rustică. Proiectul prevedea alegerea unei comisii alcătuite din zece persoane, care, investite, în acest scop, cu puteri absolute pe timp de cinci ani, deveneau, în fapt, dictatorii Romei.

Proiectul lui Rullus a fost în realitate inspirat de Caesar. Găsirea şi reglementarea minuţioasă şi logică a metodelor celor mai eficiente de punere în aplicare a legii dovedesc o minte bine organizată şi o orientare realistă, pătrunzătoare. Finalitatea proiectului tinde, la rîndul ei, spre rezolvarea uneia .din cele mai acute probleme sociale romane, strîns legată de interesele partidului popular din care făcea parte Caesar. în fine, proiectul urmărea ceva mai -mult decît se putea citi în litera lui. Caesar voia să-şi atragă şi mai mult simpatia populară, smulgîndu-i-o lui Cicero, căruia, prin in- termediul proiectului, avea să-i pună în faţă alternativa : senat sau popor, convins fiind că acesta se va alătura cauzei senatoriale.

Cicero, şi înainte de a intra în exerciţiul funcţiunii de consul, precum şi posterior acestei date, s- a declarat, în mai multe discursuri *(de lege agraria),* împotriva proiectului, fie că se adresa senatului, fie că vorbea poporului-

Cicero îşi dădea foarte bine seama că proiectul aparţinea lui Caesar şi, poate, lui Crassus. Prudent şi chiar temător, el n-a cutezat, însă, să-i demaşte pe aceştia, deşi adesea, în discursurile sale, făcea aluzii la inspiratorii *(machinatores)* proiectului de lege.

Proiectul nu convenea oligarhiei senatoriale, care se temea ca nu cumva decemvirii să devină stăpînii Romei şi ea să piardă, în consecinţă, prerogativele sale

politice ; proiectul nu convenea nici generalilor biruitori, obligaţi să verse sumele luate drept pradă de războiul vistieriei statului, în conformitate cu dispoziţiile proiectului ; în sfîrşit, nu convenea nici cavalerilor arendaşi ai terenurilor provinciale ce urmau a fi vîndute la licitaţie.

Cicero se alătură acestora, luînd, implicit, atitudine împotriva poporului. Apărător al oligarhilor, Cicero exprima în discursurile sale, de altminteri strălucitoare sub aspectul artei oratorice, punctele de vedere şi interesele acestor pături, prezentînd proiectul ca un act revoluţionar fără sens, menit să ruineze temeliile economico-sociale ale statului roman.

Procedînd ca un demagog, Cicero arăta, folosind o argumentaţie pur retorică, că proiectul va nesocoti chiar interesele plebei.

„Ascultaţi-mă pe mine, cetăţeni. Păstraţi neştirbite darurile ce vi se fac, libertatea, votul vostru, demnitatea voastră, oraşul cu forul său, jocurile şi serbările. Străduiţi-vă să păstraţi stăpînirea şi asupra celorlalte foloase ale vieţii de oraş. Credeţi voi oare că va fi plăcut să părăsiţi toate acestea şi> strălucirea însăşi a Republicii, pentru a vă stabili, în frunte cu Rullus, în pustiul Sinoptis sau în ţinutul ciumat al mlaştinilor Salapine ?" [1]

Un îndemn, cu alte cuvinte, făcut plebei să prefere, în locul unei vieţi de muncă rodnică şi plină de demnitate, pomana nefirească a statului. Şi este vrednic de subliniat că. acelaşi Cicero care îndemna plebea să profite de această asistenţă socială, pe care o prezintă atît de aureolată, scrie în lucrarea sa filozofică *De officiis*, că asemenea ajutoare sociale sînt, prin natura lor, imorale şi că existenţa lor se. explică numai prin raţiuni de oportunitate *(tota... ratio talium Urgitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria).*[2] Ca întotdeauna, aşadar, Cicero s-a manifestat ca avocat al

1 *De lege agraria,* **II, 26, 71.**

2 **II, 60.**

cauzei prezente, în afara oricărei consecvenţe cerute de cele mai elementare principii de etică.

Caesar a susţinut proiectul convins fiind de consecinţele binefăcătoare pe care le-ar putea avea asupra economiei şi a societăţii romane. În adevăr, realizarea proiectului ar fi dat agriculturii solul italic, ridicîndu-i valoarea productivă, ar fi mărit veniturile statului şi ar fi pus capăt abuzurilor pe care comandanţii de oşti le săvîrşeau cu prăzile de război ; în sfîrşit, s-ar fi încercat ridicarea lumpenproletariatului care trăia dintr-un ajutor ce-i oferea doar o existenţă precară.

Coaliţia oligarhică însă, în fruntea căreia se afla acum- Cicero, era încă puternică şi influentă, aşa încît punerea la vot a proiectului nu lăsa să se întrevadă un succes sigur. De; aceea, Rullus, poate sfătuit de Caesar, renunţă la proiect.

Cicero birui, dar biruinţa îi slăbi poziţia, în loc să i-o întărească. El fusese demascat ca om al oligarhiei, ca orator al cauzei celor puţini şi bogaţi, pe cînd Caesar, deşi învins, continuă să fie privit ca apărător al cauzei drepte a celor mulţi şi săraci. în realitate, victoria lui Caesar fusese numai amînată...

Creşterea popularităţii lui Caesar se constată şi cu ocazia alegerii sale ca mare pontif. în anul 64, murind marele pontif Q. Caecilius Metellus, supranumit Pius — fost partizan al dictatorului Sylla — postul deveni vacant. Funcţia de mare pontif avea o deosebită importanţă politică în Roma veche, deoarece chestiunile religioase erau intim legate de cele politice, după cum ele constituiau un element esenţial şi în viaţa privată a cetăţeanului roman. Ocuparea acestei dregătorii dădu ocazie unei înverşunate concurenţe, deoarece alte două persoane cu vază, în afară de Caesar, o pretindeau : Publius Servilius Vattia, supranumit Isauricus, biruitorul ¿saurienilor din Asia Mică, şi Q. Lutatius Catulus, un om cu foarte mare trecere în senat. Pentru a-şi dovedi priceperea în problemele cultului roman, Caesar compuse, pare-se tocmai în această perioadă, un tratat de drept augural şi un altul de astrologie menit să facă cunoscute romanilor rezultatele cercetărilor astronomice greceşti.

Procedura de alegere a marelui pontif îngreuna planurile lui Caesar. Sylla luase acest drept poporului şi-

l încredinţase colegiului de pontifi. îndrăzneţ şi abil, Caesar ştiu să cîştige de partea sa pe tribunul poporului, T. Labienus, care propuse o lege în virtutea căreia se restituia adunărilor populare dreptul de a alege pe marele potif.

Contracandidaţii săi, bizuindu-se pe influenţa şi consideraţia de care se bucurau în rîndurile aristocraţiei, erau la început siguri de victorie, subestimînd primejdia ce o reprezenta un om relativ tînăr, pe care-l arătau tuturor ca pe un datornic insolvabil şi ca pe un ateu pasionat numai de calculele astrologice, puse în circulaţie de şcoala din Alexandria.

Treptat, însă, contracandidaţii îşi dădură seama că sufragiile poporului se îndreaptă hotărît spre Caesar. Atunci, <le teama unui eventual insucces, Lutatius Catulus îi propuse lui Caesar să renunţe la candidatură în schimbul unei mari sume de bani. Caesar, deşi înglodat în datorii, refuză oferta, decis să meargă pînă la capăt. Istoricii relatează însă că, în dimineaţa alegerilor, Caesar, gîndindu-se la sumele mari cheltuite din banii împrumutaţi, i-ar fi spus mamei sale înainte de a se despărţi de ea : „Mamă, azi îţi vei vedea fiul sau mare pontif, sau exilat".

Biruinţa lui Caesar a fost strălucită ; el obţinu aproape toate voturile adunărilor populare. Devenit idol al poporului,, senatul şi nobilimea se temeau ca Caesar să nu încerce să pună mîna pe putere, sfidînd tradiţionala constituţie romană. Dar Caesar socotea că mai trebuie să aştepte...

îndată după alegere, potrivit obiceiului vechi, Caesar se mută la reşedinţa marelui pontif, aşezată pe Calea Sacră, unde avea să locuiască pînă la moarte. Fastul şi luxul cu care se înconjoară în noua sa locuinţă arătau, încă de pe acum, voinţa lui Caesar de a se impune, căci elementele de ostentaţie impresionau tot mai mult opinia publică.

în plină ascensiune, dar fără a-şi schimba — decît în linii mari — comportamentul, Caesar dorea, dacă nu să. înspăimînte senatul, cel puţin să-l încredinţeze că partidul popular este puternic, orice încercare de a lovi în cei care luptau pentru cauza popularilor fiind sortită insuccesului.

Procesul lui Rabirius i-a dat această posibilitate. Trecuseră treizeci şi şapte de ani de cînd tribunul Saturninus, unul din conducătorii partidului popularilor, cerînd împroprietărirea poporului, fusese omorît de oligarhie, care acţionase, după cum se afirma în mod făţarnic, în numele mîntuirii publice. Senatorul Rabirius se lăuda încă, faţă de toţi, că el ucisese pe tribun.

în primăvara anului 63, tribunul T. Labienus, care facilitase alegerea lui Caesar ca mare pontif, prin reîntronarea vechiului sistem electoral democrat, porni, poate la îndemnul acestuia, o acţiune în justiţie împotriva lui Rabirius, în- vinuindu-l de omor.

Procesul a produs vîlvă printre cetăţeni şi panică între senatori. Tribunul T. Labienus pretindea că vrea să-şi răzbune unchiul ucis. în realitate, procesul urmărea demascarea politicii odioase a senatului, care, instaurînd starea de asediu, luase cele mai aspre şi violente măsuri împotriva cetăţenilor care luptaseră pentru cauza populară şi împotriva intereselor oligarhiei.

Rabirius, condamnat la moarte, apelă, însă, sentinţa înaintea adunărilor populare. Cicero, devenit partizan al oii- garhiei, luă apărarea apelantului. Marele avocat arătă, cu ver- va-i strălucită, că Rabirius a fost îndrituit să-l omoare pe Saturninus, fiind vorba de îndeplinirea unei hotărîri constituţionale a senatului ; în adevăr, senatul declarase, printr-un senatus consult special *(senatus consultum ultimum),* starea de asediu, ordonînd magistraţilor şi chemînd cetăţenii să vegheze ca orînduirea de stat să nu fie subminată *(ne quid respublica detrimenti capiat)*. Şi dacă în istoria Romei nimeni nu s-a sustras de la această îndatorire — nici Marius, nici Scaevola, nici strămoşii lui Pompei sau Caesar — nici Rabirius nu ar fi putut să n-o ducă la îndeplinire.

în al doilea rînd, Cicero se strădui să convingă pe auditori că, prin acest proces, nu se urmărea, în fapt, condamnarea octogenarului Rabirius, ci slăbirea acelor garanţii constituţionale care străjuiesc bazele tradiţionale ale republicii romane.

Poporul n-a mai avut cînd să se pronunţe, ca instanţă de apel, asupra vinovăţiei lui Rabirius, deoarece pretorul Q. Metellus Celer făcu, printr-o

stratagemă, să fie dizolvată adunarea populară convocată în acest scop.

Caesar, care urmărise cu atenţie procesul lui Rabirius şi care nu ţinea de loc la condamnarea bătrînului senator, socoti, la rîndu-i, că şi-a ajuns ţinta ; în adevăr, oligarhiei nu-i va mai fi îngăduit pe viitor, în temeiul celor petrecute cu Rabirius, nici să sacrifice, în numele unor principii constituţionale care nu se puteau aplica în orice condiţii, viaţa celor ce luptau pentru înnoiri folositoare mulţimii, şi nici să desconsidere forţa partidului popular şi a conducătorilor lui.

în anul 63, frămîntările politice de la Roma ajung în toi. Toamna, ca de obicei, aveau loc alegerile pentru desemnarea viitorilor magistraţi, care trebuiau să intre în funcţie o dată cu prima zi a anului următor.

Caesar îşi pusese candidatura pentru pretură. Pentru cele două locuri de consul candidau Servius Sulpicius Rufus, marele jurisconsult al epocii, D. Iunius Silanus, un respectat nobil, L. Licinius Murena, ostaş cu mare faimă şi partizan al cavalerilor, şi, din nou, L. Sergius Catilina, mai hotărît ca oricînd să învingă.

Candidînd, Catilina era decis să folosească toate mijloacele, inclusiv cele criminale, pentru a fi ales consul. Se părea că alegerile consulare se vor transforma într-o lovitură de stat. Intenţionînd să instaureze o dictatură personală, un regim absolutist, Catilina se bizuia pe păturile decăzute ale oligarhiei, interesate în instaurarea unui regim, dacă nu identic, cel puţin similar cu cel syllanian, şi pe sărăcimea oraşelor, ale cărei lipsuri şi nevoi materiale ştia să le speculeze în favoarea cauzei sale.

Nobilimea decăzută şi înglodată în datorii, pe care nu le mai putea plăti, nădăjduia că succesul lui Catilina va însemna atît abolirea datoriilor, aşa cum de altfel acesta promisese de atîtea ori în campaniile sale electorale, cît şi deschiderea de largi posibilităţi pentru ocuparea celor mai înalte dregătorii în stat.

La rîndul ei, sărăcimea spera într-o soartă mai bună. Mai întîi, ea credea într-o nouă distribuire a proprietăţii funciare, care acum se găsea concentrată doar în mîinile cîtorva mii de proprietari. Este interesant de subliniat că nedreptăţile sociale au avut un ecou puternic în literatura epocii, operele poeţilor

Vergilius, Tibullus, Ovidius fiind o mărturie în acest sens. Printre temele lor favorite se enu- mera proslăvirea idealului de viaţă comunitară primitivă, în opoziţie cu mizeria şi nenorocirile pe care le-a adus in- staurarea proprietăţii private.

În al doilea rînd, masele, ca şi nobilimea scăpătată, visau la abolirea datoriilor care le copleşiseră, aducîndu-le într-o adevărată stare de robie, şi la îmbunătăţirea condiţiilor de locuit. Chiriile exorbitante sileau sărăcimea să nu aibă alt acoperămînt decît podurile, colibele improvizate şi, de foarte multe ori, numai cerul.

Existau, aşadar, condiţii obiective pentru izbucnirea unei mişcări sociale, care ameninţa, aşa cum se exprimă istoricul clasei posedante, Sallustius, ca o adevărată molimă, să pună stăpînire pe minţile celor mai mulţi cetăţeni *(tanta vis morbi erat, quae ut tabes plerosque civium animos invaserat)*.

Fost în trecut partizan al lui Sylla, acum amic al aristocraţilor scăpătaţi, Catilina era conştient de forţa pe care o reprezentau masele şi de aceea, declarîndu-se drept conducător şi stegar al săracilor *(dux et signifer calamitosorum)* ştiu, cu multă abilitate, să le atragă prin promisiuni de partea sa, dar nu pentru a le satisface dezideratele lor legitime, ci pentru a avea sprijinul necesar instaurării dictaturii sale personale.

Datorită acestei contradicţii interne a mişcării sociale puse la cale de Catilina, programul său politic era şi el confuz. Urmărind cucerirea puterii prin orice mijloc, el continua, de fapt, politica lui Sylla, deşi într-un discurs ţinut în senat preconiza, în termeni enigmatici, de atfel, limitarea puterii senatului. „În stat — spunea el — există două trupuri, unul firav, cu capul slab, iar altul puternic, dar fără cap ; acesta din urmă poate găsi în mine capul, dacă voi rămîne în viaţă" [1], făcînd aluzie la slăbiciunea senatului şi la puterea poporului, pe a cărui majoritate miza. Instaurarea unui regim personal nu convenea, însă, tuturor aristocraţilor, unii din ei fiind partizani ai instituţiilor republicane consacrate de

1 **Cf. Cicero,** *Pro Murena,* **25, 50.**

tradiţie ; doar oligarhia decăzută, interesată în anularea datoriilor, era de acord cu o astfel de dictatură.

Programul lui Catilina excludea orice participare a maselor la conducerea politică a cetăţii, deşi el se declarase de atîtea ori „stegar" al poporului şi apărătorul cauzei sale nenorocite *(publicorum miserorum causa).*

Catilina era, însă, un om hotărît şi, pe lîngă defectele sale, avea şi calităţi. Cicero însuşi i le recunoaşte într-un discurs pronunţat la şapte ani după înăbuşirea conjuraţiei acestuia : „Deşi pentru el desfrîul avea o atracţie deosebită, totuşi nu arăta mai puţină sîrguinţă în munca şi afacerile sale. Vicii puternice îi ardeau inima, dar avea pasiune şi pentru treburile ostăşeşti. Nu, nu cred să fi existat pe pămînt un om care să prezinte un amestec atît de monstruos de vicii şi calităţi atît de osebite, atît de contradictorii şi în ne-contenită luptă" [1].

în tot timpul acestor frămîntări, Caesar adoptă o atitudine de prudenţă, manevrînd cu multă abilitate armele duplicităţii. în privinţa reformelor preconizate de Catilina, care se refereau la doleanţele maselor populare, Caesar nu se putea declara împotrivă, Conducător de frunte al partidului popular, el nu putea să ia o atitudine formală împotriva reformelor proiectate, fără a-şi dezice propriul crez politic, în adîncul sufletului său, Caesar nu dorea, însă, victoria lui Catilina ; nu pentru că alegerea acestuia ar fi adus haosul de care vorbeşte un istoric ca Plutarh, ci pentru simplul, dar temeinicul motiv că prin ridicarea lui Catilina, propria-i ascensiune politică ar fi fost, poate, pentru totdeauna compromisă. Caesar îşi dădea seama că rivalitatea dintre el şi senat se reduce la o problemă de putere, care, mai curînd sau mai tîrziu, avea să se rezolve în favoarea sa, pe cînd între Catilina şi senat era o duşmănie pe viaţă şi pe moarte, care, în cazul victoriei celui dintîi, avea să însemneze instaurarea unei dictaturi autoritare, necruţătoare nu numai faţă de orice îm-potrivire, dar chiar faţă de orice formă de opoziţie. Şi de

1 *Pro Caelio, 1.*

aceea, în perioada pregătirii alegerilor pentru consulat, Caesar n-a rămas pasiv. Căutînd să-şi adîncească simpatiile populare, el propuse, prin intermediul tribunilor, un proiect de lege prin care cerea ca urmaşii victimelor dictaturii lui Sylla să fie repuşi în drepturile lor politice. într-un discurs, de o mare valoare oratorică, Cicero se opunea proiectului pe considerente de oportunitate : în momentul cînd Republica era ameninţată de primejdia unor lupte interne, nu era oare prudent să se aştepte vremuri mai bune, pentru a se vota o lege care ţintea, de fapt, la o reformă constituţională ?

Proiectul n-a mai fost supus votului adunărilor populare, dar scopul urmărit de Caesar fusese atins : Cicero îşi pierdu din popularitate, în timp ce el, Caesar, şi-o consolidase pe a sa, iar agitarea, în public, a problemei odioasei dictaturi a lui Sylla constituia un avertisment. pentru cetăţeni că regimuri politice dictatoriale — şi Catilina năzuia să instaureze un asemenea regim — nu pot forma modele de imitat.

Campania electorală se apropia de sfîrşit. Toţi candidaţii aşteptau alegerile, Catilina arătîndu-se hotărît să preia conducerea statului prin orice mijloace, chiar şi prin violenţă, în acest scop, el făcu cele mai minuţioase pregătiri, bande înarmate fiind instruite, fără mult zgomot, în mai multe părţi ale Italiei. În Umbria, în Etruria şi în Samnium se înarmau continuu grupuri de veterani, atraşi prin oamenii de încredere ai lui Catilina. Se pare că şi flota din portul Ostia simpatiza cu acesta, iar emisarii lui preconizau chiar o eventuală răscoală în Africa şi Spania. în Roma, în fine, Catilina se putea bizui — cel puţin aşa se spune — pe unul din consulii în funcţie, pe Antonius, în timp ce dintre con-juraţi nu lipseau şi cîţiva magistraţi...

Totul fusese, aşadar, minuţios pregătit. Se aştepta numai semnalul răscoalei.

Prin iscoadele sale, Cicero, consul în funcţie, află de planul conjuraţilor : pentru a asigura reuşita lui Catilina, aceştia puseseră la cale asasinarea consulului ce urma să supravegheze alegerile.

Demascat de Cicero în senat — Suetonius afirmă că şi Caesar ar fi dat consulului unele informaţii despre complot — Catilina cutează să nege conspiraţia pusă la

cale, arun- cînd răspunderea calamităţilor ce copleşeau Republica asupra conducătorilor lacomi, inumani, şi individoşi, care aveau în mînă frînele statului.

înspăimîntat, senatul declară, printr-un senatus consult special, starea de asediu menită să ocrotească fiinţa statului. Măsura a fost găsită ca necesară nu numai de aristocraţi, ci şi de conducătorii partidului popularilor, mai întîi de Crassus, care-şi vedea milioanele ameninţate în cazul unei conflagraţii, şi apoi de Caesar, care se temea ca lovitura de stat pusă la cale de Catilina să nu-i năruiască pentru totdeauna planurile. Deşi nu participase la această şedinţă a senatului, probabil din dorinţa de a nu fi silit să ia o poziţie fermă, Caesar ştiu în mod abil să încredinţeze senatul, prin amicul său, senatorul Arrius, că nu se opune nici unei măsuri menite să oprească prăbuşirea statului.

După cîteva zile, într-o atmosferă încordată, au avut loc alegerile. Luînd măsuri de precauţie, Cicero, care fusese însărcinat cu supravegherea acestora, n-a putut fi asasiinat. în schimb, Catilina suferă a treia sa înfrîngere ; consuli sînt aleşi D. Iunius Silanus şi L. Licinius Murena.

Dar eşecul lui Catilina însemna, în acelaşi timp, semnalul răzvrătirii. Consulii însă, pentru a preîntîmpina primejdia, pun gărzi la porţile oraşului şi rînduiesc patrule în cetate.

Catilina rămîne mai departe în Roma ; ba mai mult, îndrăzneşte să ia parte la şedinţele senatului. în memorabila şedinţă din 8 noiembrie 63, Cicero, luînd cuvîntul, demască, într-un discurs rămas celebru, uneltirile acestuia : „Pînă cînd, Catilina, vei pune la încercare răbdarea noastră ? Cît timp încă această nebunie a ta îşi va rîde de noi ? Pînă unde va merge îndrăzneala ta fără de margini ? Nici trupele ce ocupă noaptea Palatinul, nici patrulele de pază ale oraşului, nici neliniştea poporului, nici mulţimea oamenilor de bine, nici acest loc de adunare a senatului atît de bine păzit, nici privirile senatorilor nu te-au mişcat ? Nu simţi că planurile tale sînt date în vileag ?... O, ce timpuri, ce moravuri ! Senatul le ştie, consulul le vede ; acesta însă

trăiește. Trăiește ? Ba chiar vine în senat, părtaș fiind la treburile statului"...[1]

Și Cicero și-a continua apostrofa patetică — pe cît de magistrală, pe atît de utilă, după cum se exprima Sallus- tius — pînă cînd Catilina părăsi cu amenințări senatul, ple- cînd în Etruria, unde îl așteptau bandele înarmate de omul său de încredere, Mallius.

Cicero nu se mulțumi cu atît, fiind bine informat prin oamenii săi de ceea ce se întîmplă în tabăra adversă. încer- cînd să izgonească din Roma pe complicii ipe care Catilina îi lăsase să unelteaască în lipsa lui, Cicero le dezvălui planurile. Dar cei mai cutezători dintre ei rămaseră, totuși, pe loc. După cum se aflase, conspiratorii din Roma, în frunte cu P. Cornelius Lentulus, Cethegus, Bestia ș.a., plănuiau să înceapă răscoala la sărbătorile Saturnaliilor (17 decembrie). Cicero nu putu, din lipsă de dovezi scrise, să ia măsurile ce s-ar fi impus. în calitatea lui de consul și om de drept se găsea într-o situație dificilă, într-un adevărat cerc vicios : fără dovezi scrise, certe, conspiratorii nu puteau fi arestați, dar, în așteptarea unor asemenea dovezi, răscoala putea izbucni, făcînd inutilă orice dovadă scrisă.

Imprudența conspiratorilor oferi, însă, lui Cicero și dovada de care avea nevoie. Nesiguri de reușita răscoalei pe care o pregăteau, ei căutaseră să atragă de partea cauzei lor și aliați dinafară. în acest scop, intraseră în legătură cu solii poporului gallic al allobrogilor — sosiți tocmai atunci în Roma, pentru a aduce la cunoștința senatului doleanțele țării lor. Făgăduindu-le o mare răsplată, ei le ceruseră să convingă pe allobrogi să le trimită în ajutor trupe pedestre și de călărași.

Solii allobrogilor trădară, însă, pe conspiratori, predînd consulului Cicero scrisorile adresate poporului lor ; cu alte cuvinte, acum exista proba evidentă a conspirației. în fața senatului, în ședința din dimineața zilei de 3 decembrie, consulul citi scrisorile încredințate

1 *În Catilinam, I, 1—2.*

solilor allobrogi, iar conjuraţii, neputînd tăgădui dovada, făcură mărturisiri complete.
La această dovadă se adăugă o alta, nu mai puţin pertinentă, ce rezulta din descoperirea unor depozite de arme în casele celor care puseseră la cale complotul. Procedînd în consecinţă, Cicero arestă pe capii răscoalei, fixîndu-le domiciliu obligatoriu.

Vestea cuprinse de îndată întreg oraşul ; pretutindeni se discuta primejdia de care era ameninţată Roma, gata să fie incendiată de oamenii lui Catilina şi jefuită de oştile galli- lor. Din toate colţurile oraşului, mulţimea se îndrepta spre clădirea senatului, pentru a afla noi veşti. Numele lui Cicero era pe buzele tuturor ; cînd şedinţa senatului s-a terminat, poporul l-a primit cu aplauze puternice.

Aristocraţii voiau să profite de aceste agitaţii, de temerile şi de îndoielile iscate, pentru a slăbi poziţia politică a partidului popular. De aceea, ei cereau pedepsirea exemplară atît a conjuraţilor, cît şi a tuturor acelora care, într-un fel sau altul, pe faţă sau pe ascuns, le erau favorabili. Gîndu- rile lor se îndreptau spre conducătorii partidului popularilor, spre Crassus, care ajutase cu bani pe conjuraţi, şi, mai ales, spre Caesar, a cărui atitudine faţă de conspiratori putea fi, datorită duplicităţii ei, interpretată în sensul în care cereau interesele oligarhiei.

Senatul fu convocat şi a doua zi, adică în 4 decembrie, pentru continuarea anchetei. Şeful partidului oligarhic, Ca- tulus, puse cîteva întrebări meşteşugite conjuraţilor, încer- cînd să dovedească, prin răspunsurile lor, bănuita legătură a acestora cu Caesar. Alţii învinovăţiră pe Crassus de complicitate premeditată, dar senatul nu luă în seamă aceste în- vinuiri, rămase, totuşi, nedovedite. Zvonurile care circulau prin Roma — cei arestaţi urmau să fie eliberaţi de oamenii lui Catilina — produseră panică. Fu cuprins de panică şi senatul. Şedinţa din 5 decembrie a acestuia a fost cea mai importantă dintre toate. Urma să se discute pedepsirea celor găsiţi vinovaţi, în temeiul probelor administrate. O mulţime imensă umplea forul, străzile şi clădirile vecine senatului, aşteptînd rezultatul deliberărilor maturului corp, păzitorul tradiţiilor romane.

Primul care a luat cuvîntul a fost D. Silanus, care fusese ales consul pentru anul următor. El pledă pentru pedeapsa capitală şi toţi cei ce luară cuvîntul după el împărtăşiră aceeaşi opinie. Teza lui Silanus era lipsită, însă, de temei juridic, imposibilă chiar în lumina principiului dreptului constituţional, căci numai adunările populare puteau pronunţa pedeapsa capitală şi nu senatul sau consulii în funcţie.

Printre cei înscrişi la cuvînt a fost şi Caesar, ales pretor pentru anul următor. învinuit de oligarhi ca simpatizant al mişcării lui Catilina, faţă de care, evident, nu putea avea pe faţă o atitudine potrivnică, acesta agitînd lozinci democratice, Caesar se găsea într-o situaţie destul de dificilă : dacă nu lua cuvîntul risca să fie declarat laş de cei care-i cunoşteau convingerile democrate ; dacă lua cuvîntul în apărarea conspiratorilor, se declara el însuşi implicat în complot.

Adresîndu-se senatorilor, Caesar îşi începu astfel cuvîn- tarea, menită, înainte de toate, să impresioneze :

„Senatori ! Toţi cei care hotărăsc cu privire la pricini îndoielnice trebuie să fie străini de ură, de părtinire, de mînie şi de milă. Cine-i însufleţit de asemenea sentimente, cu greu poate să găsească adevărul şi nimeni n-a reuşit vreodată să-şi satisfacă în acelaşi timp şi patimile şi interesele. îndepărtaţi tot ceea ce întunecă raţiunea şi veţi fi tari, căci dacă pasiunea va pune stăpînire pe minţile voastre, veţi fi fără de putere".

După îndemnurile la raţiune, Caesar aminti înaltei adunări, sortite să apere tradiţiile străbune, cîteva exemple din istoria Romei, pilde de hotărîri drepte pe care conducătorii cetăţii le-au luat cu gîndul nu la răzbunare, ci la faima Republicii.

De aceea, continuă Caesar, faptele conjuraţilor trebuie pedepsite după gravitatea lor reală, ţinînd seama însă de ceea ce prevede legea.

Analizînd apoi discursurile celor care luaseră cuvîntul mai înainte, Caesar, fără a nega vinovăţia conspiratorilor, insinuă că oratorii au apreciat faptele oarecum disproporţionat în raport cu legile statului:

„Cele spuse de D. Silanus, om hotărît şi curajos, i-au fost inspirate, cred eu, de dragostea pentru Republică, şi, într-o afacere aşa de gravă, el n-a ascultat

nici de părtinire, nici de ură. Totuşi, părerea sa mi se pare, nu spun crudă (căci poţi fi crud faţă de astfel de oameni ?), dar potrivnică spiritului constituţiei noastre. Neîndoios, Silane, că sau temerea, sau indignarea te vor sili, pe tine, consul designat[1]), să accepţi un nou fel de pedeapsă. Cît priveşte temerea, este fără sens s-o pomenim, căci datorită clarviziunii vrednicului nostru consul, avem numeroase gărzi înarmate. Cît priveşte indignarea, să ne fie îngăduit să spunem lucrurilor pe nume r cînd eşti mîhnit sau nenorocit, moartea îţi pune capăt suferinţelor şi nu este un chin ; ea şterge toate relele din lume» căci după moarte nu mai sînt nici griji, nici bucurii".

Aşadar, pedeapsa cu moartea, afirma Caesar, nu este constituţională. Şi, în adevăr, lucrurile aşa stăteau : nu senatul era competent să pronunţe o astfel de pedeapsă şi nici consulii. Dar Caesar merge mai departe şi, forţînd nota, declară — şi aici el utilizează cu anticipaţie una din temele preferate ale literaturii creştine — că executarea conjuraţilor, rupîndu-i de lumea necazurilor şi suferinţelor, ar fi., sub acest aspect, o pedeapsă uşoară pentru nişte sceleraţi ca ei !

Dar Caesar nu vrea să dea impresia că ar apăra pe conspiratori. Şi Ide aceea, după ce enunţă şi alte pedepse ce ar putea lovi pe trădători, admite că vinovăţia acestora poate justifica, cu toată încălcarea legii, şi pedeapsa cu moartea, dar... sînt şi alte consecinţe ce trebuie prevăzute.

„Cine va îndrăzni, spuse Caesar, să dezaprobe hotărî- rea voastră împotriva paricizilor Republicii ? Poate timpul, împrejurările şi soarta, a cărei ironie conduce lumea. Dar ceea ce li se întîmplă au meritat. Totuşi, senatori, aveţi în vedere influenţa pe care hotărîrea voastră poate s-o aibă asupra celorlalţi învinuiţi. Abuzurile se nasc adesea din exemple bune în principiu, căci de îndată ce puterea ajunge în mîna unor oameni mai puţin luminaţi sau mai puţin cinstiţi, o

1 **Consul ales, ce urma să intre în funcţie la începutul anului următor.**

soluţie anterioară justă şi raţională poate căpăta o aplicare potrivnică şi dreptăţii şi raţiunii."

Şi, în susţinerea tezei sale că o hotărîre justificată poate genera, cînd cîrma statului se află în mîini necompetente, abuzuri şi nedreptăţi, Caesar aduse cîteva exemple din istoria Greciei şi Romei.

„Desigur, continuă el, nu mă tem nici de M. Tullius Cicero şi nici de împrejurările actuale, dar într-un stat mare sînt firi atît de deosebite. Cine ştie dacă, într-o altă epocă, sub un alt consul, conducător de oşti, un complot fictiv n-ar putea fi luat drept adevărat ? Şi dacă atunci consulul, înte- meindu-se pe acest exemplu şi pe un drept al senatului, ar scoate sabia din teacă, cine l-ar mai putea opri, cine l-ar mai putea îmblînzi ?"

Revenind, după această digresiune, la problemă, Caesar ■*se* declară din nou împotriva pedepsei capitale, care ar nesocoti legile statului, propunînd confiscarea bunurilor conspiratorilor şi trimiterea lor în municipii unde să fie închişi pe viaţă.

„Trebuie să punem, însă, în libertate pe cei vinovaţi şi să îngroşăm rîndurile oştii lui Catilina ? Desigur că nu. Eu votez ca bunurile lor să fie confiscate şi ei înşişi să fie închişi în municipiile în care se află cele mai multe trupe, pentru ca să nu li se poată propune, cîndva, reabilitarea nici înaintea senatului şi nici a poporului. Şi cine va nesocoti această măsură să fie declarat de senat duşman al statului şi al păcii sociale"

Discursul abil şi, mai ales, atît de legalist ca încadrare juridică a faptelor a zdruncinat unanimitatea senatorială obţinută de antevorbitori cu privire la necesitatea pedepsei capitale.

Unii propuseră amînarea dezbaterilor, iar Silanus, care ceruse primul pedeapsa cu moartea, înclină să se alăture lui Caesar, la opinia căruia aderă şi fratele lui Cicero, Quintus.

într-o nouă intervenţie, nu lipsită de sofisme, deşi susţinu necesitatea pedepsirii capitale a conspiratorilor, M.T. Cicero acceptă legalitatea opiniei lui Caesar şi, prudent, ca întotdeauna, sau poate chiar temător, invită senatul să ia el ho- tărîrea decisivă, pentru ca lui, consul în funcţie, să-i revină numai ducerea ei la îndeplinire ;

răspunderea trebuia, astfel, să apese pe umerii maturului corp.„Vreau, spuse Cicero, să vă scap pe voi şi poporul roman de cea mai nelegiuită crimă, pe soţiile şi pe copiii voştri, ca şi pe fecioarele vestale, de cele mai îngrozitoare chinuri ; templele şi sanctuarele, prea frumoasa noastră patrie a tuturor de cel mai groaznic incendiu, întreaga Italie de un război pustiitor...[1], deoarece conspiratorii urmăresc ca, ucigîndu-i şpe toţi, să nu mai rămînă nimeni care să deplîngă numele poporului roman şi să jelească prăbuşirea unui imperiu atit de mare" [2].

Şi, mai departe, tot în legătură cu aplicarea pedepsei capitale, Cicero nu se sfii să aducă drept argument asasinarea fraţilor Grachi, pe care încercă s-o justifice, deşi cu altă ocazie, într-un discurs cu privire la legea agrară, îi numise, şi pe drept cuvînt, pe aceşti doi luptători devotaţi cauzei populare, adevăraţi prieteni ai poporului roman.

Ca de obicei, Cicero şovăi şi, de aceea, logica discursului suferă. Partizan al pedepsei capitale, el nu îndrăzni, totuşi, să combată, aşa cum s-ar fi cuvenit, pe Caesar, iar la finele discursului rugă senatul ca, hotărînd asupra pedepsei, să ia răspunderea, în mod colectiv.

„Aveţi consul, încheie Cicero cea de a patra Catilinară a sa, pe acela care nu va sta la îndoială să se supună hotărîri- lor voastre, să apere, cît trăieşte, cele rînduite de voi şi să le ducă la bun sfîrşit, în limita puterilor sale." [3]

După discursul lui Cicero, senatul rămase şi mai nelămurit şi mai neliniştit ca înainte. Atunci se urcă la tribună M. Porcius Cato din Utica. într-un discurs vehement, el ştiu, în afara oricăror principii de drept sau de politică, să insufle o temere aşa de mare faţă de

1 *În Catilinam,* **IV, 1.2.**

2 *Ibidem,* **IV, 2.4.**

3 *Ibidem,* **IV, 11, 24.**

conspiratori, încît senatul se lăsă convins de necesitatea pedepsei capitale. Nu problema statului roman sau a legităţii constituţionale a format miezul discursului său, ci dilema celui mai cras egoism : păstrarea avuţiilor proprii sau pierderea lor iremediabilă ; a trăi ca mai înainte sau a sacrifica, de dragul principiilor, viaţa opulentă cu care se obişnuiseră.

„în numele zeilor nemuritori, spuse Cato, vă implor pe voi — pentru care tot ceea ce vă aparţine, case, pământuri, statui, tablouri, v-au fost întotdeauna mai scumpe decît patria — dacă vreţi să păstraţi aceste bunuri, oricare ar fi ele, dacă pentru bucuriile voastre vreţi

să aveţi răgazul cuvenit, ieşiţi din amorţeală şi luaţi seama la treburile statului."

[1]Fără a mai cere alte dovezi şi fără a dispune de audierea învinuiţilor, senatul condamnă la moarte pe conjuraţi. Cicero, în calitatea lui de consul, trebui să ducă decretul senatului la îndeplinire. Condamnaţii fură ridicaţi din casele private unde li se fixase domiciliu obligatoriu şi conduşi la închisoarea mamertină, unde urmau să fie executaţi.

Senatorii cerură să-l însoţească, într-o adevărată procesiune, pe consul prin oraş, pînă la închisoare, urmărind să dea nu numai autoritate sentinţei, dar şi să impresioneze pe toţi aceia care, într-un mod sau altul, ar fi simpatizat cu conspiratorii. Din acest cortegiu lipseau puţini senatori ; printre ei şi Caesar, care fusese ameninţat, la ieşirea de la şedinţa senatului, de un grup de cavaleri înarmaţi.

După executarea celor condamnaţi, Cicero cu cei care îl însoţeau se reîntoarse în for, unde, întrebat de mulţime ce s-a întîmplat cu cei condamnaţi, răspunse lapidar, nu fără o nuanţă de maliţiozitate : „au trăit" *(vixerunt).*

De aici, însoţit de oameni săi de încredere, Cicero se reîntoarse acasă, în mijlocul ovaţiilor atît ale celor mulţumiţi şi liniştiţi de înfrîngerea conspiraţei, cît şi ale celor indecişi, gata întotdeauna să îmbrăţişeze cauza celui mai tare. Salutat de mulţime, Cicero fu

1 * **Sallustius,** *Catilina,* **LII.**

declarat în şedinţa următoare a senatului „părinte al patriei" *(pater patriae)*.

Astfel, complotul fusese lichidat, iar Catilina, care, după cîteva săptămîni, încercînd imposibilul, se ridică, împotriva stăpînirii, în fruntea cetelor sale înarmate, pregătite în Etru- ria, este înfrînt lîngă oraşul Pistorium. Cînd Catilina, scrie Sallustius, şi-a dat seama că oastea îi este învinsă şi că n-a rămas decît cu cîţiva tovarăşi, aducîndu-şi aminte de obîr- şia şi demnitatea sa din trecut, s-a avîntat spre rîndurile compacte ale inamicului şi a căzut în luptă străpuns de săbii.

Grav rănit, el a fost găsit acoperit de cadavrele duşmanilor săi, care-l copleşiseră pînă la urmă. Frumoasă moarte, spunea • un istoric antic, dacă ar fi luptat pentru adevăratul bine al patriei.

Biruitor, Cicero îşi făcea prea mari iluzii de pe urma victoriei obţinute. Succesul îl îmbătase ; el îşi evalua meritele mult peste limitele îngăduite. „El şi-a atras antipatia publică nu datorită unei acţiuni condamnabile, ci datorită obiceiului de a se lăuda. Nu venea niciodată în senat, la a- dunările populare, înaintea instanţelor de judecată, fără să nu pomenească de numele lui Catilina şi Lentulus." [1] Se socotea tot aşa de însemnat în stat ca şi marele Pompei, căruia îi adresa scrisorile sale de la egal la egal, cu toate că acesta nu-i dădea nici o importanţă.

Treptat, simpatia de care se bucurase Cicero se transformă în contrariul ei, într-o veritabilă antipatie. Faptul s-a putut observa cu ocazia depunerii mandatului său de consul. în ultima zi a consulatului, Cicero intenţiona ca, în afara jurămîntului tradiţional, obişnuit în asemenea ocazii, să ţină şi un discurs, în care să glorifice realizările sale şi în special descoperirea şi înăbuşirea conspiraţiei lui Catilina. Dar, probabil instigat de Caesar, care urmărea cu atenţie desfăşurarea evenimentelor, s-a ridicat atunci tribunul plebei, Metellus Nepos, partizan al lui Pompei, opunîndu-i *veto*-ul său, justificat pe considerentul că acela care n-a îngăduit altora să se apere — aluzie la

1 **Piutarh,** *Cicero,* **XXXI.**

conspiratori — nu are dreptul să se apere pe sine însuşi. Astfel, Cicero a fost silit să pronunţe numai jurămîntul tradiţional că şi-a îndeplinit mandatul în conformitate cu legea şi să renunţe la discursul pe care-l pregătise. Totuşi, vanitos cum era, îndată după depunerea jurămîntului a declarat, cu emfază, „că el a salvat Republica".

Cu toate aplauzele pornite din rîndurile aristocraţiei, cuvintele sale nu i-au mărit popularitatea, ci dimpotrivă, după cele spuse de Dio Cassius, i-au slăbit-o.

În schimb, popularitatea lui Caesar continuă să fie în ascensiune. Discursul ţinut în senat, cu tot echivocul pe care îl puteau da naştere unele pasaje, arătase plebei că Caesar este omul căruia aspiraţiile legitime ale maselor nu-i sînt străine şi că, la acea epocă cel puţin, credea într-o legalitate constituţională menită să înfrîngă pretenţiile agitatorilor politici, devotaţi propriilor lor interese şi nu celor populare. El se arătase, aşadar, ca un om de principii, consecvent unei politici democrate, pe care voia s-o ducă la îndeplinire prin mijloacele legale existente.
65

Caesar nu înţelegea, însă, să rămînă pasiv, ci căuta, prin orice mijloc, să-şi netezească treptat calea spre putere. De aici intervenţiile sale ascunse sau făţişe, reţinute sau categorice, în desfăşurarea evenimentelor politice care, pe rînd, au dus la înlăturarea rivalilor săi, dornici să acapareze puterea supremă. Catilina dispăru, iar influenţa lui Cicero se nărui treptat. Pe arena politică rămîneau doar Crassus şi, mai ales, Pompei» care tocmai urma să se întoarcă la Roma, după frumoasele sale biruinţe din Orient.

Ales pretor urban la finele anului 63, Caesar intră în exerciţiul noii funcţii la 1 ianuarie 62. Noul pretor îşi dădea seama că reîntoarcerea iminentă a lui Pompei avea să marcheze o schimbare în politica Romei. Aristocraţia, la a cărei politică aderase şi ordinul ecvestru, devenise apărătoarea vechiului regim republican aristocratic, în care vedea un sprijin de nădejde a intereselor ei materiale. îmbătată de succesul obţinut împotriva conjuraţilor şi condusă de încăpăţînatul conservator Marcus Porcius Cato din

Utica, ea se arăta cu totul refractară înnoirilor sociale şi politice.

Partidul popularilor, al cărui şef nominal era Crassus, dar al cărui suflet îl întruchipa Caesar, avînd o bază socială mai largă, urmărea schimbări care, fără a fi revoluţionare, trebuiau să asigure conducătorilor o poziţie superioară în stat, iar maselor îmbunătăţiri relative ale situaţiei mizere în care se găseau. După ultimele evenimente din Roma, popularii, fără a se descuraja sau a renunţa la luptă, au rămas într-o situaţie de circumspectă expectativă.

Caesar, cu abilitatea sa politică, îşi dădu seama că, odată reîntors la Roma, Pompei, în ciuda antecedentelor sale oligarhice, avea să îmbrăţişeze cauza popularilor, singura care putea să-i asigure sau, mai exact, să-i păstreze preponderenţa politică, cîştigată în urma victoriilor sale din Orient. Dar, totodată, Caesar pricepu şi faptul că, pentru moment, el trebuie să fie alături de Pompei, să-*l sprijine, nu atît pentru a-d asigura acestuia întîietatea necontestată în stat, ci pentru a şi-o pregăti treptat pe a sa. El spera să înfrîngă senatul, prin această coaliţie, duşman — în temeiul tradiţiilor republicane pe care trebuia să le apere — al instaurării puterii personale, spre care şi Pompei şi Caesar năzuiau : iprimul cu unele şovăieli, cel de-al doilea cu o fermitate pe care puţini puteau, atunci, s'o deslușească.

Atitudinea propompeiană a lui Caesar apăru din prima zi a ocupării funcţiei de pretor, cînd chemă în judecată pe Quintus Catulus, unul din conducătorii partidului senatorial şi totodată şef al senatului *(princeps senatus),* în legătură cu reconstruirea Capitoliului ce-.i. fusese încredinţată de Sylla. Acuzîndu-l că ar fi deturnat o parte din fondurile destinate reconstrucţiei, deoarece templul nu fusese încă terminat,
Caeser ceru ca terminarea lui să fie încredinţată lui Pompei, iar numele acestuia să fie trecut pe frontispiciu, în locul celui al lui Catulus.

Lovitura fusese bine chibzuită : prin aceasta îşi alia pe Pompei, vanitos în a dobîndi semne de recunoştinţă, îşi alia masele, bucuroase de afrontul îndreptat împotriva unuia din cei mai cunoscuţi oligarhi,

şi reuşea, în fine, să înăsprească cu anticipaţie relaţiile dintre Pompei şi senat.

Catulus voi să se disculpe, dar Caesar nu-l lăsă să urce la tribună. Mulţi senatori veniră în for să-i ia apărarea, iar Caesar, prefăcîndu-se că se lasă impresionat de numărul lor, renunţă la acţiunea sa, mulţumit pe deplin că arătase, încă o dată, cetăţenilor intenţiile sale democratice şi ura sa împotriva aristocraţiei.

După cîteva zile, un alt incident avea să demonstreze şi mai evident îndrăzneala lui Caesar. Tribunul poporului Q. Metellus Nepos, instigat şi ajutat de Caesar, sprijinit şi de prietenii conjuraţilor executaţi şi de oamenii lui Pompei, propuse, în adunarea poporului, o lege prin care se cerea ca Pompei să fie chemat în Italia în fruntea armatelor sale, cu motivarea că astfel nu vor mai putea fi executaţi cetăţenii fără paza formelor legale. în realitate, se redeschidea problema legalităţii condamnării conspiraţilor. Senatorii intrară în panică ; popularii desfăşurau o vie activitate cerînd intervenţia lui Pompei.

M. Porcius Cato din Utica, fiind tribun al poporului, opuse *veto*-ul său, dar popularii îl izgoniră cu pietre de la locul adunării. Oamenii senatului interveniră de îndată şi proiectul n-a mai fost pus la vot. Tribunull Metellus se refugie din Roma în tabăra lui Pompei, de unde ameninţa că va fi răzbunat atît el, cît şi Caesar.

în seara aceleiaşi zile, senatul, declarînd starea excepţională, suspendă din funcţiune şi pe Caesar, şi pe

Metellus. Fără să ţină seama de decretul senatului, Caesar rămase mai departe în funcţiune, dar, încrezîndu-se prea mult în răzbunarea lui Pompei şi aflînd că va fi destituit cu forţa, îşi con- cedie lictorii şi se retrase ca un simplu particular în locuinţa sa. După cîteva zile, o mare mulţime de cetăţeni se adună înaintea casei lui

Caesar şi ceru acestuia să-şi reia dregătoria pentru care fusese ales. Senatul, temîndu-se de vreo mişcare, nu întîrzie să trimită, mesageri la Caesar, care să-l roage să-ş

 reia funcţia, mulţumindu-i totodată pentru serviciile aduse statului.

Decretul anterior fu anulat.

Duşmanii lui Caesar găsiră, însă, că faptele lui devin tot mai îndrăzneţe şi, uneori, de-a dreptul arbitrare. Iată de ce aceştia încercară, pentru a-l discredita, să aducă din nou în discuţie pretinsa sa complicitate la conjuraţia lui Catilina. Delatorii n-au întîrziat să se arate. Luciu;, Vettius îl denunţă înaintea questorului. Novius Niger, susţinînd că Caesar s-a obligat în scris să participe la conjuraţie, iar Quintus Curius — care demascase cel dintîi, după cum se lăuda el, pe conspiratori — afirmă că a auzit el însuşi cum Catilina a numit pe Caesar drept omuil său de încredere.

Respingînd acuzaţia ca pe o insultă, Caesar chemă pe Cicero în apărarea "sa. Acesta relată că cel dintîi care i-ar fi destăinuit unele lucruri despre conjuraţie ar fi fost chiar Caesar. Cît priveşte adevărul alegaţiei lui Cicero — foarte maleabil faţă cu împrejurările — este greu, în limita documentelor, să se

poată pronunţa cineva cu certitudine. Sigur este, însă, că poporul, neliniştit de soarta lui Caesar, n-a aşteptat prea mult şi s-a adunat înaintea clădirii senatului, a cărui şedinţă se prelungise peste aşteptări.

Mulţimea devenind ameninţătoare, senatul — la propunerea lui M. Porcius Cato din Utica — hotărî, pentru a o calma, să distribuie celor săraci grîne în mod gratuit, ceea ce însă greva simţitor vistieria statului. Dar gestul trebuia făcut cu orice preţ, pentru a potoli cumva mulţimea.

Din întreaga campanie pornită împotriva lui Caesar, nu rămase pînă la urmă nimic, adversarii săi fiind înfrînţi în mod ruşinos. Curius nu primi recompensa făgăduită celui dintîi care va denunţa pe conspiratori, deoarece Cicero depuse în alt chip, iar Vettius fu pedepsit, deoarece nu putuse dovedi cele afirmate, cu confiscarea bunurilor sale mobile, fiind aproape linşat de mulţime, la ieşirea din senat. Nu după multă vreme fu arestat de pretorul Caesar, care la fel proceda şi cu questorul Niger, învinuit că a chemat înaintea sa la judecată pe un pretor împotriva prevederilor legii.

încercarea de a compromite pe Caesar eşuase lamentabil. Popularitatea sa crescu şi mai mult, cum era şi firesc, devenind indiscutabil unul din hegemonii opiniei publice romane.

în vreme ce acestea se petreceau la Roma, Pompei, victorios, se pregătea să se întoarcă în patrie. Orientul, de la Caspica şi pînă la Marea Roşie, organizat după sistemul de guvernare roman, aparţinea acum, datorită lui Pompei, Romei.

Drumul spre patrie l-a făcut cu unele opriri în oraşele greceşti, unde a fost primit cu entuziasm şi fast. în ,insula Lesbos au fost organizate serbări în cinstea lui ; la Rodos, filozoful Possidonios îi preamări virtuţile într-o poemă în proză anume compusă, iar la Efes, unde se adunară toate trupele pe care le comandase, i se pregăti de asemenea o primire triumfală. Aici, Pompei îşi răsplăti armata pe care a condus-o în lupte. Fiecare soldat primi 6 000 de sesterţi, ofiţerii şi mai mult, iar generalilor le rămase cam o sută de milioane sesterţi.

Dărnicia sa mulţumi din plin pe soldaţii care de patru ani lipseau de la vetrele lor.

Ultima escală o făcu la Atena, cetatea culturii greceşti ; de aici se îndreptă cu trupele spre Italia, unde debarcă ia Brindisi în luna decembrie a anului 62.

Debarcarea lui produse neliniște în capitală. Aristocraţii erau alarmaţi, socotind că Pompei, ajutat de armatele sale credincioase, va intra în Roma şi, răsturnînd Republica, va instaura o dictatură ca a lui Sylla, dar nu pentru oligarhie, ci în folosul popularilor.

în adevăr, în acea epocă Pompei putea statornici cu uşurinţă o asemenea dictatură. Succesele sale militare îi creaseră faima celui mai brav general, prăzile cucerite îi ofereau largi posibilităţi materiale, iar modul în care soluționase problemele politice ,din Orient îl arătau ca un destoinic om politic şi ■diplomat. în fine, era comandantul unei armate puternice ,și disciplinate. Cu toate meritele şi realele sale calităţi, Pompei nu avea, însă, nici tenacitatea, nici ambiţia şi nici cutezanţa intervenţiilor brutale, chiar dacă acestea erau decisive. De aceea, adesea era depăşit de evenimente. Aşa s-a întîmplat şi după sosirea sa din Asia.

A lua puterea politică pe calea armelor nu intra în intenţiile şi nici nu corespundea cu concepţiile şi felul său de a fi. A proceda în acest mod însemna o rupere pe faţă cu aristocraţia din rîndurile căreia făcea parte prin naştere şi căreia îi consacrase începuturile activităţii sale politice. O lovitură de stat îi repugna, totodată, aceluia care fusese atîta vreme ostaş şi căruia, drept urmare, subordonarea faţă de anumite norme şi reguli îi devenise o a doua natură.

Pompei spera că gloria sa militară îi va asigura, cu concursul tuturor aristocraţilor şi al plebei, pe cale legală, preponderenţa politică în conducerea statului. Datorită acestui fapt, el ar fi dorit să se bucure de aceeaşi simpatie şi în faţa nobililor şi înaintea poporului. Aşa se explică de ce, după repudierea soţiei sale Mucia, care se dovedise infidelă în timpul lipsei sale din patrie, încercă să se căsătorească cu o. nepoată de a lui Cato, şeful partidului oligarhic, sperînd astfel să-şi atragă simpatiile cercurilor aristocratice. Evident, intransigentul Cato se opuse la o asemenea căsătorie, fie că nu credea în sinceritatea sentimentelor lui Pompei, fie că

nu dorea o legătură de afinitate cu cel pe care-l considera mai aproape de cauza popularilor.

Şovăiala lui Pompei în instaurarea unei dictaturi era justificată şi prin temerea nutrită cu privire la consecinţele pe care un asemenea act le-ar fi putut avea faţă de populari. Năzuind să se bizuie în activitatea sa politică viitoare pe mase, Pompei nu îndrăznea să nemulţumească pe conducătorii acestui partid, dintre care unii — e vorba în special de Caesar — îi arătaseră, indiferent din ce calcule personale, o bunăvoinţă deosebită. Poate că Pompei se temea şi de faptul că unii populari, pizmuindu-i celebritatea, ar putea încerca să-i răstălmăcească faptele şi să-l declare drept continuator al politicii lui Sylla, al cărui partizan fusese odinioară. Oare Crassus, unul din şefii partidului popular, nu-şi trimisese în Macedonia întreaga familie şi parte din averi, de teama celui pe care-l considera duşmanul său personal şi al Republicii ?

Nevoind, aşadar, să rişte nimic şi în speranţa că va cîştiga totul, Pompei, încrezător în renumele său ostăşesc şi în serviciile aduse statului roman pe care le socotea hotărîtoare

pentru viitorul său politic, se hotărî, după ce debarcă în Italia, să-şi lase la vatră trupele şi să reintre, potrivit vechii tradiţii romane, ca simplu particular în Roma, unde îl aştepta triumful

.Cu alte cuvinte, Pompei nădăjduia să obţină puterea pe cale legală, cu asentimentul tuturor. Speranţa că victoriile repurtate aveau să-l impună ca şef al statului se va dovedi în curînd zadarnică ; simpatiile de care se bucurase printre populari nu erau suficiente să-i asigure primatul politic. în ce-i priveşte pe oligarhi, aceştia, neavînd încredere în Pompei din cauza simpatiilor sale populare şi invidioşi pe gloriile sale militare, îl priveau, în cel mai bun caz, ca pe un străin cauzei lor. Pompei era, cu alte cuvinte, după ce-şi concediase trupele la începutul anului 61, un izolat.

La sfîrşitul anului 62 a avut loc în Roma un eveniment care, prin scandalul provocat, a atras atenţia întregii capitale. El ne interesează în mod deosebit, deoarece priveşte viaţa privată a lui Caesar şi reliefează unele din trăsăturile eroului nostru.

Tînărul Publius Clodius, celebru prin bogăţia, talentul oratoric şi cutezanţa sa în chestiunile sentimentale, se îndrăgosti de Pompeia, soţia lui Caesar.

Nici Pompeia nu rămase indiferentă faţă de el. Dar posibilităţi de a se întîlni nu aveau, din cauza vigilenţei mamei lui Caesar, Aurelia, care veghea cu zel asupra nurorii sale.

Clodius, ingenios, socoti că sărbătorile *Damia* care se apropiau îi vor oferi un prilej, ce nu trebuia scăpat, pentru a se putea vedea cu Pompeia. Aceste sărbători se celebrau în luna decembrie şi erau dedicate zeiţei romane *Bona Dia*, protectoarea femeilor ; de obicei, festivităţile aveau loc în casa unui înalt magistrat. Cu această ocazie, femeile care luau parte — bărbaţilor nefiindu-le îngăduit să asiste — îndeplineau misterele zeiţei, în timpul nopţii, prin cîntece şi veselie. Clodius, deghizîndu-se în cîntăreaţă de harpă, porni spre casa pontificală a lui Caesar, unde, în acel an, urmau să aibă loc serbările în cinstea zeiţei. Primit de una din sclavele Pompeei, Aura, aceasta se duse să-şi anunţe stăpîna, dar Clodius, în loc să stea să aştepte pe stăpîna casei, se rătăci prin încăperi şi, întrebînd pe o altă sclavă de camera Aurei, vocea îl trădă că e bărbat. Speriată, sclava începu să strige, chemînd în ajutor femeile ce se pregăteau de ceremonie. Aurelia, mama lui Caesar, dădu poruncă să se oprească pregătirile de serbare şi, ascunzînd lucrurile sacre, porni în căutarea necunoscutului deghizat în femeie. Găsit în una din camere, Clodius fu izgonit din casă. A doua zi, întîmplarea fu cunoscută de tot oraşul. Locuitorii Romei cereau pedepsirea lui Clodius ca unul ce pîngărise o ceremonie religioasă închinată unei zeiţe. Despre Pompeia nu se putea spune dacă într-adevăr fusese sau nu complice.

Senatorii, care nu vedeau cu ochi buni pe Clodius şi nici pe Caesar nu-l simpatizau, hotărîră, printr-un senatus consult acceptat cu patru sute de voturi contra cincisprezece, ca vinovatul să fie trimis în judecata tribunalului criminal.

În faţa acestei situaţii, Caesar îşi repudie soţia, iar Clodius, înaintea juriului, dovedi cu martori că în ziua sărbătorii lipsise din capitală. Cu excepţia Aureliei, nimeni nu infirmă dovada. Proba părea decisivă, cînd luă cuvîntul M. T. Cicero, îndemnat probabil de soţia sa, cicălitoarea Terentia, marele orator declară că în ziua evenimentului Clodius I-a salutat în for. Mărturisirea ar

fi avut o importanţă hotărîtoare, dacă Caesar, şi el martor la proces, n-ar fi declarat că nu ştia nimic despre toate cele ce i se imputau lui Clodius.

Mărturia lui Caesar păru nefirească juriului, care l-a întrebat atunci : „în acest caz, de ce ţi-ai repudiat soţia ?" Răspunsul lui Caesar fu scurt : „Deoarece soţia mea nu trebuie nici măcar să fie bănuită".

încă din acea epocă s-a discutat cu privire la sensul cuvintelor lui. Unii spuneau că aceasta era părerea sinceră a lui Caesar, dar alţii susţineau, şi poate cu mai multă dreptate, că mărturia şi răspunsul său au urmărit să disculpe pe Clodius. Un simplu cuvînt de învinuire din partea lui Caesar, şi vinovatul ar fi fost condamnat. Clodius era, însă, foarte mult simpatizat de popor şi o eventuală condamnare a lui, pe baza declaraţiei lui Caesar, ar fi micşorat sau, poate, chiar ar fi ruinat stima de care acesta din urmă se bucura în ochii maselor, Or, Caesar nu voia cu nici un preţ să piardă simpatiile populare.

Că procesul lui Clodius devenise cauza partidului popularilor o dovedeşte şi intervenţia lui Crassus, care, plătind pe judecători, reuşi să cumpere majoritatea de care avea nevoie. Treizeci şi unu de juraţi votară pentru achitare şi douăzeci şi cinci împotrivă, dovedind o dată în plus ca banii sînt mai tari decît adevărul. Hotărîrea a rămas valabilă, cu tot decretul pe care senatul — la îndemnul incoruptibilului Cato — îl pronunţase împotriva celor ce s-au lăsat corupţi. Episodul Clodius luă sfîrşit, adîncind şi mai mult divergenţele dintre nobilime şi masele populare.

După terminarea anului de pretură, Caesar urma să plece, în calitate de guvernator, cu grad de propretor, în provincia Spania Ulterior, care-i căzuse la sorţi (*sortitio provinciarum).* Creditorii săi, însă, poate îndemnaţi şi de duşmanii politici ai fostului pretor, cerură plata creanţelor, anunţînd că, în car contrar, vor scoate la vînzare tot ceea ce Caesar intenţiona să ducă cu el în provincia pe care urma s-o administreze. Acesta apelă din nou la prietenul său politic, bancherul Crassus, care-i veni în ajutor, împrumutîndu-i suma uriaşă de 830 de talanţi. Crassus nu împrumutase banii fără un scop şi fără o garanţie corespunzătoare. Scopul pe care Crassus îl urmărea era subordonarea politică a

lui Caesar, iar posibilităţile de îmbogăţire — ce stăteau la îndemîna fiecărui guvernator de provincie — constituiau garanţia pe care se baza. Scăpat de grija creditorilor, Caesar putu pleca, în luna mai a anului 61, în Spania.

în timpul acesta, Pompei aştepta să i se ofere ceea ce socotea ca un drept după frumoasele sale victorii.

La consulat, însă, nu putea candida, deoarece, potrivit legilor în vigoare, nu trecuseră încă zece ani de cînd fusese ultima dată consul. Ştiind acest lucru, Pompei urmărea ca această înaltă dregătorie să fie încredinţată unor partizani ai vederilor sale politice. Dar la alegeri, numai unul din noii consuli era om devotat cauzei sale, fostul său locotenent L. Afranius, celălalt, Q. Metellus Celer, fiind unul din cei mai înverşunaţi duşmani ai săi.

Biruinţele lui Pompei îi creaseră acestuia o faimă obştească, dar păturile conducătoare şi oamenii zilei erau, cum se întîmplă adesea în viaţa socială, invidioşi pe gloria învingătorului. Crassus se temea de trecerea pe care o avea Pompei în rîndul maselor ; Cato — socotind societatea romană ca o republică platoniciană — nu vedea cu ochi îngăduitori personalităţile marcante, iar orgoliosul şi şovăitorul Cicero găsea că eroul său de odinioară era un personaj lipsit de grandoare, de mărinimie şi de suprafaţă.[1]

Cu toată invidia şi uneltirile adversarilor săi, triumful generalului Pompei nu mai putea întîrzia. El fu fixat pentru zilele de 28 şi 29 septembrie 61 ; în 29 septembrie, Pompei împlinea vîrsta de 45 de ani.

Triumful a întrecut cu mult pe cele la care Roma a luat parte mai înainte. Pancarte uriaşe arătau ceea ce Pompei în- făptuise ; erau înşirate numele popoarelor subjugate în Orient ; cele 800 de corăbii capturate, cele 1 000 de fortăreţe şi 300 de oraşe luate cu asalt, 39 de cetăţi repopulate, 20 000 de talanţi vărsaţi vistieriei ; se menţiona şi faptul că veniturile statului, în urma

1 *Ad Atticum, I, 13.*

cuceririlor, s-au dublat. Urmau, apoi, obiectele preţioase şi un imens portret al lui Pompei brodat cu perle, operă a unui iscusit meşter oriental.

Ostatici de neam mare precedau carul, simbol al popoarelor înfrînte şi al ţărilor cucerite, iar Pompei însuşi, îmbrăcat ca Alexandru cel Mare, răspundea marţial aclamaţiilor, şi pentru că în cariera sa ostăşească el fusese biruitor pretutindeni, în toată lumea cunoscută pe atunci, soldaţii lui purtau un uriaş panou pe care se puteau citi cuvintele : „Peste toată lumea".

După acest impozant triumf, mai grandios decît al Sci- pionilor, al lui Paulus Aemilius şi al lui Sylla, invidia deveni şi mai puternică, iar izolarea lui Pompei şi mai evidentă.

Lucullus, căruia acesta îi urmase la comanda legiunilor romane în Orient, îi puse în discuţie, înaintea senatului, faptele. Pompei ceruse **să** i se confirme în bloc toate actele săvîrşite de el, pe cînd Lucullus, sprijinit de Cato, ceru ca acestea să fie aprobate fiecare în parte, ceea ce presupunea discuţii, tergiversări şi o analiză a acţiunilor celui care cîţiva ani fusese suveranul neîncoronat al **Asiei.** Senatul, ostil lui Pompei, acceptă propunerea lui Lucullus. Lucrurile nu se opriră aici. Cerînd, prin intermediul tribunului T. Flavius, împroprietărirea ostaşilor săi, el întîmpină din nou opoziţia aceluiaşi Cato şi a duşmanului său personal, Q. Metellus **Celer.** Pompei fu **silit şi** de data aceasta să renunţe. Desigur că acum şi-a dat seama, în sfîrşit, de greşeala pe care a săvîrşit-o concediindu-şi trupele. Era, însă, prea tîrziu. în faţa opoziţiei organizate a senatului nu-i rămînea fostului general decît să strîngă şi mai mult relaţiile sale cu partidul popularilor şi, în special, cu Caesar, care, la începutul anului 60, urma să se întoarcă, din Spania, bogat **şi** cu un renume.

în timp ce Pompei, Ja Roma, nu avea decît insuccese pe tărîm politic, Caesar administra în calitate de guvernator provincia Spania Ulterior.

Aci, chiar de la sosirea sa, Caesar îşi întări mai întîi efectivele militare. El recrută numai în cîteva zile mai multe cohorte care, adăugate la cele existente, măriră puterea de luptă a celor trei legiuni. Aceste

măsuri le luă Caesar din cauza primejdiei incursiunilor pornite de băştinaşii din munţi împotriva romanilor. Cînd pregătirile militare fură terminate, el ceru locuitorilor din regiunea muntelui Herminius din Lusitania (azi Sierra Estella din Portugalia centrală) să-şi mute aşezările în cîmpia din apropiere. Aceştia refuzară. Atunci Caesar porni, în fruntea cohortelor sale, împotriva lor. Bi- ruindu-i, îi izgoni pînă la ţărmul mării, unii dintre ei refugiin- du-se chiar pe insulele din jur. încercarea de a-i urmări cu plutele nereuşind, Caesar aduse, într-un timp scurt, cîteva corăbii de la Gades (azi Cadix) din sudul Spaniei, cu ajutorul cărora debarcă pe insule, zdrobind rezistenţa fugarilor. De aici, Caesar se îndreptă cu flota, pe ocean, spre portul Brigantium azi La Corogne), aşezat pe coasta de nord-vest a Spaniei. în aţa numărului mare de trupe, oraşul se supuse fără nici o împotrivire. Partea de vest a Spaniei se afla acum în întregime în mîna romanilor.

Faţă de triburile prietene, Caesar se arătă plin de bunăvoinţă. El reorganiză administraţia provinciei, urmărind, cu mult tact şi prudenţă, romanizarea ei. Apoi, luă măsuri ca peste tot să domnească buna înţelegere şi se strădui să ajute pe localnici să ducă o viaţă mai bună. Se făcu popular, mai ales prin două hotărîri luate în interesul provincialilor. Mai întîi, desfiinţă birul pe care Metellus Pius îl pusese asupra acestora în vremea războiului dus de Sertorius. Apoi, după spusele lui Plutarh, reuşi să pună capăt neînţelegerilor dintre cămătarii romani şi datornicii provinciali, stabilind că aceştia nu vor putea fi urmăriţi pentru datoriile lor decît pînă la concurenţa a două treimi din venituri. în acest mod, cămătarii nu-şi pierdeau sumele împrumutate, iar debitorilor le rămînea ceea ce le era necesar traiului lor zilnic.

în activitatea sa administrativă din Spania, ca pretutindeni

de altfel, Caesar a ştiut să se înconjoare de tineri pricepuţi şi devotaţi, aleşi dintre provinciali. Aşa a fost cazul lui L. Cor- nelius Balbus din Gades, care, bun cunoscător al tehnicii militare, îi va fi mai tîrziu un apropiat colaborator

.Cîştigîndu-şi o bine meritată faimă în provincia pe care o administrase ca propretor, salutat de trupele sale cu titlul de *imperator,* îmbogăţit în urma expediţiilor întreprinse, dornic acum să reintre în scena activităţii politice, Caesar se întoarce la Roma în vara anului 60. întru consfinţirea succeselor sale din Spania, Caesar dorea, în egală măsură, să i se acorde şi triumful, şi să fie ales şi consul. Deşi acordarea triumfului şi alegerea în consulat nu erau cu totul incompatibile din punct de vedere legal, totuşi se ridica o problemă ce prezenta două aspecte vizibil contradictorii. Cine cerea triumful trebuia să aştepte în afara cetăţii, pînă cînd senatul fixa ziua sărbătoririi ; cine voia să candideze la consulat trebuia neapărat sa

fie în cetate, în mijlocul alegătorilor săi. Cu ingeniozitatea sa politică, Caesar ceru să i se îngăduie să candideze la consulat în lipsă, dar intransigentul Cato, aducînd în sprijinul poziţiei sale şi unele argumente legale, vorbi o zi întreagă în senat, făcînd imposibilă luarea unei hotărîri. Caesar nu era, însă, omul care să delibereze prea mult. El avea de ales între vanitate — acordarea triumfului — şi putere — alegerea sa în demnitatea de consul ; de data aceasta, vanitatea trebuia să cedeze. Şi, în adevăr, concediindu-şi lictorii, intră în Roma în toga albă, pe care o purtau toţi cei ce candidau la dregăto- riile supreme în stat.

III
ÎNŢELEGEREA CELOR TREI

Arena politică nu îngăduia în acea vreme orice joc şi Caesar era pe deplin convins de aceasta. Pompei şi Crassus pretindeau şi ei roluri principale, cel dintîi pentru biruinţele din Orient, cel de al doilea în virtutea trecutului şi a uriaşelor sale resurse materiale. Pompei, dezarmat şi chiar umilit de senat, căuta însă un sprijin care să-i asigure ratificarea actelor lui din Orient, ceea ce ar fi însemnat recunoaşterea oficială şi deplină a marilor sale succese militare şi a pretenţiilor lui pe tărîm politic. Crassus, la rîndul său, mereu dispreţuit de aristocraţii care-i reproşau pe faţă sau în ascuns legăturile cu Catilina, avea nevoie de o reabilitare în ochii tuturor. Duşmani ai senatului, mai mult prin forţa împrejurărilor decît dintr-o convingere politică intimă, Pompei şi Crassus rămîneau, însă, între ei rivali hotărîţi, amîndoi cu pretenţii la întîietatea în stat.

Abia întors la Roma, Caesar îşi dădu seama că, pentru a-şi consolida propria sa poziţie, trebuie să împace pe cei doi rivali. A-şi atrage simpatia şi concursul numai a unuia din ei însemna a pierde, implicit, sprijinul celuilalt, însemna, cu alte cuvinte, să-şi îngreuneze ascensiunea politică, tocmai cînd avea nevoie de aripi care să-l înalţe. Şi nici unul din cei doi oameni politici — Pompei şi Crassus — prin prestigiul de care se bucurau şi prin posibilităţile de care dispuneau, nu trebuia pierdut pentru cauza lui proprie.

Prima grijă a lui Caesar a fost deci aceea de a împăca pe cei doi adversari. Lui Pompei îi făgădui că ceea ce n-a reuşit să facă cu ajutorul senatului va face

cu ajutorul poporului, iar lui Crassus că-i va fi asigurat, împotriva uneltirilor senatoriale, locul ce i se cuvenea în Republica romană.

Astfel, Caesar, după spusele lui Plutarh, „i-a făcut din dușmani prieteni, cîștigînd în schimb o parte din vaza și trecerea amîndurora" [1]. Această alianță, pusă la cale cu atîta abilitate de Caesar, a rămas secretă, pentru că cei trei oameni politici se temeau ca nu cumva dușmanii lor comuni, speriați de o asemenea coaliție, să nu-și unească eforturile spre a-i combate. Toți trei jurară că, ținînd înțelegerea în secret, să facă tot ce le stătea în putință pentru realizarea interesului comun.

Istoria cunoaște această alianță, încheiată în vara anului 60, sub numele de *primul triumvirat*. Fără nici o valoare constituțională, această alianță — existentă în afara ordinei statale romane — constituia, sub aspectul unei simple înțelegeri politice, o adevărată conspirație îndreptată împotriva Republicii [2]. Faptul n-a fost sesizat — cel puțin la început — de contemporani ; Cicero însuși o numea o simplă întovărășire prietenească[3]. în realitate, convenția purta în ea germenii viitoarei schimbări a formei de conducere politică a Romei, a dictaturii personale ce va înlocui democrația. O subordonare a societății civile ordinelor unui genial general.

Un singur om vedea primejdia care pîndea Republica : conservatorul Cato. Considerat, însă, pe nedrept retrograd în toate manifestările sale, spusele lui Cato erau socotite atunci o limbuție cicălitoare. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor avea să-i dea dreptate.

1 *Caesar,* **XIII.**

2 **Cf. Titus Livius, Periocha CUI :** *conspiratio facta est.*

3 *De provinciis consularibus,* **XVII.**

Alianţa trebuia să aducă profit deopotrivă celor ce o în- cheiaseră. De fapt, cel care a tras cele dîntîi şi cele mai sigure foloase a fost Caesar, candidat la cea mai înaltă dregătorie romană : la consulat.

Pentru anul 59, în afară de Caesar, candidau la consulat Lucius Lucceius şi Marcus Bibulus. Caesar ¡înclina să se înţeleagă cu Lucceius, nu atît pentru calităţile sale de om de caracter şi de literat, cît pentru averea sa personală, din care acesta era dispus să cheltuiască cu largheţe pentru cumpărarea alegătorilor.

Aristocraţia nu vedea cu ochi buni acest pact, deoarece, cunoscînd firea influenţabilă a lui Lucceius, îşi dădea seama că Caesar nu ar fi avut în el un coleg, ci un subordonat. Pentru a zădărnici alegerea lui Lucceius, aristocraţia sfătui pe Bibulus să promită şi el, şi chiar să dea alegătorilor, mai mult decît Lucceius, punîndu-i în acest scop la dispoziţie sume importante de bani. Conducerea partidului oligarhic — în frunte cu incoruptibilul Cato — aprobă aceste cheltuieli, socotindu-le în interesul ordinei de stat, deşi cumpărarea voturilor era pedepsită de lege. Şi aici, ca în toate cazurile similare, scopul nu numai ca scuza mijloacele, dar le şi legaliza, ceea ce de fapt constituia încălcarea ordinei de drept. încrederea senatorilor în Bibulus se întemeia pe trecutul acestuia. Coleg cu Caesar ca edil curul şi apoi ca pretor, el se arătase întotdeauna adept al politicii senatoriale.

Susţinut de Pompei şi de Crassus, Caesar fu ales consul cu entuziasm, dar şi aristocraţia reuşi să impună ca al doilea consul pe încăpăţînatul Bibulus.

Alegerea lui Caesar n-a însemnat, însă, imediat şi pornirea la acţiune în vederea luării

puterii. Momentul instaurării dictaturii personale nu sosise încă ; el trebuia să fie pregătit cu grijă, în funcţie de situaţia politică şi, mai ales, de susceptibilităţile oamenilor. Tăinuindu-şi, ca totdeauna, intenţiile, Caesar, abil pînă la limita perfidiei, hotărî mai întîi să liniştească senatul de orice temere, nu căutînd să-i cîştige

simpatia, ci în- cercînd să-i adoarmă vigilenţa. De aceea, după cum ne relatează Cassius, el declară că nu va întreprinde nimic fără încuviinţarea senatului şi nici nu va ştirbi ceva din prerogativele sale constituţionale. De asemenea, el decise ca dezbaterile să fie redactate în scris (*acta senatus)* şi afişate în for, pentru ca poporul să poată lua cunoştinţă de

ele şi să se conformeze în consecinţă. Măsura, aparent în favoarea senatului, acorda, în realitate, maselor o posibilitate de cenzurare, evident morală, a discuţiilor şi rezoluţiilor senatoriale

.Colegului său Bibulus, Caesar îi arătă de la început o sinceră dorinţă de colaborare în interesul Republicii ; el restabili obiceiul ca ambii consuli să se bucure, în tot cursul anului lor de magistratură, de semnele exterioare de respect cuvenite rangului lor, deşi aceştia conduceau statul, precum se ştie, cu schimbul, fiecare cîte o lună. Măsura, luată aparent în favoarea lui Bibulus — pentru ca acesta să nu se simtă într-o situaţie de inferioritate în luna cînd nu îndeplinea sarcinile consulatului — urmărea în realitate satisfacerea intereselor vanitosului Caesar, pentru care pompa şi fastul prezentau o atracţie irezistibilă şi un mijloc de a se impune celor care judecau totul după aparenţe.

Urmărind să evite orice fel de piedică şi să le înlăture şi pe cele vechi, Caesar încercă şi o apropiere faţă de Cicero, pe care, printr-un prieten, îl asigură de amiciţia şi de consideraţia sa. Cunoştea prea bine amorul propriu şi vanitatea marelui orator, ca să se

îndoiască de reuşita încercării, cel puţin pentru moment.

Pentru îndeplinirea planurilor sale, Caesar avea nevoie de relaţii puternice, care să-i sprijine ascensiunea. Dar, în această privinţă, consolidarea celor existente i se părea suficientă. Intenţiona, astfel, să-l atragă şi mai mult pe Pompei de partea sa şi să-l rupă de orice influenţă venită din partea senatului. Iată de ce, în primăvara anului 59, îşi căsătoreşte fiica, pe Iulia, cu Pompei, deşi aceasta era mai tînără cu 23 de ani decît soţul impus. Şi, deoarece Iulia fusese logodită cu Servilius Caepio, şi el prieten apropiat al lui Caesar, Pompei se hotărî, drept compensaţie matrimonială, să-i dea în căsătorie pe fiica sa, a cărei logodnă cu Faustus, fiul lui Sylla, fusese ruptă numai în vederea acestor aranjamente imorale. în fine, ceva mai tîrziu, ca să-şi consolideze relaţiile cu Lucius Piso, chiar el luă în căsătorie pe fiica acestuia, Calpurnia. Iată de ce, Lucius Piso devine unul din cei mai zeloşi apărători ai triumvirilor şi succesor al lui Caesar la viitoarele alegeri consulare. Este adevărat că „intransigentul" Cato, după relatarea lui Plutarh, striga pretutindeni că nu se poate îngădui ca destinele Republicii să fie batjocorite prin căsătorii dinastice şi nici ca dre- gătoriile să fie împărţite prin mijlocirea femeilor. Dar, acelaşi Cato, călcînd în picioare principiile morale, nu stătu nici el pe gînduri şi-şi căsători fiica — după relatarea aceluiaşi Plutarh — tot din raţiuni politice, cu Bibulus. Mai mult chiar, el divorţa de soţia sa, mamă a trei copii, pentru a o căsători cu Hortensius ; după moartea acestuia, o reluă, împreună cu toată averea pe care o moştenise de la al doilea soţ.

Demagog inteligent, Caesar ştia că pentru a rămîne idol al mulţimii, trebuie să cultive simpatiile populare, că sprijinul de care se bucura în mase avea nevoie de dovezi de mărinimie din partea celui care îl reclama, direct sau pe ocolite.

în această epocă, masele de cetăţeni liberi deveneau, odată •cu afluxul de bogăţii în capitală şi cu dezvoltarea culturii, tot mai avide de a fi la curent cu noutăţile timpului, tot mal curioase de a cunoaşte problemele sociale şi politice ale contemporaneităţii. Apăruseră în Roma chiar unii oameni ingenioşi şl cu

spirit de afaceri, care încercau să aducă la cunoştinţa locuitorilor, într-o formă rudimentară, ştirile cele mai de seamă, punînd în vînzare un strămoş îndepărtat al ziarului modern. 'Caesar, intuind importanţa propagării ideilor sale, hotărî să ■publice ou regularitate un ziar — primul ziar roman *(Acta diurna populi Romani).* în acest sens, noul consul decretă, după cît se pare, ca un magistrat să redacteze într-o formă rezumativă noutăţile zilei şi să le înscrie pe tăbliţe de lemn vopsite în alb, pe care să le aşeze în diversele părţi ale oraşului. în acest chip se oferea cetăţenilor un mijloc simplu, practic şi gratuit de informare asupra actualităţii imediate.

Dar Caesar ştia, din experienţa marilor personalităţi politice romane de odinioară, că problema care pasiona, deopotrivă, masele şi conducerea în stat era problema agrară ; toţi cei ce încercaseră rezolvarea ei, sau numai o agitaseră, reuşiseră să atragă asupra lor atît atenţia, cît şi simpatia poporului.

Nu este de mirare, aşadar, că încă din primăvara anului 59, îndată după intrarea sa în funcţie, Caesar propuse un proiect de lege agrară, prin care se cerea, în vederea redresării agriculturii şi a repopulării ţinuturilor lăsate în paragină, împărţirea pămînturilor publice, rămase nedistribuite, cetăţenilor săraci din Roma şi veteranilor lui Pompei. Se «xceptau de la distribuţie doar pămînturile din Campania deţinute de aristocraţie. Măsura urmărea, aşa cum se va vedea mai departe, menajarea momentană — pînă la votarea legii — a nobilimii, ale cărei interese erau legate de exploatarea roditorului pămînt al Campaniei. Dacă ogoarele menţionate în proiectul de lege se dovedeau a fi neîndestulătoare, urma să se achiziţioneze pămînt de la particulari, plătindu-se preţurile stabilite în listele de cens. Sumele trebuiau să se achite din surplusul veniturilor publice şi din banii vărsaţi vistieriei după cuceririle lui Pompei. în vederea legării noilor împroprietăriţi de ogoarele astfel distribuite, proiectul prevedea că acestea nu vor putea fi înstrăinate vreme de 20 de ani, iar pentru punerea în aplicare a legii se alcătui o comisie de 20 de persoane. Pentru a se evita orice bănuială de în-

fluenţă personală, Caesar se declară incompatibil de a face parte din comisie. Proiectul de lege nu era decît o variantă, îmbunătăţită a celuia prezentat odinioară de către tribunul Rullus şi care fusese respins, cu tot sprijinul ce i-l acordase Caesar, datorită intervenţiei lui Cicero.

în fine, proiectul prevedea, sub ameninţarea unor grave penalităţi, obligaţia senatorilor de a se supune, după votare, legii şi de a depune jurămîntul solemn, că o vor respecta, potrivit unui obicei statornicit de multă vreme.

Măiestria politică şi tactul lui Caesar se vădise, aici, ca şi cu ocazia proiectului prezentat odinioară de Rullus, la inspiraţia sa. în adevăr, aşa cum fusese concepută, legea mulţumea pe deplin şi pe veteranii lui Pompei, şi plebea din Cetate, fără a supăra nici pe nobili. Ne-o spune şi istoricul Dio Cassius : „Nimeni n-avea de ce să se plîngă. Populaţia Romei... era chemată la muncă şi la o viaţă liniştită la ţară cele mai multe regiuni din Italia, care rămăseseră pustii, se repopulară. Această lege asigura mijloace de existenţă nu numai celor care îndurară greutăţile războiului, ci şi tuturor celorlalţi cetăţeni, fără a prieinui vreo cheltuială statului şi pagube celor mari..." [1]

Potrivit obiceiului constituţional, proiectul trebuia să fie- citit mai întîi înaintea senatului, care urma să-şi dea avizul. Nobilimea senatorială nu avea de ce să se plîngă, nu putea invoca nici un pretext pentru a respinge proiectul, deşi aristocraţia, începînd de la Grachi încoace, se manifestase constant împotriva oricărei împroprietăriri, de teamă să nu-şi şubrezească, cît de puţin, poziţia economică. Nici conţinutul, nici forma de redactare a proiectului nu puteau da naştere la vreo interpretare care să justifice respingerea lui. „Nu îndrăznea nimeni să-l combată — scrie Dio Cassius — şi ceea ce îi mîhnea mai mult era faptul că proiectul fusese redactat în aşa fel, încît nu putea ocaziona nici o plîngere"

1 **XXXVIII, 1.**

Cînd veni, însă, rîndul lui Cato să vorbească, acesta, fără a se pronunţa direct împotriva proiectului, se referi în cuvîntarea sa asupra problemei dacă trebuiesc sau nu schimbate vechile rînduieli republicane. Potrivit obiceiului, senatorii puteau vorbi oricît, fără ca cineva să-i poată întrerupe. Intemeindu-se pe această dispoziţie procedurală, senatorii care luau cuvîntul puteau prelungi şedinţele, a căror ordine de zi nu le era pe plac, neîngăduind luarea unei hotărîri. Era tocmai ceea ce urmărea Cato.

în faţa unei astfel de perspective, Caesar îşi pierdu răbdarea şi porunci ca intransigentul Cato să fie arestat şi închis. în semn de protest, cîţiva senatori îl însoţiră pe Cato la închisoare, unul din ei afirmînd în auzul tuturor că se va simţi mai bine la închisoare ou Cato, decît în senat cu Caesar. Acesta, însă, nu se lăsă intimidat — deşi ulterior îl -eliberă pe Cato — şi declară şedinţa senatului închisă pe motivul că a refuzat, în conformitate cu legile în vigoare, să discute un proiect propus spre deliberare. Apoi, în cîteva cuvinte, spuse că va trimite proiectul, spre aprobare, celui mai puternic suveran : poporului. „Numai poporul va hotărî", a încheiat Caesar.

între timp, pînă la întrunirea adunărilor populare care trebuiau să decidă, Caesar folosi toate mijloacele spre a se asigura de votarea proiectului, cu atît mai mult cu cît aristocraţia, influenţată de încăpăţînarea lui Bibulus şi de intransigenţa mioapă a lui Cato, voia să recurgă chiar la violenţă.

în zadar încercă, însă, să-l cîştige pe Bibulus de partea sa. „Nu voi tolera nici o înnoire", era răspunsul stereotip al acestuia la strădaniile colegului său de consulat.

Cînd Caesar îşi dădu seama că orice încercare este zadarnică, apelă la prietenii săi, Crassus şi Pompei ; ultimul se declară, în public, pentru legea agrară şi, împotriva obiceiului său, spuse înaintea tuturor că. dacă cineva va trage sabia, şi el o va scoate pe a lui. Şi pentru a da şi mai multă tărie cuvintelor sale, îşi chemă veteranii la Roma, să ia parte la votarea proiectului de lege ca la o campanie ostăşească. Crassus se pronunţă în acelaş sens.

«6*

La finele lunii martie a anului 59 are loc votarea. Locul adunării fusese ocupat, încă din timpul nopţii, de cetăţeni. Bibulus, însoţit de Cato şi de alţi prieteni, veni de dimineaţa şi îndreptîndu-se spre tribuna de unde vorbea Caesar, se aşează lîngă acesta, susţinînd că vrea să observe semnele cereşti şi să afle dacă nu cumva zeii se opun adunării. La Roma, în virtutea dreptului lor de a interpreta auspiciile, înalţii magistraţi puteau lua unele măsuri, dacă din consulta-

8

3rea semnelor divine (cercetarea cerului, a măruntaielor jertfelor etc.) rezulta o astfel de necesitate. Era un mijloc pueril, dar uneori eficace, într-o societate superstiţioasă, de a influenţa după voie mersul evenimentelor politice.

Pe Caesar nu-l interesa prea mult, în acel moment, voinţa zeilor şi nici poporul nu mai credea, ca în epocile anterioare, în semne supranaturale. Iată de ce, mai atent la problemele pămînteşti decît la semnele zeilor, Caesar ordonă ca Bibulus să fie izgonit de la tribună. Urmărit de' lictori, acesta îşi regăsi refugiul într-o clădire din vecinătatea templului lui Castor.

La rîndul său, Cato, încercînd de două ori să se adreseze poporului, fu alungat şi el de lictorii lui Caesar.

Oponenţii fiind înlăturaţi, legea fu votată cu uşurinţă, adăugîndu-i-se chiar clauza că senatorii, magistraţii, şi toţi cei care-şi vor depune în viitor candidatura la vreo magistratură vor trebui să jure, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, că vor respecta legea. Şi toţi se conformară, inclusiv Cato. Cît priveşte pe Bibulus, acesta, mîniat pe laşitatea, senatului şi nemulţumit de cutezanţa lui Caesar, declară că nu va mai ieşi din casă pînă la sfîrşitul magistraturii sale. Astfel, Caesar rămase în fapt singurul consul al Romei, pînă la finele anului 59.

Legea propusă de Caesar a fost întîia lege agrară care., după trecerea a şaizeci de ani de la primele proiecte, a reuşit să fie votată.

Caesar, Pompei şi Crassus ieşiră victorioşi ; aristocraţia., învinsă, se mulţumi să adopte o poziţie pasivă, ceea ce pentru mulţi a însemnat o abdicare.

Caesar se bucura acum de popularitatea lui Marius şi se putea felicita de a fi adus la îndeplinire îndrăzneţele planuri ale lui Tiberius şi Caius Grachus. El nu uită, însă, de colegii săi de triumvirat — Pompei şi Crassus — şi nici că, potrivit pactului iniţial, totul trebuia îndeplinit în interesul comun al cauzei. De aceea, Caesar luă unele măsuri în favoarea tovarăşilor săi.

Mai întîi, micşoră ou o treime sumele pe care arendaşii romani, cei mai mulţi cavaleri, le datorau pentru bunurile publice arendate în Asia, iar pentru viitor dădu directive să nu se ridice preţul noilor arenzi.

Măsura convenea lui Pompei, atașat de ordinul cavalerilor, precum și lui Crassus, în- teresat în investițiile de capital făcute prin intermediul acestor arendași *(societates publicanorum)*. Măsura reuși să apropie și mai mult pe triumviri.

Dacă prin legea agrară fuseseră ■ răsplătiți veteranii lui Pompei, era acum rîndul acestuia să fie răsplătit, prin ratificarea, mereu tergiversată de senat, a acțiunilor sale din Orient. Trecînd peste senat, Caesar ceru poporului ratificarea, pe care acesta o și dădu, în forma dorită de însuși Pompei. Pînă și Lucullus, care, înlocuit fiind de către Pompei la comanda trupelor din Asia, rămăsese cel mai înverșunat dușman al ratificării, sfîrși prin a cădea în genunchi la picioarele lui Caesar, făgăduindu-i să renunțe definitiv la orice obstrucție...

Acționînd în numele coaliției, Caesar luă și alte măsuri. Astfel, vîndu lui Ptolemeu Auletes, regele Egiptului, calitatea de aliat și de prieten al poporului roman, pentru frumoasa sumă de 6 000 de talanți, pe care, fără scrupule, o împărți cu Pompei, devenit între timp ginerele său. Banii aduseră profit și lui Crassus, acesta reușind, astfel, să-și recupereze o parte din creanțele pe care le avea asupra lui Caesar.

Pompei și Crassus puteau fi mulțumiți de modul cum Caesar acționa în interesul alianței comune. Totuși, opinia publică nu se înșela atunci cînd vedea în Caesar nu un simplu executor al unei convenții private, ci șeful de fapt al acesteia, față de care ceilalți doi deveneau din ce în ce mai mult îndatorați.

Cît privește senatul, acesta își pierduse importanța. Rămas singur consul, Caesar nici nu-l mai convocă, iar pentru dificultățile pricinuite, cu ocazia votării legii agrare, plănui să se răzbune. în consecință propuse o nouă lege, care, abro- gînd excepțiile legii anterioare, decreta că și ogorul din Campania — stăpînit, după cum se știe, de senatori — va fi supus exproprierii. Timorați, senatorii nu îndrăzniră să schițeze nici cel mai mic gest de împotrivire.

Caesar mergea, hotărît, din succes în succes. Deși afabil cu toată lumea și îndatoritor cu fiecare în parte, nimeni nu mai îndrăznea să-l contrazică, chiar cînd s-ar fi cuvenit. Toți îi recunoșteau autoritatea. De fapt, după retragerea lui Bibulus, Caesar conducea

statul singur şi, de aceea, cetăţenii obişnuiau să spună în glumă, despre vreo întîmplare oarecare, că s-a petrecut, nu pe vremea consulatului lui Bibulus şi Caesar, ci pe cînd erau consuli Iulius şi Caesar, ironizîndu-l astfel pe Bibulus. Tot Suetonius ne mai relatează că, m vremea consulatului lor, circulau numeroase versuri satirice la adresa lui Bibulus. „Nimic nu s-a făptuit sub Bibulus, spuneau unele din ele, căci totul a făcut Caesar. Nu-mi amintesc să fi făcut ceva Bibulus" [x].

Caesar devenise cu adevărat stăpînul Romei şi de aceea avea dreptate Cicero cînd afirma, în una din scrisorile sale, că „oricît de slab era atunci (în comparaţie, evident, cu ce va fi mai tîrziu), Caesar ajunsese mai puternic decît întreaga Republică" [1]. Unii născociseră chiar semne supranaturale privind persoana sa. Se zicea că poseda un cal cu totul deosebit — ne relatează Suetonius — ale cărui picioare erau asemenea celor ale omului, copitele avînd degete. Calul se născuse în grajdurile lui Caesar, iar prorocii prevestiseră că stăpînul lui va fi stăpînul lumii. De aceea, Caesar îl şi veghea cu foarte multă grijă şi numai el îl încăleca ; nimeni altul nu era în stare să-l stăpînească.

în calitatea sa de consul, Cae9ar s-a îngrijit mult de buna administraţie a statului, promulgînd, în acest scop, mai multe legi care, prin conţinutul lor, semănau, după cum spune istoricul Plutarh, nu cu ale unui consul, ci cu cele **pe** care le propuneau cei mai îndrăzneţi tribuni. Deosebit de grijuliu s-a arătat cu soarta provinciilor, faţă de care a nutrit întotdeauna o sinceră simpatie. La aceasta se adăugau, desigur, şi considerente economice şi politice : provinciile constituiau un aliat în plus în lupta sa împotriva ordinului senatorial, care ducea faţă de ele doar o politică de jaf şi înrobire. Politica dusă de **Caesar** viza, din contră, redresarea economică a provinciilor şi, implicit, a finanţelor vistieriei, care cu greu făcea faţă nevoilor mereu crescînde ale statului roman. Caesar a

1 *Ad Atticum*, **VII, 9.**

reglementat şi raporturile dintre dregătorii romani din provincie şi locuitorii acestora. Prin legea *Julia de repetundis*, care privea, cum arată şi titlul, abuzurile şi fraudele din provincii, el statornicea, în 101 capitole, infracţiunile patrimoniale *(crimen repetundarum)* pe care funcţionarii romani le puteau săvîrşi în timpul îndeplinirii mandatului lor.

Din aceasta ni s-au păstrat multe fragmente în Digestele lui Iustinian, care i-a consacrat un întreg titlu în cartea a XLVIII-a. Legea este îndreptată împotriva tuturor acelora -care, fiind investiţi cu o magistratură, avînd vreo sarcină oarecare în provincie sau făcînd parte din suita dregătorilor provinciali, pretindeau şi primeau în mod abuziv bani de la locuitori pentru a le fi favorabili în senat sau în alte adunări obşteşti ; pentru a-şi îndeplini sarcinile ce le reveneau în mod firesc în temeiul legii ; pentru a neglija sau a depăşi însărcinările ce le-au fost încredinţate ; pentru a da sau refuza o sentinţă în litigiile private sau penale ; pentru a rîndui, schimba sau opri numirea unui judecător în pricinile private ; pentru a acuza sau scoate de sub acuzare ; pentru a îngădui sau refuza administrarea dovezilor ; pentru a achita sau condamna pe un împricinat; pentru a închide sau elibera pe cineva ; pentru a confirma o lucrare de interes pulblic ca fiind terminată, deşi în realitate nu era ; pentru a accepta livrările de cereale, fără a se fi asigurat de calitatea lor ; pentru a recruta pe cineva sau pentru a-l lăsa la vatră etc.

Se mai prevedea apoi, în acelaşi scop, afişarea obligatorie a rolului impozitelor rînduite pentru provincii. Afişarea trebuia să aibă loc în două oraşe din provincia respectivă şi în Roma, pe zidurile vistieriei *(aerarium)*.

Deşi în principiu dregătorilor provinciali nu le era îngăduit să primească daruri, totuşi nu intrau sub prevederile legii gratificaţiile care, necondiţionate de îndeplinirea unor acte dăunătoare statului sau terţilor, nu depăşeau 100 de aurei ; de asemenea, cele primite de la rude.

Nerespectarea dispoziţiilor prescrise de lege ducea la pedepsirea vinovatului cu exilul, cu deportarea sau chiar cu moartea. La această pedeapsă se adăugau altele, complimentare : interdicţia de a fi martor,

judecător etc. ; victima avea dreptul la o acţiune de despăgubire împotriva dregătorului vinovat sau a moştenitorilor lui, în acest din urmă caz acţiunea putînd fi intentată numai în sorocul unui an de la moartea celui vinovat.

în fine, legea mai cuprindea şi alte dispoziţii referitoare la organizarea provinciilor ca, de pildă : interdicţia dregătorilor de a părăsi provincia sau de a porni un război după bunul lor plac ; stabilirea numărului membrilor aşa-ziselor ambasade libere *(legationes liberae)* trimise în provincii etc.Această lege, ca şi altele cu referire la administraţia provinciilor, pe care **Caesar** le va promulga mai tîrziu, vor fi; aplicate cu toată grija şi, uneori, după cum se spune, cu o ri- gurozitate care depăşea chiar litera textului. Atenţia lui Caesar pentru provincii era justificată, deopotrivă, de considerente subiective şi obiective. Omenos cu cei supuşi şi dornic să-şi atragă noi aliaţi, Caesar îşi dădea seama şi de situaţia îngrijorătoare, din punct de vedere economic, în care se găseau provinciile. Toate cetăţile provinciale sînt în ruină, se afirma în vremea lui Caesar, şi pe bună dreptate, iar politicienii Romei recunoşteau, în aceeaşi perioadă, că pentru provincialii sătui de jaful roman, chiar sclavajul constituia o situaţie mai bună. Deci redresarea economiei provinciale însemna o binefacere- pentru Roma şi, totodată, o cale sigură spre romanizarea acestor ţinuturi care, cucerite cu sabia, nu puteau fi păstrate decît prin treptata lor asimilare cu Italia şi cu aşezămintele ei. Caesar, om politic lucid, nu se mulţumi numai să constate această- realitate ; el păşi la acţiune, spre binele Romie.

Dacă unele legi sînt creaţia directă a lui Caesar, altele sînt inspirate de el şi promulgate prin oamenii lui.

Aşa, bunăoară, a fost legea propusă de tribunul P. Vati- nius, prin care se reglementa problema recuzării judecătorilor. Vizînd anularea privilegiilor senatoriale, plebiscitul lui Vati- nius prevedea că plebeii, cavalerii şi senatorii urmau să aibă în viitor drepturi egale cu privire la recuzarea judecătorilor.

Acelaşi Vatinius propuse o lege care îngăduia lui Caesar să întemeieze colonii latine în Comum, numit de atunci *Novum Comum,* şi o alta care urmărea instituirea unui tribunal special *(quaestio)* împotriva celor care fuseseră învinuiţi, pe nedrept, de altfel, că ar fi atentat ia viaţa lui Pompei.

În fine, pretorul Fufius Calenus, după indicaţiile lui Caesar, propuse o lege prin care se stabili că cele trei categorii de judecători (senatori, cavaleri, tribuni ai vistieriei)[1] vor vota separat, pe ordine, orice sentinţă. Astfel se putea vedea limpede poziţia fiecărui ordin, deoarece pînă atunci, după cum scrie istoricul Dio Cassius, „exprimarea voturilor făcîndu-se în mod colectiv, fiecare ordin lua asupra lui sentinţele bune şi învinuia pe reprezentanţii celorlalte ordine de hotărîrile rele"Legile propuse direct de Caesar în timpul consulatului său, sau cele inspirate de el şi propuse de alţi magistraţi republicani, au fost acceptate fără murmur de senatul timorat de puterea lui mereu crescîndă. Nimeni, nici chiar severul Cato, nu mai îndrăznea să-l obstrucţioneze.

Sfîrşitul consulatului lui Caesar trebuia să însemne, în logica politică şi constituţională a Romei, sfîrşitul prerogativelor ce-i fuseseră acordate şi pe care le folosise din plin în îndeplinirea ţelurilor sale politice.

Constituţia romană prevedea că, după îndeplinirea anului de magistratură, foştilor consuli sau altor înalţi dregători urma să li se acorde, cu titlul de promagistraturi, sarcina administrării provinciilor romane. Autoritatea care trebuia să decidă era senatul. înainte de alegerea consulilor pentru anul 58, maturul corp roman stabili că la finele anului 59, adică după îndeplinirea mandatului, Caesar şi colegul său vor primi spre administrare două mici şi neînsemnate provincii, numite Sil— vae Calesque, aşezate în cele mai îndepărtate colţuri ale Italiei meridionale. După cum arată şi numele acestor ţinuturi,, foştii consuli nu ar fi avut acolo nimic de făcut, decît să administreze pădurile şi să repare drumurile.

Evident, hotărîrea senatului nu era întîmplătoare ; trimiterea lui Caesar într-un ţinut unde era condamnat, prin forţa împrejurărilor, la inactivitate însemna îndepărtarea lui, cei puţin temporar, dar într-un moment hotărîtor, din viaţa politică a Romei.

1 *Tribuni aerarii.*

Dar lucrurile nu se puteau sfîrşi în detrimentul celui care, pe lîngă o genială clarviziune, avea întotdeauna la îndemînăi. şi cele mai eficiente mijloace de soluţionare a problemelor dificile.

Hotărîrea senatului, ilegală în unele privinţe, trebuia cu orice preţ înlăturată. De aceea, oamenii lui Caesar se adresară poporului. Acesta, fascinat de personalitatea consulului şi îndestulat, prin dărnicia acestuia, cu daruri bogate, cu jocuri atrăgătoare şi spectacole fastuoase, n-a întîrziat să-şi arate recunoştinţa.

Tribunul Vatinius propuse o lege prin care cerea să se acorde lui Caesar, pentru o perioadă de cinci ani, administrarea Galliei Cisalpina [1] şi a Iliriei, cu trei legiuni încercate în lupte, aflate acum sub comanda lui Lucius Afranius. De asemenea, mai cerea să i se acorde de către vistierie anumite sume de bani şi dreptul de a-şi alege comandanţii de legiuni.

Aşa cum odinioară poporul dăduse lui Marius, împotriva hotărîrii senatului, Cilicia, iar lui Pompei Asia, tot aşa încre- dinţă lui Caesar Gallia Cisalpină şi Iliria. Pompei, Crassus şi toţi prietenii politici ai lui Caesar susţinură cu fermitate proiectul. Senatul fusese din nou înfrînt.

Ceea ce obţinuse Caesar nu era, totuşi, la înălţimea năzuinţelor sale. Nu Gallia de dincoace de munţi putea să-i aducă gloria mult dorită, ci Gallia de dincolo de Alpi, ţinut cu uriaşe resurse materiale şi umane, de care avea nevoie, deopotrivă, şi Roma, şi ambiţiosul Caesar. Vatinius nu ceruse pentru Caesar şi Gallia Transalpină, pentru că pretenţia ar fi fost prea mare şi ar fi întărit bănuielile unora şi invidia altora sau ar fi deşteptat animozităţi noi.

Caesar aştepta momentul favorabil de a-şi extinde comandamentul şi dincolo de falnicii Alpi, a căror înălţime apărea ca un bun augur pentru faptele sale viitoare. Va apela el din nou la popor, de la care să ceară un comandament extraordinar în Gallia de dincolo

1 **Sau** *Citerior ;* **constituie partea nordică a Italiei.**

de munţi, sau, în fruntea trupelor, va cuteza, din proprie iniţiativă, să cucerească, în numele Romei, şi ţara galliilor ?

Desfăşurarea evenimentelor va rezolva de la sine dilema lui Caesar. între timp, guvernatorul Galliei Narboneze \ Q. Metellus Celer, moare. Senatul, profitînd de această în- tîmplare, pune în discuţie legea votată la propunerea lui Va- tiniius şi, sub forma unei completări, atribuie lui Caesar şi administrarea Galliei Narboneze, mărindu-i totodată efectivele militare cu încă o legiune. Intenţia senatului nu putea fi uşor desluşită. Poate că se temea de intervenţia poporului, care, solicitat de Caesar, ar fi votat fără şovăire o lege excepţională, încredinţîndu-i şi guvernămîntul peste Gallia de dincolo de Alpi.

A îndeplini dorinţa lui Caesar înainte ca acesta să se adreseze poporului era, poate, penitru unii senatori, un semn de de- .ferenţă, prin care voiau să-şi atragă bunăvoinţa celui ce se arăta a fi stăpînul de necontestat al Romei ; o capitulare îre faţa puterii lui Caesar, a cărui bunăvoinţă voiau s-o obţină-

Actul senatului putea fi, însă, şi în alt chip interpretat» Se intenţiona, probabil, scoaterea lui Caesar din arena politică a Romei şi trimiterea lui într-un ţinut bîntuit de primejdii, unde hazardul luptelor, nemulţumirea celor cotropiţi, sau chiar ambiţia colaboratorilor ar fi putut curma viaţa celui de care senatorii se temeau atît de mult.

Indiferent de gîndurile şi intenţiile oligarhiei, Caesar îşi vedea visul realizat. Experienţa fraţilor Grachi, a lui Marius şi a lui Sylla, dovedise, pînă la evidenţă, că fără o armată nu se poate face carieră politică la Roma. Şi Caeser avea acum o. armată, şi încă una din cele mai încercate în lupte. Aceeaşi experienţă istorică dovedise şi prin pilda lui Pompei că gloria militară şi, implicit, cea politică rezidă în cucerirea de pămîn- turi noi şi de prăzi uriaşe. Gallia era bogată în oameni şi averi şi, pe deasupra, era aproape de hotarele Romei, putînd oricînd primejdui, ca odinioară cimbrii şi teutonii, existenţa Cetăţii. în orice caz, nu trebuiau prea mari eforturi pentru a exagera, pînă la limitele dorite, o asemenea primejdie. Gallia,, aşadar, aştepta pe Caesar :

pămînturile gallice aveau să aducă noi bogăţii Romei, iar lui Caesar gloria de care avea nevoie.

Unii istorici spun, dar se pare că e vorba de încă o exagerare, că Caesar, aflînd că senatul i-a acordat şi guvernămîn- tul Galliei togate, a început să se laude în senat, în auzul tuturor, că a obţinut, în ciuda tuturor duşmanilor săi, tot ce a dorit şi că, pe viitor, nu va ţine socotează de nimeni[1]. E greu de conceput o asemenea atitudine din partea lui Caesar, tocmai în acele momente. Era prea bun politician şi diplomat pentru a nu-şi ascunde intenţiile şi pentru a jigni pe cineva,, în mod inutil, în detrimentul cauzei sale[2].

De fajpt, Caesar devenise şeful de necontestat al triumviratului şi stăpînul statului. Cicero, într-una din scrisorile- sale, datată, după toate probabilităţile, în vara anului 59, vorbeşte de o regalitate *(regnum)* cezariană, pe care, evident,, cu greu o putea suporta *(ferri nullo pacto potest)* [3], avînd **îi** vedere antipatia pe care marele orator o nutrea faţă de consul.

Totul în Roma era subordonat voinţei triumvirilor şi, în ultimă analiză, lui Caesar. Opoziţia se limita la cîteva persoane, care, deşi cu oarecare suprafaţă politică, nu aveau şi nu puteau avea în acele condiţiuni influenţă asupra maselor populare.

Bibulus, colegul de consulat retras de la conducerea statului, stătea închis în casă, de unde ordona să se afişeze edicte prin care aducea la cunoştinţa cetăţenilor încălcarea dreptului augural de către colegul său.

1 **Este vorba de regiunea de coastă dintre Alpi ji Pirinci. Se mai nu- imea şi Gallia togată („îmbrăcată în togă"), deoarece fusese romanizată.**

2 **Cf. caracterizarea pe care i-o face Dio Cassius : „Mereu stăpîn pe el însuşi, nu jignea pe nimeni în mod inutil" (XL, 34).**

3 *Ad Atticum,* **II, 12, I.**

Cato din Utica demasca activitatea triumvirilor şi a lui Caesar în special, ca un complot împotriva libertăţii republicane ; îndată după ce Iulius Caesar primi administraţia Gal- liei şi forţele armate necesare, el declară în public că „tirania se întăreşte şi se înarmează peste capetele tuturor".

Şi Cicero, într-una din scrisorile sale, afirmă că, în vremea consulatului său, Caesar întărise tirania, pe care o concepuse încă de pe cînd era edil. Uneori, invidia lui Cicero merge pînă la calomnie. Suetoniuis ne relatează că acesta nu s-a mulţumit numai să scrie că Caesar, coborîtor din zeiţa Venus, a avut raporturi neîngăduite cu Nicomede, regele Bit- îiyniei, dar l-a şi apostrofat în acest sens chiar în senat, cu ocazia apărării de către Caesar a fiicei lui Nicomede. Cu acest prilej, marele orator i-a spus cu ironie ; „Ştie toată lumea ce î-ai dat tu şi ce ţi-a oferit el", înţelegînd prin aceasta că şi-ar fi întinat tinereţea pe un pat de aur, în haine de purpură, în camera lui Nicomede.

Chiar şi pe Pompei, idolul său de odinioară, Cicero îl «dispreţuieşte şi, în corespondenţa către prietenul său Atticus, notează cu bucurie, dacă nu cu pasiune, primirea rece pe care partidul aristocratic o pregătea lui Pompei, şi chiar lui Caesar, cu ocazia reprezentaţiilor de teatru.

Caesar nu dădea, însă, prea mare importanţă acestei opoziţii şi nici nu se lăsa tîrît într-o dispută publică cu Cicero, nu atît de teama talentului oratoric pe care trebuia să-l înfrunte, cît mai ales dintr-o tactică politică bine chibzuită : „El n-a jignit pe Cicero, scrie Dio Cassius, nici cu cuvîntul, nici cu fapta ; el spunea adesea că oamenii batjocoresc intenţionat, dar fără temei, pe cei ce le sînt superiori, cu intenţia de a-i atrage într-o polemică şi de a fi puşi pe acelaşi plan cu aceştia, dacă izbutesc să fie insultaţi de ei..." [1]

Dovedind stăpînire de sine, Caesar dădea cu atît mai puţină importanţă scrierilor defăimătoare ale lui

1 AAA.V111, 11.

Varro[1], discursurilor răutăcioase ale, Curionilor [2], sau injuriilor unor iresponsabili ca Octavius. Ultimul, nefiind în toate minţile, vorbea foarte liber şi, într-o mare adunare, l-a numit cu dispreţ pe Pompei rege, iar pe Caesar, făcînd aluzie la ceea ce se colporta pe seama acestuia, regină.

Caesar, pe care ironiile şi insultele îl lăsau indiferent, îşii urma calea. Comandamentul din Gallia avea să-l îndepărteze din Roma. Absent din capitală, putea fi cu uşurinţă;, sau uitat de cei pentru care pînă atunci fusese un idol, sau îndepărtat din viaţa politică de duşmanii care ar fi urmărit să-i retragă comanda trupelor, ceea ce, şi într-un caz şi în altul, însemna că viitorul lui va fi compromis. De aceea, la sfîrşitul anului 59, cînd trebui să predea insignele puterii şi să plece în Gallia, el lăsă în locul său, ca şi în celelalte dregătorii, oameni credincioşi cauzei triumvirilor.

Alegerile pentru desemnarea magistraţilor anului 58 au avut loc în vara şi în toamna anului 59. Atenţia lui Caesar se îndreptă, mai întîi, asupra alegerilor de tribuni. Importanţa acestora în ruajul vieţii constituţionale era deosebit de mare, deoarece mai ales lor le aparţinea iniţiativa legislativă, adică dreptul de a propune legi poporului. Printre candidaţii sprijiniţi de Caesar era şi P.ublius Clodius.

1 **E vorba de pamfletul acestuia, numit** *Tricaranxi,* **ndică „Cocota cu)**

2 **Oratori (tatăl şi fiul) din epoca lui Caesar.**

Precum am văzut într-un capitol anterior, Clodius fusese învinuit că, îmbrăcat în haine femeieşti, pătrunsese în casa; pontifului Iullus Caesar, cu ocazia sărbătorii date în cinstea zeiţei *Bona. Dia,* la care nu era îngăduit să ia parte decît femeile. Acolo intenţiona el să se întîlnească cu Pompeia, soţia lui Caesar. Procesul de sacrilegiu intentat lui Clodius s-a. sfîrşit, însă, prin achitarea lui, deoarece Caesar nu sprijini acuzarea, ci se mulţumi să-şi repudieze soţia. Clodius, recunoscător, deveni partizanul lui Caesar şi, în aceeaşi măsură^ duşmanul lui Cicero, care ceruse cu toată tăria condamnarea..Caesar era sigur că Publius Clodius îşi va plăti acum datoria contractată. Clodius era un tînăr aristocrat care în activitatea politică socotea, ca şi florentinul Machiavelli mai tîrziu, că scopul scuză mijloacele. Antecedentele sale îl arătau a fi un temperament turbulent: în armata lui Lucullus «organizase o răscoală împotriva acestuia, iar mai tîrziu se pare că a luat parte la complotul lui Catilina. Toate acestea şi, evident, inimiciţia sa faţă de Cicero, l-au determinat pe Caesar să susţină cu încredere candidatura lui ca tribun. Exista, totuşi, un impediment legal împotriva acestei candidaturi. Clodius era patrician, şi numai plebeii aveau dreptul ■să candideze la această înaltă dregătorie, menită să servească exclusiv interesele plebeilor. Remediul a fost cu uşurinţă găsit : Clodius putea deveni plebeian prin adopţiune. în faţa adunărilor curiate Caesar, în calitate de mare pontif, aprobă, după ce consultă pe Pompei în calitate de augur, adopţiunea lui Clodius de către plebeul P. Fonteius, un om de încredere al său. Odată devenit plebeu, Clodius îşi depuse candidatura şi, sprijinit de triumviri, fu ales tribun al poporului pentru anul 58. Caesar reuşi, astfel, să strecoare un partizan de nădejde în mijlocul viitorilor tribuni.

Alegerile pentru consulat s-au desfăşurat în toamna aceluiaşi an, în luna octombrie. Triumvirii reuşiră şi aici să impună persoane devotate lor ; fură aleşi A. Gabinius, omul de încredere al lui Pompei, şi L. Piso, noul socru al lui Caesar. încercările ar stocraţiei de a împiedica alegerea celor doi candidaţi eşuară. în măsura în care se întăreau triumvirii, aristocraţia îşi vedea poziţiile pierdute. „în toate părţile, scria un

aristocrat, sîntem înfrînţi ; de frica morţii sau a exilului
am .renunţat la libertate ; murmurăm, dar nu îndrăznim
să ridicăm glasul."

Afacerea Vettius conturează şi mai pregnant starea de ■spirit din Roma acelei epoci. în toamna anului 59, probabil în luna septembrie, un oarecare L. Vettius, de neam nobil, pe care Cicero îl folosise ca spion în complotul lui Catilina, apăru în for cu un pumnal în mînă. Făcut inofensiv, el declară că intenţionase să asasineze pe unul din triumviri, pe Pompei. Interogat de senat, denunţă ca instigatori ai crimei pe cîţiva partizani ai politicii senatoriale, printre care peCato, pe Cicero şi pe ginerele acestuia, tînărul Curio, oratorul, şi chiar pe consulul Bibulus. În faţa acestei declaraţii categorice şi a tentativei evidente de crimă, senatul hotărî, printr-un senatus consult, ca Vettius să fie închis. A doua zi„ din ordinul lui Caesar, Vettius fu audiat înaintea poporului. Aici, el îşi retractă depoziţia anterioară şi, cu excepţia lui Cicero, nu mai recunoscu drept instigatori pe nici unul din cei indicaţi în ajun. Denunţă, în schimb, ca instigatori pe doi duşmani personali ai lui Caesar : pe L. Domitius Aheno- batfbus şi L. Lucullus.

închis din nou, Vettius fu găsit asasinat în una din zilele următoare, înainte de a fi fost chemat la judecată.

Evenimentul nu a putut fi elucidat de istoricii antici şi a. rămas pînă astăzi învăluit în taina caracteristică asasinatelor politice bine chibzuite. Unii istorici susţin că acest complot urmărea, în adevăr, înlăturarea triumviratului şi reînvierea primatului oligarhic în viaţa politică, şi că, printre instigatori, rolul principal l-ar fi avut Cicero şi Lucullus. Alţii afirmă însă, că nu a fost vorba decît de o punere în scenă de către Caesar, care urmărea să arunce un blam zdrobitor asupra nobilimii şi să lege şi mai mult pe Pompei de cauza comună, insuflîndu-i, deopotrivă, ură şi temere faţă de aristocraţi.

Indiferent de opinia contemporanilor şi a istoricilor posteriori, evenimentul nu a rămas fără efecte pozitive pentru politica triumvirilor. Caesar obţinu prin votul poporului dreptul de a fi însoţit de o gardă personală, pentru a preîn- tîmpina orice atac din partea duşmanilor, iar duşmanii tre- buiră să înţeleagă că un atentat împotriva oricăruia dintre triumviri nu poate să aibă şanse de izbîndă. Zadarnică apărea, aşadar, orice opoziţie. Dictatura celor trei schimbase, de- fapt, rînduielile Romei republicane, iar Caesar devenise deja

şeful acestei conduceri colective, pe care Varro o numise, încă de la început, cu ironie şi durere, „cocota cu trei capete". Aristocraţia era şi ea conştientă de acest lucru, iar pătrunzătorul Cicero este silit să recunoască, fără nici un echivoc, într-o scrisoare adresată fratelui său Quintus : „am pierdut pentru totdeauna Republica" [1].

La finele anului 59, Caesar şi Bibulus depuseră, potrivit cu legea, mandatul lor de consul. Cu această ocazie, pretorii
Caius Memmius şi L. Domitius Ahenobarbus, prieteni ai lui Cicero şi duşmani ai lui Caesar, propuseră senatului să ia în discuţie activitatea fostului consul, pentru a vedea dacă nu era cazul să se ia unele măsuri, întrucît nu fuseseră respectate •normele dreptului augural. Senatul nu îndrăzni să ia în cercetare pricina, deşi questorul lui Caesar a fost ulterior chemat înaintea judecăţii, pentru cîteva mărunte învinuiri.

După plecarea sa în Gallia, însuşi Caesar fu citat înaintea tribunului poporului, Lucius Antistius, dar ceilalţi tribuni se opuseră, legea Memmia interzicînd judecarea celor care lipseau în interesul statului din Roma.

Investit prin legea Vatinia cu un comandament militar peste patru legiuni şi primind administrarea Galliei de dincoace de Alpi, precum şi a Galliei Narboneze, Caesar se hotărî, la începutul anului 58, să mai rămînă cîtăva vreme în preajma Romei. Urmărind să recruteze trupe de voluntari, el dădea cu precizia ce-l caracteriza şi ultimele instrucţiuni oamenilor lui de încredere, care trebuiau să conducă destinele Romei în timpul absenţei sale. Printre aceştia era şi Clodius, tribun al poporului, om zelos şi foarte abil, în care Caesar îşi punea mari speranţe. El avea să ţină în frîu senatul şi să impună lui Pompei o atitudine corectă faţă de cauza comună a triumvirilor. Evenimentele au dovedit că ochiul pătrunzător al lui Caesar a ştiut să aleagă.

1 **Adunări populare cu atribuţii politice şi religioase.**

Dintre partizanii politicii senatoriale, doi se arătau a fi mai influenţi şi, în consecinţă, mai primejdioşi planurilor lui Caesar : Cato şi Cicero. Asupra acestora, aşadar, trebuia să se îndrepte întreaga atenţie a lui Clodius.Profitînd de propunerea făcută, la îndemnul triumvirilor, încă de la sfîrşitul anului precedent, ca insula Cipru să fie transformată în provincie romană, Clodius se adresă lui Cato cu rugămintea să accepte această sarcină ca fost magistrat. Cinstea sa proverbială, talentul său organizatoric, puterea sa de muncă au fost scoase de vorbitor în relief, **ca** să convingă pe destoinicul Cato să accepte. în zadar, însă. Dîndu-şi seama că de fapt este vorba de a fi îndepărtat din Roma, **Cato** nu se lăsă înduplecat. Atunci, tribunul se adresă poporului şi, cerîndu-i să proclame anexarea Ciprului la statul roman, propuse ca această misiune să fie încredinţată lui Cato. Refuzul era imposibil, căci cei care nu se supuneau hotărîrilor luate de popor erau socotiţi ca răzvrătiţi împotriva ordinei de stat şi trataţi ca atare. Fără a mai sta pe gînduri, Cato — căruia, pentru a i se prelungi exilul, i se încredinţase şi sarcina de a supraveghea repatrierea cetăţenilor izgoniţi din Bizanţ — primi, nu fără amărăciune, să adauge teritoriului roman îndepărtata insulă peste care domnea bogatul rege Ptolemeu. La plecare, el luă şi pe nepotul său, Marcus Brutus, un tînăr care, prin preocupările sale literare şi curăţenia moravurilor, atrăsese atenţia multora.

Odată Cato îndepărtat, sub această formă onestă, mai rău mînea Cicero. în vederea izolării acestuia, abilul Clodius avea să se adreseze tot maselor. Tribunul propuse poporului, o dată cu proiectul privind anexarea Ciprului, şi cîteva pro- ieote de legi menite să întărească influenţa lui Caesar. Prin prima lege se hotăra distribuirea de pîine, gratuit, în fiecare lună, populaţiei urbane sărace ; prin a doua se restaura dreptul de asociere, suprimat de senat cu cîţiva ani mai înainte. Clodius spera ca, astfel, să abţină sprijinul corporaţiilor şi al asociaţiilor ce se vor reînfiinţa ; a treia lege limita dreptul cenzorilor de întocmire a listelor în vederea alegerii în senat, ceea ce impunea senatorilor o atitudine binevoitoare faţă de Clodius ; în fine, a patra lege interzicea magistraţilor să consulte voinţa zeilor cu

ajutorul semnelor cereşti, în zilele cînd adunările populare erau chemate la vot. Această din urmă lege era îndreptată împotriva nobilimii, gata, cu toată decăderea credinţelor religioase din acea epocă, să facă obstrucţie cu ocazia votării legilor de către adunările populare.

Prin proiectele sale de legi, Clodius reuşi să-şi creeze o puternică bază de masă, fiind sprijinit de oamenii săraci şi de sclavii pe care-i cumpărase pentru cauza triumvirilor.

După aceste pregitiri preliminare, stăpîn pe situaţie, Clodius porni la atac împotriva lui Cicero. în acest scop, el propuse poporului un proiect de lege prin care se cerea pedeapsa cu exilul pentru cei care ordonaseră executarea unor cetăţeni, fără a fi fost în prealabil judecaţi. Proiectul era îndreptat împotriva lui Cicero, care ceruse exterminarea conspiratorilor lui Catilina, deşi aceştia nu fuseseră chemaţi înaintea instanţelor competente. Hotărîrea senatului, dată ou această ocazie, devenea nulă, iar executarea conjuraţilor apărea ca ilegală.

Caesar nu voia să apară ca inspiratorul proiectului de legi şi de aceea propuse lui Cicero să-l urmeze în campania din Gallia în calitate de locotenent. Cicero, destul de mîn- dru[1] refuză, fapt la icare Caesar se aştepta. înspăimînat, totuşi, de proiectul lui Clodius, Cicero se adresă lui Pompei, fostul lui amic, cerîndu-i sprijinul. Acesta, fie temîndu-se de Caesar, fie înţeles în taină cu el, găsi un motiv oarecare pentru a nu-i acorda nici cel puţin audienţa cerută. Celelalte intervenţii, directe sau indirecte, făcute pe lîngă consulii în funcţie, pe lîngă Crassus şi pe lîngă alţii, avură aceeaşi soartă. Senatorii, însă, nu erau toţi de acord cu pedeapsa ce urma să i se aplice lui Cicero după votarea proiectului. Unii dintre ei îmbrăcară haine de doliu, vrînd astfel să-şi arate în public nemulţumirea. Intervenţia promptă a consulilor, oamenii triumvirilor, obligă pe senatori să renunţe le gestul lor plin de semnificaţii.

1 **Se pare că acesta a fost motivul, după cum indirect rezultă din** *De provinciis consularibus, XVII.*

Totul dovedea că votarea proiectului nu putea să fie prea mult amînată. La începutul lunii martie, anul 58, Clodius convocă adunările populare, dar nu în for, cum se obişnuia, ci pe cîmpul lui Marte, adică în afara incintei Romei. Locul nu fusese ales întâmplător. Caesar, avînd în calitate de proconsul [1] comanda militară *(imper'mm),* n-ar fi putut, fără a fi depus insignele puterii militare[2], să participe la discuţiile adunării populare, dacă şedinţa s-ar fi ţinut în *pomerium,* adică în incinta sacră a cetăţii. Convocarea poporului *extra muros,* adică în afara zidurilor sacre ale Romei, nu oprea, însă, pe comandanţii de oşti să-şi spună cuvîntul în calitate de cetăţeni.

Discuţiile în adunarea populară au fost purtate cu multă prudenţă, mai toţi oratorii încercînd să ocolească miezul problemei. Cei doi consuli vorbiră mai mult despre garanţiile personale constituţionale, Pompei se mulţumi să tacă, iar Pu- blius Crassus, fiul triumvirului, nu putea uita — cu toată admiraţia pe care o avea pentru marele orator — că face parte dintre comandanţii care aveau să-l urmeze pe Caesar în Gallia ; astfel, discursul său se mărgini la oîteva generalităţi.

Luînd ultimul cuvîntul, Caesar reuşi, printr-o argumentare strălucită, să reducă problema la esenţa ei şi să-şi justifice poziţia. Nu împotriva lui Cicero a luat cuvîntul, spuse el, ci pentru a vorbi în lumina unor principii. Ca om, nu poate îngădui pedepse vindicative pentru fapte ce aparţin trecutului, dar, bazat pe principiile de echitate şi de dreptate, el, care odinioară a cerut să nu fie decapitaţi oamenii lui Cati- lina, întemeindu-se pe normele dreptului în vigoare, nu poate acum să aibă o altă părere, fără a se nega pe sine însuşi.

1 **Foştii consuli, care primiseră guvernarea unei provincii, se numeau proconsuli** *(procónsules).*

2 **Această regulă constituţională urmărea să preîntîmpine presiunile asupra opiniei publice, pe care ar fi putut să le exercite un comandant de osti.**

Proiectul, aşadar, avea puternice temeiuri legale. Ceea ce, în fapt, a şi dus la imediata lui votare.

Cicero, care nu se aştepta ca legea să fie aşa de repede votată, fu sfătuit de prieteni să se supună sorţii şi, de bună voie, să se exileze, în nădejdea unui viitor mai bun. împotri- vindu-se la început, marele orator cedă apoi, în speranţa că-şi va dezarma, prin acest exil voluntar, duşmanii, care vor renunţa să-l condamne personal, mulţumindu-se cu declaraţia de pricipii obţinută în adunarea poporului. Cicero s-a înşelat însă, căci noua lege, menită să-i aplice efectiv normele de principiu statornicite prin votul anterior al comiţiilor, confirmă exilul pe care marele orator avea să-l petreacă la Salonic. Iar ca pedeapsă complimentară, i se confiscă averea ; casa de pe Palatin fu dărîmată, iar pe locul ei Clodius hotărî să fie ridicat un templu în cinstea zeiţei Libertăţii.

Caesar ieşise, deci, victorios, căci opoziţia fusese înfrîntă. Cato şi Cicero erau acum departe de Roma şi încetaseră să mai fie o piedică în calea triumvirilor. Prevăzător şi grijuliu cum era, luă,

totuşi, -unele măsuri de precauţie şi faţă de prieteni. Pe Pompei, care-i devenise ginere din considerente politice, n-avea să-l piardă din vedere energicul Clodius, unealta sa docilă ; cît priveşte pe Crassus, pe care Caesar nu-l socotea, probabil, rival nici în perspectiva timpului, acesta îi dăduse o chezăşie mai mult decît

îndestulătoare ; pe fiul său Publius, care trebuia să-l urmeze în campania din Gallia

.Acum, după ce la Roma totul fusese aranjat, Caesar putea pleca fără grijă în provincia ce-i fusese destinată şi de unde începuseră să sosească zvonuri alarmante. Dincolo de Alpi îl aşteptau primejdii şi greutăţi, care, învinse prin cutezanţa şi perseverenţa geniului său militar şi politic, aveau să-i aducă o faimă mai mare ca a lui Pompei. Cu ajutorul armatei sale credincioase, va deveni stăpînul temut şi necontestat al Romei şi al lumii antice.

CUCERIREA GALLIEI

IV

GALLIA : OAMENI ŞI LOCURI

Campania lui Caesar în Gallia nu este consecinţa unei întâmplări sau a unui capriciu personal, ci rezultatul politicii expansioniste duse de Roma, care, întinzîndu-şi mereu cuceririle, urmărea să-şi asigure venituri noi şi hotare trainice. Bogăţiile prădate şi aduse la Roma, birurile impuse localnicilor constituiau mijloace de redresare a vistieriei unui stat care, treptat, devenea parazitar, fiind tot mai mult interesat în a-şi menţine şi consolida poziţia, prin înlăturarea primej-diilor prezente şi adoptarea de măsuri împotriva celor ce se profilau în viitor.

în cel de al cincilea deceniu al ultimului secol dinaintea erei noastre, două erau regiunile care atrăgeau atenţia romanilor prin bogăţiile lor şi prin primejdia pe care o reprezentau pentru hotarele Romei expansioniste : Dacia şi Gallia.

Aurul dacilor, din munţii şi apele Trasilvaniei, era de mult cunoscut la Roma, căci tribul trac al agatîrşilor

devenise renumit, în lumea pe atunci cunoscută, tocmai prin extracţia şi prelucrarea preţiosului metal.

Sub conducerea viteazului lor rege Burebista, dacii pro- vocaseră îngrijorarea Romei în ascensiune. Mai ales campania lor împotriva celţilor din Panonia îi pusese pe gînduri pe romani. Regatul celţilor boii, condus de Evritasiros, fusese, cu această ocazie, desfiinţat de oştile dacilor, fapt ce s-a reflectat în însăşi denumirea dată ulterior regiunii din jurul lacului Balaton : „pustiul celţilor boii".

După campania din Panonia, însă, dacii lui Burebista nu continuaseră înaintarea spre Peninsula Italică, aşa cum se temuseră romanii, ci se îndreptaseră spre răsărit, unde, ceva mai tîrziu, cuceriseră şi distruseseră cetăţile greceşti de pe coasta apuseană şi nordică a Pontului Euxin.[1] Pentru moment, primejdia dacă se îndepărtase de Roma, şi Caesar putea să-şi îndrepte toată atenţia spre Gallia. Bogată ca şi Dacia, Gallia constituia o pradă menită să umple vistieria secătuită a Republicii şi să asigure pentru o vreme prosperitatea societăţii romane, în care se distingeau cele dintîi simptome de criză ale modului de producţie sclavagist. Primejdia din partea gallilor, la care se adăuga şi primejdia din partea germanilor, impunea fixarea unui hotar sigur în aceste regiuni ; liniştea Romei trebuia să fie şi aici asigurată, aşa cum se procedase şi în Orient. Pe de altă parte, Gallia era mai aproape de Roma, de aceea campania militară putea fi mai uşor pregătită, iar cu Roma şi cu tot ceea ce se în- tîmpla pe arena politică din capitală, Caesar putea fi într-un contact permanent. La acest lucru ţinea el mai ales, deoarece era convins că slăbirea legăturilor cu locul în care se hotărau destinele statului nu numai că i-ar fi îngreunat planurile politice, dar i le-ar fi putut zădărnici pentru totdeauna. Toate acestea îl convinseră pe Caesar, cu necesitatea caracteristică legităţii istorice,

1 **După toate probabilităţile, aceste incursiuni au avut loc pe la mijlocul sec. I î.e.n.**

că drumul gloriei Romei şi al propriului său triumf trebuia să treacă prin Gallia.

Gallia de dincolo de Alpi, aşa-numita Gallie Transalpină, era înconjurată de adevărate hotare naturale : Alpii, Marea Mediterană, Pirineii, Oceanul şi Rinul. Cu alte cuvinte, Gallia cuprindea Franţa de azi, Belgia, sudul Olandei şi cea mai mare parte din Elveţia. Din acest întins ţinut, Roma stăpînea numai o fîşie de coastă, de-a lungul Mediteranei, între Alpi şi Pirinei. Era aşa-zisa *Gallia togata* („îmbrăcată în togă"), adică cea supusă administraţiei romane şi, deoarece avea capitala la Narbo (azi micul oraş francez Narbonne), se mai numea şi Gallia Narboneză. Cea mai mare parte a Galliei fiind independentă, era cunoscută sub acest nume sau sub cel de *Gallia comata* („a purtătorilor de plete"), deoarece galii, asemenea dacilor, purtau plete.

Pămîntul Galliei cuprindea toate formele de relief : munţi veşnic acoperiţi de zăpezi, dealuri şi cîmpii întinse de-a lungul fluviilor şi în apropierea mărilor. Solul bogat şi clima propice — mai rece în nord şi caldă, mediteraneană, spre miazăzi — îngăduia recolte bogate, iar văile, străbătute de ape navigabile, formau o deasă reţea de căi de comunicaţie, uşurînd schimburile comerciale şi mişcările de trupe în caz de război.

Cu asemenea condiţii naturale, agricultura juca un rol important în viaţa popoarelor din Gallia. Ogoare întinse pe cîmpii sau pe colinele despădurite produceau din abundenţă grîu, secară, mei şi orz, depăşind cu mult nevoile producătorilor.

Păduri vaste acopereau munţii şi colinele Galliei, vestite fiind mai ales cele din nord, din regiunea de azi a Ardenilor *(Arduenna silva)*. Din lemnul lor îşi făceau gallii locuinţe, construiau corăbii, confecţionau unelte sau arme, ori îl transformau în cărbuni pentru numeroasele ateliere meşteşugăreşti.

Pretutindeni, dar mai ales în regiunile nordice, creşterea animalelor constituia o ocupaţie importantă ; cirezi de vite mari sau mici umpleau locurile de păşunat, turme de porci creşteau în pădurile seculare de fagi, iar rasa cailor din ţinutul belgilor era foarte preţuită.

În regiunile din centrul şi din sudul Galliei, resursele subsolului întreceau pe cele ale solului : se

exploatau mine bogate, de aur, argint, aramă, fier şi plumb. Meşteşugurile erau în floare la oraşe şi la sate. în atelierele meşteşugăreşti de tot felul se prelucrau metale, se confecţionau unelte, arme sau obiecte de lux, ce dovedeau, în egală măsură, pricepere tehnică şi gust artistic deosebit. Multe din produsele meşteşugăreşti din Gallia ajunseseră renumite în întreg bazinul Mării Mediterane.

Gallii erau apoi buni negustori. Ei făceau schimburi comerciale între regiunile mediteraniene şi ţinuturile nordice, în special cu Britannia celtică. Dar ei făceau comerţ şi cu Roma, ai cărei negustori aduceau, la rîndul lor, produse italice sau de altă proveniență ; cumpărînd mărfuri ce puteau fi revîn- dute uşor şi cu cîştiguri mari, le duceau la Roma sau în alte centre din provinciile romane.

Drumurile Galliei erau bine întreţinute şi transporturile cu carele, numeroase ; de altfel, acest mijloc de transport a fost perfecţionat de galii în mod simţitor. Numeroase poduri trainice înlesneau trecerea peste apele curgătoare, iar pe rîurile navigabile şi pe fluvii, şi mai ales pe mări, corăbiile construite în Gallia — folosind, spre deosebire de ale altor popoare, mai mult pînzele, decît vîslele mînuite de sclavi — asigurau efectuarea, în cele mai bune condiţii, a transporturilor comerciale.

Dezvoltarea producţiei meşteşugăreşti şi a comerţului a dus la apariţia şi dezvoltarea unei vieţi orăşeneşti remarcabile pentru acea epocă. Aşezate la întretăierea drumurilor comerciale, oraşele gallice erau bine apărate de primejdia vreunui atac, fie prin aşezarea lor strategică, fie prin întăriturile construite, cu multă artă, din lemn şi din piatră. Locuri destinate activităţii meşteşugăreşti şi schimburilor comerciale, oraşele erau totodată centre militare şi religioase.

în satele şi oraşele Galliei locuia, în epoca lui Caesar, o populaţie numeroasă, care ajungea, după unele calcule, la 2 milioane de locuitori.

Populaţia Galliei se putea împărţi în trei ramuri mari, deosebite, deşi majoritatea era de neam celtic, prin limbă, obiceiuri şi legi. în partea de nord a Galliei, în regiunea dintre Sena, Marna şi Rin, trăiau triburile de

belgi *(Belgae)* care suferiseră o puternică influenţă germanică, în limbă şi moravuri. Foarte viteji, aceştia cultivau cu multă pasiune arta războiului. Dintre belgi, cei mai puternici erau bellovacii. A doua ramură era aceea a aquitanilor, aşezaţi în cîteva regiuni mici din sud-vestul Galliei, între munţii Pirinei, Oceanul Atlantic şi fluviul Garonne. Cu excepţia cîtorva triburi de origine pur celtică, ceilalţi aquitani reprezentau un conglomerat iberico-liguric, influenţat, într-o măsură mai mare sau mai mică, de popoarele celte învecinate.

în sfîrşit, partea centrală a Galliei, cea mai întinsă şi mai populată, purta denumirea de „ţara celţilor", în lucrările istoricilor greci, şi de „ţara gallilor", în cele ale autorilor romani. Era Gallia propriu-zisă, care, întinzîndu-se între ţara belgilor şi a aquitanilor, cuprindea aproape întreagă Franţa şi Elveţia de azi. Dintre cele mai însemnate şi viteze popoare gallice — *gali* în limba autohtonilor însemna *brav* — istoria aminteşte pe arverni, hedui, sequani şi helveţi.

Gallii erau oameni înalţi de statură, aveau faţă bălană şi ochi albaştri. Părul, de un blond roşcat, le cădea în plete, care le fluturau, ca şi dacilor, în vînt, iar vocea le era puternică şi ameninţătoare. Oamenii de rînd purtau barbă şi mustaţă ; numai nobilii îşi rădeau barba, dar nu şi mustaţa, pe care o considerau o adevărată podoabă.

în timp de pace, îmbrăcămintea le era simplă şi aducea cu a dacilor ; în timp de război, purtau uneori platoşă, iar pe cap un coif mare, confecţionat simplu pentru oamenii de jos, lucrat în aur şi argint pentru nobili. Ca arme principale, aveau lănci lungi şi săbii mari. Pedestraşi buni, dar mai ales călăreţi renumiţi, gallii erau strategi ingenioşi, capabili să se adapteze şi să imite felul de luptă al duşmanului cu care se războiau.

Se hrăneau mai ales cu carne şi cu lapte ; dintre băuturile alcoolice, preferau, în special, berea de orz şi hidromelul obţinut din miere fermentată. Unii scriitorii antici îi învinuiesc de oarecare tendinţă spre beţie.

Ospitalieri, sinceri şi deschişi, erau lesne irascibili şi gata oricînd să înceapă o gîlceavă. Cu uşurinţă porneau şi războaiele, pe care nu totdeauna le duceau pînă la sfîrşit. Iubeau libertatea.

Viaţa lor familială era echilibrată : bărbatul, ca şi femeia, aducea o cantitate egală de bunuri, cu titlu de zestre, menită să slujească la susţinerea greutăţilor căsătoriei. Gallii ţineau mult la fidelitatea conjugală, adulterul femeii fiind cu asprime pedepsit; de fapt, asupra femeii şi copiilor, asemenea vechilor romani, gallii aveau un adevărat drept de viaţă şi de moarte. Femeile, de o rară frumuseţe — ne spune Caesar în Comentariile sale — şi înzestrate cu o rezistenţă fizică impresionantă, luptau deseori cot la cot cu soţii lor.

Obiceiuri barbare, străvechi, mai persistau încă în viaţa gallilor : ucideau uneori pe cei prinşi în războaie şi chiar pe conaţionalii ce lipseau de la întrunirile convocate, în cazurile în care ţara se afla în primejdie.

Superstiţioşi, ei se închinau la numeroşi zei, dar, mai ales, la cei ce ocroteau şi favorizau pe războinici. Nu mai puţină cinstire arătau forţelor naturii. Un mare rol în viaţa religioasă şi politică îl jucau preoţii, numiţi de ei *druizi.*

La venirea lui Caesar în Gallia, popoarele celtice se găseau pe trepte diferite de dezvoltare socială. Unele triburi se aflau încă în faza orînduirii gentilice, iar altele, în cea a democraţiei militare şi a formării statului, asemenea societăţii geto-dace din epoca lui Burebista.

în regiunile nordice, adunările populare deţineau puterea supremă, iar şefii triburilor nu erau decît mandatarii acestora, asemenea regilor Romei înainte de reforma lui Servius Tullius[1].

în regiunile centrale şi meridionale, însă, unde dezvoltarea economică a societăţii ajunsese la un nivel mai înalt, autoritatea politică — asemenea puterii economice şi militare — se afla în mîinile aristocraţiei locale, din care se alegeau conducătorii *(principes)*

1 **Aşa-zisa reformă a lui Servius Tullius din sec. VI î.e.n. a pus bazele organizării constituţionale a statului roman.**

triburilor şi uniunilor de triburi. Caesar denumeşte această aristocraţie cu titlul de cavaleri. La luptă, cavalerii erau îndatoraţi să meargă în fruntea cetelor lor de ostaşi alcătuite din oameni de rînd, slugi şi clienţi, adică oameni aflaţi în dependenţă personală faţă de nobili. Concentrînd în mîinile lor întreaga putere economică, cavalerii supuneau la îndatoriri tot mai grele poporul de rînd, care, lipsit de drepturi politice, era sufocat de biruri şi înglodat în datorii. Caesar afirmă că situaţia poporului nu se deosebea mult de aceea a sclavilor.

0 poziţie socială deosebită, asemenea cavalerilor, aveau şi preoţii. Ei formau o castă închisă şi se ocupau, în egală măsură, >de probleme religioase şi laice. Depozitari ai secretelor religioase, ei le păstrau cu sfinţenie şi nu le făceau cunoscute tinerilor învăţăcei decît după mai mulţi ani de iniţiere. Druizii profesau credinţa în nemurirea sufletelor, fiind partizani ai metempsihozei. O asemenea credinţă cultiva dispreţul faţă de moarte şi insufla gallilor o vitejie fără seamăn în luptă. Ei organizau sacrificiile religioase şi, pe baza acestora, pretindeau că prezic viitorul. Organizaţi ierarhic, druizii aveau în fruntea lor un şef cu puteri absolute ; neavînd temple, ei practicau cultul în mijlocul naturii, mai ales în păduri. Druizii erau aceia care supravegheau păstrarea tradiţiilor seculare şi interpretau normele de conduită socială, cristalizate sub formă de cutume. Tot ei judecau neînţelegerile dintre triburi sau dintre persoane. „Şi prietenii, şi duşmanii — spune Strabo — îi consultă şi se supun hotărîrii lor ; adesea, o astfel de hotărîre a fost suficientă pentru a opri două oşti gata să se năpustească una asupra celeilalte." [1] în fine, tot lor le era încredinţată educaţia tineretului, ei singuri cunoscînd şi folosind scrisul. Avînd un atît de important rol în societate şi fiind socotiţi ca interpreţi ai vieţii divine, druizii exercitau — după expresia lui A. Thierry — un adevărat despotism asupra poporului superstiţios al gallilor.

1 **VI, ed. Didot, p. 164.**

împărţiţi în triburi şi uniuni de triburi, gallii nu constituiau o putere politică unitară. Asemenea tracilor, ei erau dezbinaţi. Pentru întîietatea politică se dădea permanent o înverşunată luptă între diversele popoare gallice. Rareori, şi pentru puţină vreme, se ajungea la o unitate politică ; cazul arvernului Celtillus, tatăl eroului Vercingetorix, socotit şef al întregii Gallii *(princeps totius Galliae),* rămîne singular în istoria frămîntată a celţilor.

Deşi dezbinaţi în viaţa politică internă, gallii continuau să rămînă, totuşi, o primejdie pentru Italia, aşa cum o dovedise atacul asupra Romei încă în anul 390.

„Romanii, scrie istoricul Sallustius, aveau atunci, ca şi în zilele noastre, credinţa că toate popoarele trebuiau să se supună cutezanţei lor ; cu gallii, însă, nu pentru glorie, ci pentru propria lor salvare

erau obligaţi să lupte."[1] Aceeaşi părere o are şi Cicero : „De la începutul Republicii noastre, toţi oamenii noştri politici au văzut în galii pe cel mai de temut duşman al Romei. Cu toate acestea, puterea şi numărul acestor popoare ne-a împiedicat pînă acum să-i învingem".

[2]Amenințarea era, însă, dublată de o alta, poate şi mai mare, ce venea de dincolo de Rin : primejdia

1 *lugurtha,* **114.**

germanică. Amintirea cimbrilor şi a teutonilor — învinşi de Marius — stăruia încă în amintirea contemporanilor. Acum, această primejdie se profila din nou la orizont : Ariovist, şeful germanilor de la răsărit de Rin, ameninţa Gallia şi, pentru cei cu clarviziune politică, Roma însăşi. Caesar îşi dădea bine seama de acest lucru. Cucerirea Galliei însemna — în concepţia sa — nu numai înlăturarea pericolului celtic, dar şi a celui germanic. Şi, într-adevăr, pământul Galliei independente, transformat în provincie romană, avea să asigure Romei o frontieră trainică pe Rin.

împins de aceste raţiuni, la fel de importante ca şi cele economice, schiţate la începutul prezentului capitol, Caesar, în fruntea armatelor încredinţate lui, porni, în primăvara anului 58,

la cucerirea ţării vitejilor galii

.CELE DINTÎI LUPTE CU GALLII ; TULBURĂRILE SOCIALE DIN ROMA

în partea de răsărit a Galliei, în Elveţia de astăzi, trăiau triburile celtice ale helveţilor, care se stabiliseră în acele regiuni prin anul 70 î.e.n., emigrînd din ţinuturile Rinului superior. Din cauza condiţiilor grele de viaţă şi a creşterii necontenite a populaţiei, fruntaşii helveţilor

piămuiau o nouă emigrare spre vest, către regiuni mai mănoase şi cu o climă mai blîndă. Un rol deosebit în luarea acestei hotărîri l-a avut cel mai de vază şi mai stimat dintre conducătorii helveţilor, Orgetorix, care a şi fost însărcinat cu conducerea pregătirilor de emigrare. Doi ani s-au pregătit helveţii, procurîndu-şi un mare

număr de care de transport şi o cantitate uriaşă de grîne, care să le ajungă pînă la aşezarea într-o nouă patrie. Tot în cadrul pregătirilor de plecare, Orgetorix a căutat să întărească şi legăturile de alianţă şi de prietenie cu popoarele din jur. în acest scop, el a făcut totul ca la conducerea se-

quanilor [1] şi a heduilor [2] să ajungă oamenii săi de încredere. Pe sequanul Casticus l-a ajutat să ia locul tatălui său ca şi pe heduiul Dumnorix, în ţara sa. Apoi, cei trei s-au legat prin jurământ să supună întreagă Gallia

.Planurile helveţilor erau cunoscute de romani; aceştia erau informaţi prin fratele lui Dumnorix, druidul Diviciacus, care, din cauza neînţelegerilor cu fratele său, se refugiase la Roma. Pentru moment, însă, Roma se mulţumea să supravegheze situaţia de departe, dar amestecul lui Orgetorix în problemele interne ale heduilor au provocat nemulţumiri printre nobilii acestui popor. Aceştia l-au acuzat pe Orgetorix de tiranie.

1 **Locuiau între Saone, Ron, munţii Iura, Rin şi munţii Vosgi.**

2 **Locuiau între Loire şi Saone.**

Atunci, de teamă sau de amărăciune, Orgetorix se sinucise.

Moartea lui Orgetorix, însă,'nu i-a făcut pe helveţi să renunţe la planul lor de a-şi afla o altă patrie mai bună. De aceea, după ce terminară pregătirile şi după ce dădură foc oraşelor şi satelor, ca semn al părăsirii definitive a patriei, helveţii porniră pe calea pribegiei, reuşind chiar să convingă să li se alăture şi alte popoare vecine : rauracii, tulingii, latobicii şi celţii boii, care locuiau dincolo de apa Rinului. Ei fixară ca loc de întîlnire, către sfîrşitul lunii martie, ţărmul fluviului Ron, pe care urmau să-l treacă pe podul de lîngă oraşul Ge- naba (Geneva). De aici, trebuiau să-şi continue drumul spre apus, pînă aproape de ţărmul Oceanului Atlantic, în ţara san- tonilor (regiunea Saintongue de astăzi), un ţinut fertil, unde intenţionau să-şi stabilească noile lor aşezări. Pentru a ajunge pînă acolo, helveţii nu aveau decît două drumuri : unul prin ţara sequanilor, între munţii Iura şi fluviul Ron, altul prin *Gallia togata*, provincia romană aşezată în partea de miazăzi a Galliei. Primul drum era anevoios şi primejdios din cauza îngustimii lui, căci, trecînd printre munţi, convoiul putea fi în orice moment oprit cu uşurinţă de o mînă de oameni înarmaţi, ascunşi în pădurile situate pe înălţimi.

Cea de a doua cale fiind mult mai uşoară, helveţii hotărîră s-o folosească, cu atît mai mult cu cît ei se bizuiau pe allo- brogi, care, locuind partea provinciei romane din vecinătatea ţării lor şi fiind de curînd supuşi Romei, nu aveau sentimente prea bune faţă de cuceritorii romani.

Informat de toate acestea, Caesar, care aprecia trecerea helveţilor prin Gallia sudică drept o ofensă adusă maiestăţii poporului roman, porni de îndată din Roma şi în opt zile, după cum afirmă Plutarh, ajunse la Genaba (Geneva), unde credea că va fi silit să înceapă imediat ostilităţile. Dar helveţii nu porniseră încă la drum. Atunci Caesar luă comanda legiunii a X-a ce staţiona în provincie şi, sprijinit de T. La- bienus, locotenentul său, ordonă să se recruteze soldaţi dintre autohtoni şi, fără să stea pe gînduri, puse să fie distrus podul care asigura trecerea peste Ron.

Aflînd de sosirea lui Caesar, helveţii trirniseră la el o solie, cerîndu-i îngăduinţa să treacă prin provincia romană în căutarea unei noi patrii. Cererea helveţilor a fost prezentată fără provocări sau ameninţări, ei angajîndu-se chiar să nu aducă nici o pagubă oamenilor şi locurilor pe unde vor emigra. Caesar, care avea nevoie de timp, le răspunse că va cumpăni cu privire la cererea lor, dîndu-le să înţeleagă că, în principiu, n-ar fi împotriva ei. Dar, îndată după plecarea soliei, porunci să se facă întărituri de apărare de-a lungul fluviului Ron, între Genaba (Geneva) şi munţii Iura, în locurile pe unde s-ar fi putut trece mai uşor. Pentru această lucrare fură folosiţi soldaţii legiunii a X-a şi noii recruţi din provincie, care atingeau, după toate probabilităţile, cifra de 11 000. O dată cu terminarea lucrărilor, întăriturile urmau să fie păzite de străji.

La 13 aprilie, ziua fixată pentru a primi răspunsul, helveţii fură înştiinţaţi că tradiţia poporului roman se opune ca un popor, oricare ar fi el, să treacă prin provincia romană, şi dacă vor încerca, vor fi respinşi cu armele. Helveţii nu ripostară, cum ar fi dorit Caesar [1], ci se adresară sequanilor, cu rugămintea de a le da învoire să treacă prin ţara lor. La început şi aceştia refuzară, dar cererea le fu susţinută de Dumnorix, unul din conducătorii heduilor. Acesta, căsătorit cu fiica lui Orgetorix, era un prieten sincer al helveţilor, iar prin felul său de a fi se bucura de o mare cinste printre se- quani. Intervenţia lui în favoarea helveţilor găsi ecou la se- quani care, asiguraţi că nu vor fi cu nimic păgubiţi, încuviinţară ca trecerea să aibă loc prin defileul Ecluse, aşezat între munţii Iura şi Alpi.

Helveţii, avînd încuviinţarea sequanilor, se hotărîră să pornească pe noul drum. Ei erau, în total, bărbaţi, femei şi copii — spun unele izvoare — peste 360 000 de suflete, dar, după alte informaţii, numărul lor ar fi fost mult mai mic. Conducătorul lor era Divico. în această nouă situaţie, romanii n-aveau de ce să se plîngă şi Caesar nu putea, în limitele unui raţionament logic, să invoce vreun motiv justificat de război *(casus belii).* Cu toate acestea, Caesar inventă unul ;

8

[1] **în comentariile sale (I, 8), Caesar aminteşte că helveţii ar fi încercat să traverseze Ronul cu bărcile şi cu plutele, dar că, respinşi, renunţară la tentativă. Unii istorici pun la îndoială**

această afirmaţie şi opinează că Caesar ar fi dorit să prezinte pe helveţi ca avînd o atitudine de provocare.

113

este adevărat — afirma el — că drumu! pe unde emigrau helveţii nu punea în primejdie provincia romană, dar locul unde urmau să se aşeze ei, ţinutul santonilor, era vecin cu tribul tolasaţilor ; acesta, făcînd parte din provincia romană, putea fi uşor atacat de nişte oameni atît de războinici ca helveţii[1]. Interesele provinciei romane, ale Romei cu alte cuvinte, trebuiau apărate şi, deci, helveţii trebuiau opriţi. Nu voia Cae- sar să scape această ocazie unică de a interveni în treburile interne ale Galliei. întrucît forţele militare de care dispunea Caesar nu erau suficiente pentru o asemenea acţiune, încre- dinţă locotenentului său, Titus Labienus, paza fortificaţiilor de pe Ron, iar el plecă de îndată să recruteze oşti în Gallia Cisalpina. După ce înrolă 2 legiuni şi ordonă ca şi cele 3 ce staţionau la Aquileia, pe ţărmul Adriaticii, să-i fie trimise, trecu din nou în Gallia de dincolo de Alpi, peste muntele Genévre, a cărui înălţime depăşea 1 800 de metri. Coborînd munţii, se îndreptă spre miazănoapte, în direcţia oraşului Granoble de azi, ajungînd în vecinătatea oraşului Lugdunum (Lyon). Aici făcu joncţiunea cu trupele lui Labienus, care acum coborîse de la Genaba.

Biruind greutăţile drumului şi deplasîndu-se cu o repeziciune impresionantă pentru acea vreme, Caesar reuşi ca numai în două luni să facă drumul în Italia şi înapoi, aducînd cu el 5 legiuni noi. Dispunînd acum de 6 legiuni şi de trupe auxiliare — evaluate la un total de peste 250 000 ostaşi — trecu peste hotarele provinciei togate în ţinuturile Galliei independente, aşezîndu-şi tabăra pe malul stâng al rîului Arar (azi Saône), nu departe de confluenţa acestuia cu Ronul, la nord de Lugdunum.

Între timp, adică în intervalul celor două luni în care Caesar îşi recrutase oştile, helveţii emigraseră iprin ţinutul se- quanilor şi intraseră în ţara heduilor. Nu străbătuseră, însă, prea multă cale, deoarece îngustimea

1 **în realitate, acest trib se afla cam la 200 km de ţinutul santonilor.**

drumurilor şi numărul mare al oamenilor — circa 150 000 şi 8—10 000 de care (folosim cifrele mai moderate) — nu le îngăduia să se deplaseze mai repede. Ajunşi în ţara heduilor, helveţii începură să pus- tiască ogoarele şi să jefuiască averile. în faţa actului de ne- recunoştinţă, heduii nu întîrziară să se adreseze romanilor, cerînd ajutor în calitatea lor de aliaţi ai poporului roman, titlu pe care-l primiseră cu mai bine de şase decenii în urmă. Acestor plîngeri li se adăugară altele : cîteva triburi, avînd ogoare pe malul drept al Ronului, se plînseră şi ei lui Caesar, pentru aceleaşi motive. Pentru a ataca pe helveţi, acum nu mai era nevoie de motivele invocate anterior.

8*

îndată ce află, prin iscoadele sale, că helveţii trecuseră cu grosul trupelor rîul Saone, Caesar ieşi din tabără cu o parte din trupe, pe la miezul nopţii, şi atacă prin surprindere ariergarda ce se afla încă pe malul stîng al rîului. Surprins, tribul tigurinilor fu măcelărit aproape în întregime. După unii istorici, cam 37 000 de oameni au pierit atunci ; prea puţini din ei au scăpat, ascunzîndu-se în pădurile din vecinătate. Caesar puse trupele de geniu să construiască deîndată un pod peste Saone şi, în douăzeci şi patru de ore, armata romană se afla pe ţărmul celălalt al rîului. într-o zi şi o noapte Caesar realiză ceea ce helveţii nu reuşiseră în mai mult de douăzeci de zile. Vreme de două săptămîni îi urmări pe helveţi, căutînd să găsească momentul cel mai prielnic pentru a-i ataca şi nimici. Helveţii — la rîndul lor — luară măsuri corespunzătoare ; avînd din belşug merinde şi informaţi fiind prin iscoadele lor de toate mişcările romanilor, ei se fereau cu multă dibăcie să-i dea lui Caesar prilejul unei lupte decisive. Armata romană începu să sufere din pricina lipsei de merinde, a nutreţului pentru cai şi a apei potabile.

într-una din zile, o solie condusă de Divico veni la Caesar, spunîndu-i

că helveţii sînt dispuşi
să se aşeze acolo unde
va stabili el ; dacă vor
continua să-i
urmărească, romanii
vor afla ce înseamnă
vitejia poporului helvet.
în răspunsul său,
Caesar le reproşă,
printre altele, că au
voit să treacă, fără
consimţământul
romanilor, prin
provincia *Gallia togata,* şi le
aminti ofensele aduse
aliaţilor poporului

roman. Caesar declară, însă, în încheiere, că este gata să facă pace cu helveţii, cu condiţia ca ei să-i despăgubească pe aliaţii Romei de prădăciunile făcute, iar romanilor să le dea ostateci, drept garanţie pentru atitudinea lor paşnică. La aceste propuneri, mîndrul Divico răspunse : „De la strămoşii noştri am învăţat să primim, iar

nu să dăm ostateci" [1].
Şi solia helvetă se în-
toarse fără nici un
rezultat

1 *De bello Gallico,* **I, 14.**
115

.în acest timp, romanii aşteptau ajutoare din partea he- duilor, care, atunci cînd ceruseră sprijinul romanilor, se obligaseră să aprovizioneze trupele lui **Caesar** cu cele necesare. Dar aprovizionarea se lăsa aşteptată, heduii trimiţînd romanilor doar răspunsuri îndoielnice. Toate acestea îl îngrijorară pe Caesar, cu atît mai mult, cu cît într-o ciocnire cu helveţii — defavorabilă romanilor — primii care fugiseră de pe cîmpul de bătaie fuseseră tocmai călăreţii trimişi de hedui în ajutor. Comandantul acestui detaşament era Dumnorix, care se bucura de multă trecere printre ai săi. Pentru a lămuri situaţia, Caesar convocă la sine pe alţi doi şefi hedui, care se aflau în tabăra sa, şi anume pe Diviciacus şi Liscus. Primul, locuind multă vreme la Roma, era cunoscut pentru sentimentele sincere şi fidelitatea sa faţă de romani, iar cel de al doilea, care avea cea mai înaltă dregătorie la hedui, pe aceea de *vergobret*, avea de asemenea o atitudine binevoitoare romanilor. întrebaţi de ce întîrzie aprovizionările şi ajutoarele promise, aceştia dădură pînă la urmă adevărul pe faţă : şefii hedui şi, mai ales, Dumnorix se temeau de romani. Victoria romanilor asupra helveţilor însemna, după credinţa lor, primul pas spre cucerirea Galliei şi o ameninţare gravă pentru independenţa heduilor.

Rugat de Liscus şi de Diviciacus, Caesar, care ştia să se stăpînească în orice împrejurare, nu luă măsuri contra lui Dumnorix, ci se mulţumi, deocamdată, să-l pună sub supraveghere. Deveni, totodată, conştient de faptul că, în noile condiţii, poziţia trupelor sale nu era din cele mai bune. Era clar că alianţa cu heduii nu era trainică şi că, pe măsură ce timpul trecea, ea se transforma într-o ameninţare din ce în ce mai primejdioasă. Mersul evenimentelor trebuia, aşadar, grăbit.

în timpul acesta, helveţii şi legiunile lui Caesar se apropiau de capitala heduilor, de Bibracte, care se afla între Loire şi Saone, pe muntele numit astăzi Beuvray.

Prin iscoade, Caesar fu informat că helveţii s-au oprit la poalele unei înălţimi (Taufferin ? Sanvignes ?),' care nu era greu de ocupat. Ocazia ivită trebuia

folosită, deci, fără zăbavă ; Caesar întocmi în grabă un plan de acţiune. Locotenentul său Labienus trebuia să ocupe această înălţime în timpul nopţii, cu două legiuni, fără a fi văzut de helveţi, iar
Caesar, cu restul trupelor, urma ca, mergînd pe calea străbătută de helveţi, să-i atace fără veste -în zorii zilei, o dată cu Labienus. Loviţi din două părţi, helveţii nu puteau scăpa.

Caesar porni la drum îndată după miezul nopţii, trimiţînd înainte, ca cercetaş, pe încercatul P. Considius, cu misiunea de a vedea dacă Labienus ocupase poziţia, potrivit ordinelor primite. La ivirea zorilor, Considius, întorcîndu-se în galop, anunţă pe Caesar că muntele fusese ocupat de helveţi şi nu de trupele lui Labienus. Caesar, aflând ştirea, ordonă oştilor să oprească pe o colină din apropiere, aşteptînd el atacul helveţilor. Dar helveţii, spre mirarea lui Caesar, nu atacară. Trimiţînd alte iscoade, acestea raportară că bătrînul cercetaş Consîdius, cu toată experienţa sa, se înşelase, căci nu helveţii ocupaseră muntele, ci Labienus, care aştepta cu înfrigurare sosirea trupelor comandate de Caesar.

între timp, helveţii ridicaseră tabăra şi porniseră mai departe în călătoria lor. Caesar reîncepu şi el urmărirea, la mică distanţă. Capitala heduilor, Bi'bracte, era aproape şi, fiindcă lipsa de provizii era tot mai simţită de legiuni, Caesar se hotărî să ocupe bogata cetate a heduilor. în acest scop, lăsă drumul urmat de helveţi şi se îndreptă spre Bibracte. Helveţii, necunoscînd planul lui Caesar, crezură că romanii se retrag şi se pregătiră de atac, cu toate forţele. Se pare că lupta s-a dat în vecinătatea satului Ivry de astăzi. Cavaleria romană atacă, pentru a întîrzia apropierea helveţilor şi pentru a da răgaz pedestraşilor să se aşeze în formaţie de luptă pe colina mai uşor de apărat (astăzi se numeşte Montmort). Caesar dispuse în faţă cele patru legiuni de veterani şi, mai sus, adică spre vîrful colinelor, organiză o a doua linie de apărare, cu cele două legiuni nou recrutate ; trupelor auxiliare le-a încredinţat paza bagajelor *(sarcinae)* şi organizarea taberei. Cavaleria romană fu respinsă, iar helveţii, organizaţi într-o falangă, se apropiară de prima linie a veteranilor romani.

Pentru a arăta că nu intenţionează să se retragă, Caesar îşi trimise propriul său cal, precum şi caii celorlalţi comandanţi, în spatele liniilor de bătaie ; după ce, în cîteva cuvinte, îşi îmbărbătă soldaţii, dădu semnalul de începere a luptei. Legionarii respinseră atacul, iar helveţii se retraseră pe o altă colină. Retragerea se pare că a fost numai o stratagemă a lui Divico, iscusitul tactician al helveţilor, căci în- data ce romanii se angajară în urmărirea lor, o coloană de 15 000 de tu lingi[1] şi boii [2] — care-i însoţeau — se năpustiră asupra aripei drepte a legiunilor romane. Helveţii reîncepură lupta cu o înverşunare încă şi mai mare. Despre această încleştare pe viaţă şi pe moarte, Caesar nu ne dă, în Comentariile lui, date suficiente, mulţumindu-se să spună că a avut loc o luptă îndelungată şi îndârjită *(diu atque acriter pugna- tum est),* care a ţinut de la amiază şi pînă seara tîrziu. Ală- turi de helveţi, luptară cu abnegaţie chiar şi femeile şi copiii. Pînă la urmă, romanii biruiră, dar helveţii, fără a lăsa în urmă prea mulţi prizonieri, putură să-şi continue exodul. Trupele romane rămaseră pe loc încă trei zile, spre a-şi îngriji răniţii şi a-i îngropa pe cei ucişi. în acest timp, helveţii ajunseră în ţara tribului celtic al lingonilor, între izvoarele Senei, Marnei, Meusei şi Saonei. Pe aceştia, Caesar îi avertiză că-i va trata ca duşmani ai poporului roman, dacă vor ajuta cu ceva pe helveţi. Urmăriţi de romani, lipsiţi de orice ajutoare şi îngreunaţi de numărul mare al necombatanţilor, helveţii trimi- seră soli la romani, cerîndu-le pace. Solii, căzînd în genunchi în faţa lui Caesar, îl rugară să le accepte rugămintea. Generalul, mulţumit că poate sfîrşi astfel cu helveţii, se arătă mărinimos, dar le ceru, drept garanţie, ostateci, arme şi sclavi dintre cei ce fugiseră de la romani, în tabăra lor. Apoi, or- donînd helveţilor să se reîntoarcă în locurile de unde emigraseră, Caesar porunci allobrogilor să le dea acestora grîu suficient pentru ca să aibă şi de hrană şi pentru însămînţarea ogoarelor părăsite. După cum mărturiseşte însuşi Caesar, ho- tărîrea sa a fost determinată de un calcul

1 **Trib celtic.**

politic, repatrierea helveţilor însemnînd formarea unui cordon de protecţie între provincia romană a Galliei şi germanii de dincolo de Rin, gata oricînd să atace ţinuturile învecinate. Clement se arătă Caesar şi cu poporul cel viteaz al boiilor, însoţitorii helveţilor, căruia îi îngădui să se stabilească definitiv în ţara he- duilor. Şi aici se poate desluşi sensul unui calcul politic : aşezarea vitejilor boii în mijlocul heduilor avea, în condiţiile de atunci, importanţa unei veritabile colonii romane. Prin atitudinea sa chibzuită, Caesar reuşi să-şi făurească un bun renume printre popoarele Galliei şi să consolideze totodată poziţia politică a Romei. Toate acestea fură consemnate în scris şi raportate senatului şi poporului roman.

Helveţii fuseseră, aşadar, învinşi, iar popoarele Galliei mîntuite de toate urmările politice şi economice pe care ar fi putut să le aibă acest masiv exod de populaţie. Victoria romanilor făcu, apoi, ca partidele filoromane din ţara gallilor să devină preponderente şi condescendenţa, dacă nu chiar teama de învingători, să crească. Apropierea popoarelor gal- lice de romani era determinată, însă, şi de un alt factor, în realitate mult mai important : primejdia germanilor de dincolo de Rin.

Îndată după înfrîngerea helveţilor, mai toţi şefii popoarelor din Gallia felicitară pe Caesar pentru succes, mulţu- mindu-i că i-a scăpat de primejdia helveţilor, care intenţionau, după ce se vor fi stabilit în cele mai mănoase regiuni ale Galliei, să supună toate celelalte triburi celtice. Totodată, reprezentanţii gallilor cerură lui Caesar să le îngăduie o întrunire pe întreaga Gallie *(concilium totius Galliae),* cu care ocazie aveau să-i destăinuiască lucruri importante, grave pentru ei şi ameninţătoare pentru romani.

Adunarea întrunită însărcină pe cîţiva fruntaşi să vorbească lui Caesar în cea mai mare taină. în numele acestora luă cuvîntul heduiul Diviciacus. în cuvinte mişcătoare, el arătă marea primejdie ce ameninţă popoarele Galliei : germanii lui Ariovist. S-ar putea chiar, spunea Diviciacus, ca, în cîţiva ani, germanii — a căror vitejie şi cruzime o cunoscuseră de mai multe ori popoarele Galliei — să alunge pe băştinaşi din propria lor ţară şi să se aşeze ei în locul acestora, atraşi de rodnicia pămîntului. însuşi Diviciacus fusese silit

odinioară să-şi părăsească patria şi să se ducă la Roma, pentru a cere ajutor împotriva lui Ariovist, căci acesta, trecîn- du-i prin foc şi sabie ţara, îi nimicise în luptă oştile, nobilimea şi senatul. Nu de mult, Ariovist, după cea din urmă biruinţă repurtată asupra gallilor la Admagetobriga (în Alsacia de azi), sălbatic şi crud cum era, ceruse nobililor galii, drept ostateci, pe -propriii lor copii, dintre care pe unii îi omo- rîse fără milă la cel mai neînsemnat semn de nesupunere din partea popoarelor din Gallia.

în încheiere, Diviciacus ceru sprijinul lui Caesar, dar îl rugă stăruitor să nu divulge convorbirea avută. însoţitorii şefului hedui aveau ochii în lacrimi.

Era pentru prima dată cînd Gallia întreagă, unită în faţa primejdiei de la răsărit, se adresa Romei, punîndu-se în fapt sub ocrotirea marelui ei general. Situaţia era de aşa natură, încît Caesar putea acum, cu ajutorul gallilor, să pornească împotriva germanilor ; duşmani ai gallilor, germanii erau în aceeaşi măsură şi duşmani ai Romei. O dovedise şi mai înainte istoria. Acum, ei umileau şi jefuiau pe heduii numiţi, de către senat, fraţi ai poporului roman ; mîine, zdrobind definitiv pe galii, ei puteau să treacă nestingheriţi în provincia romană, de acolo, după exemplul cimbrilor şi al teutonilor, îndreptîndu-se spre Roma. Dar generalul Caesar era dublat de un perspicace om politic : cererea gallilor şi temerile lor îndreptăţite, ca şi primejdia viitoare pentru Roma nu constituiau un motiv suficient de război ; era nevoie şi de o provocare mai mult sau mai puţin directă la adresa romanilor din partea temuţilor germani.

De aceea, liniştind pe galii, prefăcîndu-se că intervine în conflictul gallo-germanic ca un simplu mediator, Caesar trimise soli la Ariovist ca să-i propună o întîlnire într-un loc situat la jumătatea drumului dintre cele două armate. Ariovist refuză cu dispreţ întîlnirea propusă. Atunci, Caesar i se adresă din nou, aducîndu-i la cunoştinţă că dacă, dispreţuind titlul de prieten al poporului roman acordat de senatul Romei, el va continua să ameninţe şi va comite nelegiuiri împotriva hedui- lor, sau dacă se va îndîrji să trimită ostaşi peste Rin, în Gallia, va avea de înfruntat legiunile

romane. Şi intervenţia romană va fi justificată, adăuga Caesar, deoarece legile romane îl obligau să apere pe toţi cei care primiseră titlul de prieteni şi aliaţi ai Romei, iar heduii făceau parte dintre aceştia.

Cum era de aşteptat, Ariovist respinse propunerile lui Caesar, motivînd că drepturile lui asupra popoarelor din Gallia sînt ocrotite de legile războiului, care pun la dispoziţia biruitorului pe cei învinşi ; apoi, ca să arate că ameninţările Romei nu-l înspăimîntă, ordonă unor triburi de suebi[1] să treacă Rinul, iar el, în fruntea unei armate de o sută de mii de oameni, se îndreptă spre Vesontio, oraş al sequanilor celţi, aşezat pe malul drept al rîului Doubs (azi Besançon). Trupele romane fiind ameninţate, Caesar găsi că există un motiv de război întemeiat şi, în consecinţă, socoti că trebuie să riposteze.

Vesontio era o cetate nu numai bogată, dar şi uşor de apărat prin aşezarea ei naturală. Cine-o stăpînea domina cu uşurinţă întreaga regiune. De aceea, Caesar nu putea lăsa ca oraşul să fie ocupat de Ariovist. El porni cu legiunile din Bibracte, în marş forţat, spre Vesontio, străbătînd o distanţă de 150 de km în trei zile şi trei nopţi. Odată ajuns, ocupă oraşul, lăsîndu-şi trupele să se odihnească cîteva zile ; intenţiona să pornească în întîmpinarea lui Ariovist. în timpul zilelor de odihnă, localnicii, înspăimîntaţi, exagerau, spunînd soldaţilor romani că germanii sînt de o vitejie fără de margini, fioroşi şi cruzi, de o statură uriaşă, încît numai înfăţişarea lor este suficientă să înspăimînte pe duşmani şi să-i biruie ; că, trăind în mijlocul naturii, sînt atît de căliţi, încît nu dorm pe paturi şi n-au nevoie de învelitori, ci se odihnesc pe pămînt, în aer liber, dispreţuind tot ceea ce ar putea moleşi trupul şi slăbi puterea sufletului şi cîte altele de acest fel. O teamă cumplită pătrunse în sufletul soldaţilor.

Atunci Caesar, pentru a-şi îmbărbăta soldaţii, îi adună şi le vorbi despre victoriile de odinioară asupra

1 **Nume dat mai multor triburi germane ce locuiau între Elba, Vistula şi Dunăre.**

germanilor, despre disciplina şi vitejia legionarilor Romei şi despre el, generalul lor, pe care trebuie să-l urmeze şi la bine şi la rău. în încheiere, declară soldaţilor că, indiferent de atitudinea lor, el, cu viteaza legiune a X-a, va ataca pe duşmani. O schimbare adîncă se produse în sufletele soldaţilor ; cu toţii cerură să meargă la luptă, asigurînd pe general că nu vor şovăi să-i îndeplinească ordinele. Şi trupele romane porniră în întîmpinarea germanilor (mijlocul lui august 58), către valea Rinului ; după şapte zile de marş neîntrerupt, ele îşi aşezară tabăra nu departe de mica localitate Cernay de azi, în Alsacia de sus, cam la 36 de km de tabăra lui Ariovist. Acesta ceru lui Caesar o întrevedere, care avu loc în apropierea micului oraş menţionat, pe o colină. Cei doi generali veniseră fiecare cu cîte 4 000 de călăreţi," dar numai cîte 10 călăreţi îi însoţiseră la locul întâlnirii, pe colină. De departe, cele două armate îşi vedeau comandanţii vorbind...

Primul luă cuvîntul Caesar, care, invocînd îndatoririle pe care Roma le avea faţă de aliaţii ei, reînnoi propunerile pe care le făcuse mai înainte lui Ariovist.

Generalul german răspunse oferind — aşa cum adesea se întîmplă în istorie — o înţelegere pe socoteala altora : Ario- vist să aibă mînă liberă în Gailia, iar Caesar în celelalte părţi ale lumii. Apoi, dovedindu-se bine informat asupra situaţiei de la Roma, Ariovist îi mai spuse că o asemenea învoială îi va asigura întîietatea politică în Italia ; după cît se pare, trimişii oligarhiei romane veniseră să ceară sprijinul lui Ariovist împotriva lui Caesar, a cărui ascensiune neliniştea pe membrii partidului aristocratic. Acest fapt mărea pretenţiile generalului german, împingîndu-l la intransigenţă.

Caesar puse capăt întrevederii ; ostaşii romani, auzind despre aceasta, cerură să înceapă lupta imediat. întîlnirea dovedi, într-adevăr, că între cei doi pretendenţi, hotărîţi să pună mina pe Gailia, socotită de fiecare pradă exclusivă, numai armele mai puteau hotărî.

Cele două oştiri se aflau gata de luptă. Ariovist atacă primul, lovind trupele romane din flanc, şi

încercă, printr-o manevră abilă, să cadă în spatele acestora şi să le taie legătura cu Vesontio. Manevra nereuşind, Ariovist se retrase. Două legiuni porniră în urmărirea lui, în vreme ce grosul trupelor romane, patru legiuni, rămase în tabără. Au mai avut loc cîteva ciocniri de mică importanţă, în care romanii ieşiră biruitori. Germanii, dîndu-şi seama că nu vor putea evita pînă la urmă o luptă hotărîtoare, se pregătiră s-o primească. Ariovist îşi dispuse trupele într-o lungă linie de bătaie, triburile germane fiind rînduite unele lîngă altele ; în spate se aflau căruţele încărcate cu femei şi copii, care implorau pe luptători să nu cedeze, pentru a le feri de primejdia robiei romane.

Caesar lovi cu toată forţa aripa stîngă a germanilor, socotind-o mai slabă ; germanii cedară, luîndu-o la fugă. Aripa dreaptă a trupelor lui Ariovist reuşi, însă, să facă o spărtură în rîndurile romane. Atunci, tînărul P. Crassus, fiul triumvirului, care comanda cavaleria, împinse în luptă rezervele. Acestea restabiliră situaţia în zona critică, aducînd romanilor biruinţa. Germanii, izbiţi de-a lungul întregului front, se retraseră în derută spre Rin, pe care puţini reuşiră să-l şi treacă. Ariovist scăpă, lăsînd pe cîmpul de bătaie vreo 80 000 de morţi şi pe una din fiicele sale prizonieră în mîinile romanilor.

Caesar cîştigă bătălia şi legionarii romani fură puşi de strajă pe Rin. Germanii nu mai ameninţau pe galii, Caesar exercitînd acum asupra lor o supremaţie pe care nimeni nu i-o putea contesta. Temelia viitoarei sale dominaţii în Gallia fusese încă de pe acum aşezată.

Terminînd cu succes campaniile împotriva helveţilor şi a germanilor, biruiţi într-o singură vară, Caesar ordonă ca trupele sale să se instaleze în tabere de iarnă pe teritoriul sequa- nilor, sub comanda lui Labienus, locotenentul său. El plecă în Gallia Cisalpină, al cărei guvernator era, pentru ca în şedinţe publice anume convocate să fie dezbătute problemele de interes obştesc.

în iarna anului 57, cîteva scrisori ale lui Labienus îl vesteau, însă, că liniştea din Gallia e pe cale să se destrame. La aceste ştiri se adăugau şi zvonuri tot mai alarmante. Victoriile lui Caesar salvaseră, e drept,

pe galii de primejdia helveţilor şi a germanilor, dar stabilirea oştilor romane în tabere pe pă- rrtîntul gallilor îi îngrijora pe aceştia ; ei începură să-şi dea seama că destul de curînd romanii îi vor subjuga, răpindu-le libertatea pentru care luptaseră cu atîta zel. în faţa acestei situaţii, popoarele gallice urmăreau să-şi găsească un sprijin, indiferent unde, poate chiar la germani, care să-i scape de primejdia imediată a ocupaţiei romane. La dragostea pentru libertate se adăugau interesele şefilor locali, care, sub o dominaţie romană, îşi vedeau ameninţate ţările, bogăţiile şi, poate, chiar viaţa. Mai înverşunaţi dintre toţi şi gata de luptă erau belgii.[1]

Aflînd acestea, Caesar nu stătu mult pe gînduri şi ordonă recrutarea a încă două legiuni, pe care, sub comanda lui Q. Pedius, le trimise în mare grabă în Gallia. în luna mai, din anul 57, Caesar este şi el deja în Gallia, ordonînd concentrarea tuturor trupelor în ţinutul Marnei superioare, probabil aproape de localitatea Joinville de azi. Trupele sale se compuneau acum din 8 legiuni, cu un efectiv de aproximativ 40 000 pedestraşi, la care se adăugau vreo 13 000 de soldaţi din trupele auxiliare, 5 000 de călăreţi şi o unitate de ostaşi hedui, condusă de Diviciacus, credinciosul prieten al roma- nilor.

Ajumgînd pe neaşteptate aproape de ţinuturile locuite de belgi, oştile lui Caesar pricinuiră o adevărată panică în rîndu- rile triburilor de remi. Acestea, de teamă, trimit la Caesar doi reprezentanţi, pe Iccius şi pe Andocumborius, care cerură ocrotirea Romei. Remii, desolidarizîndu-se de ceilalţi belgi, se angajau să ajute trupele lui Caesar cu oameni, arme şi merinde şi, ca o mărturie a bunelor sentimente pe care le nutreau faţă de romani, se îndatorau să le <dea chiar şi ostateci.

De la căpeteniile remilor Caesar află, totodată, că belgii, recrutînd, pe triburi, soldaţi, aveau peste 300

1 **Locuitori ai Galliei nordice, dintre Sena şi Marna, şi de pe Rin. Deşi Caesar îi socotea de origină germanică, ei erau celţi veniţi cie peste fluviul Rin.**

000 de oameni şi că îşi puseseră în gînd să izgonească pe romani din Gallia. Ţinînd seama de superioritatea numerică >a tuturor belgilor, Caesar se hotărî să lovească triburile pe rînd, pentru a nu le da răgaz să-şi concentreze oştile.

în acest scop, Caesar convinse pe Diviciacus să atace în fruntea trupelor sale de hedui pe bellovaci, un trib aşezat între Somme, Sena şi Oise, şi să le pustiiască ogoarele. Cu legiunile şi trupele auxiliare, Caesar porni în întîmpinarea celorlalte triburi de belgi, urmărind să ocupe o cît mai bună poziţie strategică. în marş forţat, trupele romane trecură rîul Axona (Aisne, afluent al Senei) pe la locul care azi se cheamă Berry-au-Bac şi ocupară colina Mauchamp, uşor de apărat prin poziţia ei naturală. Caesar ordonă ca locul să fie întărit cu un şanţ adînc, precum şi cu un meterez de pămînt.

Belgii nu atacară însă colina, ci oraşul Bibrax (Beaurieux sau Vieux-Laon ?), pentru a pedepsi trădarea remilor care se aliaseră cu romanii. Atacul dură o zi întreagă, oraşul apărîn- du-se cu greu ; noaptea, fruntaşii remilor cerură ajutor lui Caesar. Belgii, nereuşind să cucerească oraşul, se retraseră, după ce devastaseră ogoarele, aşezîndu-şi tabăra cam la vreo 3 km de aceea a romanilor.Romanii şi belgii se temeau reciproc să se atace, cei dintîi din pricina mulţimii duşmanilor, al căror front se întindea pe 12 kilometri, iar belgii din cauza trăiniciei poziţiei ocupate de Caesar, socotită pe drept cuvînt inexpugnabilă. Mai multe zile se dădură numai lupte de hărţuială. Belgii se pregătiră apoi să treacă prin vaduri rîul Axona, ceva mai jos de tabăra lui Caesar, cu intenţia de a ocupa poziţii în spatele trupelor romane, tăindu-le astfel legăturile de aprovizionare cu restul Galliei. Informat, Caesar trecu, în fruntea cavaleriei şi a trupelor de arcaşi şi de prăştiaşi, podul ce unea tabăra romană cu malul stîng al rîului, îndreptîndu-se spre vadul prin care trupele belgilor străbăteau cursul apei. O luptă crîncenă se angajă între cele două părţi. Surprinşi, belgii fură înfrînţi. Cei care reuşiseră să treacă rîul — mulţi pesté cadavrele tovarăşilor de luptă — fură măcelăriţi de cavalerie, iar ceilalţi, care se aflau pe malul drept, fură izgoniţi de trupele de prăştiaşi şi de arcaşi.

înspăimîntaţi, belgii renunţară la planul lor şi, spre seară, părăsiră în grabă poziţiile ocupate, retrăgîndu-se în derută. Caesar, neaşteptîndu-se la fuga unei oştiri atît de numeroase, crezu că aceasta e o stratagemă a belgilor, care intenţionau să-l atragă în vreo cursă. Informîn- du-se, însă, prin cercetaşi, comandantul roman îşi dădu seama că era vorba cu adevărat de o retragere şi, în consecinţă, în zorii zilei ordonă cavaleriei ca, împreună cu trei legiuni, să urmărească pe belgi. Labienus comanda legiunile, Quintus Pe- dius şi Lucius Aruncüleius Cotta, cavaleria. Ajungîndu-i (pro- babil la Craonne), romanii îi măcelăriră pe fugari atît cît le îngădui o zi de luptă, căci spre seară se întoarseră în tabără. Coaliţia belgilor fu astfel nimicită ; urmările victoriei nu vor întîrzia să se arate.

Era clar pentru Caesar că sosise momentul să supună acum toate popoarele din nordul Galliei şi să sfîrşească cu o primejdie care, deşi înăbuşită, putea oricînd să redevină a- meninţătoare. Aşadar, timpul nu trebuia pierdut.

Fără să mai aştepte, se îndreptă cu oştile spre ţinuturile occidentale, locuite de popoarele de neam belgie. Pe suessioni îi surprinse tocmai în momentul cînd se reîntorceau la căminele lor ; înspăimîntaţi, la vederea maşinilor de război cu care romanii începuseră să le asedieze capitala (Noviodunum, în împrejurimile oraşului Soisson de azi), suessionii cerură pace şi oferiră drept chezăşie şi ostateci.

După ce primi supunerea bellovacilor, pentru care intervenise şi Diviciacus, şeful partidului filoroman al heduilor, Caesar se îndreptă spre ţinuturile ambianilor (Amiens de azi). Aceştia, asemenea celorlalte triburi, se predară cu toate averile lor. Cei care nu voiră să se supună noului stăpîn îşi cău- tară un refugiu în Britannia.

Străbătînd cu repeziciune regiuni întregi, supunînd oraşe şi popoare, Caesar ajunse în ţara nervilor, care se întindea spre nord, între fluviul Escaut şi rîul Sambre, pînă aproape de Anvers. Nervii erau nu numai cei mai viteji, dar şi cei mai sălbatici dintre belgi. Ei nu primeau în ţara lor pe negustorii străini, nici chiar

pe cei care voiau să le vîndă vin, deoarece, spuneau ei, această băutură le tulbură mintea şi le slăbeşte trupul.

Nervii se hotărîră să reziste romanilor. De partea lor trecură şi alte triburi de belgi: atrebaţii, din regiunea Artois de astăzi, viromanduii, care-şi aveau aşezările în valea superioară a fluviului Somme, precum şi poporul germano-belgic al aduacilor, din ţinutul actual al Naumurului.

Trupele tuturor acestora se adunară în pădurile de pe ţărmul rîului Saibis (azi Sambre, afluent al Meusei), urmărind prin cercetaşi, toate mişcările armatei romane.

Caesar, necunoscînd intenţiile inamicului şi nici locurile pe care el le ocupase, ajunse pe malul stîng al aceluiaşi rîu. în timp ce legionarii săi începură să organizeze taibăra, călăreţii şi pedestraşii, uşor înarmaţi, trecură rîul, ocupînd poziţii pe malul drept. îndată ce observară primele coloane ale trupelor romane, nervii şi aliaţii se şi năpustiră asupra lor, împrăştiin- du-le ; trecînd apoi rîul, atacară legiunile care lucrau la fortificarea taberei. Rapiditatea cu care atacau duşmanii — pretutindeni, în pădure, pe apă, în jurul fortificaţiilor — îi făcu pe romani să intre în panică. **Caesar** îi îmbărbătă, con- duoîndu-i în luptă, bazîndu-se numai pe inspiraţia momentului şi pe experienţa bătăliilor cîştigate anterior.

La aripa stîngă, două legiuni conduse de Labienus reuşiră să respingă pe atrebaţi. Istoviţi de luptele anterioare, aceştia fură aruncaţi în rîu, ucişi în mare parte, iar resturile trupelor lor urmărite pe malul drept al Sambrei. Legiunile a VIII-a şi a Xl-a respinseră pe viromandui pînă la ţărmul rîului, unde lupta mai continua încă. La aripa dreaptă, însă, romanii fură cu totul copleşiţi de numărul mare al nervilor — erau vreo 60 000 de oameni — care, cu o repeziciune uimitoare, ocupaseră colinele din jur, precum şi tabăra romană încă neterminată. Cele două legiuni romane, a VH-a şi a XII-a, erau şi ele atacate. îngrămădiţi în jurul drapelelor, legionarii erau gata să se predea. Trupele aliate romanilor începură chiar să părăsească locul luptei ; o parte a cavaleriei celte — cea a treverilor — se desprinse din luptă şi-o porni în goana cailor, convinsă fiind că romanii vor fi zdrobiţi. în această situaţie

disperată, Caesar îşi dădu seama că numai exemplul său va îndrepta cumpăna luptei. Smulgînd un coif şi o sabie de la un legionar, el se aruncă în prima linie de bătaie. Pilda sa, cuvintele sale calde reînsufleţiră pe ostaşi, redîndu-le speranţa în victorie. Apoi Caesar ordonă ca cele două legiuni să se apropie una de alta, pentru ca împreună să poată rezista mai uşor atacurilor din flanc. între timp, sosiră la locul de bătaie şi legiunile a XIII-a şi a XIV-a, care formaseră ariergarda armatei romane.

Cu spor de trupe, Caesar reuşi să despartă pe nervi de oştile aliaţilor lor. Legionarii prinseră curaj şi se aruncară din nou asupra duşmanului ; chiar şi cei răniţi reluară lupta, sprijinindu-se de scuturi. Sorţii încleştării se schimbară şi, deşi nervii se apărau cu curaj, pierdură lupta.

în Comentariile sale, Caesar scrie că neamul nervilor a fost nimicit aproape în întregime, numai bătrînii, femeile şi copiii, adăpostiţi în locuri depărtate, implorînd clemenţa generalului roman, au fost cruţaţi. Acesta, ca şi în alte ocazii asemănătoare, le-a redat în stăpînire vechile lor pămînituri şi oraşe, poruncind vecinilor să-i lase să trăiască în pace.

După lupta de pe Sarnbre, care avu loc către sfîrşitul verii anului 57, probabil în apropierea localităţii Maubeuge de azi, atrebaţii şi viromanduii recunoscură şi ei supremaţia romană. Aduatucii, alţi aliaţi ai nervilor, ajungînd cu întîrzi- ere la locul luptei, s-au întărit într-o cetate din apropiere. După unii, cetatea s-ar fi aflat pe locul oraşului Naumur de azi. Romanii înconjurară cetatea cu o linie de fortificaţii de peste 4 kilometri lungime şi cu numeroase turnuri de veghe.

înfricoşaţi de aceste lucrări de fortificaţie şi, mai ales, de turnul berbec construit anume ca să străpungă porţile cetăţii, aduatucii se predară. în timpul nopţii însă, răzgîndin- du-se, reluară din nou armele şi încercară o ieşire disperată, înfrînţi, pierdură 4 000 de oameni. Caesar intră în cetate şi pedepsi cu cruzime pe locuitorii oraşului, pe care-i vîndu ca sclavi. Se spune că au fost vînduţi 53 000 de oameni.

în acelaşi timp, Caesar fu înştiinţat de către P. Crassus, comandantul legiunii a VH-a, că triburile celtice, care locuiau pe coasta de nord-vest a Galliei, între gurile Senei şi Loirei, fuseseră şi ele supuse puterii romane

.Gallia întreagă, aşadar, era acum subordonată Romei ; biruinţele lui Caesar asupra atîtor popoare puternice şi temute pacificase pentru moment întreaga regiune, pînă la Marea Nordului şi în răsărit, pînă la Rin. De pretutindeni, şi mai ales de dincolo de Rin, veneau solii să aducă generalului roman supunerea popoarelor ¡lor şi s-o chezăşuiască cu ostateci.

Victorios, Caesar se dovedi un înţelept politician ; el nu păşi deîndată la încorporarea Galliei, sub forma unei provincii, la statul roman.

Popoarele celtice nu-şi pierduseră dintr-o dată şi în întregime spiritul lor de libertate şi de independenţă ; mai era nevoie de timp, pentru ani obişnui cu dominaţia romană şi pentru a înăbuşi ultimele, dar nu şi cele mai slabe revolte ale vitejilor galii. De aceea, Caesar se mulţumi cu o supremaţie de fapt asupra Galliei, pe care, cu tact şi cu prudenţă, avea să o schimbe într-una de drept. Forţînd nota, învingătorul înţelegea că risca să-şi compromită frumoasele rezultate de pînă atunci, dînd prilej duşmanilor săi din Roma să-i surpe poziţia politică. Or, el avea nevoie ca biruinţele din Gallia să constituie temelia definitivului său triumf politic. în adevăr, strălucitele sale victorii, cunoscute la Roma, din zvonuri publice, ca şi din propriile-i comunicate, pe care le trimitea cu regularitate, făcură o impresie profundă în întreaga Italie. Pentru sărbătorirea acestora, senatul organiză două săptămîni de rugăciuni publice, întrecînd cu mult manifestările similare din trecut.

Apropiindu-se iarna, Caesar îşi lăsă legiunile în tabere, în ţinuturile dintre Sena şi Loire, probabil între Orleans şi Angers, nu departe de locurile unde se războise P. Crassus cu triburile maritime ale celţilor. Numai pe Servius Galba, cu legiunea a XII-a şi cu o parte din cavalerie, îl trimise pe valea superioară a Ronului, între triburile celtice de acolo, spre a organiza o cale de comunicaţie directă pentru nevoile comerţului între Gallia şi Italia, prin trecătoarea Simplon—Saint-Bernard de azi. La interesele comerciale se adăugau, evident, cele strategice. După cîteva zile, gallii din împrejurimi atacară acest corp de trupe care, fără a-şi fi terminat întăriturile şi neavînd o aprovizionare corespunzătoare, urmau să înfrunte o grea primejdie.

Asediaţi, romanii reuşiră, totuşi, după o luptă de şase ceasuri, să străpungă încercuirea, măcelărind peste 10 000 de duşmani. Restul au fost împrăştiaţi. Pentru mai multă siguranţă, Galba ordonă ca legiunea să ierneze în ţara allobrogilor.

Socotind Gallia pacificată şi oştile în siguranţă în tabere, Caesar plecă, la sfîrşitul anului 57, în provincia romană de la ţărmul Adriaticii, Iliria, aflată, de asemenea, sub conducerea sa, spre a cunoaşte oamenii şi obiceiurile de aici.

De cînd plecase Caesar în Gallia, către sfîrşitul lunii martie a anului 58, situaţia politică din Roma nu se calmase. Deşi triumviratul constituia, teoretic, forţa conducătoare în stat, anarhia îşi făcea treptat loc. Clodius, omul de încredere al lui Caesar şi stăpîn în această calitate al forului, era prea ambiţios ca să se mulţumească cu un rol politic secundar. O tutelă politică permanentă irită pe cei ambiţioşi, indiferent dacă sînt sau nu inteligenţi. Primul care stătea în calea arivismului său nemăsurat era Pompei, care, deşi legat, aşa cum am văzut, printr-o rudenie de alianţă cu Caesar, spera totuşi, mărturisit sau nu, că soarta sau oamenii îi vor da într-o zi cel dintîi loc în Republică. întorcîndu-se împotriva lui Pompei, Clodius înlesni, în calitatea sa de tribun, în schimbul unei mari sume de bani, fuga fiului regelui Armeniei, tînărul Tigrane, pe care Pompei îl ţinea prizonier ca o chezăşie a liniştii şi păcii romane în Orient. Acestei ofense îi urmară altele, iar prietenii lui Pompei erau chemaţi, fără motiv, înaintea instanţelor de judecată. Nedecis ca totdeauna, Pompei nu se hotărîse încă să ia vreo măsură. Unii îl sfătuiau să rupă înţelegerea cu Caesar şi să păşească la o politică independentă, alţii, dimpotrivă, îl sfătuiau să rămînă alături de victoriosul general şi să facă totul pentru a rechema din exil pe Cicero, care, sprijinindu-l, drept recunoştinţă, cu talentul său oratoric, va pondera acţiunile şi pretenţiile ambiţiosului tribun.

Prima cale nu găsi ecou la Pompei : ar fi trebuit să-şi repudieze soţia, pe Iulia, fiica lui Caesar, de care era prea îndrăgostit. Rămînea cea de a doua cale : să rămînă alături de Caesar, dar să intervină pentru

readucerea lui Cicero. Ceea ce şi făcu. Caesar fu consultat prin scrisori, iar P. Sextius, unul din tribunii designaţi, merse chiar în Gallia. Rezultatul a fost favorabil[1] ; probabil că şi Caesar se îndoia acum de fidelitatea lui Clodius.

în vara anului 57, unul din tribuni, L. Ninnius Quadratus, propuse senatului rechemarea marelui orator, dar votarea nu putu să aibă loc din pricina opoziţiei *(intercessio)* unui alt tribun, Aelius Ligus, duşman al ordinului senatorial. Acest insucces apropie pe Pompei de cauza senatului, care declară că nu va mai cerceta nici o problemă de stat pînă nu se va hotărî cu privire la soarta fostului consul exilat. Glodius, furios, intenţiona să asasineze pe Pompei ; un sclav al lui, înarmat, fu descoperit aşteptînd trecerea triumvirului pe calea publică, în drum spre senat. Temîndu-se, Pompei încetă să mai meargă în for şi se închise pentru mai multă vreme în casă.

încercările de a readuce pe Cicero continuară. în luna octombrie 57, mai mulţi tribuni, devotaţi cauzei lui Pompei, printre care şi T. Annius Milo, reînnoiră în senat cererea de rechemare a oratorului roman. Senatul, ca şi consulul Aulus Gabinius, sprijini propunerea, dar Clodius, ajutat de pretorul Appius,opuse, dimpreună cu colegul său Aelius Ligus, un *veto* categoric.

întrecînd orice măsură, Clodius, îmbătat de succesele sale demagogice, crezu că poate să înceapă atacul şi împotriva lui Caesar şi, de aceea, ceru, deşi nu mai avea decît vreo două săptămîni pînă la depunerea mandatului de tribun, să fie casate toate legile iuliene, pe motivul că fuseseră votate fără să se fi respectat normele dreptului augural.

încercarea, cum era de aşteptat, eşuă ; victoriile răsunătoare obţinute de Caesar împotriva helveţilor şi germanilor nu îngăduiau nimănui o atitudine potrivnică. în schimb, propunerea lui Clodius avea drept urmare, pe de o parte, ruptura dintre proconsul şi cel care odinioară îi fusese unealtă docilă, iar pe de alta, acreditarea ideii că rechemarea lui Cicero era o necesitate.

La 1 ianuarie 57 intrară în funcţie noii consuli : P. Corne- lius Lentulus Spinther, prieten al lui Cicero, şi

Q. Caecilius Metellus Nepos, mai puţin favorabil acestuia, din cauza unor vechi neînţelegeri personale.

Lentulus puse imediat în discuţia senatului propunerea rechemării oratorului exilat. Dintre cei care luară cuvîntul în sprijinul propunerii, Pompei ceru, pentru a da un mai deplin temei juridic rechemării, ca însăşi adunarea poporului să se pronunţe, prin votul ei, asupra reîntoarcerii lui Cicero.

Senatul se declară de acord. Se hotărî întrunirea comiţiilor populare.

în ziua fixată pentru adunare, 23 ianuarie 57, Clodius, deşi simplu particular, îşi manifestă împotrivirea contra rechemării lui Cicero, împrăştiind cu bandele sale înarmate adunarea poporului; mulţi cetăţeni, printre care şi un tribun, au fost omorîţi, iar Pompei scăpă, fugind, cu toga pătată de sînge.

Adunarea populară, neputînd hotărî asupra propunerii, trebui să fie amînată. Senatul, însă, îşi dădu seama că nici la viitoarea adunare nu se va putea delibera asupra propunerii, ■dacă nu se vor lua toate măsurile pentru preîntîmpinarea atacurilor. Senatul îşi organiză, deci, şi el bande înarmate, asemenea îndrăzneţului Clodius. Conducerea acestora fu încredinţată, la sugestia lui Pompei, tribunului T. Annius Milo, un nobil foarte ambiţios, plin de datorii, dar tot atît de cutezător ca şi Clodius. Acesta, sperînd să fie ales consul la viitoarele alegeri, dădu tot sprijinul lui Pompei. în ziua de 4 august 57, senatul reuşi să obţină votarea legii, iar Cicero putu astfel să se reîntoarcă, în entuziasmul general, spre finele lunii, la Roma, de unde lipsise aproape un an şi jumătate.

La cîteva zile numai de la întoarcerea lui Cicero, avu loc la Roma o mişcare populară îndreptată contra senatului, care, din cauza unor lipsuri în aprovizionare, era învinovăţit de nepăsare pentru treburile publice. Cicero, pentru a-şi plăti poliţa care-l îndatora faţă de Pompei, interveni, calmă, cu talentul său oratoric, poporul şi propuse senatului să atribuie lui Pompei, pe timp de 5 ani, supravegherea aprovizionării Romei, ca şi controlul pieţelor şi al porturilor din Italia şi din provincii.

După investirea lui Pompei cu aceste largi prerogative, Clodius provocă din nou tulburări la Roma. Mai întîi, acuză senatul că neglijenţa aprovizionării cu grîu fusese intenţionat pusă la cale, spre a i se încredinţa lui Pompei, în mod deghizat, conducerea treburilor de stat, iar cînd senatul ordonă ca să se acorde lui Cicero o indemnizaţie şi să i se reconstruiască pe vechiul loc casa ce-i fusese dărîmată, tot Clodius împrăştie pe lucrători, fiind gata să omoare chiar pe marele orator. Altă dată, ei încercă să-i incendieze casa lui Milo, rivalul său ; acesta se jură că nimic nu-l va împiedica să-l ucidă la vremea cuvenită.

131Tulburările continuará pînă la sfîrşitul anului 57 ; partizanii lui Clodius atacară din nou pe cei ai lui Milo, iar forul fu din nou stropit cu sînge. Mai mult, Clodius îşi anunţă intenţia de a candida la demnitatea de edil, ceea ce urma să-i aducă inviolabilitatea persoanei.
Pregătirile pentru noile alegeri au înăsprit şi mai mult situaţia din Roma. De altfel, din cauza agitaţiilor, alegerile pentru anul 56 nici n-au putut fi ţinute, ca de obicei, la sfîrşitul anului 57, ci au fost amînate pentru luna ianuarie a anului 56.VI

ÎMPOTRIVIREA VITEJEASCĂ A GALLILOR ; FRĂMÎNTĂRILE CONTINUĂ ÎN CETATEA TIBRULUI

Caesar primi în Iliria vestea că în Gallia a reizbucnit războiul, deşi totul lăsase să se creadă că ţara de curînd cucerită fusese şi pacificată. Comandantul legiunii a VII-a, tînărul P. Crassus, care îşi aşezase tabăra în ţara andilor, nu departe de oraşul Angers de azi, avînd nevoie de grîne, se adresă popoarelor celtice vecine, inclusiv veneţilor, ce locuiau pe litoralul oceanului. Celţii — urmînd exemplul veneţilor, cei mai puternici dintre ei — reţinură pe solii romani şi trimi- seră vorbă lui Crassus că nu-i vor elibera decît atunci cînd şi romanii le vor restitui ostaticii. Căpeteniile răsculate jurară să acţioneze de comun acord, preferind să moară, decît să rămînă în robia romană.

Caesar trimise vorbă lui Crassus să înceapă pregătirile în vederea campaniei, el urmînd să-şi grăbească plecarea în Gallia. Triburile de galii, grupate în jurul veneţilor, începură şi ele să se pregătească de luptă. Răsculaţii îşi puneau mare nădejde în greutăţile pe care romanii aveau să le întîmpine atît cu aprovizionarea, cît şi cu transporturile pe uscat şi pe apă. Drumurile, acum, în primăvara lui 56, erau aproape impracticabile pentru căruţe, iar lipsa de porturi şi superioritatea în corăbii a localnicilor puteau periclita situaţia armatei romane.

Sosit în Gallia, înainte de a se îndrepta împotriva veneţilor, temîndu-se ca nu cumva exemplul acestora să fie imitat şi ide alţi galii şi „ştiind că e în firea tuturor

oamenilor să iubească libertatea şi să urască sclavia" [1], Caesar dădu porunci ca trupele să fie pregătite pentru orice eventualitate. Apoi, în fruntea a două legiuni şi opt cohorte, porni spre veneţi, iar flota romană de pe Loire, pusă sub conducerea lui Decimus Brutus şi întărită cu corăbiile oferite de triburile gallilor supuşi, primi şi ea ordin să se îndrepte, cu mare iuţeală, tot într-acolo.

Datorită aşezării lor, oraşele veneţilor nu puteau fi cu uşurinţă atacate, nici dinspre mare, nici dinspre uscat. Caesar puse să se construiască întărituri în vederea asediului, şi cuceri cîteva aşezări, dar veneţii, folosind numeroase corăbii,, reuşiră să salveze de primejdie şi oamenii, şi bunurile lor. Caesar, văzînd inutilitatea atacurilor, se hotărî să aştepte sosirea flotei sale, care, cu greu, înainta spre oceanul frămîn- tat de vînturile de la sfîrşitul iernii şi aproape în întregime lipsit de porturi. Cînd flota romană ajunse în golful Quiberon de astăzi, veneţii le ieşiră în cale, cu 220 de corăbii. Lupta se dădu sub ochii lui Caesar şi ai legiunilor sale, aflate pe înălţimile ce se ridicau pe coastă. Brutus, comandantul flotei romane, avu, la început, un moment de ezitare, neştiind cum să atace corăbiile veneţilor, construite din stejar şi mult mai puternice decît cele ale romanilor. în cele din urmă, se hotărî să utilizeze aceeaşi metodă, care-i asigurase lui Duilius biruinţa, asupra cartaginezilor. El ordonă să fie folosite cîngile pentru dărîmarea zidurilor *(murales falces) ;* acestea erau nişte cîrligc de fier, cu ajutorul cărora la asediul cetăţilor se smulgeau uriaşele pietre din zidurile de apărare. Cu aceste cîngi, marinarii romani prinseră corăbiile gallilor şi le rupseră pînzele, făcute din piei, imobilizîndu-le. Apoi, urcîndu-se pe puntea corăbiilor abordate, ei se luptară ca adevăraţi pedestraşi. încercarea cîtorva dintre corăbiile veneţilor de a scăpa prin fugă nu reuşi şi din cauză că tocmai acum se oprise vîntul, care le-ar fi putut împinge înspre larg. Lupta dură pînă spre seară ; ea puse capăt

---

1 *De bello Gallico,* **III, 10.**

independenţei veneţilor, fiind, totodată, cea dintîi bătălie navală care s-a purtat, potrivit analelor istoriei, pe apele oceanului. Veneţii se predară lui Caesar cu tot ce aveau ; generalul roman îi pedepsi cu cruzime, vînzîndu-i ca sclavi şi omorînd pînă la unul pe membrii senatului lor. Raţiuni politice — care-şi găseau temeiul în teama unor noi răscoale gallice — biruiseră sentimentele de omenie şi mărinimie.[1]

în acest timp, celelalte trupe romane din Gallia au avut şi ele de înfruntat unele răscoale de mai mică importanţă.

În regiunile nordice, în peninsula Cotetin de azi, armatele romane, de sub conducerea lui Q. Titurius Sabinus învinseră poporul unellilor, în fruntea căruia se găsea Viridoux, iar în părţile de miazăzi, P. Crassus, trecînd cu oştile sale fluviul Garumna (Garonne de azi), cuceri toată Aquitania. Aici, el înfrînse .rînd pe rînd triburile băştinaşe, deşi acestea reuşiseră să ridice o armată de peste 50 000 de ostaşi, conduşi de numeroşi ofiţeri care serviseră în Spania, în armatele lui Sertorius.

în regiunile belgilor, în nord, nu se ivise nici o defecţiune. Numai morinii şi menapii mai rămăseseră sub arme şi nu ceruseră îndurare romanilor. Caesar se îndreptă cu oştile împotriva acestora, dar, în faţa retragerii lor spre regiunile păduroase, hotărî, vara fiind pe sfîrşite, să-şi statornicească trupele în tabere de iarnă, nu departe de locul unde se varsă Sena în ocean.

La Roma, în cursul anului 56, evenimentele politice îşi desfăşurau cursul lor obişnuit. Alegerile, care trebuiau să se ţină la sfîrşitul anului 57, fuseseră amînate ; ele avură loc la începutul anului 56, în a doua jumătate a lunii ianuarie. Au fost aleşi consuli Cn. Cornélius Lentulus Marcellinus, partizan al senatului, şi L. Marcius Philippus, rudă prin alianţă cu Caesar,

---

1 **Cf. cuvintele lui Napoleon I : „Nu poţi să nu deteşti purtarea lui Caesar faţă de senatul venet. Veneţii l-au dat, fără îndoială, motiv de război, dar nu şi motiv de a încălca dreptul gînţilor şi de a abuza de victorie într-un mod atît de barbar".** *(Précis des* ***Guerres de César,*** **p. 52)**

deoarece se căsătorise cu Atia, nepoata acestuia. P. Clodius, care năzuia la mai multă independenţă faţă de Caesar, reuşi să fie ales edil ; în schimb, Pompei pierdea tot mai mult din importanţa pe care ar fi trebuit s-o aibă în calitatea sa de triumvir. El simţea acest lucru şi de aceea căuta o ocazie care să-i dea posibilitatea de a ieşi din primejdia cvasianonimatu- lui la care îl condamnau evenimentele din Roma şi glorioasele biruinţe ale lui Caesar. Iată de ce, el cerea cu insistenţă să i se încredinţeze restabilirea lui Ptolemeu Auletes — prietenul şi aliatul Romei — pe tronul de pe care cetăţenii din Alexandria Egiptului îl izgoniseră. Expediţia ce se întrevedea avea să aducă, după părerea tuturor, glorie şi avuţii oelui căruia i se va încredinţa. Alături de Pompei apăruseră, însă, şi alţi pretendenţi, mînaţi de aceleaşi ambiţii. Concurenţa devenise prea mare şi de aceea, aşa cum se întîmplă de cele mai multe ori în asemenea cazuri, ideea fu părăsită, iar Pompei, moralmente înfrînt. Cei interesaţi în amînarea rezolvării problemei egiptene consultară cărţile sibiline, care, dacă ar fi să dăm crezare răspunsului ticluit, se pronunţaseră pentru prietenia cu regele egiptean, dar nu şi pentru ajutorarea lui cu oaste. La rîndul său, Ptolemeu Auletes, cu tot titlul de aliat şi prieten al poporului roman, cumpărat, după cum se spune, cu mulţi bani, părăsi fără speranţă Roma şi se refugie la Efes.

Ales edil, Clodius continuă să urmărească cu şi mai multă perseverenţă şi îndrăzneală pe rivalul său Milo, în mod direct, şi, indirect, pe cei care-l sprijineau, adică pe Cicero şi Pompei. Pe la începutul lunii februarie, Clodius chemă în judecată pe Milo, învinovăţindu-l de săvîrşirea unor acte de violenţă, adică tocmai de faptele pe care Milo i le reproşa lui Clodius. Procesul fu pregătit cu minuţiozitate de ambele tabere. De partea lui Milo se aflau Cicero şi Pompei, precum şi majoritatea senatorilor. De partea lui Clodius — Caius Cato, tribun al poporului, rudă cu M. Porcius Cato, şi, mai ales, masele populare, cărora demagogul ştiuse să le obţină simpatia.

în ziua procesului, Pompei se ridică în apărarea lui Milo, dar, de îndată ce-şi începu pledoaria, bandele lui Clodius izbucniră în strigăte. Oratorul nu-şi încetă

cuvîntarea ; nimeni, însă, nu putu să-l asculte din pricina vacarmului. După ce Pompei îşi termină discursul, în mijlocul huiduielilor şi fluierăturilor, Clodius luă cuvîntul, răspunzîndu-i. Partizanii lui Pompei procedară la fel, neîngăduind edilului să rostească în linişte cele ce avea de spus. Dar, într-un moment de tăcere, Clodius se adresă mulţimii, întrebînd-o : „Cine-i acela care vă lasă să muriţi de foame ?" „Cine a vrut să meargă în Egipt ?" „Cine este nobilul pe care nimic nu-l mulţumeşte ?" La aceste întrebări — şi la altele, tot atît de ironice şi maliţioase — partizanii edilului răspundeau în batjocură : „Pompei, cine altul !" Apoi, cele două tabere se încăierară, pretorul, care conducea şedinţa, fiind silit să suspende dezbaterile. Procesul, reluat peste icîteva zile, dădu prilej unor noi incidente. Milo fu, totuşi, achitat. Victoria revenii aşadar, oligarhiei senatoriale.

Pentru locuitorii Romei, înfrîngerile repetate ale lui Pompei erau privite ca un semn de declin pentru triumviri şi ca un indiciu al redresării politicii republicane senatoriale. Convulsiile anarhice din capitală deschideau drum ambiţiilor personale, iar intrigilor şi chiar urii, posibilităţi permanente şi neîngăduite de acţiune. Milo şi Clodius profitau de orice ocazie pentru a arăta că duşmănia lor nu cunoaşte margini. Abia sosit din exil, primit cu ovaţii de mulţimea care dusese dorul frumoaselor sale discursuri, Cicero era acum invidiat pentru noile sale succese oratorice ; ba unii se bucurau că înţelegerea sa cu Pompei nu era deplină şi-i urau ca duşmănia lui Caesar să dăinuiască. M. Cato, care va reveni, spre sfîrşitul anului 56, glorios din Cipru, aducînd comorile regelui Ptolemeu, va fi şi el invidiat pentru succesul său, pe care, însă, Clodius şi-l va atribui, deoarece — după cum spunea — numai el îi încredinţase, în calitate de tribun, conducerea acestei misiuni. Nici cei doi dintre triumvirii rămaşi la Roma, Pompei şi Crassus, nu se aveau bine. Crassus, gelos pe puterile constituţionale acordate lui Pompei, cheltuia din belşug bani să cumpere asasinarea acestuia,[1] pe

1 **Cicero,** *Ad Quintum fratrem,* **II, 3.**

care o dorea, poate, şi în temeiul vechii lor duşmănii, niciodată uitată.

în fine, unii se ridicau chiar împotriva lui Caesar. L. Do- mitius Ahenobarbus, cumnatul lui Cato, îmbogăţit odinioară în regimul sîngeros al lui Sylla, spunea de pe acum că are de gînd să candideze la consulat, iar după alegere să retragă comandamentul lui Caesar în Gallia. Alţii, printre care şi consulul în funcţie Marcellinus şi tribunul P. Rutilius Lupus, agitau problema revizuirii legii lui Caesar, votată în anul 59, privind împărţirea pămîntului din Campania. Discuţia ce trebuia să fie adusă înaintea senatului a fost, însă, amînată pentru luna mai, la intervenţia lui Cicero, care se hazarda, cu toată obişnuita-i lipsă de curaj, pe drumul unui conflict cu Caesar. Senatul vedea în acest proiect semnalul de luptă împotriva celui pe care-l considera tiran.

în acest timp, Caesar era informat prin oamenii săi de tot ce se petrece la Roma. Ultimele veşti începură să-l neliniştească. Era vorba de o coaliţie împotriva sa şi a sistemului său de guvernămînt; trebuia acţionat energic şi, mai ales, cît mai repede. De aceea, el convocă de urgenţă pe cei doi colegi de triumvirat, pe care ameninţarea la adresa lui Caesar îi neliniştea. Pompei şi Crassus socoteau şi ei că numai un contact direct cu cel care de fapt conducea triumviratul putea să preîntîmpine un dezastru. Crassus, cel dintîi, la începutul primăverii anului 56, porni 9pre cartierul general al lui Caesar, cartier ce se afla acum în Gallia Cisalpină, la Ravenna. Pompei nu întîrzie nici el prea mult, socotind că singura cale de salvgardare a propriilor sale interese era, cel puţin în momentul de faţă, strîngerea legăturilor cu Caesar, care, precum se ştie, îi era şi socru.

întîlnirea între triumviri avu loc în oraşul Luca, la frontiera Galliei Cisalpine, în ziua de 15 aprilie anul 56, înaintea campaniei pe care Caesar avea s-o poarte împotriva veneţilor. Aflîndu-se de această întîlnire, o mulţime numeroasă sosi în micul orăşel, devenit focul unde avea să se hotărască soarta politică a Romei şi a lumii. Pe Caesar îl însoţeau mai mulţi foşti şi actuali magistraţi ; erau de faţă şi numeroşi senatori. De pe acum se profila cristalizarea unui nou corp senatorial,

care, treptat, va deveni sprijinul monarhiei, în dauna vechilor instituţii republicane.

Ce s-a discutat la această memorabilă conferinţă nu se ştie. Este în felul unor asemenea întîlniri, care statornicesc, din voinţa cîtorva persoane, soarta popoarelor, să rămînă la început secrete. Urmările întrunirii lasă, însă, să se întrevadă cele dezbătute.

Caesar, care avea cuvîntul hotărîtor, împăcă mai întîi pe Crassus cu Pompei, convingîndu-i că deplina armonie dintre triumviri constituie condiţia esenţială a preîntîmpinării primejdiei ce ameninţă politica lor dictatorială. în faţa acestui for unit, nici oligarhia senatorială, nici personalităţile Romei — un Cicero şovăitor, un Cato retrograd, un Ahenobarbus egoist — nu puteau să aibă cîştig de cauză. Unitatea însemna, în acelaşi timp, după cum încerca să-i convingă Caesar, împărţirea egală a puterii în stat. Lui Caesar i se prelungeau prerogativele în Gallia cu încă cinci ani de la data expirării lor (anul 54), adică pînă în anul 49, urmînd să-i fie mărit numărul legiunilor la zece, cu suplimentările bugetare corespunzătoare. Se stabilea ca Pompei şi Crassus să fie aleşi consuli pentru anul 55, iar după expirarea mandatului să primească, pe timp de 5 ani, primul — administrarea Spaniei, iar cel de al doilea — a Syriei, ţinut ce oferea lui
Crassus nu numai imense bogăţii, dar şi posibilitatea de a cuceri o glorie nepieritoare în luptele cu părţii. În fine, pentru o perfectă echilibrare a sarcinilor, Caesar îşi rezerva şi el dreptul să candideze pentru a doua oară la consulat în anul 48, deoarece numai atunci se împlinea termenul de 10 am cerut de lege pentru exercitarea succesivă a magistraturii supreme.

Caesar ştiu să împace pe Pompei cu Crassus şi să-i facă să conlucreze în armonie, cu toată rivalitatea dintre ei. Cu darul său firesc de a convinge şi, mai ales, prin modul în care manevrase împărţirea avantajelor, Caesar reuşi, ca un adevărat magician, să menţină sub stindardul intereselor sale oameni pe care-i separa felul de a fi, ambiţia nemăsurată.

Dar, sub acest aspect de egală şi echitabilă împărţire a prerogativelor, Caesar îşi păstra de fapt preponderenţa. Gu- vernămîntul Galliei îi asigura controlul nemijlocit al Romei, şi, în consecinţă, o

supremaţie de fapt de care şi prietenii şi adversarii trebuiau să ţină seama. Pe de altă parte, cucerirea definitivă a Galliei trebuia dusă la capăt cu orice preţ şi Caesar privea subjugarea acesteia drept misiunea sa istorică, în adevăr, de cucerirea Galliei depindea gloria sa militară, apogeul său politic, securitatea frontierelor romane faţă de primejdia germanică, şi mai ales inepuizabilele resurse de care Caesar avea nevoie pentru reorganizarea statului roman, plănuită încă de la începuturile carierei sale politice. Acordul de la Luca îi da şi această posibilitate, iar el ştia din plin să o folosească.

Aşadar, acordul reînnoise, de fapt, puterile triumvirilor şi întărise din nou legătura, slăbită pentru un moment, a celor trei dictatori. Era vizibil pentru toţi, sau cel puţin pentru cei care ştiau să desluşească sensul şi conţinutul evenimentelor, că cei trei oameni politici vor păşi ceva mai adînc pe calea reformelor, grăbind prăbuşirea vechii constituţii republicane şi pregătirea regimului monarhic. Senatul, înfricoşat, nu se putea opune ; de altfel, Pompei şi Crassus, reîntorşi la Roma, găsiră calea constituţională de a se sustrage votului direct al senatului : consultarea nemijlocită a adunărilor populare. Aşa fură confirmate, rînd pe rînd, prerogativele lui Caesar în Gallia, şi ale lui Pompei şi Crassus în Spania şi Syria. Adunările populare puteau fi uşor influenţate, obţinîndu-se de la ele legalizarea tuturor planurilor triumvirilor. în acest fel, senatul era neglijat în mod intenţionat şi scos treptat în afara ruajului constituţional tradiţional.

Opoziţia conservatoare fusese redusă la tăcere ; doar un Cato, un Favonius sau un Domitius Ahenobarbus mai îndrăzneau, uneori, să-şi dovedească — şi numai în vorbe — împotrivirea faţă de puternicii zilei. Cicero, totdeauna şovăielnic şi adesea lipsit de curaj, cedase şi el, iar fratelui său, Quintus, i se făgăduise de către Caesar un comandament în Gallia. Din partizan al senatului, Cicero deveni, peste noapte, susţinător al triumvirilor. „îmi voi căuta prieteni —

spunea marele orator — printre cei care deţin puterea"[1], „Pot fi eu duşmanul unui om (e vorba de Caesar) ai cărui soli şi scrisori, întărite de faima dobîndită, fac să răsune în fiecare zi în urechile noastre numele atîtor popoare, neamuri şi ţări alipite statului nostru ? Sînt plin de mîndrie, senatori, şi nu mă îndoiesc că aceleaşi sentimente vă însufleţesc şi pe voi" [2], declara cu altă ocazie, atingînd, în ultimele cuvinte, paroxismul ne-sincerităţii, cu atît mai mult, cu cît în particular căuta să menajeze cu tot zelul prietenia rănită a amicilor săi din tabăra senatorială.

Angajat pe o nouă cale, Cicero trebuia să dea dovadă de ataşament faţă de stăpînii săi. Ceea ce se şi petrecu în curînd, cu ocazia discuţiei asupra revizuirii legii agrare a lui Caesar, votată în anul 59. Pusă pe ordinea de zi a senatului prin propria sa intervenţie, Cicero părăsi în ziua dezbaterilor (15 mai) capitala, desolidarizîndu-se astfel în mod ostentativ de ceea ce odinioară constituise parte integrantă a crezului său politic [3].

Mai tîrziu se puse în discuţia senatului cererea lui Caesar cu privire la mărirea numărului de legiuni şi la plata soldei ostaşilor săi. Senatul şovăia ; dezbaterile au fost furtunoase. De data aceasta, Cicero nu mai absentă, ci luă cuvîntul, susţi- nînd cu toată ardoarea pretenţiile lui Caesar. Ba mai mult — spre surprinderea tuturor — ceru ca senatul să statorniceaşcă printr-un decret ca pe viitor comandamentul lui Caesar să primească un caracter excepţional, adică să fie scos de sub incidenţa legilor privind organizarea provinciilor. Cu toată împotrivirea unor senatori, propunerea lui Cicero a fost acceptată. Victoria oratorului — care,

---

1 *Ad Atticum,* **IV, 5.**

2 *De provinciis consnlaribus,* **IX (august 56).**

3 **[1] în cercurile sale intime, Cicero nu ezita să roşească însă de conduita sa (cf.** *Ad Quintum fratrem,* **II, 8,2).**

formal, se căia că odinioară fusese duşmanul lui Caesar[4] — era în fapt biruinţa triumvirilor şi în special a generalului din Gallia.

în acelaşi timp, Pompei şi Crassus depuneau toate eforturile — în conformitate cu înţelegerea de la Luca — să fie aleşi consuli pentru anul următor, adică pentru anul 55. Situaţia nu era însă limpede, deoarece aceştia nu se bucurau de aceeaşi simpatie ca şi Caesar, iar rezultatele electorale puteau oferi unele surprize, ţinînd seama de modul în care preşedintele ar fi reuşit să influenţeze desfăşurarea alegerilor.

în vara anului 56, conservatorul Lucius Domitius Aheno- barbus făcuse cunoscută intenţia sa de a candida 'la consulat. Pompei şi Crassus întîrziau, însă, să anunţe oficial punerea candidaturii lor ; în schimb, cîţiva tribuni, ataşaţi cauzei triumvirilor, se opuneau sistematic, în temeiul dreptului lor de veto, să fie fixată ziua alegerilor consulare. Totul se datora manevrelor celor doi pretendenţi : aceştia nu voiau ca adunările electorale să fie prezidate de consulii în funcţie, Cneius Corne- lius Lentulus sau Lucius Marcius Philippus, deoarece, ambii fiind conservatori, aveau posibilitatea fie de a influenţa rezultatele alegerilor, fie de a refuza înscrierea triumvirilor pe lista candidaţilor.

Pompei şi Crassus folosiră toate mijloacele şi amînară alegerile pentru prima lună a anului 55, cînd, potrivit normelor constituţionale, consulii sus-amintiţi ieşind din funcţie, preşedinţia adunărilor populare urma să fie încredinţată unui *interrex,* adică unui locţiitor numit de senat, persoană pe care triumvirii o sperau binevoitoare.

întoarcerea lui M. Cato din Cipru n-a ajutat cu nimic la consolidarea politicii opoziţioniste senatoriale, cu toată calitatea acestuia de şef autoritar al partidului oligarhic. Acuzat de unele incorectitudini în manipularea fondurilor aduse la Roma, M. Cato îşi pierdu, cel puţin parţial, consideraţia de care se bucurase odinioară în capitală.

---

4 **„Am fost un adevărat măgar", spunea el. (***Ad Atticum,* **IV, 5,3)**

Pe de altă parte, de la cartierul său general din nordul Italiei, Caesar supraveghea mersul evenimentelor ; mulţi dintre ostaşii lui şi ai lui Pompei primiseră concedii pentru a participa la vot, dar mai ales pentru a întări, la Roma, cetele triumvirilor. Alegerile aduseră rezultatele plănuite la Luca : Pompei şi Crassus fură aleşi consuli, omul oligarhiei, L. Domitius Ahe- nobarbus, renunţînd la candidatură în faţa intervenţiei brutale a oamenilor triumvirilor. În luptele dintre partizanii triumvirilor şi cei ai oligarhiei, Cato fu rănit, fiind deplînse şi alte victime.

Odată aleşi consuli, Pompei şi Crassus porniră la acţiune, conform celor discutate şi hotărîte la Luca. În acest timp, chiar în iarna anului 55, popoarele germanice ale usipeţilor şi tenchterilor, hărţuite mereu de suebi şi împiedicate de aceştia să-şi cultive în pace ogoarele, trecură Rinul în Gallia, nu departe de locul de vărsare a fluviului. Copleşind populaţia băştinaşă a menapilor, usipeţii şi tenchterii, în număr de peste 400 000, ocupară ţinuturile de-a lungul mării.

Aflînd despre aceasta, Caesar se temu ca nu cumva inva- ziunea germanică să trezească spiritul patriotic al gallilor şi, astfel, unindu-se cu germanii, să încerce o răscoală împotriva Romei. Temerea nu era fără de temei, dată fiind dragostea gallilor pentru independenţă şi caracterul lor nestatornic, care uşor i-ar fi îndemnat să treacă dintr-o tabără în alta, orien- tîndu-se după raportul de forţe dintre germani şi romani.

Pentru a preîntîmpina primejdia, Caesar plecă de îndată din Gallia Cisalpină, de unde supraveghease alegerile consulare din Roma, şi, eu iuţeala caracteristică acţiunilor sale, reuşi să ajungă în cel mai scurt timp în tabăra trupelor romane aflate în ţinutul dintre Loire şi Sena. Abia sosit, află, aşa cum prevăzuse, că unii şefi galii au început convorbiri cu germanii. Concentrîndu-şi trupele, Caesar porni în fruntea lor spre locul unde se află azi oraşul Amiens. Aici, convocînd căpeteniile gallilor din acele părţi, le ceru, fără să le reproşeze ceva, să-i dea trupe de cavalerie şi întreg ajutorul lor spre a izgoni pe invadatori.

Germanii trimiseră soli la Caesar spre a-i propune un aranjament: să le îngăduie stabilirea în

Gallia pe pămînturile menapilor, iar ei, în schimb, vor rămîne pe veci prieteni ai poporului roman. Răspunsul lui Caesar a fost scurt şi brutal : incapabili să-şi păstreze pămînturile în faţa primejdiei suebilor, cum pot ei pretinde să ocupe ogoarele altora ?

Respingîndu-li-se propunerile, germanii cerură totuşi un armistiţiu de trei zile, ca să-şi găsească adăpost în altă parte. Caesar, temîndu-se să nu fie vorba de un subterfugiu, folosit pentru a cîştiga timp, le refuză cererea şi înaintă cu trupele sale. între timp, cavaleria gaililor — aflată în slujba romanilor — fu copleşită de un atac german, lăsînd pe cîmpul de bătaie 47 de morţi, şi printre ei pe viteazul aquican Piso, un sincer prieten al romanilor.

Caesar socoti acest atac drept provocare de război, deşi a doua zi fruntaşii şi bătrînii germanilor veniră să-şi ceară iertare, motivînd că atacul fusese întreprins fără încuviinţarea lor. Violînd regulile dreptului popoarelor *(ius gentium),* Caesar ordonă ca solii să fie arestaţi şi porni împotriva usi- peţilor şi tenchterilor. Rămaşi fără conducători şi surprinşi de atacul neaşteptat, germanii — alături de oare se aflau femeile şi copiii lor, deoarece plecaseră cu toţi în patrie — nu ştiură cum să procedeze : să contraatace, să-şi apere tabăra sau să fugă ? în iureşul atacului roman, ei fură ucişi aproape pînă la unul, cei ce reuşiră să scape de săbiile legionarilor înecîndu-se în apele unite ale Rinului cu Meusa. De fapt aceasta n-a fost o bătălie, ci un adevărat masacru, în care romanii nu au pierdut nici un soldat.

Caesar se hotărî să treacă Rinul în Germania. Pretextul a fost găsit uşor : cîteva detaşamente de călăreţi usipeţi şi tenchteri, care nu luaseră parte la lupte, aflînd de dezastru, se refugiaseră la sicambri, dincolo de Rin. Refuzul sicam- brilor de a-i preda pe fugari constituia pentru Caesar un motiv suficient de război. în realitate, generalul roman dorea să-i înspăimînte pe germani, determinîndu-i ca pe viitor să nu mai atace Gallia ; el voia să demonstreze că nimeni nu-i poate împiedica pe romani să treacă Rinul şi să-i înfrîngă pe invadatori în propria lor ţară. <

în acest scop, porunci să se construiască un pod peste Rin ; după toate probabilităţile, podul unea cele două maluri ale fluviului, în apropierea Bonn-ului de azi, în regiunea ocupată de tribul ubiilor, singurii care, dintre toţi germanii, erau prieteni ai romanilor şi cărora, mai înainte, le ceruseră ajutor împotriva suebilor

.în ciuda lăţimii, iuţelii şi adîncimii Rinului, Caesar reuşi în numai zece zile să construiască un pod de lemn, sprijinit pe piloni înfipţi în albia fluviului.

Trupele romane trecură Rinul, dar germanii se retraseră, pustiind totul în calea năvălitorului. După 18 zile de marş, în care timp romanii nu se putură măsura în luptă nici cu sicambrii, nici cu suebii, Caesar reveni în Gallia, distrugînd podul care, aşa cum rezultă din descrierea făcută în *Comentarii,* dovedea un grandios plan de concepţie, o muncă titanică şi deosebita pricepere a pontonie- rilor romani.

Evident, Caesar nu intenţionase să cucerească Germania, ci doar să-i dea un avertisment despre puterea poporului roman, ceea ce, pentru un moment, reuşise. Dar mai voia să impresioneze şi popoarele celtice din nordul Galliei, care aveau o atitudine mereu şovăielnică.

Vara anului 55 era pe sfîrşite ; în orice caz, operaţiile militare n-ar fi putut fi continuate prea multă vreme. De aceea, Caesar se grăbi să pregătească o expediţie în Britannia, pe care plănuise, încă de mai înainte, s-o atace. Motivele ? După cît se pare, bretonii ajutaseră de multe ori pe galii în luptele lor cu alte popoare ; relaţiile dintre aceştia erau dintre cele mai strînse şi adesea luptătorii pentru independenţa Galliei îşi găseau refugiu la insularii bretoni.

întemeindu-se pe aceste antecedente, Caesar se temea ca nu cumva, în viitor, ajutorul insularilor să devină şi mai substanţial, iar gallii, profitînd de el, să încerce să se răzvrătească împotriva romanilor. Era, aşadar, o primejdie ce trebuia preîntîmpinată, Caesar intenţiona să arate bretonilor că romanii pot debarca la ei acasă, în insulă, şi că puterea romană se ştie face simţită oricînd şi la ei, în ciuda faptului că oceanul îi desparte de continent.

La aceste motive se adăugau, probabil, şi altele : să-i uluiască şi mai mult pe cetăţenii din Roma cu faptele sale de arme, să adune bogăţii[1] şi, poate, îndemnat de curiozitatea lui mereu trează, să cunoască mai bine firea unor oameni şi felul unor locuri despre care se ştia foarte puţin. Caesar porni, aşadar, de la Rin

---

1 **Cf. Suctonius,** *Caesar,* **47. Se pare, însă, că argumentul aparţine duşmanilor politicii lui Caesar.**

spre ţara morinilor, unde se afla portul Itius (probabil Boulogne de astăzi), port care îngăduia trecerea pe cea mai scurtă cale spre Britannia şi unde voia să strîngă, în vederea trecerii, un număr mai mare de corăbii. Prudent, generalul roman trimise înainte o corabie de război comandată de C. Volusenus Quadratus care, după o primă luare de contact, trebuia să se întoarcă şi să-i raporteze despre cele constatate. Ceea ce Volusenus a şi făcut, după cinci zile **de** observaţie a ţărmurilor, deşi, după cît se pare, misiunea sa n-a fost dusă la îndeplinire cu toată destoinicia.

Aflînd de intenţia lui Caesar, bretonii trimiseră soli la **acesta** pentru a-l încredinţa de bunele şi paşnicele lor intenţii **şi de** respectul pe care-l poartă poporului roman. La fel pro**cedară** şi morinii, ai căror soli cerură generalului iertare pentru atitudinea lor duşmănoasă din trecut şi făgăduiră că în viitor vor îndeplini tot ceea ce li se va porunci. Luîndu-le **ostateci,** drept chezăşie **a** îndatoririlor promise, Caesar porunci să fie ridicate ancorele celor 80 de vase mari ce transportau legiunile a Vll-a şi a X-a şi ale galerelor de atac *(naves longae).* Alte 18 vase, pe care se afla cavaleria, n-au putut pleca în acelaşi timp, din portul unde se găseau, fiind împiedicate de un vînt potrivnic să se ¡avînte în larg.

Pornit la miezul nopţii, între 24 şi 25 august, Caesar ajunse la ţărmul Britanniei pe la orele 10 dimineaţa, cam în dreptul locului unde aşţăzi se ridică portul Dover. Văzînd că ţărmul este stâncos şi deci impropriu pentru debarcare şi aşteptînd pînă după-amiază restul corăbiilor care nu sosiseră **încă,** ordonă ca flota să se îndrepte ceva mai spre nord-est, unde, între localităţile Walmar Castle şi Deal Castle de azi, se deschidea un ţărm neted, propice debarcării. Trupele insularilor şi, în special, cavaleria şi carele de luptă sosite la timp pe ţărm, îngreunară la început operaţiunea. Manevrînd, **însă,** cu dibăcie galerele, romanii reuşiră, totuşi, să pună piciorul pe uscat şi, într-o scurtă luptă, să înfrîngă pe bretoni. înspăimîntaţi de îndrăzneala romanilor, care, departe **de** patrie, se luptau cu atîta vitejie, bretonii veniră şi cerură pace, dînd şi ostateci.

Pacea părea asigurată, dar, după patru zile, o furtună năprasnică împiedică cele 18 corăbii ce transportau oavaleria romană să se apropie de locul debarcării, silindu-le să se întoarcă. în acelaşi timp, un flux mai puternic sfărîmă o parte dintre corăbiile romane, ancorate prea aproape de ţărm, pe altele avariindu-le.

10

Aflînd de toate acestea, bretonii se hotărîră să reia lupta împotriva invadatorilor, profitînd de faptul că romanii, fără a se descuraja, lucrau la repararea corăbiilor, folosind lemnul şi arama celor distruse. în scurt timp, fuseseră puse pe linia de plutire majoritatea vaselor de transport.

145

într-una din zile, legiunea a VH-a fu înconjurată de duşmani, care înspăimîntară pe romani prin felul cum atacau cu cavaleria şi carele de luptă. Intervenţia lui Caesar restabili însă situaţia ; toate forţele se regrupară în tabăra întărită. Apoi, cîteva zile ploioase întrerupseră orice activitate războinică, dar după acestea, într-o luptă hotărîtoare, romanii reuşiră să-i învingă din nou pe insulari, pricinuindu-le mari pierderi.

Apropiindu-se echinoxul de toamnă, care de obicei aduce furtuni pe mare, şi aflînd şi de unele agitaţii ivite printre triburile gallilor şi chiar în rîndul trupelor romane, Caesar dădu ordin de înapoiere pe continent, după ce zăbovise în insulă 18 zile.

În ziua de 12 septembrie, Caesar debarcă pe continent. Aici, după ce pedepsi triburile de morini care se revoltaseră împotriva romanilor, aşeză tabăra de iarnă a tuturor legiunilor în ţara belgilor. înştiinţat de noile fapte de arme ale lui Caesar, senatul roman decretă în cinstea lui 20 de zile de rugăciuni publice.

Anul 55 s-a scurs la Roma fără evenimente importante. Grija celor doi consuli, Pompei şi Crassus, era să pună în aplicare cele hotărîte, împreună cu Caesar, la Luca.

Mai întîi, trebuia rezolvată problema prerogativelor provinciale, care urma să consacre atotputernicia politică şi militară a celor trei oameni politici. în acest scop, tribunul plebei, C. Trebonius, propuse o lege în temeiul căreia poporul era chemat să

atribuie celor doi consuli, Pompei şi Crassus, pe un termen de 5 ani de la ieşirea lor din funcţie, guvernămîntul a două provincii importante : lui Pompei ambele Spânii, unite într-o singură provicie, iar lui Crassus, Syria cu ţinuturile înconjurătoare. în temeiul aceleiaşi legi, cei doi erau îndreptăţiţi să ridice trupele de care aveau nevoie şi să declare război sau să încheie pace după împrejurări.

Propunerea lui Trebonius întîmpină o puternică rezistenţă. La început Cato, duşmanul triumvirilor, se declară împotriva ei, folosind tactica discursurilor obstrucţioniste. Trebonius nu putu să-l îndepărteze de la tribună decît ordonînd să fie arestat, iar şedinţa trebui să fie amînată pentru ziua următoare. Dezbaterile n-au decurs în linişte nici a doua zi : un tribun fu încuiat în sala de şedinţă a senatului, un altul, împiedicat să ajungă în for; pe străzi avură loc adevărate lupte. însuşi Crassus lovi cu brutalitate pe senatorul L. Ama- lius,, cunoscut pentru atitudinea sa intransigentă faţă de proiect. în cele din urmă, proiectul fu votat, în mijlocul unui vacarm general, care s-a soldat şi cu cîteva victime. Dar reac- ţiunea senatorială, potrivnică triumvirilor, fusese şi de data aceasta înfrîntă.

Odată legea Trebonia votată, cei doi consuli, fideli înţelegerii de la Luca, propuseră o alta *(lex Pompeia Licinia),* prin care cereau poporului să prelungească lui Caesar, tot pe 5 ani, puterile sale proconsulare în Gallia. Şi de data aceasta, Cato protestă, dar, conştient de inutilitatea împotrivirii sale, se mulţumi să declare profetic că nu peste multă vreme toţi se vor căi că i-au încredinţat lui Caesar asemenea largi puteri.

Nu peste mult timp, cei doi consuli veniră cu noi propuneri de legi, menite să combată cîteva din scăderile morale ale epocii şi să întărească poziţia triumvirilor. Astfel, Pompei propuse o lege îndreptată împotriva celor ce-şi ucideau rudele apropiate — crime motivate din dorinţa de moştenire — şi o alta privind organizarea judecătorească, în temeiul căreia se limita arbitrarul magistraţilor în alegerea juraţilor. La rîn- dul său, Crassus făcu să fie votată propunerea sa

referitoare la asociaţii *(de sodaliciis),* prin care se limitau drepturile de constituire a acestora şi posibilitatea lor de activitate, mai ales cînd era vorba de asociaţii cunoscute pentru atitudine ostilă triumvirilor.

Şi o lege împotriva luxului a încercat să propună Pompei, dar şi-a retras proiectul la intervenţia marelui orator al timpului, Q. Hortensius Hortalus, care a reuşit să-l convingă, în- tr-un discurs celebru, că fastul este simbolul puterii, fie private, fie publice. Or, Pompei, care tocmai atunci pusese să \se construiască un teatru, ce avea să-i poarte numele, şi organiza măreţe jocuri publice, nu putea să-şi dezică, pe faţă, propriile gusturi pentru lux şi arzătoarea sa dorinţă de putere.
10'

Spre sfîrşitul anului 55, în luna octombrie, Crassus, fără a mai aştepta depunerea insignelor consulare, se îndreptă spre Syria, pe care urma s-o guverneze în calitate de proconsul. Plecarea nu era întîmplătoare, Crassus intenţionînd ca din Syria să întreprindă o campanie împotriva părţilor ce-şi în- tinseseră stăpînirea din Caucaz pînă la Eufrat. El spera ca această campanie să-i aducă o glorie nepieritoare şi bogăţii

14

7uriaşe. Pe deasupra, o socotea şi lipsită de primejdii. De 16 ani nu mai apăruse pe cîmpul de bătaie, dar faptul nu-l în- spăimînta. În răstimpul acesta. Pompei cucerise Asia, iar Caesar, Gallia. Ambii, aşadar, aveau asupra lui un ascendent, care trebuia — socotea el — să fie egalat. înfrîngerea părţilor însemna înlăturarea ultimului duşman al Romei în îndepărtatul Orient şi întinderea hotarelor imperiului pînă dincolo de fluviul Gange.

Planurile lui Crassus n-au fost privite cu simpatie de cercurile ostile triumvirilor, deoarece acestea se temeau ca nu cumva succesele să întărească şi mai mult prestigiul celor trei mari bărbaţi ; alţii, chiar dintre partizanii triumvirilor care se credeau mai realişti, considerau că aceste proiecte sînt sortite dezastrului. S-au găsit chiar unii care încercară să-l oprească, folosind cele mai felurite mijloace, inclusiv imprecaţiile divine menite să impresioneze caracterele slabe şi superstiţioase[1]. Crezînd în inevitabilitatea succesului, Crassus nu s-a lăsat convins de asemenea argumente şi, îndemnat de Pompei şi de Caesar — căruia îi surîdea creşterea puterii Romei, dominată, **la** rîndul ei, de propria-i autoritate — porni spre Syria. Evenimentele viitoare vor dovedi însă că triumvirul Crassus într-adevăr se înşelase.

Cele hotărîte la Luca prindeau, deci, viaţă. Regimul politic conceput de triumviri se consolida şi sfida orice încercare de împotrivire. Senatul începuse să se obişnuiască a fi dominat, iar în adunările populare tot mai multe voci slăveau pe triumviri, şi mai ales pe Caesar. Victoriile acestuia, dobîndite în Gallia, făceau din el o mare personalitate, idolul maselor de cetăţeni.

1 **Tribunul poporului C. Ateius Capito, partizan al senatului şi ostil triumvirilor, a pus să-i fie adus un grătar cu cărbuni aprinşi peste care a aruncat sucuri de plante, pronunţînd cele mai groaznice blesteme la adresa lui Crassus şi a armatei sale. Interesante sînt şi cele raportate de Cicero** *(De divin.* **II, 40, 84). înainte de a se îmbarca pe vas la Brun- disium, Crassus a auzit pe mal un negustor de smochine strigînd : „smochine de Caunus"** *(Cauneas)* **; în pronunţarea latină clasică, aceste cuvinte puteau însemna şi „nu te du"** *(cave ne eas) !*

Zadarnic, ici şi colo, unele voci — Cato, în special — mai protestau ; zadarnic încercau unii să umbrească figura marelui general ; calea pe care mergea Caesar — treptata consolidare a dictaturii personale — eia aceea impusă de desfăşurarea firească a evenimentelor, singura soluţie de salvgardare a statului roman. De acest fapt erau convinşi foarte mulţi — conştient sau nu, de voie sau de nevoie. Exemplul lui Cicero este edificator. Cu toată atitudinea lui adesea echivocă, marele orator era prea luminat pentru a nu înţelege destinele istoriei ; de aceea, încetînd să mai fie inamicul triumvirilor, el aderă la politica lor, manifestînd, mai ales faţă de Caesar, un conformism poate puţin moral, dacă-l apreciem în sine, dar firesc, dacă-l privim în perspectiva largă şi înţelegătoare a istoriei. „Prietenii noştri, triumvirii — spunea el pe la mijlocul anului 55 — sînt indiscutabil stăpîni pe situaţie şi nu este nici o nădejde că aceasta se va schimba în timpul vieţii noastre." [1] Este o declaraţie revelatoare, oare explică şi scuză, în acelaşi timp, atitudinea marelui orator şi a tuturor acelora care vedeau realist, ca şi el.

Caesar petrecu finele anului 55 în Gallia, împreună cu trupele sale, în taberele de iarnă, şi numai la începutul anului următor se îndreptă spre Italia. Debarcarea în Britannia nu-l mulţumise însă, şi, de aceea, el proiecta acum o nouă expediţie, care, mai bine pregătită, trebuia să însemne cucerirea insulei şi încorporarea ei la statul roman. în vederea acestor preparative, porunci, înainte de a pleca spre Italia, să fie reparate vechile nave şi să se construiască altele noi. Ţinînd seama de experienţa anterioară, dădu indicaţii precise : corăbiile trebuiau să fie mai puţin înalte, ceea ce îngăduia o uşoară manevrare a lor, şi totodată mai largi, mai încăpătoare, deci corespunzătoare transportului de oameni şi animale. Noile corăbii erau — după mărturisirea lui Dio Cas- sius — un compromis între corăbiile uşoare romane şi cele grele, de transport, ale gallilor. Armamentul corăbiilor urma sa fie adus din Spania.

1 *Ad fam.*, **I, 8, 1.**

Caesar luă parte apoi, ca de obicei, la adunările populare din Gallia Citerior, după care se îndreptă spre Iliria, unde triburile de piruşti din munţi încălcau hotarele statului roman. Prin măsuri rapide şi energice, linişti pe piruşti, luîn- du-le ostateci.

Terminînd cu bine toate acestea, în vara anului 54, el părăsi Italia şi se îndreptă spre Gallia, spre ţara belgilor, unde se aflau taberele sale. După ce inspectă şantierele maritime, aşezate la gura fluviului Sena, dădu ordin ca flota să se adune în portul Itius (probabil Boulogne de astăzi), de unde pornise şi în anul precedent spre Britannia.

Pînă la adunarea flotei, Caesar avu suficient timp să lămurească situaţia treverilor[1], bănuiţi că întreţin legături cu germanii. Profitînd de disensiunile existente în sînul lor — erau împărţiţi în două tabere, una condusă de Indutiomarus şi alta de Cingetorix — Caesar reuşi să-i potolească, încredin- ţînd puterea lui Cingetorix, care părea a fi mai credincios romanilor.

Generalul roman se îndreptă apoi spre portul Itius, unde, pe cele 800 de corăbii, îmbarcă cinci legiuni şi două mii de călăreţi şi dădu ordin să se ridice ancorele, navigînd pentru a doua oară spre coastele Britanniei. Pe continent lăsă pe adjunctul său, Labienus, care, în fruntea a trei legiuni şi două mii de călăreţi, avea misiunea de a supraveghea porturile, triburile gallilor şi de a asigura aprovizionarea cu grîu a trupelor romane.

La sosirea în Britannia, armata insularilor se afla pe mal ; la vederea impunătoarei flote, ea se retrase, amînînd ciocnirea. Astfel, armata romană putu să debarce fără dificultăţi în acelaşi loc, ca şi în anul precedent. Caesar ordonă înaintarea şi, în lupta care se angajă cu băştinaşii, probabil nu departe de fluviul Marele Stour, romanii ieşiră biruitori. Dar împotriva voinţei sale, Caesar fu silit să oprească înaintarea, fiind înştiinţat că o parte din flotă fusese din nou distrusă de o puternică furtună ce izbucnise pe ocean. Intorcîndu-se la locul de debarcare, generalul roman luă toate

1 **Locuiau pe ţărmurile rîului Mosella.**

măsurile ce se impuneau : ordonă ca vasele să fie trase pe uscat pentru a fi reparate, apoi să se construiască o tabără fortificată în jurul acestui arsenal maritim improvizat, iar lui Labienus îi scrise să construiască, pe continent, cu ajutorul trupelor, alte vase noi. Zece zile şi zece nopţi lucrară soldaţii romani la aceste operaţii, pierzînd un timp preţios, pe care, în schimb, îl folosiră din plin insularii.

în fruntea luptei împotriva invadatorilor se afla acum viteazul şi înţeleptul Cassivellaunus, care-şi avea regatul dincolo de fluviul Tamisa, în ţinuturile de azi ale Middlesex-ului. Deşi se duşmănise cu mulţi şefi celtici din nord, din pricina deselor sale incursiuni războinice, acum, în faţa primejdiei comune, aceştia îi încredinţaseră conducerea supremă a războiului de apărare împotriva romanilor.

Cassivellaunus îşi dădu seama că în lupta cu romanii pe- destrimea nu-i putea fi de prea mare folos, avînd în vedere modul de organizare, tactica şi experienţa legiunilor romane. De aceea, îşi întemeie strategia pe folosirea cavaleriei şi a carelor de război, care — alcătuite din ostaşi destoinici şi agili — constituiau mijloace eficiente de luptă împotriva romanilor mai puţin mobili. Evitînd o ciocnire decisivă, Cassivellaunus lovea pe romani în lupte de hărţuială, în care celţii insulari se dovedeau foarte pricepuţi. în acelaşi timp, el îngreuna aprovizionarea romanilor, evacuînd satele, de altfel destul de rare.

Caesar, dimpotrivă, voia să sfîrşească războiul cît mai repede şi, de aceea, se hotărî să lovească pe duşman chiar în inima ţării. Oastea lui trecu Tamisa, probabil pe la Brantford. Dar bătălia decisivă nu avu loc, celţii continuînd să se retragă. Cîteva triburi, dintre care cel mai important era al tri- novanţilor, se supuseră romanilor, ieşirea acestora din urmă din coaliţie fiind consecinţa luptei pentru întîietate şi a duş- măniei ce exista între ei şi tribul condus de Cassivellaunus.

De la fugari şi de la solii triburilor supuse, Caesar află că, nu departe, exista un loc întărit al lui Cassivellaunus. Era vorba, de fapt, de o pădure deasă, pe un loc accidentat ; aici, însă, băştinaşii n-au opus o

rezistenţă îndelungată ; cu mici pierderi, ei au părăsit locul, fără părere de rău, lăsînd în pădure un mare număr de vite. între timp, celţii atacară tabăra de pe coastă, unde se găseau corăbiile romane. Deşi încercarea fusese respinsă, faptul nu putea fi trecut cu vederea de către romani.

în faţa perspectivei incerte pentru ambele părţi — romanii n-ar fi putut înainta prea mult din pricina toamnei ce se apropia, iar celţii îşi dădură seama, la rîndul lor, de forţa reală a romanilor şi de primejdia de a li se devasta ţara — se căzu de acord ca insularii să dea ostateci, să plătească un tribut de război şi să nu se răzbune pe trinovanţi, iar romanii să se întoarcă pe continent, fără să lase garnizoane în insulă.

Caesar reveni în Gallia, unde primejdia izbucnirii unei răscoale era mereu prezentă. Altă expediţie în Britannia Caesar n-a mai întreprins, iar stipulaţiile acordului romano- celtic n-au fost respectate.

Indiferent de rezultate, expediţia în Britannia a produs o mare impresie la Roma şi, probabil, aceasta a constituit şi unul din scopurile pentru care ea a fost pornită.

îndată ce sosi în Gallia, Gaesar ordonă oa legiunile să **fie** aşezate în taberele de iarnă. Spre deosebire de alţi ani, **gene**ralul îşi dislocă oştile în mai multe ţinuturi, din pricina **greu**tăţilor de aprovizionare ; datorită secetei, se recoltase **puţin** grîu în Gallia.

După obiceiul său, Caesar se pregătea să plece în Italia, cînd, în diverse părţi ale ţării, începură să apară simptome ale împotrivirii băştinaşilor faţă de jugul roman. Se revela încă o dată adevărul istoric că este mai uşor să triumfi asupra unui popor, decît să-l ţii mereu în supuşenie. Carnuţii, din ţinutul Orleans-ului de azi, îşi omorîră propriul şef, pe Tasgetius, privit drept omul de înoredere al romanilor, iar pe la sfîrşitul lui octombrie, eburonii, popor germano-celtic ce locuia între Meusa şi Rin, se răsculară, la îndemnul şefilor lor, Ambiorix şi Catulvolcos. Aceştia atacară taberele romane, ridicate la Aduatuca (probabil orăşelul Tongres de azi) unde o legiune şi cinci cohorte se aflau sub

conducerea legaţilor Q. Titurius Sabinus şi L. Aurunculeius Cotta.

Atacul eburonilor, deşi dat prin surprindere, a fost respins. Atunci, Ambiorix a recurs la o stratagemă : el aduse la cunoştinţa legaţilor romani că războiul l-a pornit la îndemnul membrilor tribului său, care au asupra lui nu mai puţine drepturi decît are el asupra lor, dar că în temeiul binefacerilor pe care odinioară i le făcuse Caesar, el vrea să le destăinuie cîteva lucruri de o mare însemnătate. Apoi le spuse că toate taberele romane au fost atacate de galii în aceeaşi zi, încît legiunile romane nu se mai puteau ajuta între ele, şi că trupe germane trec Rinul, urmînd ca în două zile să sosească la Aduatuca. Ambiorix, prefăcîndu-se că ţine, mai presus de orice, să se achite de datoria de recunoştinţă faţă de Caesar, sfătui pe romani să ridice deîndată tabăra, promiţînd că le va uşura retragerea pînă la cel mai apropiat lagăr roman, ce se afla la o distanţă de două zile de marş. Părîndu-li-se verosimile informaţiile, căpeteniile romane se adunară într-un consiliu de război spre a decide. Sabinus, dînd crezare celor spuse de Ambiorix, se pronunţă pentru evacuarea taberei, dar Cotta, soldat cu multă experienţă, oa şi alţi ofiţeri, se declară împotrivă. Şi argumentele lui erau puternice : lagărul era bine întărit, o hotărîre atît de importantă nu putea fi luată fără asentimentul lui Caesar şi, apoi, el considera ruşinos să urmeze sugestiile duşmanului. Pînă la urmă, birui opinia lui Sabinus.

Numai după cîteva ore de la părăsirea taberei, falsitatea spuselor lui Ambiorix ieşi la iveală : trupele romane fură atacate de eburoni într-un defileu îngust şi masacrate. Sabinus ceru azil lui Ambiorix, dar acesta, după ce îl dezarmă, ordonă să fie ucis împreună cu suita sa. întreaga oaste romană fu nimicită, iar cei cîţiva soldaţi, care se întoarseră în tabăra părăsită, îşi curmară singuri viaţa.

Vestea biruinţei lui Ambiorix se răspîndi repede în întreaga Gallie, reîmprospătând simţămintele antiromane ale celţilor. în fruntea oştilor sale, Ambiorix porni spre ţara aduatucilor, popor germano-belg, ce sălăşluia în regiunea Naumur de azi. Aduatucii se

alăturară şi ei lui Ambiorix ; la fel şi nervii, care găsiseră acum momentul potrivit să se răzbune pentru cele suferite din partea romanilor. Micile triburi din Belgium, clientelare nervilor, se ridicară şi ei. Eburonii lui Ambiorix — a căror forţă crescuse datorită noilor aliaţi — atacară o altă legiune romană, cantonată într-o tabără situată în apropierea rîului Sambre, probabil în împrejurimile oraşului Charleroi de astăzi. Legiunea era condusă de Quintus Tullius Cicero, fratele marelui orator.

Legiunea rezistă cu îndîrjire atacurilor duşmane, deşi numeric forţele ei erau cu mult inferioare celor ale belgilor. în ciuda greutăţilor cărora trebuia să le facă faţă, Cicero respinse propunerile lui Ambiorix ; acesta îi făgăduise, cu aceeaşi făţărnicie, ca şi lui Sabinus mai înainte, că-i va asigura retragerea trupelor fără pierderi, dacă va pleca de bună voie. Situaţia deveni însă dificilă şi datorită unui alt fapt: gallii învăţaseră de la romani, atît din contactul direct cu aceştia, cît şi de la dezertori, arta de a asedia, folosindu-se de procedee tehnice eficace. Ei înconjurară tabăra romană cu un meterez înalt de 10 picioare şi cu un şanţ lat de 15 picioare, de-a lungul căruia ridicară turnuri de o înălţime egală cu întăriturile romane ; iar pentru atac construiră galerii rulante.

Singura salvare pentru romani era ajutorul dinafară. Şi Cicero vreuşi printr-un sclav, gali de origină — căruia i-a promis libertatea — să anunţe pe Caesar despre primejdia în care se află. Generalul se găsea, cu alte trei legiuni, nu departe de tabăra lui Cicero, în regiunea oraşului Amiens de astăzi, numit pe atunci Samarobriva.

îndată ce i s-a adus la cunoştinţă primejdia ce ameninţa legiunea încercuită, el porni în ajutorul lui Cicero cu două legiuni şi cîteva sute de călăreţi. La rîndul lor, gallii, informaţi prin iscoade de venirea lui Caesar, ridicară asediul şi porniră în grabă în întîmpinarea lui. Efeotivul oştirii eburo- nilor se ridica la 60 000 de luptători. întîlnirea cu Caesar avu loc, după toate probabilităţile, cam la 15 kilometri de loca- litatea Charleroi. Dîndu-şi seama de disproporţia numerică dintre trupele gallilor şi cele romane —

acestea din urmă nu- jnărau vreo 7 000 de ostaşi şi 400 de călăreţi — Caesar alese o înălţime favorabilă rezistenţei (muntele Sainte Aldegonde ?) şi o ocupă, întărind-o în grabă şi lăsîndu-i pe duşmani să creadă că se teme de atacul lor.

Gallii se hotărîră să atace. Pe neaşteptate, însă, trupele romane porniră un atac fulgerător, prin toate porţile, care nu erau întărite cum păreau, ci numai astupate, de formă, cu brazde de pămînt. Luaţi prin surprindere, gallii fură învinşi : unii omorîţi, cei mai mulţi siliţi să se predea. Imediat după victorie, Caesar porni spre tabăra lui Cicero, unde felicită pe comandant şi pe soldaţi pentru spiritul lor de sacrificiu, şi-i lăudă că n-au dat crezare zvonurilor duşmanilor, aşa cum făcuse, spre ruşinea virtuţilor romane, Sabinus. Evenimentele s-au petrecut la începutul lunii noiembrie anul 54.

Victoria lui Caesar contra eburonilor dădu imediat roade. Legiunile romane îşi recăpătară moralul, iar băştinaşii îşi pierdură avîntul cu care se răzvrătiseră.

Astfel, eburonii, nervii, aduatucii, precum şi aliaţii şi clienţii acestora, care atacaseră tabăra lui Cicero, se reîntoarseră dezarmaţi la căminele lor. Triburile aremorice renunţară să mai atace trupele romane conduse de L. Roscius, deşi se apropiaseră destul de mult de tabăra de iarnă a acestora, aşezată în ţinuturile Bretanniei de azi. Iar senonii, unul din cele mai puternice triburi din Gallia celtică, după ce-şi izgoniseră regele, pe Cavarinus — omul de încredere al romanilor — trimiseră soli la Caesar ca să se dezvinovăţească.Numai treverii de la maizănoapte, conduşi de viteazul Indutiomarus, mai continuau ostilităţile. Comandantul trupelor romane din regiunea lor, legatul T. Atius Labienus, reuşi însă să-l prindă pe îndrăzneţul conducător gali, cu ocazia unui atac al cavaleriei romane, şi—1 omorî. Uciderea lui Indutiomarus înfricoşa şi pe treveri, care se retraseră în dezordine.

La sfîrşitul lunii noiembrie 54, Caesar reuşise ca, după cîteva săptămîni de lupte, să fie din nou stăpîn pe situaţie. Gallii erau iarăşi pacificaţi. Cu toate acestea, primejdia nu era trecută, şi Caesar o ştia din veştile pe care le primea din diferitele părţi ale ţării. De aceea, el nu-şi părăsi, aşa cum obişnuia, trupele cantonate în

taberele de iarnă, ci rămase în Gallia, spre a urmări evenimentele. Pe deasupra, ceru să i se trimită de la Roma noi trupe, destinate întăririi efectivelor sale

.VII

DESTRĂMAREA TRIUMVIRATULUI ; LUPTELE CU GALLII SE ÎNTEŢESC

Anul 54 a însemnat, în politica internă a Romei, începutul destrămării triumviratului. Imaginat ca să asigure.egala participare la treburile politice romane a celor trei bărbaţi politici, triumviratul n-a fost, de fapt, decît o formulă provizorie, menită să amîne lupta pentru dobîndirea puterii supreme. Mai abil decît colegii săi, Caesar a reuşit întotdeauna să dobîndească, folosind jocul intereselor, un ascendent, asigurîndu-şi majoritatea, fie cu ajutorul lui Pompei împotriva lui Crassus, fie cu ajutorul acestuia din urmă împotriva lui Pompei.

Preponderenţa lui Caesar se datora, însă, nu numai cunoscutei sale abilităţi politice, ci şi răsunătoarelor succese militare, care făcuseră din el idolul maselor largi din Roma.

încă de la sfîrşitul anului 55, unul din triumviri, Crassus, plecă în Syria, al cărei guvernămînt i se încredinţase. Părăsind scena politică din Roma şi neputînd, din cauza depărtării, să ţină legătura cu amicii săi politici din capitală, aşa cum făcea **Caesar,** mereu informat asupra **a** tot ceea ce se petrecea aici,

Crassus pierde în fapt terenul faţă de ceilalţi doi tovarăşi ai săi, mereu prezenţi, într-o formă sau alta, în dezbaterile treburilor de stat.

Un trist eveniment, petrecut în luna septembrie 54, avea să aducă înlăturarea celei mai trainice chezăşii ce unea pe Caesar cu Pompei : moartea Iuliei, fiica lui Caesar şi soţia lui Pompei, încheiată din pur calcul politic — ceea ce nu onorează pe Caesar — căsătoria lui Pompei cu Iulia se dovedise, cu toată diferenţa de vîrstă — 23 de ani — dintre cei doi soţi, o uniune trainică şi sinceră, bazată pe o perfectă comunitate de vederi, de idei şi sentimente. La începutul anului 55, cu ocazia alegerilor, Pompei, care prezida adunările electorale în calitate de consul, fu rănit. Aducîndu-i-se toga plină de sînge a soţului, crezîndu-l ucis, Iulia leşină de durere şi de spaimă. Şi Pompei ţinea mult la Iulia şi o înconjura cu o dragoste sinceră şi devotată ; nu este de mirare că un istoric, amator de fapte intime, Valerius Maximus, dă această căsătorie drept pildă pentru posteritateSentimentele profunde ale lui Pompei faţă de soţia sa au constituit una din cauzele pentru care acesta nu a plecat în cele două Spânii, aşa cum hotărîseră de comun acord triumvirii. Caesar însuşi a acceptat hotărîrea lui Pompei, convins de sentimentele acestuia faţă de Iulia, dar şi interesat să aibă un om de încredere şi devotat în Roma, unde situaţia politică nu era totdeauna limpede.

Caesar a primit trista veste tocmai cînd se găsea în Britannia ; faptul a îndurerat în egală măsură şi pe itată şi pe soţ, care, dintr-o dată, se regăseau străini unul faţă de celălalt, aşa cum fuseseră înainte de celebrarea memorabilei căsătorii. Chiar din ziua morţii începură neînţelegerile. Pompei dorea ca Iulia să fie îngropată la moşia lui din Alba, unde petrecuseră în deplină armonie scurta lor căsătorie ; Caesar, dimpotrivă, hotărî, aşa cum dorea şi clientela sa politică, să fie îngropată în Cîmpul lui Marte, într-un loc sacru. Pompei nu îndrăzni să se opună, deşi era perfect conştient că prin acest fapt, regizat de Caesar, se cinstea, după expresia lui Plutarh, nu femeia lui Pompei, ci fiica lui Caesar.

De acum înainte, drumurile lor încep să se despartă. „Iulia a murit — scria Valerius Maximus, cu superficialitatea istoricului mărunt — spre nefericirea lumii, a cărei liniște nu ar fi fost încercată de furia neomenească a atîtor războaie civile, dacă prietenia dintre Caesar şi Pompei ar fi fost mereu statornicită prin această legătură de rudenie." [1]

Exagerarea sau, mai exact, neînțelegerea fenomenului istoric este evidentă, dar faptul rămîne totuşi semnificativ. Rivalitatea dintre Caesar şi Pompei, expresie a luptei pentru puterea supremă, nu putea fi împiedicată de această căsătorie, căci dezvoltarea istorică îşi are implacabilitatea ei, iar lipsa de scrupule în această privință a lui Caesar ar fi putut desface căsătoria fiicei sale tot aşa de uşor precum o şi încheiase.

Deşi departe de Roma, Caesar voia să se vorbească mereu de el în capitală. în acest scop, începe reconstruirea, în for, a unei vechi basilici, cu banii dobîndiți din prăzile luate în războiul din Gallia ; lucrarea va fi socotită de Cicero drept „cea mai frumoasă din lume" şi va fi terminată, abia după luptele din Africa.

în acelaşi timp, Caesar urmărea să-şi păstreze prietenii vechi şi căuta să cîştige alții noi, indiferent dacă aceştia i-au fost cîndva dușmani. Aşa este cazul chiar cu Cicero, căruia cunoscîndu-i slăbiciunile, temerile şi ambițiile, Caesar ştiu să-l ataşeze politicii sale. Marele orator fu supus cu totul marelui general ; renunțînd la opiniile sale de odinioară, Cicero este acum pe față partizanul c^lui care biruise în Gallia. Iată un exemplu din multele pe care ni le oferă discursurile lui Cicero din acea epocă :

„Nu voi cruța laudele mele la adresa lui Caesar, cînd eu ştiu că poporul şi, după el senatul, de care inima mea nu s-a depărtat niciodată, i-au dovedit stima prin multe şi strălucite mărturii... Ei bine, văd acum corabia mea navigînd cu pînzele întinse către un liman care, fără a fi acelaşi cu cel pe care-l preferam

1 *Ibidem.*

odinioară, nu este nici mai puţin sigur şi nici mai puţin liniştit şi, cu preţul vieţii mele, voi lupta mai degrabă împotriva furtunii, decît să mă las în grija altui cîrmaci, care-mi făgăduieşte mîntuirea. Nu, nu poate fi vorba de inconsecvenţă cînd urmezi mişcările pe care furtuna le pricinuieşte corăbiei statului..." [1]

Şi exemplul lui Cicero este urmat de mulţi alţii ; convinşi sau nu, cei ce ştiu să desluşească mersul evenimentelor viitoare vor să se asigure din timp...

Bănuind că răscoala va izbucni curînd, Caesar ceru să i se trimită din Gallia Cisalpină cele două legiuni care, recrutate fiind acolo, aşteptau numai ordinul de plecare. Mai ceru, de asemenea, o legiune din cele recrutate pentru Pompei ; astfel încît, înainte de sfîrşitul iernii anului 53, trei noi legiuni se aflau la dispoziţia lui, numărul lor ridicîndu-se acum la zece.

Rapiditatea cu care s-a făcut mobilizarea unui număr atît de mare de ostaşi reliefează încă o dată perfecţiunea organizării militare la care ajunseseră pe atunci romanii. Era, totodată, o mişcare de forţe menită să-i impresioneze pe galii, de- monstrîndu-le posibilităţile militare de care dispunea Roma şi de care ei trebuiau să ţină seama.

Cu această nouă armată, Caesar porni la acţiune împotriva unui popor care îşi apăra numai drepturile saie fireşti, libertatea şi independenţa, faţă de un duşman a cărei singură „justificare" a războiului o constituiau, în esenţă, tendinţele sale expansioniste. Realizarea acestor tendinţe era încredinţată genialului Caesar, care o socotea drept una din îndatoririle sale providenţiale. Nu fără temei afirma Cicero că eforturile pe care Caesar le depunea în cucerirea Galliei nu pot surprinde la cel care aspiră la nemurire ![2]

Gallii nu se răsculaseră încă, dar fapte indubitabile indicau că ei se vor răzvrăti în curînd. În adevăr, mişcările antiromane, începute în timpul

1 *Pro Cn, Plancio,* **39.**

2 *Pro Rabirio Postumo,* **XV—XVI.**

expediţiei din Britannia, luaseră în ultimul an proporţii : trupele lui Sabinus fuseseră masacrate, tabăra lui Q. Cicero atacată, iar triburile gallice schimbau între ele soli şi vestitori, ca să afle ce planuri aveau conducătorii lor şi cînd va începe războiul împotriva cotropitorilor. Pe ascuns, se ţineau adunări, mai ales noaptea, spre a se chibzui hotărîrea. comună. De la Escaut pînă la Rin şi de la Sena la Loire, gallii se înarmau fără prea mult zgomot, dar cu încredere şi speranţă.

Ca un bun şi încercat general, Caesar ştia că de obicei cîştigă cel care loveşte primul, şi, în condiţiile de atunci, timpul nu lucra pentru romani. De aceea, fără a aştepta sfîrşitul iernii, Caesar îşi începu „misiunea" sa pacificatoare prin- tr-un atac dezlănţuit asupra nervilor de la miazănoapte, care, luaţi prin surprindere, se supuseră şi dădură ostatecii ceruţi de generalul roman. Apoi, dădu ordin ca la Samarobriva (azi Amiens) să se ţină, sub preşedinţia sa, adunarea generală a tuturor popoarelor gallice. Sosiră, de frică, toate căpeteniile gal- lilor, cu excepţia senonilor, carnuţilor şi treverilor. Socotind lipsa acestora începutul trădării şi al războiului, Caesar dizolvă adunarea, pornind deîndată cu oştile împotriva celor îndărătnici.

Senonii (din regiunea oraşului Sens de astăzi) se predară fără ¡luptă, surprinşi de rapiditatea cu care trupele romane sosiseră în ţara lor, iar

carnuţii, al căror oraş
principal er

aCenabum (Orleans-ul de azi), le urmară şi ei exemplul, dînd, ca şi cei dintîi, ostatecii ceruţi.

Treverii, ce locuiau pe cele două maluri ale Mosellei, fură lăsaţi în grija lui Labienus, care, după ce-i birui, îi supraveghea acum de aproape, obligîndu-i să asculte de Cingetorix, omul de încredere al romanilor. înfrîngînd în scurtă vreme rezistenţa gallilor celţi, din centru şi de la miazănoapte, Caesar îşi îndreptă întreaga atenţie spre belgii dintre Rin şi Meusa, unde Ambiorix continua să unelteaască împotriva invadatorilor. La acestea se adăuga dorinţa arzătoare a lui Caesar de a răzbuna nimicirea legiunii lui Sabinus, care fusese atras în cursă cu atîta viclenie.

Nervii şi treverii fiind învinşi, Ambiorix fu lipsit de două ajutoare preţioase în lupta sa împotriva romanilor. Rămîneau totuşi menapii[1], care oricînd puteau interveni în sprijinul acestuia. Spre a înlătura posibilitatea unei joncţiuni între eburonii lui Ambiorix şi menapi, Caesar porni cu cinci legiuni uşor înarmate împotriva acestora din urmă. Pustiindu-le ţara, romanii îi siliră pe menapi să se supună, să le dea ostateci şi să jure că niciodată nu vor acorda ajutor sau adăpost lui Ambiorix.

Nu-i mai rămînea acestuia decît să aştepte sprijin de la germanii de dincolo de Rin, sau să se refugieze în ţara lor. Pentru a preîntîmpina toate acestea, unindu-şi acum trupele cu acelea ale legatului său Labienus, Caesar organiză o a doua trecere a oştilor romane peste Rin. Se construi, în cîteva zile numai, datorită experienţei şi străduniilor pontonierilor romani, un pod asemănător celui dintîi, probabil nu departe de oraşul Bonn de astăzi.

Trecînd Rinul, Caesar nu intenţiona să supună popoarele germanice, ci numai să le avertizeze că orice încercare a lor de a se uni cu gallii sau de a-i ajuta împotriva romanilor — aşa cum făcuseră suebii ce-şi oferiră serviciile lor treverilor — va fi crunt pedepsită, căci marele fluviu nu putea constitui o frontieră de netrecut pentru oştile romane, atît de încercate, de

1 **După alţii, pădurile din Hessa.**

curajoase. înfricoşaţi, germanii fie că se supuseră — ca ubii, care mai înainte dăduseră ostateci romanilor, jurînd că le vor fi credincioşi — fie că se refugiară în pădurile thurin- giene ca suebii.

Aflînd prin iscoade că suebii s-au retras în păduri, ajun- gîndu-şi şi ţelul propus, înfricoşarea germanilor, Caesar ordonă reîntoarcerea în Gallia şi lăsă, după ce distruse podul construit, o garnizoană romană pe malul stîng al fluviului Rin, sub comanda tînărului C. Volcacius Tullus.

Asigurîndu-se, în acest chip, că Ambiorix nu-şi va putea găsi niciunde adăpost, Caesar se hotărî să pornească împotriva lui cu toate forţele. Trecînd pădurea Ardenilor, cea mai mare din toată Gallia, generalul roman sosi pe neaşteptate în aşezarea lui Ambiorix, care, luat prin surprindere, abia avu timp să se ascundă într-o pădure din vecinătate, fuga fiindu-i acoperită de prietenii şi însoţitorii săi.

Caesar îşi concentră toate trupele la Aduatuca, fortăreaţă aşezată cam în mijlocul ţării eburonilor. Aici lăsă legiunea a XIV-a, sub comanda lui Q. Tullius Cicero, să păzească bagajele oştirii, iar trupele sale, împărţite în trei mari unităţi, primiră poruncă să treacă prin foc şi sabie pămîntul eburonilor. Prima unitate, comandată de legatul Titus Labienus, primi misiunea să atace ţinuturile nordice, cea de a doua — condusă de C. Trebonius — urma să devasteze regiunile ce se învecinau cu cele ale triburilor de aduatuci, iar a treia mare unitate, sub comanda directă a lui Caesar, se îndreptă spre fluviul Escaut de azi, în urmărirea lui Ambiorix, care, după cum se spunea, se refugiase în acele regiuni.

Armatele romane nu întîlniră o oaste organizată, dar mulţime de cete împrăştiate în păduri, folosind cu dibăcie toate locurile şi împrejurările, înfruntau pe romani în ciocniri momentane, fără însă a le putea împiedica înaintarea. Caesar nu îndrăzni să se hazardeze prea mult în locuri necunoscute şi primejdioase şi de aceea, distrugînd tot ce întîlnea în cale, trimise soli la triburile vecine ca să-i îndemne şi pe ei să participe la jefuirea eburonilor. Apelul fu primit de populaţiile din jur, care se alăturară romanilor, participînd la jaf.

Auzind chemarea, sugambrii de dincolo de Rin se ridicară şi ei, ademeniţi de nădejdea îmbogăţirii ; vreo

două mii de călăreţi trecură marele fluviu cu ajutorul plutelor şi al bărcilor, năvălind în ţara eburonilor. Aflînd că trupele romane şi-au adunat toate bagajele şi lucrurile de preţ la Aduatuca, se hotărîră să atace cetatea. Sugambrii ajunseră în faţa cetăţii tocmai cînd o parte din legionari plecau să adune grîne de pe ogoarele din apropiere. Numai cu mare greutate reuşiră romanii să respingă atacul german, două cohorte fiind nimicite.

Soarta eburonilor a fost tragică. Vreme de trei luni, ţara le-a fost devastată de romani şi de triburile vecine. Satele au fost pustiite, recoltele jefuite, pădurile arse şi vitele ucise. Oamenii se refugiară în adâncul pădurilor şi al ţinuturilor mlăştinoase. Nu era un război, ci o adevărată vînătoare. Mulţi s-au sinucis, otrăvindu-se cu plante veninoase, aşa cum a procedat şi Catuvolcos, conducătorul unor triburi de eburoni. Puţini dintre ei au rămas în viaţă ; printre aceştia a fost însă şi Ambiorix, omul de care romanii se temeau şi pe care Caesar îl ura de moarte. Acesta, strecurîndu-se noaptea pe drumuri tăinuite, reuşi să treacă Rinul, însoţit doar de patru călăreţi.

în septembrie 53, Caesar se reîntoarse cu trupele sale la Durocortorum (azi Reims), unde convocă adunarea tuturor gallilor. Aici iceru, şi adunarea trebui să i se supună, condamnarea tuturor celor socotiţi vinovaţi pentru complotul urzit de senoni şi carnuţi, deşi aceştia se supuseseră, pînă la urmă, fără luptă, oştilor romane. Acco, unul din conducătorii senonilor, fu condamnat la moarte şi executat după procedura romană ; cei care fugiseră de pedeapsă au fost condamnaţi în lipsă cu exilul şi confiscarea averii, tot după normele dreptului roman *(aquae et igni interdictio).* Toate aceste măsuri nejustificate trebuiau, în concepţia ambiţiosului Caesar, să compenseze eşecul pe care personal îl suferise prin fuga lui Ambiorix, căci pe acesta voise să-l prindă, viu sau mort, pentru a răzbuna nimicirea celor cincisprezece cohorte romane. Pe deasupra, asprele condamnări voiau să arate tuturor că, în locul clemenţei, se substituia jugul fascelor romane şi că, pe viitor, orice încercare de răzvrătire va avea aceleaşi funeste urmări. După toate acestea, aşezîndu-şi legiunile în tabere de iarnă şi aprovizionîndu-le cu grîu, Caesar trecu Alpii în Italia la

finele anului 53. Desfăşurarea evenimentelor din Roma nu putea, ca de obicei, să nu-l intereseze.

Puţin favorabil evenimentelor din Gallia, anul 53 nu a fost mai prielnic nici în privinţa celor petrecute la Roma sau în provinciile din Orient.

La începutul anului 53, alegerile de consuli — care ar fi trebuit, potrivit obiceiului, să aibă loc la finele anului precedent — încă nu se ţinuseră. Ambiţiile personale, neînţelegerile dintre partide, animozităţile dintre pretendenţi, toate îngreunau desfăşurarea practicii obişnuite, depăşite de mersul evenimentelor şi de necesităţile politicii prezente.

Mulţi afirmau — după cum relatează Plutarh — că autoritatea unei singure persoane ar fi fost unicul leac pentru vindecarea bolilor de care suferea republioa [1]. Unii se gîndeau la Caesar, alţii vedeau în Pompei pe cel menit să izbăvească Roma. Dacă Caesar nu cuteza să-şi aroge în mod deschis asemenea prerogative, socotind că momentul prielnic n-a sosit încă, Pompei, deşi dorea să devină primul în Roma, nu îndrăznea să se manifeste pe faţă, lipsindu-i, după spusele aceluiaşi istoric, curajul propriei lui ambiţii. La aceasta se adăuga teama faţă de Caesar, în plină ascensiune militară, şi faţă de reacţiunea republicană, în fruntea căreia se afla Cato. Iată de ce Pompei respinse propunerea de a fi ales dictator — demnitatea nu se bucura de altfel de nici o simpatie în mase, după ce fusese exercitată tiranic de Sylla — facilitînd, cu ajutorul foştilor săi ostaşi, organizarea alegerilor consulare potrivit vechilor norme constituţionale.

Alegerile au avut loc în luna iulie a anului 53, consuli ajungînd Marius Valerius Messalla şi Cneius Domitius Cal- vinus, ambii partizani ai triumvirilor. Calvinus era protejatul lui Pompei, iar Messalla al lui Caesar. Era o chezăşie, cel puţin formală, că evenimetele se vor desfăşura pe linia intereselor triumvirilor.în momentul în care aveau loc alegerile consulare, o veste neaşteptată sosi la Roma : căderea lui Crassus pe cîmpiile

1 *Laesar, AĂA1.*

de luptă din îndepărtatul Orient. Intenționînd să supună pe părți, dușmani înverșunați ai romanilor, Crassus visa să ajungă, ca odinioară Alexandru Macedon, pînă în îndepărtata Indie. Dispunînd de o armată de aproximativ 40 000 de ostași[1], Crassus își întocmise un plan de acțiune care s-a dovedit, după cum vor arăta evenimentele, rău. Campania n-a fost suficient de bine pregătită nici sub aspect politic și nici din punct de vedere militar. Incursiunile părților nemulțumiseră și nemulțumeau încă multe popoare vecine, gata ori- cînd, din această cauză, să ajute pe cel dispus să pornească împotriva celui mai temut popor din Orient. Dar Crassus n-a știut să-i atragă de partea sa pe nemulțumiți și nici să organizeze, în consecință, un front comun ; bizuindu-se pe propriile sale forțe, socotea victoria ca un fapt împlinit. Pe de altă parte, Crassus a neglijat un fapt esențial în desfășurarea unei campanii : cunoașterea perfectă a locurilor, precum și folosirea acestora în cursul unor bătălii de mare amploare.

în primăvara anului 54, Crassus trecu Eufratul, la Zeugma, cuceri cîteva orașe și împrăștie, fără prea mare greutate, oștile, de altfel neînsemnate, de care dispunea satrapul Sillaces. îmbătat de acest mărunt succes, **Crassus** se simți flatat de titlul de imperator pe care i-l dădură soldații săi ; dar, o dată cu venirea toamnei, hotărî să se întoarcă în Syria. După unii autori, retragerea lui Crassus în Syria a fost o greșeală, căci, susțin ei, înaintarea spre orașele Babilon și Seleuoia, care gemeau sub dominația părților, ar fi facilitat succesul ulterior al romanilor, asigurîndu-le totodată și aliați sinceri. Dacă această opinie ar putea fi discutată, este cert că, după reîntoarcerea în Syria, Crassus nu a continuat să-și pregătească armata în vederea viitoarelor campanii. Disciplina începu să slăbească. El însuși în vîrstă de 61 de anii, nu avu altă îndeletnicire decît vizitarea marilor temple din Orient, nu pentru satisfacerea curiozității, ci

1 **Unii istorici o cred mai mare ; afirmația lui Appianus** *(Bellum civile,* **II, 18), carc o apreciază la 100 000 de oameni, este exagerată.**

pentru jefuirea uriaşelor lor bogăţii. Printre templele căzute pradă lui Crassus a fost şi cel din Ierusalim.

între timp, armatele părţilor, bine pregătite, aşteptau cu încredere viitoarea expediţie a romanilor. Respingînd oferta regelui armean Artavasdes, care propusese ca armatele romane să treacă prin ţara sa pentru a putea lovi cu succes pe părţi, Crassus înaintă, la începutul verii anului 53, spre Mesopota- mia. Pe măsură ce oştile romane pătrundeau în deşert, marea de nisip, înfierbîntată de un puternic soare de vară, îngreuna aprovizionarea şi marşul soldaţilor, epuizaţi din cauza lipsei de apă. în zadar protestară soldaţii şi ofiţerii, încercînd să-i arate greutăţile drumului ; în zadar solii regelui Artavasdes interveniră din nou spre a-l convinge pe Crassus să ia ca bază de operaţii împotriva părţilor masivul Armeniei ; încăpăţînat
şi brutal, nervos din pricina situaţiei, crezînd cu naivitate în- tr-o victorie uşoară, Crassus respinse orice sugestie şi ordonă continuarea înaintării. Era tocmai ce urmăreau părţii, care voiau să atragă pe romani cît mai departe în deşert. Lupta s-a dat în plin pustiu, la şase mile la sud de localitatea Car- rhae. Atacate de o puternică armată de cavalerie, legiunile romane, epuizate şi neobişnuite cu tactica călăreţilor părţi, au fost zdrobite. în această luptă a pierit fiul lui Crassus, Publius, şi un mare număr de soldaţi şi ofiţeri romani. Măcelul a continuat pînă la lăsarea nopţii, cînd părţii se retraseră, căci, potrivit obiceiului lor, nu luptau după apusul soarelui. Noaptea, romanii părăsiră cîmpul de bătaie, lăsînd în urma lor 4 000 de răniţi, şi se retraseră în oraşul Carrhae, de unde, în aceeaşi noapte, porniră mai departe. Atras în cursă de părţi, care-i propuseseră tratative, Crassus fu şi el ucis mi-. şeleşte, împreună cu întreaga escortă. Resturile armatei romane — 20 000 de legionari fuseseră măcelăriţi şi 10 000 luaţi prizonieri — au reuşit, sub conducerea lui Caius Cas- sius Longinus, questorul lui Crassus, să ajungă în Syria.

Moartea lui Crassus a însemnat destrămarea, de fapt, a triumviratului, al cărui echilibru fusese, aşa cum am văzut, încă de mai înainte zdruncinat. Caesar şi Pompei se aflau faţă în faţă, mînaţi de aceleaşi ambiţii şi dorinţe tăinuite. Fără Crassus, care să asigure un echilibru, ruptura dintre cei doi rivali, inevitabilă după moartea Iuliei, deveni

acum actuală. Corabia republicii, oscilînd între cele două curente potrivnice — popular şi aristocratic — avea nevoie de o conducere unică, fermă, fapt de care cei doi rivali erau convinşi în egală măsură. Despărţindu-se de Caesar, Pompei se îndepărtă şi de partidul popularilor, apropiindu-se prin forţa împrejurărilor de cel al aristocraţilor. La rîndul

ei, oligarhia aristocratică avea nevoie de Pompei, pentru a putea lupta împotriva ascensiunii ameninţătoare a lui Caesar. Consecinţele nu vor întîrzia să se arate ; deocamdată, din cauza intrigilor şi a luptei pentru putere dintre cele două partide, nici alegerile consulare pentru anul 52 nu se putură ţine în anul 53, aşa cum cerea consti-

tuţia. în pofida
prevederilor legale,
alegerea consulilor de-
venise un simplu joc în
mîna potentaţilor
politici. încercare

asenatului de a numi un *interrex* [1] care să prezideze adunările populare şi să asigure alegerile consulare s-a dovedit infructuoasă, căci tribunul plebei, Titus Munatius Plancus, se împotrivi prin *veto*-ul său. Atmosfera politică din Roma continua să se înfierbînte. Incertitudinile politice creşteau, rivalităţile personale se accentuau, iar aspiraţiile spre puterea supremă se conturau tot mai fără echivoc.

VIII

EROUL GALLILOR : VERCINGETORIX

Ceea ce se pregătea în Gallia în preajma anului 52 arăta că ura băştinaşilor împotriva cotropitorilor romani nu se stinsese, ci fusese doar potolită de frica represaliilor. în timp ce Caesar se afla în Italia, gallii, socotindu-l reţinut acolo de evenimentele interne, organizară o răscoală generală împotriva stăpînirii romane. Şefii triburilor convocară adunări în locuri tainice şi întocmiră planuri îndrăzneţe de luptă, iar pentru ca hotărîrile lor să fie şi mai trainice, jurară cu toţii că vor păstra taina şi că vor răspunde la cea dintîi chemare. „E mai bine — spuneau ei — să pieri în luptă, decît să nu-ţi redobîndeşti gloria de odinioară şi libertatea moştenită de la străbuni." [2]

Semnalul răscoalei l-au dat carnuţii, supăraţi de omorîrea căpeteniei lor, Acco. Conduşi de Cotuatus şi de Conconneto- dumnus, ei năvăliră în oraşul Cenabum (azi Orleans), unde măcelăriră pe cetăţenii romani ce se aflau acolo. în aceeaşi zi — 23 ianuarie 52 — ştirea a fost răspîndită prin intermediul crainicilor, pînă în oraşul Gergovia, capitala arver- nilor, la o depărtare pe care Caesar o aprecia la 160 000 de paşi [3].

1 **Magistrat numit, în anumite cazuri, de senat ca să prezideze adunările electorale.**

2 *De bello Gallico,* **VII, 1.**

3 **240 kilometri.**

Cu toate suferinţele îndurate din partea cotropitorilor, ţara arvernilor continua să fie, totuşi, una din cele mai înfloritoare şi mai bogate regiuni din Gallia. De teamă, oamenii locului rămăseseră credincioşi Romei, deşi nu lipsiseră nici aici încercările de răzvrătire. în fruntea patrioţilor arverni se găsea tînărul Vercingetorix, fiul lui Celtillus. Deşi despre Cel- tillus se ştie foarte puţin — cîteva cuvinte în *Comentariile* lui Caesar sînt singurul izvor pe eare-l avem — este cert ca sub conducerea lui se încercase odinioară prima unire a forţelor politice din Gallia. Interese meschine de cian şi rivalitatea dintre ceilalţi şefi nu au îngăduit acestui conducător viteaz sa-şi îndeplinească misiunea ; acuzat de tiranie, el a fost condamnat la arderea pe rug.

Tînărul Vercingetorix avea de îndeplinit, aşadar, un testament politic, nescris, prin care tatăl îi lăsa îndatorirea de a unifica, în faţa primejdiei, forţele risipite ale gallilor. Cînd află de cele pctrecutc la Cenabum, Vercingetonix socoti că momentul prielnic a sosit. Nu i-a fost greu să înflăcăreze pe cei care, iubind libertatea, suportau cu greu jugul Romei biruitoare. Un incident însă îl împiedică să-şi pună în aplicare planul de a ataca pe romani. Unchiul său, Gobannitio, şi alţi fruntaşi — reprezentînd pe cei care, sub pretextul prudenţei şi al înţelepciunii, sînt întotdeauna gata să sacrifice interesele unui popor pentru a şi le apăra pe ale lor — se împotrivesc planurilor lui Vercingetorix şi, pentru a înlătura orice echivoc, îl izgonesc din cetate. Tînărul arvern nu se descurajă şi, părăsind capitala, se retrase în ţinuturile învecinate, unde reuşi să-şi strîngă o armată alcătuită mai ales din oameni nevoiaşi, duşmani nu numai ai Romei, dar şi ai fruntaşilor lor. În cîteva zile numai, Vercingetorix dispunea de o armată gata de sacrificiu pentru cauza întregii Gallii. Viteaz şi inteligent, el deveni idolul acestei oştiri. Venind în Gergovia, izgoni pe trădători şi fu proclamat rege, ocupînd tronul tatălui său.

Răzvrătirea se răspîndi cu repeziciune şi de la Garonna pînă la Sena toate triburile recunoscură conducerea lui Vercingetorix şi-i încredinţară conducerea războiului, cu convingerea că singurul om care-i putea duce spre biruinţă era numai tînărul şef arvern. După cît se pare, armata lui se ridica la 80 000 de luptători ;

acestora, Vercingetorix le impuse o disciplină de x^cier, care, dacă ar fi să credem pe Caesar, depăşea uneori limita severităţii.

Cu o asemenea armată şi bizuindu-se pe comunităţile gallilor, care — în ciuda neînţelegerilor de odinioară şi a tradiţiilor şi obiceiurilor lor proprii — se uniseră în jurul aceluiaşi ideal, Vercingetorix îşi acceleră pregătirile, organizîn- du-şi forţele şi definitivîndu-şi planul de acţiune, care era simplu, dar cutezător şi abil.

Unul din locotenenţii săi, cadurcul Lucterius, trebuia să coboare spre miazăzi şi să atace provincia romană din sudul Galliei, în direcţia oraşului Narbo. Atacul călăreţilor trebuia să fie o puternică mişcare de diversiune, menită să-l ţină pe Caesar departe de legiunile sale din Gallia ; acesta, nevoit să asigure securitatea cetăţenilor romani din provincie, avea să piardă un timp preţios, lipsind legiunile, ce asigurau dominaţia romană în Gallia, de singurul şef viteaz şi experimentat în care soldaţii credeau orbeşte.

La rîndul său, Vercingetorix urma să atace pe biturigi, pentru a-i obliga să schimbe neutralitatea într-o alianţă ; astfel trebuia să se alcătuiască, în inima Galliei, un puternic centru de rezistenţă, bine apărat de lanţurile muntoase ale regiunii, de unde urma să se pornească cu uriaşe forţe împotriva legiunilor romane, dar nu pentru a le angaja într-o bătălie decisivă, ci pentru ca, printr-o luptă de hărţuială, să ţină într-o continuă alarmă pe soldaţii romani, scăzîndu-le moralul.

Planul lui Vercingetorix era simplu şi clar : armatele romane vor fi lovite în momentul în care oboseala, foamea şi lipsa unui comandant într-adevăr destoinic le vor transforma într-o pradă uşoară şi sigură.

Informat de cele ce se petreceau în Gallia — de unde primise veşti pe care duşmanii săi nu le putuseră intercepta — Caesar se găsea într-o grea dilemă, după cum o recunoaşte el însuşi : dacă şi-ar fi chemat legiunile în provincia romană, acestea ar fi fost silite să lupte pe drum împotriva unor forţe superioare ; dacă el însuşi s-ar fi îndrepta* spre taberele unde staţionau legiunile, viaţa îi era în priir,j- die, căci trebuia să străbată regiunile răzvrătite. Caesar nu se lăsă însă învins şi cu iuţeala pe care anticii o comparau cu a unei flăcări părăsi Italia,

trecu Alpii şi, în primele zile ale lunii februarie, ajunse la Vienna, oraş în ţara allo- brogilor, aşezat pe malul stîng al Ronplui. De aici, cu un detaşament de călăreţi, se îndreptă spre oraşul Narbo. Prezenţa sa în provincie a avut un efect salutar. Provincia, pentru un moment timorată în faţa primejdiei gallilor, îşi recăpătă încrederea în forţele ei. La rîndul său, cadurcul
Lucterius, temîndu-se de o înfrîngere, nu numai că se opri din marş, ci, prudent, ordonă retragerea. Caesar nu rămase multă vreme în provincie ; cu puţine trupe de pedestraşi şi călăreţi, se îndreptă spre ţara arvernilor (Auvergne de azi), ştiind că Vercingetorix cu trupele sale se află pe pămîntul biturigilor. în marş forţat, generalul roman ajunse cu soldaţii săi, în luna februarie a anului 52, la poalele munţilor Cevenni, care constituiau pentru arverni un minunat zid de apărare, mai ales în timp de iarnă. Munţii erau acoperiţi de zăpezi şi de gheţuri, iar drumurile, practicabile vara, erau acum acoperite cu zăpadă mare, după cum relatează însuşi Caesar. Totuşi, genera lui roman nu ezită să ordone înaintarea pe drumurile troienite ale munţilor.

Arvernii au fost luaţi prin surprindere, deoarece pe de o parte socoteau Cevennii de netrecut iarna, iar pe de alta îl credeau pe Caesar angajat să apere provincia romană.

Trecînd Cevennii, **Caesar** ordonă călăreţilor să atace pe un front cît mai larg şi să distrugă tot ce le ieşea în cale, ca să îngrozească pe duşmani. Gallii, surprinşi, n-au putut rezista, cu atît mai mult cu cît trupele lor se aflau în ţara biturigilor. înfricoşaţi, ei au trimis vorbă lui Vercingetorix să se reîntoarcă, spre a-şi apăra patria atacată — spuneau ei — de o uriaşă armată romană. Vercingetorix întrerupse expediţia contra biturigilor şi ordonă reîntoarcerea. Era tocmai ceea ce voia Caesar. De altminteri, prevăzînd că Vercingetorix se va grăbi să vină în ţară, generalul roman nu aşteptă sosirea lui, ci după numai două zile de zăbavă pe pămîntul arvernilor părăsi armata pentru a-şi realiza planul, adică concentrarea trupelor. Comanda o lăsă tînărului D. Brutus, în care avea mare încredere, ordonîndu-i să continue incursiunile în toate direcţiile. îl asigură că nu va lipsi mai mult de trei zile.

După ce a luat aceste măsuri, Caesar se îndreptă spre răsărit, coborînd în marş forţat spre Vienna, oraşul allobro- gilor, aşezat pe Ron. în cîteva zile străbătu 150 de km. Aici găsi micul detaşament de cavalerie pe care, cu cîteva zile înainte, îl trimisese din provincie, prevăzînd desfăşurarea evenimentelor. în adevăr, datorită rapidităţii loviturilor date pe neaşteptate, planul lui Vercingetorix fusese total răsturnat : provincia romană era în siguranţă, marşul său spre nord oprit şi legiunile romane salvate momentan de atacurile de hărţuială. Nu fără temei, unii istorici din antichitate priveau această campanie ca una din cele mai mari biruinţe ale lui Caesar. Luînd la Vienna comanda micului detaşament de călăreţi, Caesar, mărşăluind zi şi noapte fără întrerupere, se îndreptă pe valea Ronului şi a Saone-ului, spre ţara lingonilor, unde iernau două din legiunile sale. Ajuns în ţara lingonilor fără să fi fost recunoscut — de altfel, toată lumea îl credea încă în ţara arvernilor — el luă comanda celor două legiuni, în fruntea cărora intră, la finele lunii februa- rie 52, în oraşul Agedincum (azi Sens), unde trebuiau să se adune toate legiunile. Oastea romană era acum salvată şi se găsea din nou unită sub comanda marelui Caesar.

în mai puţin de două săptămîni, încercările răzvrătiţilor se năruiră complet, în faţa genialităţii lui Cae9ar, care, aproape singur, ştiu să stăpînească evenimentele şi să domine adversităţile naturii. Victoria sa fusese deopotrivă militară şi morală, iar Gallia se găsea acum faţă în faţă cu Caesar şi cu veteranii săi.

Armata lui Caesar, alcătuită din zece legiuni, se găsea concentrată la Agedincum (Sens), în Valea Senei, unde generalul roman plănuia să rămînă pînă la sfîrşitul iernii, în vederea pregătirii unei campanii decisive contra gallilor. Efectivul armatei se ridica la aproximativ 50 000 de soldaţi, la care se adăugau cîteva trupe auxiliare de galii şi un mic corp de cavalerie romană. D. Brutus, care fusese lăsat în Auvergne, veni şi el în tabăra de la Sens.

între timp, Vercingetorix înţelese că planul său a fost dejucat; nu renunţă totuşi la răscoală, ci continuă să se pregătească. El îşi întări trupele de cavalerie, la al căror atac legiunile romane se dovediseră mai slabe, apoi pe cele de arcaşi şi prăştiaşi, care puteau lupta de la

distanţă cu căliţii legionari romani, hotărînd totodată să distrugă orice aşezare înainte de a cădea în mîna duşmanului şi să apere numai pe acelea care erau întărite în mod natural sau de mîna omului. în fine, pe oameni îi pregăti după caz : pe cei fricoşi îi ameninţă, pe cei nehotăriţi îi cumpără, nobililor le promise mariri, iar plebei uşurarea sarcinilor ; tuturor le insuflă ura faţă de cotropitori şi le arătă greutatea jugului roman.

în martie 52, Vercingetorix asedia Gorgobina cetatea boiilor, pe care Caesar îi aşezase acolo cu şase ani în urmă, după înfrîngerea helveţilor. Boii rămăseseră credincioşi romanilor, căci aceştia, iertîndu-le faptul că se aliaseră cu helveţii, îi colonizaseră în pămînturi bune, în loc să-i vîndă ca sclavi potrivit obiceiului. Asedierea Gorgobinei şi implicit cucerirea ei avea o dublă importanţă : militară şi psihologică.

Aşezate aproape de locul unde rîul Allier (Elaver) se varsă în Loire (Liger), cetatea putea juca un rol strategic pentru arverni, iar cucerirea ei însemna o lovitură dată unui popor care rămăsese credincios romanilor. Un avertisment, cu alte cuvinte, dat aliaţilor Romei.

Asediul cetăţii a pus pe Caesar într-o situaţie dificilă : dacă intervenea imediat însemna să se angajeze într-o operaţiune militară a cărei reuşită — din cauza anotimpului şi a greutăţii de aprovizionare la începutul lunii martie anul 52 — putea s-o pună sub semn de întrebare ; a nu ataca pe galii însemna să abandoneze un aliat credincios şi, în consecinţă, să dea o pildă pe care ceilalţi aliaţi, şi în special heduii din vecinătate, s-o interpreteze într-un mod defavorabil : că ajutorul Romei nu e ceva sigur şi că forţa sa militară nu e invincibilă.

După un moment de cumpănă, Caesar se hotărî să acţioneze. în fruntea a opt legiuni, porni în ajutorul boiilor, cărora le trimise veste să reziste pînă la sosirea armatelor romane, iar heduilor le ceru să-i trimită proviziile de care avea nevoie.

A doua zi după plecarea de la Agedincum, Caesar ajunse la cetatea senonilor, Vellaunodunum (azi probabil Montar- gis). pe care o asedie atît pentru a-şi aproviziona trupele, cît şi pentru a nu lăsa un duşman care să-l poată ataca din spate. Senonii capitulară. Lăsînd pe legatul său,

C. Trebo- nius, să primească predarea oraşului, Caesar se îndreptă spre vest şi, după două zile de marş, ajunse la Cenabum (azi Orleans), cetatea carnuţilor. Cucerirea oraşului interesa în mod deosebit pe Caesar, deoarece din ţara carnuţilor pornise răscoala împotriva Romei ; pe de altă parte, oraşul avea o poziţie strategică ce putea fi oricînd folosită în avantajul

[1] **Oraş neidentificat, probabil azi La Guerche.**

carnuţilor, într-un conflict viitor ; situaţia lui comercială constituia un alt motiv pentru a fi cucerit.

Luaţi prin surprindere şi lipsiţi de orice apărare, locuitorii Cenabum-ului nu puteau rezista. Oştile carnute se aflau departe de oraş, iar conducătorii lor, socotind că Caesar va zăbovi mai mult la asediul Vellaunodunum-ului, nu se grăbiră să vină în ajutorul cetăţii.

Ajungînd spre seară în faţa zidurilor Cenabum-ului, Caesar amînă atacul pentru a doua zi. Locuitorilor nu le mai rămînea decît să încerce să fugă, folosind singurul pod care lega cetatea cu celălalt ţărm a fluviului Loire (Liger). Puţin înainte de miezul nopţii, ei şi începură exodul, trecînd în linişte micul pod. Aflînd prin iscoade despre aceasta, Caesar dădu ordin celor două legiuni care rămăseseră de strajă să intre în oraş : aproape toţi locuitorii fură prinşi ; cetatea a fost jefuită şi apoi incendiată.

De aici, oştile romane, trecînd fluviul Loire, se îndreptară spre miazăzi, către ţara biturigilor. între timp, Vercingetorix, aflînd de apropierea lui Caesar, părăsi asediul Gorgobinei şi plecă să-i iasă în întîmpinare.

Caesar ajunsese deja la cetatea biturigă Noviodunum (azi probabil Neuvy-sur-Barangeon, cu conducătorii căreia şi începuse tratative în vederea capitulării, cînd, în depărtare, apărură călăreţii galii, care, ca de obicei, precedau oastea lui Vercingetorix. Biturigii, prinzînd curaj, întrerupseră tratativele şi puseră din nou mîna pe arme. Caesar trimise în grabă cavaleria romană să iasă în calea avangărzii gallilor ; dar, ca de obicei, călăreţii romani nu se putură măsura cu cei galii şi se retraseră. Atunci, Caesar le trimise în ajutor cei patru sute de călăreţi germani care-l însoţeau în permanenţă. Gallii nu rezistară atacului german şi se retraseră în dezordine spre grosul trupelor. Vercingetorix nu îndrăzni

să atace pe Caesar, care, după ce primise şi supunerea locuitorilor din Noviodunum, lipsit de speranţa oricărui ajutor, se îndreptase nestingherit spre Avaricum (azi Bourges), cea mai mare şi mai bogată cetate a biturigilor.

După succesele romanilor, Vercingetorix înţelese că în faţa unui adversar atît de destoinic şi aşa de bine organizat trebuia pusă în aplicare o tactică a disperării, dar poate singura cu efect: să pustiiască satele şi aşezările din calea lui
Caesar, să distrugă podurile, drumurile şi cetăţile slab întărite, să-i împiedice aprovizionarea, incendiind recoltele şi să-i hărţuiască permanent oştile prin lovituri repezi şi puternice. „Dacă unele din aceste măsuri vă par prea aspre, spunea Vercingetorix, gîndiţi-vă că e mult mai rău ca soţiile şi copiii voştri să devină sclavi sau să fie ucişi, căci aceasta este trista soartă ce aşteaptă pe cei învinşi." [1]

Aprobat de toţi conducătorii galii, planul lui Vercingetorix fu pus în aplicare. Caesar înainta acum spre Avaricum, prin ţinuturi pustiite, avînd în faţă un orizont dezolant, datorită coloanelor de fum care acopereau mereu cerul, ridi- cîndu-se din satele şi aşezările incendiate. Trupele romane erau hărţuite încontinuu de detaşamente duşmane care, urmărind de aproape pe Caesar, îi îngreunau aprovizionarea. Gallii refuzau să dea o luptă decisivă, se ascundeau prin păduri şi prin locuri mlăştinoase, pricinuind pierderi mari romanilor, cu toate măsurile pe care aceştia le luau pentru a le evita.

Totuşi, Caesar sosi în scurtă vreme în faţa cetăţii Avaricum, care aştepta, cu zidurile ei puternice, atacul vrăjmaşilor. Gallii chibzuiră dacă Avaricum trebuia sau nu incendiat şi părăsit aşa cum se procedase cu alte douăzeci de aşezări ale biturigilor. Vercingetorix, consecvent planului său, opinia că oraşul trebuie incendiat. Căzînd în genunchi, biturigii îl rugară ca oraşul — podoaba ţării şi a Galliei întregi— să fie cruţat, căci, bine întărit, el va putea fi cu uşurinţă apărat. Cedînd rugăminţilor, Vercingetorix a săvîrşit desigur o greşeală. Distrus şi părăsit, Avaricum n-ar fi dat, aşa cum vor

1 *De bello Gallico,* **VII, 14.**

dovedi evenimentele, ocazie romanilor să obţină un succes răsunător, căci, armatele lor silite fiind să înainteze prin- tr-un ţinut pustiit, s-ar fi aflat în una din acele situaţii în care soarta campaniei ar fi fost hotărîtă de alte elemente decît de vitejia şi priceperea soldaţilor.

Războiul se concentra acum în jurul cetăţii Avaricum. Armatele lui Vercingetorix, bine adăpostite în locurile mlăştinoase din apropiere, nu puteau fi atacate ; în schimb, cavaleria lui supraveghea toate drumurile hărţuind pe romani.

Aşezîndu-şi tabăra în faţa cetăţii, Caesar şi-a dat seama că, din pricina terenului uneori mlăştinos, alteori gata să se surpe, aceasta nu putea fi împrejmuită cu valuri de pămînt, şi, în consecinţă, nici silită să capituleze printr-un asediu ; cucerirea ei nu era posibilă decît prin atac. Zidurile cetăţii, înalte şi puternice, făceau ca orice atac să fie dificil, căci atacatorii puteau fi îndepărtaţi uşor cu ajutorul diferitelor mijloace de apărare. Pentru a înlătura această dificultate, Caesar porunci să se construiască o platformă lată de 100 de metri, lungă de 300 şi înaltă de 22, prevăzută cu turnuri. Un imens material de construcţie a fost utilizat : după unele calcule, 250 000 metri cubi de pămînt, garduri împletite din nuiele, bîrne şi scînduri etc. au fost folosite pentru ridicarea acestei platforme, care trebuia să faciliteze ostaşilor romani atacul, dîndu-le posibilitatea să lupte cu cei asediaţi la aceeaşi înălţime. Lucrarea a fost începută imediat de către legionarii romani, nevoiţi să muncească sub ploaia de săgeţi şi de pietre a gallilor. Pentru a-i ocroti, Caesar imaginâ un sistem de bărăci întărite, la adăpostul cărora munca se desfăşura neîntrerupt.

între timp, armata romană suferea şi din pricina lipsei de hrană, iar boii, şi ei săraci, puteau furniza prea puţin ; ajutoarele promise de hedui nu soseau, iar satele din jur erau pustiite. Poate niciodată o armată romană nu îndurase atîtea lipsuri. Adevărat comandant, Caesar stătea în mijlocul soldaţilor săi şi, încurajîndu-i, se arăta înţelegător faţă de eforturile lor supraomeneşti. într-una din zile, probabil voind să încerce devotamentul veteranilor săi, le făgădui că se vor retrage imediat dacă efortul li se pare peste puteri. La auzul acestor cuvinte, cu toţii într-un glas au răspuns că sub conducerea lui Caesar niciodată ei n-au lăsat ceva neterminat şi că

retragerea lor ar însemna o ruşine pentru ei, care voiau
să răzbune pe cetăţenii romani ucişi de galii.

în timp ce construcţia se înălţa tot mai mult, Vercingetorix părăsi tabăra în fruntea cavaleriei şi a unui detaşament de pedestraşi uşor înarmaţi, pentru a împiedica, spunea el, aprovizionarea cu furaje a oştilor romane. Fără să lase un conducător în locul său, Vercingetorix dădu ordin grosului trupelor, ce rămăseseră în tabără, să nu comită nici un act de provocare, Caesar, informat, se îndreptă cu o parte a trupelor sale spre tabăra gallilor, rămasă fără comandant. îndată ce zăriră trupele romane, gallii ocupară o colină bine apărată de mlaştini, aşteptînd desfăşurarea evenimentelor.Caesar, ajuns la marginea mlaştinei, între cele două oşti ne- fiind o distanţă mai mare de o aruncătură de suliţă, îşi opri trupele, admirînd poziţia inexpugnabilă a inamicilor. în zadar cerură legionarii să înceapă lupta ; dîndu-şi seama de zădărnicia unui atac, Caesar ordonă retragerea, reîntorcîn- du-se la construcţia terasei.

La înapoierea lui Vercingetorix, unii dintre conducătorii galii îl acuzară de trădare, căci, spuneau aceştia, nu întîm- plător oastea fusese lăsată fără comandant şi lipsită de cavalerie. Nu i-a fost însă greu lui Vercingetorix să răspundă şi să se dezvinovăţească : oastea romană este înfometată, sleită de puteri şi obosită de greutăţile lucrului. De ce să se măsoare într-o luptă deschisă cu romanii, ale căror unităţi se vor destrăma cu încetul, căutîndu-şi scăparea într-o fugă ruşinoasă ? De ce să nu se cruţe forţele, cînd alţi factori luptau pentru biruinţa gallilor ? După ce-l ascultară, gallii izbucniră în strigăte puternice şi, zăngănind armele, îl aclamară pe tînărul general.

între timp, construcţia romanilor se apropia de sfîrşit. în mijlocul ostaşilor săi, Caesar

supraveghea lucrările, în- demnîndu-i să-şi sporească eforturile. La un moment dat, gallii reuşiră, săpînd o galerie subterană, să incendieze o parte a platformei de atac şi, deschizînd şi porţile cetăţii, ei atacară din toate părţile. Au fost clipe grele pentru romani, dar intervenţia promptă a legionarilor din tabără redresă situaţia, după o luptă

crîncenă de o noapte. Gallii luptau din răsputeri, de parcă salvarea Galliei ar fi depins de această luptă. Au fost săvîrşite acte de o bravură impresionantă. Un gali arunca în flăcările ce cuprinseseră platforma de atac, construită de romani, bulgări de seu şi de smoală ; lovit de o săgeată de scorpion [1]

1 **Maşină de război, mînuită de un singur om, care arunca săgeţi, pietre mici şi ghiulele de plumb.**

cade fără suflare. Un altul îi ia locul, îndeplinind aceeaşi misiune, pînă cînd şi el este lovit. Un al treilea îl înlocui, apoi un al patrulea, şi aşa mai departe. Pînă cînd duşmanii n-au fost alungaţi din acea parte, neînsemnatul post de atac n-a rămas lipsit de apărători gata să se

sacrifice [1].

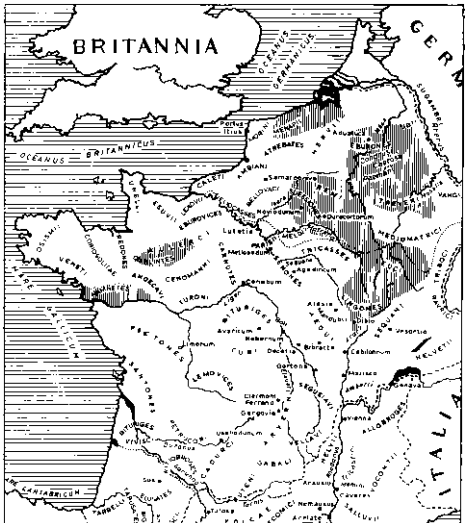

1 *De bello Gallico*, **VII, 25.**

Pînă la urmă, galii cedară însă şi se retraseră din nou între zidurile cetăţii. După stingerea incendiului, romanii, ter- minînd de reparat platforma de atac, o apropiară de zidurile cetăţii. Tocmai atunci un vînt puternic, însoţit de o ploaie torenţială, se abătu asupra ţinutului. Sentinelele de pe ziduri şi din turnuri ale gallilor se puseră la adăpost, iar legionarii se refugiară în barăcile din faţa taberei, lăsînd impresia că renunţă la atac. Dar Caesar îşi instruise ostaşii cum să atace de pe patforma construită şi promiţînd mari recompense celor care, cei dîntîi, vor escalada zidurile cetăţii, dădu semnalul atacului. Romanii reuşiră să ocupe înălţimile zidurilor fără să se încumete însă să intre în interiorul oraşului. Gallii, socotindu-se prinşi ca într-o capcană, încercară o ieşire disperată. înghesuindu-se în faţa porţilor prea strimte, din cauza îmbulzelii, ei căzură cu uşurinţă pradă romanilor, unii fiind ucişi de pedestraşi, iar cei care reuşiseră: să se îndepărteze în fugă de cetate, nimiciţi de călăreţi. Nimeni n-a fost cruţat: bătrîni, femei, copii, cu toţii au căzut victime furiei şi cruzimii romanilor. 40 000 de oameni au pierit ; numai 800 au scăpat, fugind la Vercingetorix. Cifra celor ucişi îl impresionă, de fapt, şi pe Caesar, care încercă să formuleze, fără însă a convinge, o justificare : romanii răzbunau măcelul camarazilor de la Cenabum şi suferinţele îndurate de ei în timpul asediului. După victorie, oştile romane îşi aşezară tabăra în ruinele oraşului trecut prin foc şi sabie şi jefuit.

Era pe la mijlocul lunii aprilie din anul 52. La Avaricum Caesar a zăbovit mai multe zile ; cantitatea mare de grîne găsite acolo şi alte merinde au fost îndestulătoare pentru a acoperi lipsurile armatei sale, care de mai multă vreme îndura cu stoicism foamea.

După succesele obţinute în ultima lună şi pedepsele în-

fricoşătoare aplicate celor ce luptau pentru libertate, Caesar socotea, mai ales acum, după căderea Avaricum-ului, că răscoala gallilor coalizaţi nu mai prezenta nici o primejdie. Biruind foamea, munţii înzăpeziţi, anotimpul neprielnic aî iernii, zidurile trainice ale cetăţilor şi pe oamenii locului, Caesar, încrezător, aştepta vara

cu gîndul că va trebui
doar să pună capăt unui
război, pe care-l
socotea de pe acum
definitiv cîştigat. Cel
mult prevedea cîteva
ciocniri izolate

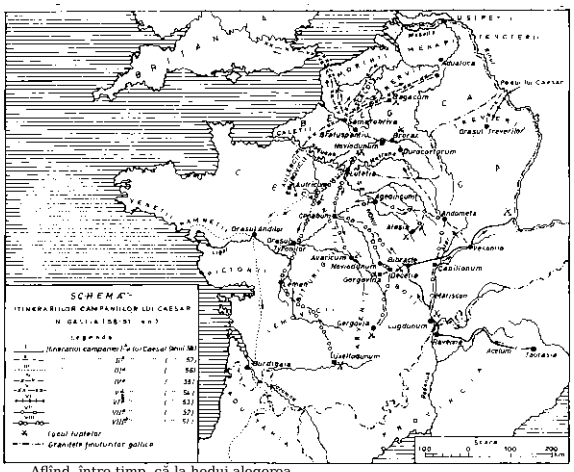

Aflînd, între timp, că la hedui alegerea conducătorului suprem dusese la neînţelegeri între doi pretendenţi, Catus şi Convictolitavis, Caesar se îndreptă spre Decetia (azi Decize pe Loire), capitala tribului, ca să soluţioneze disputa şi să evite, astfel, un război civil la un popor rămas credincios Romei. Încredinţînd puterea lui Convictolitavis, Caesar ceru heduilor să-i trimită ajutoare,

făgăduindu-le recompensa cuvenită după înfrîngerea definitivă a gallilor.

Trecură astfel cîteva săptămîni; ştirile ce soseau, însă, arătau că răscoala nu se potolise. La miazănoapte se fră- mîntau senonii şi parisii ; Vercingetorix îşi instruia soldaţii după modelul roman, îşi aduna mercenari, căuta să atragă de partea sa şi celelalte triburi gallice, chemînd la răscoală şi pe cei rămaşi fideli Romei. Mai presus de toate, eroul gali îşi îmbărbăta oştile arătîndu-le ce însemnează unirea r „Voi face ca în toată Gallia — spunea el — să nu existe de- cît o singură voinţă, căreia omenirea întreagă să nu-i poată rezista"

Nădăjduind într-o victorie rapidă, Caesar hotărî să înceapă acţiunea. El îşi împărţi armata în două. Pe Labie- nus, cu două legiuni, îl trimise la Agedincum, de unde, îm- preună cu celelalte două legiuni lăsate acolo, urma să pornească împotriva gallilor din nord, care ţineau încă sus drapelul răscoalei (senoni, parisi, carnuţi etc.). Cu celelalte şase legiuni, Caesar se îndreptă spre miazăzi, în ţara arvernilor, pentru a distruge cuibul principal de rezistenţă, adevăratul centru al răscoalei.

Armatele lui Labienus coborîră, pe malul stîng al Senei, de la Agedincum spre capitala parisilor, Luteţia (Paris), aşezată pe o insulă a fluviului amintit. Urmărind să cucerească cetatea, Labienus intenţiona să-şi stabilească aici baza de atac, de unde să supună şi să supravegheze pe ceilalţi galii răsculaţi. Aceştia, la rîndul lor, îşi uniră forţele şi le puseră sub comanda aulerculului Camulogenus, un bătrîn, dar foarte iscusit general. Labienus ajunse cu trupele pînă la mlaştinile rîu- lui Essonne, un afluent de pe malul stîng al Senei, dar dru- mul îi fu tăiat de oştile vrăjmaşe. Neîndrăznind să anga- jeze o luptă în condiţii nefavorabile, Labienus se retrase pînă în dreptul oraşului Metlosedum (azi Melun), aşezat de

[1] *De bello Gallico,* **VII, 29.**

asemenea pe o insulă a Senei. Aici puse mîna pe toate corăbiile pe care le găsi, ocupă prin surprindere oraşul şi trecu cu oştile pe malul drept al fluviului. De aici, mergînd de-a lungul ţărmului, Labienus se îndreptă spre Luteţia, pentru a o ataca dinspre miazănoapte. Camolugenus porunci să se dea foc oraşului şi să se distrugă toate podurile, iar el îşi organiză oştile pe

înălţimile de pe malul stîng al Senei, în faţa locului unde Labienus îşi aşezase tabăra. între timp, sosind veşti proaste despre campania lui Caesar în ţara lui Vercingetorix, Labienus, temîndu-se şi de oştile conduse de Camolugenus şi de bellovaci[1] care-l ameninţau din spate, hotărî să se întoarcă la Agedincum. Generalul roman reuşi să înşele vigilenţa şefului gali şi trecu Sena printr-un loc unde acesta nu-i putu opune decît cam o treime din forţele sale înarmate. Camolugenus încercă să-i respingă pe romani, dar Labienus, încurajîndu-şi ostaşii şi cerîndu-le să lupte ca şi cum Caesar ar fi fost de faţă, obţinu o strălucitoare victorie. Aproape toată armata inamică, în frunte cu comandantul, pieri. După biruinţă, trupele romane se îndreptară în grabă spre Agedincum.

îndată după despărţirea de Labienus, armata condusă de Caesar se îndreptă spre cetatea arvernă Gergovia pe cursul riului Allier. Vercingetorix, care se afla cu trupele j>e malul stîng al rîului, îl urmări de aproape, căutînd să-i împiedice trecerea. în acest scop, porunci să se distrugă toate podurile care uneau cele două maluri ale rîului. Ca să poată totuşi trece, Caesar folosi o stratagemă. Sosind într-o pădure, prin care curgea Allierul, unde exista şi un pod distrus, Caesar lăsă două legiuni, bine ascunse, ordonînd restului trupelor să mărşăluiască mai departe şi lăsînd duşmanului impresia că nimic nu s-a întîmplat. Cele două legiuni ascunse recon- struiră podul distrus şi-i ocupară ambele capete. Grosul trupelor, care între timp nu se depărtaseră prea mult, fiind înştiinţate, se reîntoarseră şi trecură pe malul drept al rîului Allier. Vercingetorix, surprins, nu cutează să atace ; ordonă retragerea din faţa romanilor care înaintau.

în cîteva zile, Caesar se afla în faţa oraşului Gergovia. Aşezată pe înălţimi greu de escaladat şi întărită cu iscusinţă de mîna omului, cetatea, avînd şi o populaţie numeroasă, nu putea fi uşor cucerită de o oaste alcătuită numai din şase legiuni. Din aceleaşi motive nu era

1 **Popor belg ce locuia în regiunea dintre Sena, Somme şi Oise (Beauvais de azi).**

[1] *De bello Gallico,* **VII, 36.**

' E vorba de negustorii romani care, bucurîndu-se de ocrotirea heduilor, aduceau grîu lui Caesar.

posibilă nici asedierea eficientă a oraşului. De aceea, constrîns de împrejurări, Cae- sar rămase în expectativă. Imposibilitatea lui Caesar de a acţiona mulţimea pe răsculaţi, care vedeau acum pe romani opriţi pe două fronturi : la Gergovia şi la Luteţia, de unde, aşa cum am văzut, Labienus ordonase retragerea. Timpul acţiona de data aceasta în defavoarea lui Caesar. Vercingeto- rix îşi aşezase trupele pe înălţimi, în apropierea cetăţii, gata de atac. Priveliştea pe care o ofereau oştile gallilor, după ce ocupaseră toate înălţimile acestui lanţ de munţi era înspăi- mîntătoare *(horribilem),* afirmă Caesar. „Nu era zi, cînd Vercingetorix să nu cheme la el, în zori, pe fruntaşii triburilor care alcătuiau sfatul său, fie pentru a lua împreună hotărîri, fie pentru a le aduce la îndeplinire. Aproape că nu era zi în care să nu pună la încercare curajul şi vitejia ostaşilor săi prin lupte de cavalerie, la care luau parte şi arcaşii." [1] În acelaşi timp, Vercingetorix ducea şi o intensă activitate diplomatică, destinată să strîngă pe toţi gallii într-o singură comunitate de luptă. Şi, în vederea atingerii acestui scop, oamenii lui Vercingetorix foloseau toate mijloacele : bani, daruri, promisiuni, intrigi. Chiar şi heduii, credincioşi romanilor, cedară. Romanii aşteptau ajutorul pe care aceştia li—1 promiseseră la Decetia : zece mii de călăreţi înarmaţi împotriva gallilor răzvrătiţi. Pe drum, comandantul cavaleriei, Litaviccus, cîştigat de mai înainte de Vercinge- torix, îşi dezvălui adevăratele sale intenţii ; inventînd, pe seama romanilor, acte de cruzime împotriva unor nobili hedui, Litaviccus ucise în chinuri groaznice pe cetăţenii romani [2] care-i însoţeau cavaleria, şi trimise soli înapoi în ţara heduilor ca să-i îndemne şi pe aceştia la răscoală.

Asemenea veşti, după cum Caesar însuşi o recunoaşte, l-au neliniştit foarte mult. Fără a zăbovi, scoase patru legiuni din tabără, pornind împotriva heduilor. Generalul roman era însoţit şi de doi tineri nobili hedui, Eporedorix şi Viridomarus, care, prieteni ai romanilor, se aflau în slujba acestora. întîlnind detaşamentul de cavalerie al heduilor şi înţelegînd riscul

1 **Nu se ştie ce s-a petrecut apoi cu aceste oşti.**

unei bătălii, Caesar le ceru să se oprească şi le arătă pe Eporedorix şi Viridiomarus, dezmințind zvonul •răspîndit de Litaviccus că aceştia ar fi fost ucişi mişelește de romani. Călăreții hedui, înțelegînd viclenia lui Litaviccus, se desolidarizară pe loc de acesta şi, trecînd de la un sentiment la altul, cu o uşurință tipică gallilor, cerură îndurare şi aruncară armeleLitaviccus fugi, însoțit de partizanii săi credincioşi, la Vercingetorix.

Cîştigînd victoria nu prin forța armelor, ci prin tact şi prudență, proconsulul roman ordonă reîntoarcerea la Ger- govia, unde lăsase pe legatul său, C. Fufius, împreună cu 3ouă legiuni. înştiințat că oştile sale erau atacate de Vercingetorix, Caesar grăbi marşul şi sosi în tabără după numai douăzeci şi patru de ore de la plecare, în care timp soldații săi străbătură — dus şi întors — aproximativ 75 km. în tot acest timp, soldaților le-a fost îngăduit un repaos de numai 3 ore. Din nou, oştile romane se aflau față în față cu ale lui Vercingetorix. Caesar îşi dădea seama de situația grea în care se afla : pozițiile ocupate de galii erau greu de cucerit, iar mişcarea de răzvrătire care creştea tot mai mult în Gallia amenința să-l înconjoare din toate părțile. Nici chiar pe hedui nu mai putea conta. Dilema în care se afla Caesar cerea pentru a fi rezolvată fie o retragere, fie o încercare disperată de a obține victoria. Ambițios, încrezător în pri- ceperea sa şi în vitejia soldaților, poate încrezător şi în puterea destinului — deşi, de fapt, lasă să se înțeleagă că totul se datorează muncii şi tenacității — încercă pe neaşteptate un atac împotriva gallilor.

Din locul cel mai avansat pe care-l dețineau oştile romane, colina La Roche Blanche, într-o caldă zi de sfîrşit de iunie al anului 52, legionarii porniră la atac, după ce în prealabil prlntr-o mişcare de diversiune, încredințată tru- pelor de hedui ce însoțeau pe romani şi unei legiuni, gallii fuseseră induşi în eroare cu privire la direcția principală a atacului. Caesar nu vorbi mult soldaților, ci le ordonă doar să acționeze rapid şi să escaladeze în grabă zidurile, fără să-şi piardă timpul cu jaful sau cu omorurile. Din mijlocul soldaților legiunii a X-a, rămasă ceva mai în urmă, Caesar conducea atacul, urmărind desfăşurarea evenimentelor. Generalul roman intenționa să producă panică în rînduriie gal- lilor, să-i împiedice să se grupeze şi, la momentul oportun, să încerce, profitînd de tumult,

cucerirea cetăţii. Iniţial, faptele s-au desfăşurat aşa cum voia Caesar ; primele coloane de asalt escaladară zidul exterior al cetăţii şi ocupară o parte din tabăra duşmană cu atîta rapiditate, încît regele nitio- brogilor, Teutomatus, care dormea în cortul său, luat prin surprindere, abia a putut fugi, pe jumătate gol, pe un cal

Gallii îşi dădură seama de intenţia atacatorilor şi îşi regrupară imediat forţele. Caesar, văzînd aceasta, ordonă prudent retragerea, dar soldaţii din legiunile din faţă, îmbătaţi de primul succes şi neauzind sunetul trompetei — sau nevoind să-l audă — continuară asaltul ; unii din ei, siguri de victorie şi atraşi de mirajul jafului, pătrunseră chiar în incinta cetăţii. Atunci se întîmplă ceea ce Caesar ar fi vrut să evite : legiunile sale fură atacate de un duşman superior numeric şi odihnit. S-a dat o luptă înverşunată, corp la corp ; centurionii şi legionarii luptau cu un eroism supraomenesc. Pentru a le veni în ajutor, Caesar trimise în luptă trupele auxiliare de hedui, care-l însoţeau întotdeauna. Legionarii însă, în larma şi valma luptei, epuizaţi moral şi fizic, luară pe hedui drept galii de ai lui Vercingetorix, deşi, potrivit obiceiului, aceştia aveau în semn de recunoaştere, umărul drept gol. Spaima cuprinsese legiunile romane, încolţite îndeaproape de galii.

Văzînd dezastrul, Caesar ordonă celor două legiuni rămase intacte — a X-a, care se retrăsese la timp, şi a XIII-a care fusese ţinută în rezervă — să se rînduiască în linie de bătaie, pentru a oferi adăpost legionarilor ce fugeau. Apoi, armata romană ocupă noi poziţii pe cîmpie, unde, în rînduri strînse şi la adăpostul maşinilor de război, aştepta ultimul atac al gallilor. Vercingetorix însă nu mai atacă pe romani, ci ordonă retragerea trupelor în interiorul fortificaţiilor.

Planul lui Caesar fusese dejucat. încercarea de a cuceri Gergovia se transformase într-un dezastru. 700 de soldaţi şi 46 de centurioni fură ucişi. Mai presus de toate, însă, prestigiul lui Caesar fusese ştirbit. Nu-i mai rămînea altceva decît să se retragă, asemenea unui învins. Ceea ce şi făcu la sfîrşitul lunii iunie a anului 52 : armatele sale porniră spre nord, într-un marş ce semăna cu o fugă, pentru a face joncţiunea cu trupele lui Labienus.

Insuccesul lui Caesar a apărut pentru popoarele Galliei ca începutul declinului stăpînirii romane. Răscoala

devine aproape generală. Pe drum, Caesar află că şi heduii au trecut de partea lui Vercingetorix, ridicînd steagul răzvrătirii. La coaliţia antiromană condusă de Litaviccus aderă şi Epore- dorix şi Viridomarus, împreună cu conducătorul suprem, Convictolitavis, adică şi oamenii de încredere ai proconsulului roman. Garda romană din Noviodunum (azi Nevers ?) a fost masacrată, ca şi negustorii romani. Rezervele, banii armatei şi alte bunuri ale romanilor, ce se aflau depozitate acolo, fură jefuite. Strîngînd trupe, heduii aşezară străji pe malul fluviului Loire (Liger) şi, cu ajutorul cavaleriei, îngreunau aprovizionarea trupelor romane şi căutau să le taie retragerea peste fluviu.

Un moment, Caesar se gîndi să se întoarcă în provincia romană de la miazăzi, ca să evite un dezastru. Poate că şi unii din ofiţerii săi îl sfătuiră astfel. Ruşinea, în faţa unei asemenea măsuri, greutăţile drumului — în special trecerea munţilor Cevenni — l-au reţinut de la adoptarea acestui plan, cum o recunoaşte [1]. De altfel, acest lucru ar fi însemnat capitularea sa şi Roma, cetatea în care dorea să fie cel dintîi, l-ar fi proscris ca pe un nevrednic. Nu, Caesar nu putea accepta spectrul înfrîngerii totale. După cîteva zile de slăbiciune, el îşi reveni, forţă trecerea fluviului Loire prin vaduri şi se îndreptă, prin ţara senonilor, spre Agedincum (azi Sens), unde se afla Labienus.

întîlnirea lui Caesar cu trupele lui Labienus a avut loc în apropierea oraşului Agedincum, căci locotenentul său îi ieşise în cale îndreptîndu-se spre sud. De la Gergovia la Agedincum armatele lui Caesar străbătură vreo 300 de km. Ad- miţînd că pentru acest marş a fost nevoie de vreo două săp- tămîni, se poate presupune că întîlnirea a avut loc pe la mijlocul lunii iulie a anului 52.

Armata romană, din nou sub o singură

1 *De bello Gallico,* **VII, 56.**

comandă, era
înconjurată de ura
popoarelor Galliei ;
după victoria lui
Vercingetorix de la
Gergovia, aproape toate
triburile de galii fură
cîştigate de partea
cauzei comune. Numai
remii lingonii şi alte
citeva mici triburi
rămăseseră credincioşi
romanilor, în timp ce
treverii din cauza
depărtării lor şi
ameninţaţi fiind de

germani, preferaseră să păstreze starea de neutralitate. Centrul răscoalei deveni, după ce şi heduii îmbrăţişară cauza întregii Gallii, oraşul Bibracte [x], capitala acestora. Aici se adunară reprezentanţii tuturor triburilor răsculate şi hotărîră alcătuirea unei singure armate, formată din luptătorii tuturor triburilor, a cărei comandă fu

încredinţată lui Vercingetorix. Cu toţi fură de acord ; chiar şi heduii, care la început cerură să fie încredinţată comanda supremă unuia dintre ai lor. De pe muntele Beauvray, pe care se ridica cetatea Bibracte, răscoala a cuprins, ca un foc mistuitor, întreaga Gallie

.Situaţia lui Caesar era grea ; împresurat din toate părţile, avînd mari greutăţi cu aprovizionarea, fără a putea primi ajutoare nici din provincia romană şi nici din Italia, generalul roman îşi dădea totodată seama că oştile lui Vercingetorix îi sînt superioare, mai ales prin cavalerie. însă Caesar nu era omul care să se descurajeze ; el acţionă repede, spre a remedia situaţia. Trimise soli la germanii de peste Rin, unde năimi cu aur călăreţi şi chiar

pedestraşi obişnuiţi să lupte şi călare. Cu aceşti mercenari, îşi organizâ în scurtă vreme un corp de călăreţi. în acest timp, Vercingetorix termină şi el organizarea oştirii sale. Cele două forţe se găseau faţă în faţă, iar ciocnirea nu mai putea fi evitată. Gallii socoteau momentul propice pentru a înfrînge pe romani şi a-şi cîştiga libertatea ; Caesar era decis la rîndu-i să înfrîngă pe galii, într-o ultimă luptă. Erau în joc destinele Romei şi propria lui soartă. Datorită victoriei de la Gergovia şi a poziţiei pe care o ocupau oştile sale — aflate în centrul Galliei — iniţiativa aparţinea lui Vercingetorix. Caesar, însă, îi urmărea cu atenţie mişcările. Planul lui Vercingetorix era simplu şi căuta să îmbine lupta de hărţuială cu lupta deschisă contra armatei romane. Totuşi, el socotea că bătaia decisivă trebuia evitată cît s-ar putea de mult. Provincia romană de la miazăzi urma să fie primejduită prin atacuri repetate ; heduii şi segusiavii primiră porunca să atace pe allobrogi, rutenii şi cadurcii, pe volcii arecomici, iar arvernii pe helvi. Atacată din mai multe părţi, provincia putea face faţă cu greu incursiunilor organizate de galii. în adevăr, cele douăzeci şi două de cohorte recrutate acolo de L. Iulius Caesar, văirul generalului, se dovedirâ a fi insuficiente, iar helvii fură învinşi. Numai allobrogii reuşiră să-şi apere hotarele, aşezînd posturi de apărare pe Ron.

Provincia trebuia deci să fie apărată, iar Caesar să-i vină în ajutor cît mai grabnic. Era tocmai ceea ce urmărea Ver- cingetorix. Acesta îşi stabili cartierul general la Alesia \ capitala celţilor numiţi mandubii. Oraş bine întărit, Alesia, aşezată pe înălţimi, se găsea la încrucişarea tuturor drumurilor pe care Caesar ar fi hotărît să coboare spre miazăzi, spre provincia romană. De pe aceste înăţimi, mişcările trupelor romane puteau fi cu uşurinţă supravegheate. Oraşul se mai bucura şi de renumele de >a fi socotit „căminul" întregii Celţii. întemeiat în timpuri imemoriale, el fusese, poate, centrul religios al unei vechi confederaţii gallice. Acum simboliza centrul politic şi religios al rezistenţei.

Prevăzînd încercarea trupelor romane de a coborî spre miazăzi, Vercingetorix ordonă continuarea luptelor de hăr- ţuială şi aplicarea tacticii „pămîntul pîrjolit". Totul trebuia să fie distrus în faţa duşmanului : recolte,

locuințe, vitele urmau să fie ascunse sau ucise. Mereu hărțuit de cavaleria gallilor, tăindu-i-se posibilitățile de aprovizionare, ostenit din pricina marșului, Caesar trebuia să capituleze, fără a putea să-și arunce, într-o luptă deschisă, legiunile sale călite și bine organizate. Cuvîntul de ordine era : evitarea luptei și obosirea pînă la epuizare a inamicului.

La începutul lunii august, anul 52, Caesar porni cu oștile sale — după cum prevăzuse conducătorul gali — spre miazăzi, spre .provincia romană *(quo facilius subsidium provinciae ţeferri posset)* [2]. După cîteva zile de marș, armatele proconsulului se aflau la nord de orașul Dijon de astăzi, cînd Vercingetorix îi ieși în cale, la o distanță de aproximativ 15 km. împotriva tacticii stabilite inițial — lupta continuă de hăr- ţuială — Vercingetorix dădu ordinul de atac.

Cum se explică această schimbare de tactică din partea lui Vercingetorix ? Este foarte probabil că ideea să fi pornit de la conducătorii diverselor triburi care-i formau „sfatul". Războiul de hărțuială urma să dureze mult, cerea sacrificii materiale însemnate din partea populației și, mai ales, multă răbdare din partea atacatorilor, ceea ce nu convenea, poate, naturii puțin consecvente a gallilor. Pe de altă parte, spiritul de revanșă ce însufleţea oștile lui Vercingetorix dădea, poate, șefilor de triburi o încredere prea mare în forțele lor, făcîndu-i să subestimeze pe cele romane reorganizate, pe care le credeau acum obosite și demoralizate. S-ar putea să nu fi știut, însă, că Caesar își întărise forțele de cavalerie cu trupe germane proaspete. Se pare că autoritatea lui Vercingetorix nu fusese suficientă pentru a înfrînge opiniile comandanților în subordine, care, neascultați, ar fi putut încerca o dezmembrare a unității de care depindea mîntuirea Galliei întregi.

Iată de ce Vercingetorix ordonă ca trupele sale de cavalerie — în număr de 15 000 — să atace pe romani, după ce mai întîi călăreții au jurat să nu-și găsească adăpost și să nu mai fie primiți de familiile lor dacă nu vor trece de două ori călare printre rîndurile legionarilor romani. împărțiți în trei corpuri, călăreții galii atacară atît frontal, cît și din cele două flancuri. **Caesar,** care oprise înaintarea, își împărți și el cavaleria tot în trei corpuri și

ordonă un contraatac ; totodată, el îşi aşează legiunile în linie de bătaie. Trecînd peste cavaleria romană călăreţii galii nu puteră trece şi peste trupele de legionari, care luptau cu disperare. Caesar însuşi îşi pierdu în luptă sabia. în acest timp, în flancul drept, trupele de călăreţi germani alungară pe galii, împiedicînd astfel încercuirea. Gallii se retraseră cuprinşi de panică, urmăriţi în- deaproape de germani ; mulţi dintre ei fură ucişi. Restul călăreţilor galii, temîndu-se să nu fie, la rîndul lor, încercuiţi, se retraseră şi ei în grabă. în cîteva ore, cavaleria în care Vercingetorix îşi pusese atîtea speranţe cedă în faţa inamicului ; mai mulţi şefi hedui fură făcuţi prizonieri.

Era pentru prima oară cînd Vercingetorix fusese învins într-o luptă directă cu Caesar ; se dovedi că cei ce-l sfătu- iseră să atace nu fuseseră bine inspiraţi. Situaţia impunea acum gallilor să revină la tactica ce şi-o propuseseră iniţial : lupta de hărţuială. Iată de ce Vercingetorix ordonă trupelor sale să se retragă în cetatea Alesia, centrul său de rezistenţă, care se afla cam la vreo 57 km de locul unde se dăduse bătălia.

Caesar, cu intuiţia lui genială, înţelese deîndată că şi planul său trebuie schimbat. Va renunţa la marşul spre sud, lăsînd provincia romană să se apere singură. în schimb, va ataca şi va încerca, într-o încleştare supremă, să distrugă forţele tuturor gallilor, statornicind pentru totdeauna stăpî- nirea Romei în Gallia.

De data aceasta Vercingetorix intenţiona ca, adăpostin- du-şi infanteria în cetate, să ţină legătura cu întreaga Gallie, de la care aştepta noi ajutoare, prin trupele sale de călăreţi.[1]Gallii superstiţioşi îşi mai puneau nădejdea apoi chiar în cetatea Alesia despre care spuneau că e întemeiată de zei şi că e reşedinţa acestora ; zeii trebuiau şi ei să-i ajute în lupta împotriva cotropitorilor romani.

1 **După comentariile lui Caesar (VII, 77), numărul pedestraşilor galii ar fi fost de 80 000. Cifra pare exagerată ; era însă superioară celei a legionarilor romani.**

Caesar însă, puţin temător de zeii celţilor şi avînd încredere în ştiinţa militară şi tehnica romană, dădu ordin ca cetatea să fie înconjurată de fortificaţii, căci, neputînd fi luată cu asalt, putea fi silită să capituleze prin foame. Vercingetorix, după ce încercă zadarnic să împiedice mersul lucrărilor, dîndu-şi seama că provizile din cetate nu vor ajunge pentru multă vreme ostaşilor şi populaţiei, ordonă unui detaşament de cavalerie să încerce o ieşire, înainte ca romanii să fi terminat lucrările de împresurare. încercarea reuşi ; detaşamentul de cavalerie al gallilor izbutind să înşele vigilenţa trupelor romane trecu prin locurile încă nefortificate. Apoi, îm- prăştiindu-se în toată Gallia, ei duseră pretutindeni mesajul lui Vercingetorix : tot poporul să ia armele şi să lupte pentru a despresura pe cei ce luptau pentru cauza comună.

Caesar nu subestimă primejdia ce-l ameninţa, căci, asediind, putea fi, la rîndul său, asediat de trupele ce urmau să vină în ajutorul lui Vercingetorix. Atunci, Caesar avu o idee ingenioasă : puse să se construiască o nouă linie de fortificaţii, care să-l apere şi de primejdia unor atacuri din exterior. în acest mod, armata romană se găsea între două şiruri de întărituri : una, avînd o circumferinţă de cca 15 km, în jurul Alesiei, şi o alta ce o îngloba pe aceasta, întinzîndu-se, de asemenea, ca o circumferinţă, pe o lungime de cca. 21 km. Între aceste două rînduri de fortificaţii, aşezate ca două cercuri concentrice, armata romană se găsea într-un spaţiu larg de cca 200 m în care, avînd suficient loc de mişcare, putea face faţă oricărui atac pornit fie din Alesia, fie din exterior.

Aceste două rînduri de fortificaţii erau construite la fel : ambele aveau la exterior un şanţ *(fossa)* şi un meterez spre interior *(vallum).* Şanţurile erau late de 2,7 m şi adînci de 6 m. Meterezele, care se găseau la o distanţă ce varia între 120—600 m faţă de şanţuri, erau alcătuite din pămîntul scos din acestea ; deasupra pămîntului bine bătătorit se ridica un gard de pari, apărătoare de nuiele *(loricae),* creneluri *(pi- nnae)* etc. între şanţurile exterioare şi metereze se aflau fel de fel de întărituri puţin vizibile, dar foarte primejdioase : trunchiuri de arbori cu ramurile curăţate la vîrf, gropi

adînci în care erau înfipţi pari cu vîrful ascuţit în afară, ţăruşi cu cîrlige de fier, camuflaţi sub pămînt etc.

Pregătirile au durat mai multe săptămîni. în acest timp, în toată Gallia se recrutau trupe care urmau să vină în ajutorul Alesiei. Cei asediaţi în cetatea sfîntă, Alesia, începură să sufere de foame. Raţiile de alimente au devenit tot mai mici ; în cele din urmă bătrînii, femeile şi copiii — incapabili de a purta arme — au fost izgoniţi din cetate spre liniile lui Caesar, în speranţa că acesta îi va lua prizonieri[1].

Caesar, însă, era şi el lipsit de provizii suficiente şi nu-i primi. în scurt timp, spaţiul dintre zidurile Alesiei şi şanţurile romane deveni un uriaş cimitir, în care îşi dădură ultima suflare nu oameni, ci adevărate schelete.

Pe la 20 septembrie, în depărtări, îşi făcură apariţia oş- tile ce veneau în ajutorul lui Vercingetorix. Erau 250 000 de pedestraşi şi 8 000 de călăreţi recrutaţi din toate triburile gallilor, de la ocean şi pînă la Cevenni, şi de la Gironda la Escaut. Lipseau doar lingonii şi remii, rămaşi credincioşi lui Caesar, şi soldaţii din cîteva cetăţi de pe Rin.

La vederea ajutorului ce le sosea, gallii asediaţi izbucniră în strigăte de bucurie. Caesar, aşezîndu-şi armata de-a lungul ambelor linii de întărituri, dădu ordin cavaleriei să atace.
încrezători în forţa numărului lor, galii nădăjduiau într-o biruinţă uşoară. Dar, spre seară, Caesar aruncă în luptă escadroanele de germani, aflate în solda lui, care într-o şarjă impetuoasă dădură peste cap trupele gallilor; cei asediaţi în Alesia, care între timp ieşiseră să ia şi ei cu asalt fortificaţiile romane, se retraseră în grabă.

Pe la miezul nopţii următoare, gallii din exterior atacară din nou, fiind susţinuţi de Vercingetorix care venea dinspre cetate. Legionarii însă erau la posturi. Apropierea gallilor de fortificaţiile romanilor era îngreunată de obstacolele construite de trupele lui

1 **Subliniem că, din motive religioase, Vercingetorix nu a cutezat să ■sacrifice caii pe care-i avea şi să salveze astfel populaţia.**

Caesar, în faţa întăriturilor. Mulţi cădeau în gropile săpate adînc în pămînt, în aşa-zisele guri de lup, sau se răneau în parii ascuţiţi şi în ţepuşele de fier. Cei care reuşeau să ajungă la fortificaţii, erau opriţi de săgeţile legionarilor. în zori, gallii dinafară se retraseră ; la rîndul său, Vercingetorix, descurajat, ordonă şi el ca trupele sale să reintre în cetate.

A treia zi, după ce chibzuiră îndelung, gallii dinafară se hotărîră să dea atacul decisiv de pe un munte [1], care, nefiind cuprins în sistemul de fortificaţii, le îngăduia să manevreze mai uşor. în acest scop, gallii organizară un corp de trupe de 60 000 de soldaţi — aleşi dintre cei mai viteji galii — a cărui comandă fu încredinţată lui Vercassivellaunus, vărul lui Vercingetorix.

Şi de data aceasta Vercingetorix atacă dinspre cetate. Luptă a fost crîncenă. Gallii erau conştienţi de soarta ce-i aşteaptă dacă nu străpung liniile romane ; romanii ştiau că numai biruinţa îi va scăpa de greutăţile supraomeneşti pe care le îndurau deja de mult.

La un moment dat, gallii lui Vercassivellaunus ajunseră la întăriturile romane, legionarii, osteniţi, părînd să cedeze. Caesar redresă situaţia, trimiţînd în ajutor pe Labienus cu cîteva cohorte. în acelaşi timp, dinspre Alesia atacul lui Vercingetorix devenea tot mai primejdios, oştile lui reuşind să facă o spărtură în întăriturî. Cohortele trimise în ajutor nu putură restabili situaţia şi Caesar fu nevoit să intervină personal. Insuflînd, ca întotdeauna, curaj soldaţilor, generalul roman reuşi să respingă atacul lui Vercingetorix, într-o luptă

[1] **Azi muntele Rea, la nord-est de Alesia.**

în care cei doi mari rivali s-au găsit pentru ultima dată unul înaintea celuilalt cu sabia în mînă.

Prezent totdeauna unde era pericolul mai mare, Caesar se îndreptă spre locul unde se găsea Labienus, care vedea salvarea nu în continuarea apărării, ci într-un ultim atac împotriva gallilor. Caesar îi îngădui să atace pe duşman în fruntea a 39 de cohorte romane, ordonînd totodată unei părţi de cavalerie să încerce să loveasca pe galii pe la spate. Lupta s-a dat pe panta muntelui; cele două armate se angajară într-o crîncenă încăierare. Pe neaşteptate, gallii se pomeniră însă atacaţi din spate de calaveria germană, ce se afla în solda romanilor. Nici o

rezistenţă nu mai era posibilă. Liniile de luptă ale gallilor se frînseră, iar ei o luară la fugă, în debandadă. Legionarii făcură un adevărat măcel ; Verca- :ssivellaunus fu luat prizonier. Resturile oştilor gallilor fură urmărite pînă departe de cavaleria lui Caesar. Puţini dintre ei au mai putut ajunge la vetrele lor.

Caesar cişigase mai mult decît o bătălie. De data aceasta, întreaga Gallie era înfrîntă, pentru totdeauna.

Retrăgîndu-se în cetate, Vercingetorix îşi adună, a doua zi, trupele şi le vorbi. El a întreprins războiul nu pentru scopuri personale, ci pentru cauza obştească ; acum e hotărît să ;se supună soartei, fiind gata să se jertfească, predîndu-se romanilor, sau, dacă obştea consideră că e

mai bine, e gata să se lase ucis. Romanii îl cerură însă viu. Conducătorul tuturor gallilor trebuia să se predea, drept ispăşire, duşmanilor patriei

.Apoi Vercingetorix, îmbrăcîndu-şi cea mai frumoasă armură şi încălecînd pe calul său de luptă, coborî din cetate şi veni în faţa proconsulului roman. Regele arvernilor, cu statura sa înaltă, cu aerul său mîndru şi sălbatec, strălucitor în armura sa măiestrit lucrată, era simbolul vitejiei gallilor. Cei de faţă avură poate un moment de teamă la vederea aceluia -care se dovedise de atîtea ori egalul lui Caesar. După ce făcu în galop înconjurul tribunei, Vercingetorix descălecă şi, înclinîndu-se în faţa biruitorului, îşi aruncă la picioarele acestuia armele ; apoi, întinse rugător amîndouă mîinile spre Caesar, ca spre o divinitate. Caesar însă îl primi nu cu mărinimia învingătorului, ci cu ura duşmanului. Fără a fi mişcat de atitudinea expiatorie a fostului său rival, ordonă să fie pus în lanţuri : vreme de şase ani avea să-şi aştepte eroul gali, ferecat în cătuşe, moartea care i se dădu, cu ocazia triumfului biruitorului Caesar.

După ocuparea Alesiei, Caesar fixă legiunilor

locul taberelor de iarnă, iar el se hotărî să-şi petreacă iarna anului 52 la Bibracte, în ţara heduilor, pentru a putea mai uşor interveni în cazul unor noi tulburări. La Roma, senatul decretă douăzeci de zile de rugăciuni publice în cinstea cuceritorului Galliei

.RĂZBOIUL CIVIL

IX

CAESAR ŞI POMPEI FAŢĂ ÎN FAŢĂ ; ULTIMELE ZVÎRCOLIRI ALE GALLILOR BĂTUIŢI

în timp ce Caesar supunea Gallia prin lupte grele, la Roma bîntuia anarhia. Un fapt petrecut chiar la începutul anului 52 avea să ascută şi mai mult

neînţelegerile, rivalităţile şi pasiunile politice. Este vorba de asasinarea lui Clodius.

în după-masa zilei de 1 ianuarie 52, Milo împreună cu soţia sa, însoţiţi şi de o gardă de gladiatori, a întîlnit pe Calea Appia pe Clodius, care tocmai se reîntorcea de la Aricia. Clodius era călare, urmat fiind de o gardă de sclavi. între cele două cete duşmane, invectivele s-au transformat curînd în încăierare.

Vechea rivalitate dintre populari (Clodius) şi optimaţi (Milo) găsi prilejul unei confruntării în afara disputelor ideologice. Clodius .fu rănit şi se refugie într-o casă din apropiere. Milo socoti că a sosit momentul potrivit să sfîrşească cu rivalul său şi porunci gladiatorilor să-l omoare.

Asasinarea lui Clodius n-a rămas fără urmări. Partizanii politici ai acestuia îi transportară trupul în curia Hostilia, unde senatul îşi ţinea şedinţele, expunîndu-l publicului care, ataţat de şefii partidului popularilor, cerea răzbunare. Pentru a ofensa senatul, prietenii celui asasinat ridicară un rug din scaunele, băncile şi registrele curiei şi, aşezînd pe el cadavrul lui Clodius, îi dădură foc. Focul mistui nu numai trupul lui Clodius, oi şi localul senatului. Mulţimea, alcătuită mai ales din plebe şi sclavi, ceru răzbunarea aceluia pe care-l socoteau ca pe un patron gata să le îndeplinească şi în viitor legitimele lor doleanţe. Se crease o împrejurare primejdioasă pentru clasa optimaţilor.

In faţa acestei situaţii, senatul înspăimîntat declară patria în primejdie *(ne quid respublica detrimenii capiat)* şi însărcina pe proconsulul Pompei, împreună cu cîţiva dregători, să restabilească ordinea, acordîndu-i depline puteri. Acesta, apropiin- du-şi armata de porţile Romei, reuşi să potolească spiritele agitate, cîştigînd totodată şi încrederea senatului. Senatorii văzură în Pompei pe omul de care aveau nevoie şi decretară că, prin derogare de la normele constituţionale, comiţiile îl vor putea alege conducător al statului în oalitate de consul unic *(sine collega).* Alegerea avu loc în luna februarie 52. Pentru a treia oară Pompei îmbrăca acum toga consulară.

Ocupînd pe cale legală suprema magistratură, Pompei socoti că a venit momentul să-şi consolideze

puterea, netezin- du-şi drumul spre apogeul carierei sale politice. în acest scop el încercă să facă două lucruri : să-şi înlăture adversarii şi să cîştige sprijinul necondiţionat al ordinului senatorial.

De unul din rivali — e vorba de ambiţiosul T. Annius Milo — va scăpa în curînd. în luna aprilie se dezbătu procesul acestuia ; condamnat la pedeapsa capitală, pe baza unor legi a căror promulgare se datora iniţiativei lui Pompei, Milo se exilă la Massilia. Cuvîntarea lui Cicero, care-i luase apărarea, se dovedise ineficace.[1]

Mai rămînea Caesar, care era angajat într-o luptă grea în Gallia. Pompei îşi dădea seama însă de capacitatea rivalului său şi de popularitatea de care se bucura acesta. Apoi, deşi Pompei era singur consul şi totodată şi proconsul în Spania, în care calitate dispunea de armată, Caesar, odată Gallia pacificată şi în fruntea legiunilor sale călite în lupte de ani de zile, era totuşi de temut. Pompei imaginä un plan care, folosind cu ingeniozitate mecanismul normelor constituţionale în vigoare, ţintea să ia lui Caesar comanda trupelor, înainte ca el însuşi s-o fi depus pe a sa.

Cu alte cuvinte, Caesar trebuia să devină simplu cetăţean *(privatus)* înaintea lui Pompei, care urma să-şi păstreze funcţia de proconsul, deci comanda militară. în adevăr, experienţa trecutului nu prea îndepărtat arăta că cine comanda o armată, era de fapt conducătorul statului.

Potrivit legii Pompeia Licinia, din anul 55, despre care a mai fost vorba, puterile proconsulare ale lui Caesar — ca şi acelea ale colegilor săi de triumvirat, proconsulii

1 **Cuvîntarea lui Cicero, o adevărată capodoperă aşa cum a ajuns pînă la noi, fiind scrisă după proces, nu este identică cu cea pronunţată înaintea tribunalului. Iată de ce Milo obişnuia să spună că dacă Cicero ar fi pronunţat pledoaria publicată ulterior, n-ar fi avut prilejul să mă- nînce peşte aşa de bun la Massilia. Probabil că înaintea instanţei, apărarea marelui orator se redusese la o simplă improvizaţie fără valoare.**

Pompei şi Crassus [1] trebuiau să sfîrşească la 1 martie 50 [2]. Crassus fiind mort, problema interesa numai pe Caesar şi Pompei; aceştia, deşi cu posibilităţi diferite, urmăreau, în egala măsură, aceeaşi ţintă : puterea personală deplină în cea dintîi cetate a lumii. **Caesar** îşi manifestase însă dorinţa să candideze la consulat pentru anul 49 ; faptul, lăsînd la o parte avantajele do- bîndirii înaltei dregătorii, putea aduce totuşi cuceritorului Galliei un mare neajuns. Potrivit legii, oandidaţii la înaltele magistraturi romane nu puteau deţine o comandă militară *(imperium)* ; candidînd, trebuiau să renunţe la aceasta. Renunţarea lui Caesar, chiar şi numai pînă la alegeri, la comanda pe care o deţinea l-ar fi redus la situaţia de simplu cetăţean şi atunci oricare din duşmanii săi politici l-ar fi putut chema în judecată, învinovăţindu-l, bunăoară, de modul cum a purtat războiul în Gallia sau chiar inventînd acuze neîntemeiate. Temîndu-se de acest fapt, dar şi prevăzător, Caesar ceru lui Pompei să intervină pentru a se vota o lege care să-i îngăduie în mod excepţional să candideze la consulat fără a depune insignele puterii militare. Pentru a nu se demasca, Pompei interveni şi — cu toată opoziţia lui Cato — legea fu votată, deşi nici formularea textului nu era din cele mai limpezi şi nici legalitatea lui neîndoielnică.

Urmărindu-şi cu perseverenţă planul, stăpîn totodată şi pe maşina constituţională de vot, Pompei ceru senatului — în dispreţul actelor normative în vigoare — să-i ratifice puterile proconsulare în Spania, şi deci comanda militară, pînă la 1 ianuarie 45, dată la care

1 **în temeiul legii Trebonia din acelaşi an 55.**

2 **- Data e discutată, cfr. G. Rotonţli,** *Leges publicae populi Romani,* **Milano, 1912, p. 404—405. în realitate, situaţia era mai complicată. Dacă de drept Caesar putea fi înlocuit de la comandă la 1 martie 50, în fapt, ţinîndu-se seama de practica acordării administraţiei provinciale în conformitate cu legile în vigoare, succesorul prezumptiv al lui Caesar nu putea prelua efectiv comanda devenită vacantă decît la 1 ianuarie 4S.**

Caesar de mult nu o va mai avea pe a sa. Senatul se conformă deîndată, cunoscînd intenţiile lui Pompei.

Avînd astfel de garanţii legale — sau, mai exact, exer- citînd legal puteri ilegale — Pompei putea aştepta în liniște intrarea lui **Caesar** în rîndul cetăţenilor obişnuiţi Singur comandant militar, Pompei putea de pe acum fi sigur de reuşita sa ; în curînd, întîietatea în Roma îi va aparţine în întregime.. De confiscarea puterii supreme îl despărţeau doar cîţiva ani..

Planul era bine închegat sub aspect juridic şi infailibil pentru acei oameni care văd în lege o realitate imuabilă şi transcendentă. Pentru ei, dar nu pentru Caesar. Acest mare om politic era totodată şi un genial militar ; fără să aibă scrupule constituţionale — sau isă afecteze că le are, aşa cum făcea Pompei — Caesar era convins că formele trebuie să se plece în faţa realităţilor vii şi mereu schimbătoare ale vremii. Ini caz contrar, armele urmau să hotărască : nodul gordian al formalismului politic şi juridic trebuie să fie tăiat cu sabia generalului clarvăzător.

Am spus mai sus că Pompei avea nevoie în realizarea ţelurilor sale politice şi de sprijinul necondiţionat al senatului. Iată de ce, la începutul lunii august 52, socotind că şi-a îndeplinit ca un soldat credincios misiunea ce i-a fost încredinţată de senat, renunţă la calitatea de consul unic — ceea ce de fapt era o dictatură — şi, duîndu-şi drept coleg de consulat pe socrul său Metellus Scipio, lăsă să se înţeleagă că este momentul să se revină la vechile tradiţii constituţionale.

Prin aceste fapte şi prin toată atitudinea lui, Pompei urmărea să convingă senatul că propria-i cauză era cauza maturului corp, că devotatul apărător al intereselor oligarhiei era numai el, Pompei, şi că ascensiunea sa însemna consolidarea, vechii constituţii romane. Astfel pregătea el senatul să-i îngăduie să exercite, în forme constituţionale tradiţionale, dar cu un conţinut nou, puterea suverană, mascînd trecerea de la republica democratică sclavagistă, la monarhia autoritară.

Evenimentele care urmează vor însemna, în adevăr, trecerea de la republică la monarhie, dar vor

infirma planurile concepute de iscusitul Pompei, dînd cîştig de cauză cutezătorului Caesar.

Căderea Alesiei şi înfrîngerea lui Vercingetorix însemnau sfîrşitul independenţei Galliei. Prin Vercingetorix popoarele gallice îşi pierduseră conducătorul care le făurise, pentru un moment, unitatea : fiecare din ele rămînea acum la discreţia învingătorului. Cele cîteva încercări de împotrivire — slabe şi neorganizate — au însemnat ultimele convulsii ale celor care nu se puteau încă obişnui cu dominaţia romană. Dar Caesar voia să termine odată cu răzvrătirile : situaţia din Roma necesita acum prezenţa lui în capitală, iar soldaţii săi aveau nevoie de odihnă. De altfel, şi multe triburi de galii, ostenite după un război care dovedise arta militară şi tăria de neînvins a romanilor, năzuiau cu orice preţ spre pace.

Ultimele lupte din anul 51 au fost de scurtă durată, căci adversarii, învinşi uşor, au capitulat fără condiţii. în iarnă, Caesar pustii ţara biturigilor, din centrul Galliei, iar pe carnuţii din apropiere îi pedepsi cu asprime, silind pe mulţi dintre ei să fugă la triburile vecine. O rezistenţă ceva mai puternică în- tîmpină în nord-estul ţării, unde bellovacii se ridicară, aţîţaţi şi de alte triburi de belgi, împotriva romanilor. Conduşi de Correus şi de atrebatul Commius, bellovacii au reuşit vreme de cinci luni să se opună legiunilor romane şi să pricinuiască multe pierderi cavaleriei lui Caesar. Dar după ce Correos căzu într-o încăierare cu legionarii romani, rezistenţa bellova- cilor fu înfrîntă ; aceştia implorară clemenţa lui Caesar, care le-o acordă. Pe treveri îi potoli legatul T. L.abienus, în timp ce proconsulul, străbătînd victorios ţara eburonilor, le devastă aşezările, urmărind din nou pe Ambiorix, vechiul său duşman. După aceste expediţii, triburile de belgi puteau fi socotite pacificate.

în vest, în ţara pietonilor, triburi de andi, de carnuţi şi de alte popoare celtice atacară la Lemonum (azi Poitiers) pe şeful pieton Duratius, rămas credincios romanilor. înfrînte în regiunile fluviului Loire de legaţii lui Caesar, triburile răzvrătite se supuseră din nou ; chiar şi triburile de aremorici care locuiau în ţinuturile Galliei vecine cu oceanul, îşi plecaseră capul.

Pacea părea că-şi întindea mîinile asupra Galliei, cînd se- r.onul Drappes şi cadurcul Lucterius, credinciosul tovarăş de arme al lui Vercingetorix, adunară sub conducerea lor resturile armatelor gallilor înfrînţi în regiunile Loarei şi ocupară oraşul Uxellodunum (probabil Puy d'Issolu de azi). Bine întărit şi aşezat pe o înălţime greu accesibilă, oraşul rezistă vreo două luni atacurilor romane, deşi Drappes fusese făcut între timp prizonier, surprins fiind în afara cetăţii. Numai sosirea lui Caesar puse capăt rezistenţei cetăţii. Ştiind că asediaţii au provizii suficiente, Caesar ordonă să le fie tăiată aprovizionarea cu apă. Operaţia nu a fost uşoară, deoarece captarea izvorului s-a făcut cu ajutorul unor lucrări subterane pe care soldaţii romani le-au dus la bun sfîrşit cu destule jertfe, fiind încontinuu atacaţi de cei din cetate.

Lipsiţi de apă, cei asediaţi s-au predat; însă — după cum relatează legatul Hirtius — Caesar ordonă ca tuturor celor ce au luat armele să li se taie mîna dreaptă, ca să fie un exemplu pentru oricine ar încerca să se mai răzvrătească în viitor.

La finele anului 50, aşadar, după un război de opt ani de zile, Gallia întreagă, de la Pirinei la Rin şi de la hotarele provinciei romane, de lîngă Mediterana, pînă la coastele oceanului era supusă Romei. Aceste biruinţe fură dobîndite de că- litele cohorte romane, sub comanda unuia din cei mai geniali generali ai tuturor timpurilor.

Bine organizate, armatele romane erau alcătuite din soldaţi experimentaţi, obişnuiţi să înfrunte primejdiile şi greutăţile campaniilor fără să murmure sau să se împotrivească. Disciplina de fier în care erau educaţi îngăduia comandanţilor să le ceară orice efort, în primul rînd marşuri lungi şi rapide ; cel întreprins împotriva lui Litaviccus, în două zile şi două nopţi, este unul din exemplele concludente. Mobilitatea trupelor de pedestraşi a asigurat de multe ori victoria finală, căci în marile bătălii adesea iuţeala a fost factorul decisiv.

Ostaşii romani erau însă şi admirabili tehnicieni, ei fiind instruiţi de ingineri pînă la amănunt în tot ceea ce crease ştiinţa militară a vremii, atît în ce priveşte fortificaţiile, luarea prin asediu a cetăţilor, cît şi în

confecţionarea şi folosirea armamentului greu. Avaricum, Alesia şi alte episoade ale războiului gallie sînt dovezi limpezi în privinţa pregătirii tehnice a oştilor romane în atac şi în apărare.

De data aceasta, trupele romane aveau în fruntea lor un genial conducător : Caesar. înzestrat cu o voinţă titanică ce înfrîngea cu uşurinţă piedicile ce-i stăteau în cale, Caesar avea marea calitate de a concepe planuri strategice realiste — folosind în mod magistral, asemenea lui Napoleon, terenul. Răbdător cînd era cazul, iute cînd împrejurările o cereau, Caesar ştia să se adapteze necontenit la jocul, uneori capricios, de pe cîmpul de bătaie, unde momentele se succed cînd în favoarea unei părţi, cînd în a celeilalte. Caesar ştia să fie pentru toţi un exemplu : în mijlocul soldaţilor, în fruntea lor, escaladînd stînci înzăpezite sau călărind în goană, zi şi noapte, îmbăr- bătînd pe cei din jur, nu ştia ce-i oboseala. Destinul, în concepţia sa, pare să fi fost un ideal ancorat în muncă, tenacitate şi inspiraţie, la care se adăuga ca suport, de cele mai multe ori nemărturisit, un daimonion miraculos asemenea celui socratic.

Caesar nu plecă deîndată din Gallia ; mai zăbovi acolo şi în anul 50. Cu simţul său politic înnăscut şi din experienţa anilor petrecuţi aici, el ştia că trebuie ca noile răni ale Galliei să fie repede cicatrizate, că ţara trebuie să uite cît mai curînd cu putinţă că a fost înfrîntă. Amorul propriu al celor biruiţi trebuia cruţat, susceptibilităţile lor menajate. Gallia trebuia cu încetul să se contopească, fără să-şi dea seama, în marea lume romană.

Iată de ce Gallia n-a fost transformată imediat după în- frîngere în provincie romană ; triburile ei au rămas mai departe în raporturi — ce-i drept formale — de alianţă cu Roma. Supravegheate de conducătorul provinciei romane de la miazăzi (*Gallia Narbonensis),* triburile de galii n-au fost supuse jafului, confiscărilor sau vexaţiunilor, aşa cum obişnuiau alţi proconsuli în provinciile lor, ci doar îndatorate să plătească un tribut de 40 000 000 de sesterţi. Caesar însă, cunoscînd practica abuzivă a perceptorilor romani *(publicării)* care, jefuind pe contribuabili, creau pretutindeni duşmănii şi animo- zităţi, hotărî ca plata tributului să se facă direct tezaurului roman de către reprezentanţii triburilor,

înlăturînd prin aceasta orice posibilitate de neînţelegere şi conflict.

în al doilea rînd, Caesar lăsă să subsiste organizaţia locală autohtonă. Acest fapt a însemnat, pe de o parte, continuarea unor tradiţii politice locale, spre satisfacţia aristocraţiei gallice, iar pe de alta, păstrarea vechilor rivalităţi dinastice şi oligarhice pe care romanii au ştiut să le folosească, întotdeauna, din plin. De asemenea, a fost păstrată organizarea cultului naţional al gallilor ce se afla în mîna castei druizilor, dar par- tidele filo-romane, existente mai în toate părţile Galliei, au fost sprijinite şi încurajate.

Caesar urmărea totodată să menţină prietenia şefilor de triburi, dîndu-le titluri de cinste şi daruri bogate, iar pentru a se grăbi romanizarea au fost întemeiate, îndată după cucerire, colonii romane care aduceau cu ele, pe pămînturile cucerite, aşezămintele şi spiritualitatea Romei.

Războiul din Gallia, grăbind trecerea de la Republică la Imperiu, a avut o covîrşitoare importanţă pentru istoria Cetăţii Eterne. Biruinţa lui Caesar a deschis noi perspective politicii sale, iar uriaşele bogăţii capturate în vremea celor opt ani de lupte grele l-au îmbogăţit pe el şi pe prietenii săi şi i-au îngăduit să ducă o politică sub unele aspecte demagogică, prin care plebea din Roma, atrasă de spectacolele, serbările şi darurile ce i se ofereau, devenea tot mai legată de ţelurile urmărite de generalul biruitor al gallilor.

Cele două curente potrivnice care se înfruntau în viaţa politică romană — aristocratic şi popular — şi-au găsit expresia şi în alegerile noilor consuli pentru anul 51. Primul ales, Servius Sulpicius Rufus, jurisconsult de vază, era partizanul lui Caesar, pe cînd colegul său, M. Claudius Marcellus, era de partea oligarhiei senatoriale şi, în consecinţă, adversar al marelui general.

Politica împotriva lui Caesar, a acestuia din urmă, se făcu simţită încă de la începutul anului său de magistratură, cînd propuse ca Caesar să fie înlocuit de la comanda trupelor, înainte de expirarea prerogativelor pe care le deţinea în mod legal, motivînd că războiul s-a sfîrşit şi Gallia a fost pacificată. Propunerea, susţinută de adversarii lui Caesar, căzu datorită intercesiunii tribunilor şi a consulului S. Sulpicius Rufus, care dovediră

ilegalitatea ei. „De ce, spuneau aceştia, să se ia comanda unui magistrat înainte de termen, dacă n-a săvîrşit nici o greşeală ?" [1] Pompei, deşi se afla printre susţinătorii proiectului, lipsindu-i curajul opiniei, găsi ca fiind mai nimerit să lipsească din Roma în ziua destinată discutării acestuia.

După căderea propunerii sale, consulul Claudius Marcellus nu încetă acţiunile contra lui Caesar şi, în timp ce proconsulul roman era ocupat cu înăbuşirea ultimelor mişcări de împotrivire ale galliilor, el puse să fie bătut cu vergile un cetăţean din
Novum Comum, municipiu de drept latin, căruia Caesar îi acordase cetăţenia romană. Faptul avea valoarea unui simbol : decretele lui Caesar nu mai erau respectate, iar autorul lor desconsiderat. Iar cînd cetăţeanul condamnat invocă drepturile pe care i le garanta legea, Marcellus îi spuse : „Loviturile sînt pentru străini ; du-te şi arată-i lui Caesar spatele însînge- rat, ca să vadă şi el cît de mult preţuiesc eu pe cetăţenii cărora le-^a dat el cetăţenia".[2]

Măsura lui Marcellus, binevenită pentru oligarhie, aţîţă însă şi mai mult duşmănia popularilor împotriva uneltirilor senatoriale. Pompei, socotind că nu este cazul încă să ia o atitudine vădit duşmănoasă împotriva lui Caesar, căută să temporizeze. De aceea, pentru un moment, el se retrase la Tarent, sub pretextul îngrijirii sănătăţii. Izolîndu-se spre a da impresia că vrea să rămînă străin de intrigile politicii din Capitală, Pompei lăsa de fapt senatului rolul de a se răfui cu Caesar, avînd *în petto* convingerea că el îşi va putea realiza ţelurile mai uşor ca împuternicit al senatului roman, decît ca rival personal al fostului său coleg de triumvirat.

în luna iulie a anului 51, senatorii, adunîndu-se în şedinţă, cerură lui Pompei să dea socoteală de administrarea soldei cheltuite cu trupele ce-i fuseseră încredinţate ; cu această ocazie, i se puse şi întrebarea — desigur cu tîlc — de ce împrumutase o legiune lui Caesar.

1 **Cf.** *Dio Cassius,* **XL, 59.**

2 **Cf. Appianus,** *De bello civili,* **II, 26.**

Prefăcîndu-se că nu înţelege rostul întrebării, Pompei declară că-şi va rechema legiunea — cînd împrejurările o vor îngădui, subliniind — desigur, gîndindu-se la retragerea comenzii pe care o avea Caesar — că „e de datoria tuturor să se supună hotărîrilor senatului roman" [1].

La finele lunii septembrie, consulul Marcellus reluă, în cadrul unei şedinţe a senatului, problema împuternicirilor militare pe care le avea Caesar. De data aceasta, un decret al senatului statornici ca problema să fie hotărîtă la 1 martie a anului viitor (50), cînd, sub aspect juridic, puterile pro- consulare ale lui Caesar încetau. Propunerea s-a bucurat şi de sprijinul lui Pompei, care a declarat însă, deşi nu în termeni categorici, că nu va îngădui, totuşi, în cazul în care Caesar va candida la consulat şi va fi ales, să cumuleze calitatea de consul cu aceea de comandant militar. Adversarii lui Caesar nu se mulţumiseră cu atît şi, în aceeaşi şedinţă, puseră să se înscrieze în procesul verbal următoarele : „Senatul va lua în consideraţie situaţia soldaţilor care vor cere demobilizarea din armata din Gallia, în temeiul depăşirii stagiului sau din alte motive justificate" [1]. Se urmărea prin aceasta treptata dezagregare a forţelor armate comandate de Caesar. Veto-ul tribunilor — partizani ai lui Caesar — s-a dovedit ineficace ; Pompei însuşi afirmase că în asemenea situaţii instituţia depăşită a intercesiunii tribuniciale nu putea opri hotărîrile maturului corp. Coaliţia oligarhică devenea tot mai ameninţătoare.

Alegerile consulare pentru anul 50 desemnară drept consuli doi partizani ai senatului : pe Caius Claudius Marcellus, nepotul consulului din anul precedent, şi pe Lucius Aemilius Paul- lus. De asemenea, printre noii tribuni aleşi se găsea un duşman declarat al lui Caesar : Caius Scribonius Curio, un tînăr inteligent, îndrăzneţ şi elocvent, dar lipsit de scrupule. [2]

Rezultatele noilor alegeri încurajau tabăra oligarhică şi nelinişteau pe Caesar care, dîndu-şi seama de uneltirile ce se ţeseau în juru-i, socotea totuşi că trebuie să acţioneze cu tact şi prudenţă ; într-un cuvînt, cu aceleaşi arme ca şi adversarii săi.

1 **Cicero,** *Ad jamiliares,* **VIII, 4.**

în viitoarea luptei pentru putere, Caesar îşi dădu seama că va avea nevoie de oameni cu platformă politică, care să-l sprijine ; în noile condiţii, succesul depindea nu de hotărîrea maselor sau de vitejia soldaţilor, ci de intrigi şi combinaţii subtile îmbrăcate în forme legale, în dispreţul conţinutului lor imoral.

Pornind deîndată la acţiune pe făgaşul impus de evenimente, Caesar reuşi să cumpere pe doi din cei mai înverşunaţi duşmani ai săi şi mai devotaţi oameni ai senatului : pe consulul Aemilius Paullus şi pe tribunul Caius Scribonius Curio. Celui dintîi, căruia de altfel nu-i cerea decît neutralitatea, îi dădu atîţia bani, încît acesta putu să-şi ridice basilica ce-i poartă numele ; lui Curio, maestru neîntrecut în arta de a ţese intrigi şi talentat orator, atît de imoral în viaţa sa particulară, îi plăti fabuloasele sale datorii de 60 milioane de sesterţi, sumă uriaşă pentru acea vreme. După cît se pare, Curio îşi oferise chiar el serviciile lui Caesar încă de mai înainte, dar acesta îi respinsese propunerea ca părîndu-i-se prea scumpă. Evenimentele ulterioare l-au convins pe Caesar că preţul cerut valora în adevăr ceea ce primea el în schimb.

Cumpărat de Caesar, Curio şi-a ascuns o vreme noua sa orientare, pentru a înlătura orice bănuială, şi continuă să atace în mod sistematic şi demonstrativ, în egală măsură, pe Caesar şi pe Pompei.

în luna martie din anul 50, cînd prerogativele militare ale lui Caesar începeau din punct de vedere legal, consulul C. Marcellus aduse din nou în discuţia senatului această problemă, cerînd să se dea generalului roman un succesor care să-l înlocuiască, la sfîrşitul toamnei (13 noiembrie anul 50). Majoritatea senatorială era gata să voteze proiectul ; pentru Caesar, faptul ar fi însemnat, firește, sfîrşitul carierei sale politice, într-o epocă în care succesul în stat era condiţionat, aşa cum am văzut, de a avea un comandament militar. în acelaşi timp, votul ar fi consfinţit biruinţa viitoare a lui Pompei în lupta pe care acesta o ducea cu Caesar pentru puterea supremă. Intervenţia iscusitului şi vicleanului Curio, tăcu însă să eşueze planul oligarhilor.

Lăudînd înţelepciunea măsurii pe care o preconiza consulul Marcellus, Curio arătă că interesul statului şi al colectivităţii cerea ca aceeaşi măsură să fie aplicată şi lui

Pompei. Şi acesta putea tot aşa de bine ca şi Caesar, bizuindu-se pe trupele ce-i erau încredinţate, să încerce un act de răzvrătire împotriva puterii supreme, împotriva senatului. Iată de ce, pentru a se restabili legalitatea constituţională, era necesar, susţinea Curio, să se abolească orice lege excepţională, indiferent dacă privea pe Caesar sau pe Pompei. Amîndoi, aşadar, urmau să depună comandamentele pe care le deţineau. în acele momente, toată lumea crezu că în adevăr Curio are în vedere binele public şi interesele senatului ; de altfel, acesta declarase că, urmărind paza legalităţii, va opune veto-ul său împotriva oricărei propuneri care ar încerca să nesocotească principiile constituţionale romane.

Caesar declară la rîndul său că este gata să urmeze propunerea lui Curio, dacă şi Pompei va face la fel, gîndindu-se că acesta, încetînd să mai fie comandant militar, înceta să-i mai fie un rival politic. Nici Pompei nu îndrăznea să se declare pe faţă împotriva propunerii lui Curio ; dar, cerînd ca exemplul să fie dat mai întîi de Caesar, nu fixa pentru sine nici un termen în ce priveşte depunerea comandamentului militar pe care-l deţinea, ceea ce trăda în mod clar intenţiile sale de viitor.

Soluţia a fost tărăgănată mai multe luni, în care timp tensiunea dintre cei doi rivali devenea tot mai puternică. în cele din urmă, într-o şedinţă memorabilă pe care senatul o ţinu în 1 decembrie 50, Curio propuse ca cei doi generali să depună, în interesul statului, în acelaşi timp, comanda lor militară. Propunerea a fost votată în mijlocul aplauzelor, cu o majoritate zdrobitoare : 370 de voturi contra 22. Consulul C. Marcellus, care prezidase şedinţa şi care prevedea viitoarea desfăşurare a evenimentelor, exclamă, adresîndu-se celor cc susţinuseră propunerea lui Curio : „Aţi învins, dar veţi avea în Caesar un despot" în devăr, senatorii înşelaţi de elocinţa lui Curio, care reuşise să-i convingă de imparţialitatea pro-punerii sale, votaseră un decret care avea să uşureze ascensiunea politică a lui Caesar.

Acesta se declară gata să se supună ordinelor senatului, confirmînd astfel formal legalitatea faptelor şi intenţiilor sale. Cu bogăţiile jefuite din Gallia şi prin ascendentul pe care-l avea asupra maselor, în urma biruinţelor sale militare, el era conştient că şi fără a păstra comanda legiunilor va putea triumfa uşor

împotriva lui Pompei, lipsit de comanda trupelor care-i constituiau singurul suport trainic.

Evident, în faţa acestei perspective, Pompei nu cutează să depună insignele puterii militare şi refuză să se supună decretului senatorial.

Coaliţia senatorială fusese aşadar înfrîntă acolo unde aceasta se socotea mai tare : în senat. Cuvintele retorice ale lui Curio adormiseră vigilenţa celor care, atenţi la principiile legalităţii formale, uitaseră de propriile lor interese. Paza legalităţii constituţionale se întoarse acum împotriva lui Pompei, singurul om care putea să apere la nevoie, cu armele, interesele oligarhiei împotriva ascensiunii şefului partidului popular.

A doua zi, însă, consulul C. Marcellus reuşi să trezească pe senatori din somnolenţa în care căzuseră, îmbătaţi de retorica lui Curio, şi să-i convingă de necesitatea anulării propriului lor vot. Apoi, pretextînd că Caesar se îndreaptă spr

eRoma în fruntea a zece legiuni, consulul oferi lui Pompei, în afara incintei sacre *(pomerium),* sabia, ordonîndu-i să ia, pentru a salva interesele Republicii, comanda tuturor trupelor romane cantonate în Italia. Curio, la rîndul său, protestă cu tărie împotriva acestui comandament, declarînd fals şi tendenţios zvonul lansat de consul că Caesar s-ar îndrepta împotriva Romei.

Actul neconstituţional al consulului roman deschidea în fapt calea războiului civil, transformînd pe Caesar, în lumina jocului de principii, într-o victimă a partidului oligarhic şi a lui Pompei. Caesar se găsea acum faţă în faţă cu fostul său coleg de triumvirat, într-o poziţie care-l avantaja sub aspect atît moral, cît şi juridic ; în adevăr, partidul oligarhic şi Pompei erau cei care pregăteau războiul, iar poziţia de pe care o făceau nu era aceea a împuternicirilor constituţionale, ci a puterilor ilegale.

Caesar, înţelegînd foarte bine măsura în care evenimentele îi erau favorabile, procedă în consecinţă. Aparent, căută să arate că, rămînînd în cadrul legii, vrea să evite războiul civil ; de fapt, aştepta prilejul să dea lovitura decisivă, care să-l facă stăpînul Romei.

După ce-şi concentră oştile în Gallia de dincolo de Alpi, Caesar rămase în Gallia Cisalpină numai cu o singură legiune, urmărind în acest chip să dovedească în mod ostentativ că îi este străin gîndul de a încerca să dobîndească prin violenţă puterea publică. Mai mult, el se declară de acord să renunţe la comanda legiunilor sale — cu excepţia a două pe care urma să le păstreze în calitate de guvernator al provinciei Gallia Cisalpină pînă la a doua alegere a lui drept consul (1 ianuarie 48) — şi să accepte prelungirea puterilor militare ale lui Pompei în Spania. Propunerea fu însă respinsă de Pompei care-şi dădea seama că prerogativele sale în Spania îşi vor pierde orice valoare, în ziua cînd Caesar va îmbrăca pentru a doua oară toga consulară.

La 1 ianuarie 49, noii consuli, C. Marcellus, vărul consulului cu acelaşi nume din anul precedent, şi L. Cornelius Lentulus Crus, convocară, potrivit vechiului obicei, cu ocazia instalării lor, o şedinţă festivă a senatului. La şedinţă sosi şi Curio, aducînd un mesaj din

partea lui Caesar. Noii consuli refuzară să dea citire mesajului, dar doi din tribunii poporului
209
devotaţi lui Caesar, Marcus Antonius şi Q. Cassius, insistară! cu atîta vigoare, încît propunerea n-a putut fi refuzată.

Mesajul începea prin enunţarea a tot ceea ce Caesar făcuse pentru Republică, continua cu justificarea faţă de învinuirile pe care i le aduceau duşmanii săi şi termina cu propunerea ca luarea comenzii sale militare, pe care o deţinea, să aibă loc o dată cu aceea a lui Pompei. El arăta, însă, că dacă nu i se va face dreptate, şi-o va face el însuşi, acţionînd, afirma el, în interesul patriei. Lectura ultimelor cuvinte n-a fost bine primită de senat; unii dintre senatori strigară mînioşi că e vorba de o declaraţie de război.

La tribună se perindară mai mulţi senatori ; puţini moderaţi, cei mai mulţi extremişti. în fruntea extremiştilor se aflau consulul Lentulus Crus şi Scipio. Acesta din urmă, ecou ai pretenţiilor lui Pompei, afirma că : „Pompei este hotărît să-şi facă datoria faţă de Republică, dacă senatul îl urmează ; dacă acesta însă va şovăi acum şi va acţiona fără energie, în zadar îi va cere ajutorul mai tîrziu" [1].

Discursurile extremiştilor înfricoşară aşa de mult pe senatori, încît aceştia decretară că dacă Caesar „nu-şi va demobiliza trupele în ziua hotărîtă, va fi socotit duşman al Republicii". [2] Tribunii Marcus Antonius şi Q. Cassius, prieteni ai lui Caesar, opuseră *veto*-ul lor. Seara, după şedinţă, Pompei invită pe membrii senatului în grădina sa, lăudînd pe cei curajoşi şi încurajînd pe cei ce se arătaseră mai slabi sau ne-hotărîţi. Roma era împînzkă de ostaşii lui Pompei, cărora li se promiseră bani, grade şi onoruri dacă vor apăra cu vrednicie cauza senatului. Agitaţie, larmă, ameninţări pretutindeni. Mulţi vedeau acum deschisă

1 *De bello civili, I, 1.*

2 *Ibidem, 2.*

calea spre îmbogăţire, spre onoruri, sau spre putere. Consulul Lentulus, înglodat în datorii, voia să devină un nou Sylla, Scipio se vedea mare potentat, iar Pompei, care nu putea suferi un egal, străduindu-se cai lucrurile să ajungă la un conflict armat, se intitula rege al regilor, asemenea lui Agammemnon. La rîndul lor, consulii în vigoare, pentru a mări şi mai mult confuzia, propuseră ca. senatul să declare doliu public, în semn că patria este în primejdie. Cu toată opoziţia tribunilor favorabili lui Caesar — e vorba de Marcus Antonius şi Q. Cassius — senatul se întruni în haine îndoliate, iar în zilele următoare, printr-un decret excepţional *(senatus consultam ultimum)*, declară Republica în primejdie : „Să vegheze consulii, pretorii, tribunii plebei şi proconsulii care se află în apropierea Romei [1]ca nu cumva republica să sufere vreo ştirbire". Se proceda întocmai ca odinioară, cînd Roma era în pragul unei primejdii şi cînd legiuitorul încerca ultima şansă de salvare publică. Era în ziua de 7 ianuarie a anului 49. îndată după şedinţă, partizanii lui Pompei şi membrii extremişti ai senatului, socotind că au biruit, porniră la acţiune. Italia esite pusă sub comanda unor noi comandanţi militari, iar provinciile romane împărţite, fără paza formelor legale, unor persoane devotate lor. Gallia de dincolo de Alpi urma să revină lui L. Domitius Ahenobarbus, înveterat duşman al lui Caesar.

Senatul ţinea şedinţele sale în afara Romei, pentru ca la •dezbateri să poată lua parte şi Pompei care, în calitate de proconsul şi de comandant al unei oşti, nu avea dreptul să între în incinta sacră a cetăţii. Pompei lăuda statornicia şi 'îndrăzneala senatului şi declara că legiunile sale sînt gata de luptă, susţinînd că trupele lui Caesar ar fi nepregătite, ba ■chiar ar fi împotriva comandantului lor. Sigur de victorie, senatul declară mobilizarea şi puse la dispoziţia lui Pompei veniturile tezaurului public, îngăduind, dacă acestea se vor -dovedi neîndestulătoare, confiscarea averilor

1 **Se avea în vedere mai ales Pompei.**

private. Se călcau în picioare legile şi se nesocoteau obiceiurile strămoşeşti.

Tribunii poporului Marcus Antonius şi Q. Cassius, însoţiţi de Curio, fugiră la Caesar[1], înştiinţîndu-l de cele ce se petreceau în Roma. Dîndu-şi seama de gravitatea situaţiei, Caesar porunci legaţilor legiunilor sale din Gallia să treacă cu trupele Alpii, în Italia, cerînd soldaţilor să-i dea tot sprijinul, tn aceste momente hotărîtoare pentru soarta lui, a Romei şi a lumii, Caesar ştiu, ca totdeauna, de altfel, să cucerească minţile şi să înflăcăreze inimile soldaţilor săi. El le vorbi ca un tovarăş de arme şi ca un comandant ; ca un tovarăş al lor •care, vreme de opt ani, înfruntase cot la cot cu ei greutăţile războiului, ca un comandant care întotdeauna i-a dus la 'biruinţă. Discursul său dezvăluie totodată pe omul politic lucid, conştient de faptul că Roma avea nevoie de o nouă organizare constituţională în locul celei care se dovedea depăşită.

Caesar le vorbi ostaşilor despre cucerirea şi despre pacificarea Galliei, despre incursiunile din Germania şi despre faptele de arme strălucite care-i obligau acum să lupte pentru păstrarea faimei cîştigate acolo. Le aminti nedreptăţile pe care duşmanii, şi mai ales Pompei, ros de invidie şi mînat de dorinţa de a-i nimici gloria cucerită cu preţul atîtor sacrificii i le-au făcut lui. Demască, cu aceeaşi energie, uneltirile senatului, care, abuzînd de poziţia sa constituţională, aplică legile în conformitate nu cu nevoile timpului, ci după măsura intereselor oligarhiei. Arătînd apoi că toate încercările sale de soluţionare paşnică a conflictului dintre el şi oligarhie i-au fost respinse — fără ca să se fi consultat poporul în această privinţă — Caesar ceru, în încheiere, soldaţilor să-l urmeze şi acum, aşa cum odinioară l-au urmat în luptele cu galii. Aclamaţii puternice şi unanime încredinţară pe Caesar

1 **Cf. Appianus,** *De bello civili,* **II, 33. Urmăm aici versiunea lui Appianus şi nu a lui Caesar,** *De bello civili,* **I, 8.**

că se poate bizui pe cei care ani de-a rîndul au slujit cauza Romei cu abnegaţie şi fidelitate

Evenimentele politice — expresie a dezvoltării contradicţiilor sociale din Roma — ajunseseră la punctul culminant. Prin forţa împrejurărilor, Caesar şi Pompei se aflau faţă în faţă. Rivalitatea lor nu consta în concepţii deosebite de organizare socială ; în această privinţă, ambii socoteau că puterea centrală trebuie întărită, în vederea salvgardării intereselor clasei posedante, mereu ameninţate de mişcările sclavilor şi ale sărăcimii din Italia.Aristocraţi, cavaleri, populari, într-un cuvînt toate păturile posedante din Italia, erau de acord că la conducerea statului trebuie să se statornicească dictatura. în adevăr, Appianus ne relatează, încă din anul 54, că senatorii vedeau în dictatură singura scăpare a statului sclavagist roman [1] ; Cicero, reprezentant al cavalerilor, făcea apologia conducerii autoritare în iucrările lui politice şi, mai ales, în *De republica*, iar Caesar, **ca** reprezentant al popularilor, lăsa să se înţeleagă, prin faptele şi prin vorbele sale, că vechea formă de organizare socială republicană („nume fără conţinut, umbră fără corp") trebuia să lase loc dictaturii personale. Toate partidele politice din Roma, aşadar, socoteau ca o necesitate întronarea dictaturii ; neînţelegerile începeau însă cînd era vorba de persoana care urma s-o exercite. Dintre toţi pretendenţii la conducerea supremă au rămas, aşa cum am văzut, numai doi : Pompei şi **Caesar.** Ceilalţi au fost înlăturaţi printr-o cvasiselecţie naturală : unii s-au arătat a nu avea îndrăzneala necesară sau a fi puţin înzestraţi pentru o asemenea sarcină, alţii fuseseră îndepărtaţi de jocul capricios al evenimentelor.

Deşi între Pompei şi Caesar nu existau divergenţe cu privire la noua formă de organizare statală — ambii conce- pînd-o ca o dictatură personală pe linia celor militare cu care Roma începuse să se familiarizeze încă din vremea lui Marius şi Sylla — totuşi, fiecare din ei vedea o altă cale de instaurare a ei.

1 *De bello civili,* **II, 19, 71.**

Pompei dorea ca senatul, din proprie iniţiativă, să-i ofere conducerea autoritară a statului, sau, cum o numeau contemporanii, principatul[1]. Caesar, puţin respectuos faţă de legile Romei, pe care le socotea învechite, era mai încrezător în căile de fapt decît în cele legale. încă din anul 51, cînd i se refuzaseră de către senat unele garanţii legale pe care le ceruse, afirmase, punînd mîna pe garda săbiei : „Iată cine mă va ocroti".

Nodul gordian al evenimentelor trebuia, deci, să fie dezlegat fie pe cale constituţională, fie printr-o lovitură de sabie. Ca militar încercat şi ca om politic bine orientat în arcanele politicii contemporane, Caesar, asemenea lui Alexandru, alese cea de a doua cale. Divergenţa dintre el şi Pompei, în spatele căruia se afla oligarhia senatorială, se reducea acum la o chestiune de forţă.

X

atacul, trecu pe celalalt

să urmăm calea pe care

1 **Cf. Suetonius,** *Caesar,* **31.**

2 Ibidem, **32.**

ne-o arată destinul, norocul şi ne-dreptatea duşmanilor noştri. Zarul a fost aruncat." [2]

ZARUL A FOST ARUNCAT

După o matură şi lucidă chibzuinţă, Caesar ordonă ca în zorii zilei de 13 ianuarie 49 legiunea a XIII-a să treacă apele rîului Rubicon, ce despărţeau provincia pe care el **o** comanda de Italia. Trecînd peste micul rîu, Caesar încălca normele constituţiei romane, căci prerogativele sale militare încetau la ţărmul lui. Era primul semn al nesupunerii sale făţişe faţă de legile Romei şi de învechitele ei aşezăminte.

Istoricii antici, care ne-au lăsat relatarea evenimentului, l-au împodobit cu multe detalii, menite să mărească aureola celui mai mare general roman.

O cometă strălucitoare s-a arătat pe cer înainte ca legionarii să treacă Rubiconul, iar Caesar avu un vis care-l puse pe gînduri. Avu chiar un moment de şovăială. „Mai este vreme să mă răzgîndesc — spuse el

1 **De la cuvîntul** *princeps.* **Cf. Cicero,** *Ad familiares,* **I, 9, 11.**

— şi să mă întorc, căci dacă voi trece podul acesta, numai sabia va mai putea hotărî" [1]. în aceste momente de îndoială, Caesar avu, după mărturisirile istoricilor, o vedenie care, neîndoios, era un semn ceresc ce-l dezlega de opreliştile legilor pământeşti. Un om de statură uriaşă şi frumos ca un zeu apăru pe malurile rîului, cîntînd din fluier. Păstorii din apropiere, sentinelele şi trîmbiţaşii legiunii au rămas înmărmuriţi de cîntecul său. Deodată, unul din trîmbiţaşi se aruncă în apă şi, sunînd ţărm. „Haidem, a zis Caesar atunci,

Acum, între cei doi pretendenţi la conducerea supremă a Romei numai armele puteau să decidă. în această privinţă, superioritatea era de partea lui Caesar. Oastea sa avea un afectiv ide nouă legiuni — deci oam 50 000 de oameni — şi un puternic detaşament de călăreţi mercenari, a căror bravură se dovedise din plin în războiul cu gallii. Soldaţii lui Caesar erau căliţi în lupte grele şi dăduseră dovadă de o mare putere de sacrificiu ; cîştigaseră o experienţă deosebită în împrejurări grele şi, mai presus de toate, erau obişnuiţi cu o disciplină de fier. Caesar convinsese pe legionarul roman de necesitatea implacabilă a disciplinei, de rolul ei în viaţa colectivelor ostăşeşti, mai ales în momentele hotă- rîtoare. Dar comportarea loială a soldatului roman era che- zăşuită de -felul de a fi al comandantului; vitejia lui Caesar, de atîtea ori strălucind pe cîmpul de bătaie, viaţa sa simplă, mai grea uneori decît a legionarului de rînd, căldura cuvîn- tului său şi temeinicia planurilor sale de bătaie făcuseră ca ostaşul roman să i se devoteze fără de limită. Prezent pretutindeni şi atent la toate, Caesar ştia să folosească omul potrivit puterii lui de muncă şi să-l oblige să-şi îndeplinească cu grijă şi răspundere partea lui din truda comună.

Armata lui Pompei era alcătuită din şapte legiuni cantonate în Spania, din cîteva unităţi răzleţe, în diverse părţi ale Republicii, şi din două legiuni aflate în Italia ; acestea, ■odinioară aflate sub comanda lui Caesar, nu prezentau prea mare garanţie de fidelitate pentru Pompei şi pentru cauza lui.

Oştile lui Pompei erau lipsite de unitate ; legătura dintre ele şi generalul lor era numai formală,

iar de victoria lui finală mulţi se îndoiau. Ca general, Pompei era, spre deosebire de Caesar, prea calculat, în sensul negativ al termenului. Chibzuia prea mult şi prea lent cînd punea în cumpănă posibilitatea şi obstacolele, lipsindu-i intuiţia soluţiilor prompte şi mai ales eficace. De la soldaţii săi cerea numai ceea ce, după calculele sale, putea fi îngăduit să ceară. Nu risca nimic ; nu avea destul curaj şi destulă ambiţie şi nu avea nici îndemînarea pe care uneori ţi-o insuflă puterea. Nu se credea niciodată suficient de bine pregătit, nu avea destulă încredere în destinul său propriu şi nu ştia să insufle soldaţilor acel spirit de sacrificiu, fără de care marile biruinţe sînt de neconceput.

într-un cuvînt, sorţii victoriei erau de partea lui Caesar.

Deşi nu-i sosiseră încă legiunile din Gallia, Caesar trecu Rubiconul şi ocupă Arminium (azi Rimini), utilizînd cu economie efectivele legiunii a XIII-a. Cu cinci cohorte, el ocupă Pisaurum (Plesaro), Fanum (Fano) şi Ancona, iar pe celelalte cinci le trimise tribunului Marcus Antonius, triumvirul de mai tîrziu, cu misiunea de a trece Apeninii şi de a ocupa Arretium (Arezzo). în acest mod se putea asigura supravegherea drumului ce lega Italia cu Gallia Transalpină,, de unde, cam în două săptămîni, aveau să sosească celelalte legiuni.

Cum deocamdată grosul forţelor sale armate era departe de Italia, Caesar voia să amîne lovitura decisivă ; pe de altă parte, voia să convingă — cel puţin formal — opinia publică de faptul că nu el dorea războiul, ci duşmanii săi, adică Pompei şi coaliţia oligarhică. Iată de ce Caesar nu refuză să primească la 17—18 ianuarie 49 pe pretorul L. Roscius Fabatus şi pe fostul consul, L. Caesar, un văr de al său mai îndepărtat, pe care Pompei îi trimisese ca să-i comunice ho- tărîrea din 7 ianuarie a senatului şi să-i ceară retragerea grabnică din Italia. Prudent şi dorind să arate tuturor bunele sale intenţii, Caesar puse unele condiţii, ferm convins că acestea nu vor fi acceptate. El cerea ca Pompei să se reîntoarcă în Spania, trupele recrutate în Italia să fie trimise la vatră, iar libertatea adunărilor populare să fie garantată. La rîndul său, se angaja să renunţe la comanda trupelor

din Gallia, urmînd să vină în persoană, la Roma, spre a candida, la demnitatea de consul.

Concepute cu multă abilitate, propunerile nu puteau fi primite nici de Pompei şi nici de senat, acceptarea lor în- semnînd abdicarea definitivă a oligarhiei de la lupta pentru dobîndirea puterii supreme.

între timp, vestea înaintării trupelor lui Caesar de-a lungul Adriaticii şi trecerea unor cohorte peste Apenini determinase o panică atît de mare la Roma, încît orice încercare de liniştire a spiritelor rămase fără rezultat. Spaima pe care o produsese trecerea Rubiconului depăşea chiar şi intenţiile lui Caesar. Pretutindeni se zvonea că legionarii săi sălbatici şi după îndelungatele lupte din Gallia, şi cavaleria sa, compusă din mercenari germani se apropiau de Roma lacomi mai mult de pradă, decît de glorie. Unii spuneau că şi văzuseră călăreţi de ai lui Caesar apropiindu-se de zidurile cetăţii. înspăimîntaţi,, senatorii hotărîră evacuarea Romei, decretînd că toţi membrii senatului care vor rămîne în incinta sacră vor fi socotiţi partizani ai lui Caesar şi pedepsiţi asemenea răzvrătiţilor. încă din 17 ianuarie începu exodul senatorilor şi al familiilor lor spre Campania, în fruntea tuturor aflîndu-se Pompei. Consulii înşişi îşi pierduseră capul şi, în graba fugii, lăsaseră la Roma o mare parte din tezaur.

Evacuarea Romei s-a făcut atît de repede, încît atunci cînd. trimişii lui Pompei s-au reîntors la Roma nu mai găsiră pe nimeni căruia să-i poată comunica condiţiile puse de Caesar. Abia la 23 ianuarie, solii ajunseră la Teanum Sidicinum (Teano), unde se refugiase senatul. Răspunsul dat de acesta a fost negativ şi solii se reîntoarseră să-l ducă la Caesar. De fapt, tratativele se arătau acum prea tîrzii ; evenimentele făcuseră inutile tentativele de negociere, pe care, de altfel, nici una din părţi nu le dorea eu sinceritate. Se ajunsese la momentul cînd rezolvarea problemei nu se mai putea face decît prin forţa armelor. Curio, cu trei cohorte, cuceri, din însărcinarea lui Caesar, Iguvium (Gubbio de azi), pe care pretorul Thermus îl părăsi degrabă — deşi dispunea de cinci cohorte — temîn- du-se de starea de spirit a locuitorilor din acest municipiu. Şi, în general, se constată că, în

faţa avansării trupelor lui **Caesar,** forţele senatului se retrăgeau grăbite spre miazăzi, între timp, solii lui Pompei ajunseră la Caesar, ratificîndu-i răspunsul negativ al senatului. **Caesar,** care se aştepta la aceasta, grăbi înaintarea spre Roma, pătrunse în Picenum şi se îndreptă spre Auximum (Osimo), unde Publius Attius Varus conducea operaţiile de recrutare a soldaţilor pentru întărirea efectivelor militare comandate de Pompei. La vestea sosirii trupelor lui Caesar, Varus părăsi oraşul. Cîţiva soldaţi din avangarda lui Caesar îl ajunseră însă, silindu-l să se oprească. A avut loc o ciocnire, prima din războiul civil care în fapt începuse ; soldaţii senatului îl părăsiră pe Varus, plecînd spre casele lor sau trecînd de partea lui Caesar.

în acest timp, Pompei îşi concentra forţele la Larinum (azi Larino). Deşi cei din jurul său lăsau să se înţeleagă că totul este o manevră, că Pompei doreşte să ajungă la Picenum de unde, cu ajutorul trupelor recrutate acolo, să se reîntoarcă în
Roma, totuşi, planul celui care reprezenta interesele senatului începe acum să se contureze tot mai limpede. Teatrul războiului urma să fie mutat în Orient, unde oştile lui Caesar, silite să lupte departe de bazele lor de aprovizionare şi în imposibilitate de a-şi înlocui pierderile, erau sortite, în credinţa lui Pompei, unei înfrîngeri lente, dar sigure. Trupele din Spania trebuiau, la timpul oportun, să debarce în Italia şi să ocupe Roma, unde urma să se întoarcă senatul.
misera soli la Caesar, spunîndu-i
ţile oraşului şi să predea viu pe
Ahenobarbus. Caesar primi
capitularea — care avu loc la 21 februarie — arătîndu-se

La începutul lunii februarie 49, oştile lui Caesar ocupă aproape întregul Picenum, ajungînd pînă la Asculum (azi As- coli). Comandantul cetăţii, Lentulus Spinther, îndată ce află de apropierea lui Caesar — care acum avea cu el şi legiunea a XII-a, sosită din Gallia — ordonă retragerea cohortelor pe care le comanda. în timpul acesta, Lucius Vibullius Rufus recruta trupe pentru Pompei, pe care le concentra la Cor- finium (azi Pentima), unde se afla şi Domitius Ahenobarbus, succesorul nominal al lui Caesar în Gallia. Pompei,

urmărind să mute teatrul de război în Orient, ordonă lui Ahenobarbus ca trupele odată concentrate să fie îndreptate spre Apulia. Acesta însă, bizuindu-se şi pe cohortele recrutate de Vibullius Rufus, hotărî să rămînă pe loc, împotriva ordinelor lui Pompei. Continuîndu-şi înaintarea, Caesar ajunse, la 14 februarie, în preajma Corfinium-ului, în fruntea unei armate sporite cu noi recruţi şi cu soldaţii transfugi din armata lui Pompei. Ahenobarbus încercă mai întîi să oprească trecerea trupelor lui Caesar peste rîul Aternus (Aterno) şi să-l împiedice astfel să ocupe o poziţie favorabilă de luptă. în acest scop, ordonă ca podul de peste fluviu, ce se afla la o depărtare de patru kilometri şi jumătate de Corfinium, să fie distrus ; porunca n-a putut fi îndeplinită, deoarece avangarda lui Caesar, sosită în grabă, respinse cu uşurinţă trupele lui Ahenobarbus. Caesar reuşi, la 15 februarie, nu numai să ocupe poziţii la sud de cetate, dar şi să împiedice orice legătură între Domitius şi Pompei. în cîteva zile, Corfinium fu înconjurat cu o linie de fortificaţii de o lungime de 8 kilometri. în faţa primejdiei, dîn- du-şi seama de gravitatea situaţiei şi avertizat şi de Pompei că nu va putea fi ajutat în nici un chip, Domitius Ahenobarbus îşi făcea planuri de fugă. Trupele lui, prinzînd de veste, tri- ^ ^ ' ' că sînt gata să deschidă por- mărinimos chiar faţă de Ahenobarbus. Aducîndu-i pe conducătorii armatei credincioase senatului în faţa sa, el le ţinu o scurtă cuvîntare, prin care îşi arătă mîhnirea că unii dintre ei au uitat de serviciile pe care el le-a făcut lor şi apoi îi lăsă să plece nevătămaţi. Mărinimia lui Caesar, lucru rar într-o epocă de lupte fratricide, aşa cum o dovediseră cele purtate între Marius şi Sylla, cuceri pe ostaşii de rînd, care jurară, plini de entuziasm, să-l urmeze pînă la victorie.

După şapte zile de odihnă la Corfinium, Caesar continuă înaintarea spre sud şi, la 9 martie, ajunse aproape de portul Brundisium, unde Pompei şi armata sa, însoţită de cele mai nobile familii senatoriale, începuseră îmbarcarea pentru a trece peste Adriatica. Corăbiile de care dispunea Pompei nu erau prea numeroase şi de aceea cei circa 25 000 de oameni ce alcătuiau oastea şi anturajul lui, n-au putut fi trecuţi într-un singur transport. Primul, care cuprindea mai mult de

jumătate din oameni, fusese îmbarcat încă din ziua de 4 martie şi acum Pompei aştepta la Brundisium reîntoarcerea flotei pentru a trece la Dyrrachium (azi Durazzo) şi restul legiunilor.

Caesar îşi făcuse planul să blocheze însă portul, tăindu-i legăturile cu marea, şi să-l captureze fără luptă pe Pompei, cu restul trupelor sale. Pompei, intuind planul rivalului său, fortifică însă Brundisium spre uscat; iar încercarea lui Caesar de a închide portul printr-un sistem de îndiguiri cu prund şi cu plute, legate cu otgoane, Pompei o zădărnici cu ajutorul corăbiilor sale grele, pe care instală numeroase maşini de război. Printr-o manevră abilă, reuşi în acelaşi timp să distrugă şi digurile şi plutele. Nereuşind, Caesar căută să cîştige timp şi propuse lui Pompei un armistiţiu, pentru ca împreună să decidă destinele Romei. Pompei, prudent ca întotdeauna, nu acceptă propunerea, motivînd că nu avea dreptul să ia nici o hotărîre atîta vreme cît consulii nu puteau lua parte la discuţia unei probleme ce interesa ordinea publică. Apoi, so- sindu-j corăbiile, Pompei reuşi, în ciuda asediatorilor şi a ostilităţii locuitorilor din Brundisium, să-şi îmbarce restul tru- pelor şi să treacă în Grecia.

Lipsit de flotă, Caesar nu putu să urmărească pe fugar, ceea ce, de altminteri, nici nu era deocamdată în interesul său. De aceea se hotărî să se îndrepte spre Roma, unde, după plecarea consulilor, autorităţile erau cu totul inactive. Unii magistraţi se reîntorseseră în Capitală încă înainte de Caesar, iar senatorii rămaşi în Italia le urmară exemplul. Caesar se comportă cu moderaţie şi blîndeţe faţă de toată lumea, cu excepţia celor care puseseră la cale războiul civil. Faţă de plebe şi de provinciali arătă o grijă deosebită şi nu fără temei : partidul popularilor, în frunte cu Caesar, avea în plebe şi în locuitorii provinciilor apropiate un susţinător de nădejde. Iată de ce aprovizionarea cu grîne a populaţiei urbane a fost de- îndată asigurată, iar o lege, *Roscia,* naturalizînd populaţia Galiei Cisalpine, dădea nu numai satisfacţie locuitorilor de dincolo de Pad, dar şi posibilităţi noi de recrutare pentru completarea legiunilor lui Caesar.

Pentru toate acestea şi pentru alte fapte pe care le plănuia, Caesar avea nevoie de bani ; de aceea,

hotărî să folosească tezaurul uitat la Roma, în vistieria statului. Aurul aflat acolo nu putea fi folosit însă, conform dispoziţiilor constituţionale, decît pentru a face faţă primejdiei unor atacuri ale gallilor. Iată de ce unul din tribuni, L. Metellus, opuse *veto*-ul său intenţiei lui Caesar. „Eu am învins Gallia — i-a răspuns generalul — şi deci temeiul vechii oprelişti nu mai există." Tribunul însă nu renunţă la opoziţia sa, invocînd vechea legalitate constituţională. Atunci Caesar îl ameninţă cu moartea. „Să ştii, tinere — i-a spus el — că mi-e mai greu s-o spun decît s-o fac." Şi Metellus trebui să cedeze în faţa forţei care instaura un nou drept.

Caesar n-a rămas multă vreme la Roma. El ştia că ofensiva nu trebuia întreruptă, ci continuată fără răgaz, pînă la biruinţa definitivă. Lăsînd la Roma pe pretorul Marcus Ae- milius Lepidus în calitate de prefect al oraşului, plecă în Spania, unde se aflau concentrate forţele principale ale rivalului său. „în Spania voi lupta cu o armată fără general ; apoi voi ataca un general fără armată", spunea Caesar, intuind genial mersul războiului împotriva lui Pompei. Ordonînd legiunilor sale din Gallia — 6 la număr — să se îndrepte spre Pirinei şi celorlalte trei legiunidin Italia, care-l însoţiseră de la Rubicon pînă la Brundisium, să pornească în aceeaşi direcţie, trecu şi el Alpii. Dincolo de munţi, desfăşurarea planului său iniţial suferi o serioasă piedică. Pompei, plecînd din Roma, trimisese la Massilia (Marsilia) o delegaţie de tineri nobili massilieni ca să atragă pe foştii lor concetăţeni de partea sa. Totodată, duşmanul lui Caesar, pompeianul Domi- tius Ahenobarbus, scăpînd nevătămat după căderea Corfi- nium-ului, porni împreună cu alţi partizani de ai lui Pompei tot spre Massilia, în acelaşi scop.

Massilienii, declarîndu-se contra lui Caesar — nu uitaseră că victoriile acestuia din Gallia le tăiaseră legăturile comerciale cu Britannia şi cu ţinuturile de dincolo de Rin — refuzară acestuia trecerea prin ţinutul lor, motivînd că neutralitatea lor nu le poate îngădui un asemenea act.

Caesar încercă să termine repede cu cetatea răzvrătită, deşi îşi dădea bine seama că poziţia

Massiliei, întăriturile ei ridicate după sistemul poliorceţilor greci, rezervele ei de grîne şi alimente şi numărul mare al cetăţenilor constituiau tot atîtea piedici dificile în realizarea planurilor sale.

Sub conducerea lui Apollonides, magistratul lor suprem, massilienii reuşiseră chiar să înfrîngă un atac încercat de romani ; Domitius Ahenobarbus, sosind şi el cu oîteva corăbii în port, dădu un ajutor preţios la organizarea rezistenţei. Conştient de faptul că aceste operaţii nu vor putea fi repede duse la bun sfîrşit, Caesar se hotărî să lase deocamdată cetatea asediată, încredinţînd comanda a trei legiuni pe care le lăsa la Massilia lui Caius Trebonius. Porunci apoi să se aducă turnuri şi bărăci pentru asedierea oraşului, iar la Arelas (azi Arles), în apropierea vărsării Ronului, hotărî să se construiască 12 nave de război. Acestea, puse sub comanda lui Decimus Brutus, eroul luptelor duse împotriva veneţilor, urmau să asigure blocada maritimă a portului.

După ce organiză toate acestea, Caesar porni cu legiunile a VUI-a, a XII-a, şi a XIII-a spre Pirinei, pe care-i trecu prin trecătoarea Pertus. La Ilerda (azi Lerida), făcu joncţiunea cu legatul său Caius Fabius, căruia, cu cîteva zile mai înainte, îi poruncise să treacă munţii în fruntea celor trei legiuni ce iernaseră la Narbo (azi Narbonne). Toate acestea se petreceau în luna iunie 49.

Trupele lui Pompei din Spania erau numeroase şi deprinse cu greutăţile războiului. în total, erau şapte legiuni : trei se găseau sub comanda lui Lucius Afranius, legatul Spaniei Ci- terior, vechi ofiţer al lui Pompei de pe timpul campaniilor lui Sertorius şi Mithridate, două sub aceea â lui Marcus Petreius, legatul Lusitaniei, învingătorul lui Catilina, şi ultimele două sub conducerea lui Marcus Terentius Varro, cunoscut mai mult pentru scrierile lui ştiinţifice, decît pentru virtuţile ostăşeşti.

Prin Vibullius Rufus, căruia Caesar îi dăruise libertatea după căderea Corfinium-ului, Pompei poruncise legaţilor săi să facă totul pentru a împiedica trecerea legiunilor lui Caesar peste Pirinei. Ca întotdeauna, însă, Caesar ştiu să depăşească prin

rapiditate pe adversar. Cînd oştile pompeiene sosiră la trecătorile munţilor, trupele lui Caesar, comandate de C. Fa- bius, le şi străbătuseră, încît lui Afranius şi Petreius nu le mai rămăseseră decît să adopte o atitudine de temporizare. Pentru aceasta ei îşi stabiliră tabăra tocmai la Ilerda, oraş aşezat la vreo 40 de km spre nord de fluviul Ebru, pe malul drept al afluentului acestuia, Sicoris (azi Segre).

Ajuns la Ilerda, C. Fabius îşi aşează trupele la nord de oraş tot pe malul drept al rîului Sicoris. în vederea aprovizionării, el porunci construirea a două poduri, peste rîu, la o distanţă de 6 km unul de celălalt. Pe aceste poduri, el trimitea zilnic ostaşi după furaje în ţinuturile situate pe malul stîng al rîului, unde ei se ciocneau adesea, în lupte trecătoare, cu soldaţii taberei adverse. Aceştia, folosind un pod de piatră, ce lega Ilerda de Tarraco, puteau să treacă mai cu uşurinţă apele rîului Sicoris şi să aprovizioneze mai uşor cu furaje cavaleria.

într-o zi, unul din cele două poduri de lemn fu luat de apele crescute ale rîului Sicoris, tocmai cînd două legiuni ale lui Fabius se aflau, pentru aprovizionare, pe malul stîng al rîului. Petreius şi Afranius, observînd aceasta, trecură peste podul de piatră patru legiuni, încercînd să nimicească forţele, numeric inferioare, ale adversarului. C. Fabius însă, dîndu-şi seama de situaţie, trimise în grabă, pe celălalt pod, ajutoare, oferind posibilitate legiunilor sale să se întoarcă aproape fără pagube pe partea dreaptă a rîului.

După cîteva zile, pe la 22 iunie, sosi şi Caesar, care voia să înfrîngă cît mai repede trupele pompeiene. Reparînd în grabă podul distrus, Caesar, după mai multe ciocniri nedecise, hotărî să atace legiunile duşmane. El urmărea ca, infiltrîndu-se între poziţiile ocupate de pompeieni şi oraşul Ilerda de unde aceştia se aprovizionau, să-i înfometeze şi apoi să pună stă- pînire pe podul de piatră ce unea cele două maluri ale rîului Sicoris.

După lupte grele, duse cu bărbăţie şi spirit de sacrificiu din ambele părţi, Caesar nu reuşi să-şi atingă scopul, fiind silit să se retragă pe vechile poziţii. Din

nenorocire, situaţia lui se înrăutăţi în cîteva zile. Topirea zăpezilor din munţi provocă inundaţii mari ; fură distruse ambele poduri de lemn de peste Sicoris, fiind ameninţată chiar aşezarea taberelor romane. Neavînd bărci, trupele lui Caesar nu se mai puteau aproviziona de pe ţărmul stîng al rîului şi nici nu puteau primi ajutoarele trimise de dincolo de Pirinei, din Gallia sau din Italia. în schimb, oştile lui Pompei, folosind podul de piatră şi plutele băştinaşilor, erau stăpîne pe situaţie, putîn- du-se cu uşurinţă aproviziona.

în tabăra lui Caesar, lipsa de alimente sleise puterile soldaţilor, iar bolile începuseră să facă victime. Armatele pom- piene controlau acum toate căile de comunicaţie şi respinseră în munţi, cu pierderi grele, rezervele de oameni ce veneau fie din Gallia, ca mercenari, fie din Italia, ca rezerviști.

în Italia începură să circule chiar zvonuri puţin favorabile lui Caesar, dar care nu depăşeau prea mult realitatea. Se spunea chiar că Caesar, învins Ja Massilia şi trădat de propriii săi soldaţi la Ilerda, murise de

foame. La Roma, ordinul senatorial se credea din nou stăpîn pe situaţie şi poate că lucrurile ar fi urmat această evoluţie dacă Caesar, cu mintea lui genială, n-ar fi găsit calea de a ieşi din impas. în imposibilitate de a reconstrui cele două poduri, el hotărî să ridice un al treilea, într-un loc ceva mai îndepărtat, dar mai puţin primejdios,

utilizînd un procedeu pe care-l folosise în Britannia. El ordonă soldaţilor să construiască bărci din bîrne, împletite cu nuiele şi acoperite cu piei. După ce le termină, le transportă noaptea, pe furiş, la vreo 30 de km de tabără, în susul apei, unde găsise un loc mai potrivit pentru construcţie. Apoi trecu soldaţii^cu ajutorul

bărcilor peste rîu, pe malul stîng, ocupînd o colină pe care o întări la repezeală, înainte ca duşmanii să afle de manevra sa. După aceasta, începu lucrarea podului din ambele părţi ale rîului ; în două zile podul a fost terminat. Comunicaţiile dintre cele două maluri ale rîului fiind restabilite, oastea lui Caesar a putut primi în linişte

convoaiele cU provizii. Toate acestea, ca şi vestea victoriei navale de la Massilia, ridicară moralul trupelor, care declanşară ofensiva, pe malul stîng al rîului. Cele mai importante cetăţi dintre Pirinei şi Ebru trecură de partea lui Caesar : Dertosa, Tarraco, Osca

,Calagurris etc. Atacurile lui Caesar şi greutăţile de aprovizionare a trupelor pompeiene convinseră pe Afranius şi Pe- treius să se retragă la sud de Ebru, care urma să devină noua lor linie de apărare. în Celtiberia nădăjduiau ei să recruteze o numeroasă cavalerie şi trupe auxiliare, cu ajutorul cărora să ducă războiul în locuri propice, pînă la căderea iernii. în acest scop şi porunciră ca în apropiere de vărsarea rîului Sicoris în Ebru, în 'localitatea Octogesa (azi probabil Mequinenza), să se construiască un pod de vase, peste care să-şi treacă trupele.

Aflînd prin iscoade de intenţiile adversarului, Caesar plănui să-i taie retragerea peste Ebru şi să-l silească să rămînă în Ilerda. Lipsit de un pod peste care să-şi transporte trupele, Caesar puse soldaţii să abată apele rîului pentru a crea vaduri prin care să se poată trece. Dar apele nu scăzură totuşi prea mult şi numai cavaleria reuşi să traverseze rîul ; pedestraşilor apa le ajungea pînă la umeri. Cavaleria, odată trecută, atacă imediat trupele pompeiene, care se retrăgeau cu greu. Dar o luptă decisivă tot numai cu ajutorul legionarilor se putea da. Iar soldaţii şi-au dat seama de aceasta ; atunci ei au cerut centurionilor şi tribunilor să anunţe pe Caesar că sînt gata să treacă rîul, cu orice primejdie, fiind siguri că izbînda va fi a lor. Caesar, după ce lăsă în tabără pe cei mai slabi, împreună cu o legiune pentru pază, porunci ca cinci legiuni, uşor înarmate, să treacă rîul, folosind un mare număr de vite de povară. Vitele de povară nu serveau la transport, ci pe unele le-a pus de-a curmezişul, în susul apei, ca să potolească tăria valurilor, iar pe altele în josul apei, tot de-a curmezişul, ca să îngăduie celor pe care îi lua apa să se agaţe de ele. Şi trecerea s-a făcut fără pierderi de vieţi omeneşti, deşi apa ajungea legionarilor pînă la piept.

Extenuaţi după marşul de noapte şi de căldurile toride ale zilei, ostaşii lui Pompei, mai puţin rezistenţi ca ai lui Caesar, se opriră, aşezîndu-şi tabăra pe o cîmpie, în vecinătatea munţilor în care intenţionau să pătrundă, ca să scape de urmăritori. Legionarii lui Caesar se opriră şi ei în apropiere, supraveghind cu atenţie mişcările trupelor duşmane. în zorii zilei a treia, Caesar ridică tabăra şi, făcînd un mare ocol pe poteci neumblate — mişcare care lăsa impresia unei retrageri

— •ocupă drumurile ce duceau spre Ebru. Marşul a fost anevoios, soldaţii căţărîndu-se pe stînci şi adesea fiind siliţi să se tîrască.
225
Afranius nu înţelese planul lui Caesar ; el credea că lipsa de hrană îl sileşte pe acesta să fugă şi să se întoarcă la Ilerda. Cînd şi-a dat seama de stratagema lui Caesar, era prea tîrziu ; drumurile spre Ebru erau deja controlate de marele general roman. Avînd în spate cavaleria şi în faţă legiunile lui Caesar, pompeienii demoralizaţi înţeleseră că trecerea Ebrului devenise imposibilă. Mulţi dintre ei începură să pactizeze cu soldaţii lui Caesar, căutînd căi de înţelegere. Văzînd armata pompeiană pierdută din punct de vedere strategic, Caesar nu încercă să o atace, voind să evite o vărsare de sînge inutilă. Afranius,. fiindu-i ruşine să se predea, dar şi temîndu-se să înceapă o luptă inegală, se hotărî să se retragă spre Ilerda, unde se mai găseau ceva provizii.

Retragerea se transformă în derută ; lipsită de alimente şi de apă, armata lui Afranius, atacată de cavalerie şi urmărită îndeaproape de pedestrime, îşi aşează tabăra într-un loc pe care-l fortifică în grabă. Caesar o înconjură la rîndul său cu un val de pămînt şi cu un şanţ, pentru a împiedica ieşirile pe care ostaşii erau siliţi să le facă în vederea aprovizionării, încercînd, fără rezultat, să rupă întăriturile lui Caesar şi să treacă rîul Sicoris prin vaduri, Afranius, ajuns la capătul puterilor, se predă cu trupele sale în ziua de 2 august, anul 49. El trimise la Caesar pe fiul său, cerîndu-i condiţiile. Ca şi în alte dăţi, Caesar se arătă mărinimos : nimeni n-a fost pedepsit sau nedreptăţit şi nici silit să intre în rîndurile trupelor sale. Soldaţii fură trimişi la vatră : cei recrutaţi din Spania plecară imediat, iar cei din Italia urmau să fie demobilizaţi la graniţa dintre Gallia Transalpină şi Cisalpină, adică la fluviul Varus (azi Var, lîngă Nisa).

Odată Spania Citerior cucerită prin înfrîngerea oştilor lui Afranius şi Petreius, Spania Ulterior[1] nu putea rezista singură prea multă vreme. Generalul

1 **Partea meridională a Spaniei de azi.**

Marcus Varro, care comanda oştile pompeiene în această parte, crezu la început ca se va putea retrage în mica insulă fortificată Gades (azi Cadix), unde, concentrîndu-şi cele două legiuni şi bunurile jefuite, să reziste în aşteptarea unor vremuri mai bune. Caesar nu-i dădu însă prea multă vreme pentru meditaţie, căci înaintarea lui rapidă schimbă deîndată situaţia : oraşele Spaniei îi îmbrăţişară cauza, alungind garnizoanele pompeiene, iar !a
Hîspaiîs, una din legiunile lui Varro răzvrătindu-se, trecu de partea sa. în imposibilitate de a se retrage la Gades, care urmă exemplul celorlalte oraşe spaniole, Varro se văzu silit să capituleze la Corduba (azi Cordovaj, predînd totodată lui Caesar şi bogăţiile jefuite din provincie şi depozitate la Gades.

Biruitor deplin la sfîrşitul lui septembrie 49, Caesar se îndreptă spre Gades, unde restitui templului lui Hercule comorile jefuite de Varro, apoi, îmbarcîndu-se pe corăbii, porni pe mare spre Tarraco (azi Tarragona), unde era aşteptat de soli veniţi din toate părţile Spaniei. De aici, după ce împărţi distincţii şi onoruri soldaţilor şi cetăţenilor, se îndreptă peste Pirinei, în direcţia Massiliei.

Massilienii reuşiră cu multă bărbăţie să ţină piept asediului la care fuseseră supuşi de romani. Sperînd într-un ajutor din partea lui Pompei, a cărui flotă era puternică, ei se străduiau mai ales să menţină deschise drumurile spre mare. După plecarea lui Caesar în Spania, Decimus Brutus, învingătorul veneţilor, construi, potrivit instrucţiunilor primite, douăsprezece corăbii grele pe care le ancoră lîngă o mică insulă din faţa Massiliei.[1] Massilienii, k sfatul lui Domitius Ahenobar- bus, refugiat la ei, ocupară 17 nave de luptă şi mai multe ambarcaţii mici, cu care urmau să atace flota romană. Lupta a avut loc la finele lunii iunie
" ' iitatea vaselor massili-
ıvaţi
galerelor
romane. înarmaţi cu
ene se lovi însă de rezistenţa

1 **Azi Ratoneau.**

gheare de fier şi cu cängi, marinarii romani, abordînd corăbiile massiliene, reuşirä sä transforme lupta maritimă într-una asemănătoare cu o luptă terestră, în care viguroşii legionari romani biruirä uşor pe mercenarii massiliezi, precum şi pe colonii şi păstorii cu care Domitius Ahenobarbus îşi echipase corăbiile. Mai mult de jumătate din vasele massiliezilor furä scufundate ; romanii nu pierdurä nici o galerä.

Nu trecu multă vreme şi o flotă de 16 corăbii, sub comanda lui Lucius Nasidius, fu trimisă de Pompei la Massilia. Faptul înviorä moralul massilienilor care, unindu-şi forţele cu ale flotei pompeiene, porniră din nou la atac împotriva lui Brutus. Lupta se dădu lîngă Tauroentum, o cetăţuie la est de Massilia (azi probabil Tarento, lîngă la Ciotat). Massilienii luptarä cu multă vitejie, fiind conştienţi că o înfrîngere înseamnă capitularea cetăţii. Oamenii lui L. Nasidius, însă, nu luptarä cu acelaşi zel, căci pe ei „nu-i îndemna să înfrunte moartea nici vederea patriei, nici îndemnurile celor dragi" Pînă la urmă flota de sub conducerea lui Nasidius fugi în Spania, bătălia fiind cîştigată de Brutus. înfrîngerea a însemnat nu numai tăierea definitivă a legăturilor cu marea, dar şi pierderea oricărei speranţe în ajutorul lui Pompei (iulie 49).
15«

Massilienii erau acum asediaţi din toate părţile ; pierzînd nădejdea unei victorii maritime, ei îşi îndreptarä atenţia asupra blocadei de pe uscat, condusă de către legatul lui Cae- sar, Caius Trebonius. Cu toată rezistenţa pe care o opuneau asediatorilor şi cu toată tehnica avansată, pentru acele timpuri, pe care o foloseau massilienii, Trebonius reuşi, după mai multe încercări infructuoase, să găsească un sistem de atac mai ingenios, care-i îngădui să cucerească unul din turnurile de apărare ale cetăţii. înspăimîntaţi, massilienii declarară că renunţă să mai reziste, dar că cer lui Trebonius un armistiţiu pînă la sosirea lui Caesar, cu care ar dori să trateze capitularea în mod nemijlocit. Trebonius consimţi, deoarece primise între timp poruncă să cruţe oraşul. Cererea massilienilor s-a dovedit însă o manevră, căci profitând de armistiţiu ei încercarä, după cîteva zile, o ieşire, voind să se

strecoare printre rîndurile ostaşilor romani. încercarea nu izbuti, dar mai bine de jumătate din lucrările de fortificaţie şi maşinile de asediu ale romanilor fură incendiate.

Trebonius ordonă refacerea lucrărilor şi imaginä construirea unei terase din doi pereţi groşi de cărămidă, acoperită cu o platformă bine consolidată cu bîrne transversale şi împletituri tencuite cu lut. La adăpostul acestui „tunel", soldaţii romani putură să străpungă în voie, cu maşinile lor de război, zidul cetăţii.Pierzînd nădejdea unei rezistenţe eficace, lipsiţi de alimente şi seceraţi de boli molipsitoare, massilienii capitulară, fără condiţii, la finele lunii octombrie 49, tocmai cînd Caesar ajunsese la porţile cetăţii. Soldaţii cerură să treacă oraşul prin foc şi sabie, dar Caesar, sensibil la faima şi vechimea cetăţii şi urmărind să-şi atragă oraşul prin mărinimie, se opuse voinţei legionarilor săi. Nimeni n-a fost omorît sau jefuit[1] ; trebuiau predate însă învingătorului flota, armele, maşinile de război, arsenalele şi tezaurul. Deşi ruinată economiceşte, Mas- silia rămînea totuşi un puternic centru de cultură elină, într-un ţinut supus de acum înainte destinelor Romei.

în timp ce Caesar ducea războiul în Occident, pompeienii încercau să înfometeze Italia. Dominînd mările şi controlînd grînarele Romei, intenţiile acestora nelinişteau pe Caesar. în adevăr, provinciile producătoare de grîu se aflau în mîna partizanilor lui Pompei : Marcus Cotta guverna Siardinia, Marcus Cato- Sicilia, iar generalul Titus Atilius Varus, aliat cu regele Numidiei, Iuba, era stăpîn în Africa. Pentru Caesar apărea ca o necesitate vitală controlul acestor provincii, care asigurau aprovizionarea Romei. Acţionînd cu rapiditate, Caesar încredinţa lui Quintus Valerius cucerirea Sardiniei şi tînă- rului şi mult talentatului Caius Curio pe a Siciliei şi Africii. Cu o singură legiune, Q. Valerius cuceri Sardinia, iar Curio, punînd stăpînire fără lupte pe Sicilia, plecă în Africa, în vara lui 49, cu două legiuni şi 500 de călăreţi. Aici, învinse fără

1 *De bello civili,* **II, 7.**

greutate pe Attius Varus, dar, atras într-o cursă de Iuba, prietenul lui Pompei, fu înfrînt la Utica, unde pieri luptînd cu sabia în mînă. Cele două legiuni ce-i fuseseră încredinţate fură decimate.

Cu toate pierderile din Africa — cea mai grea fiind moartea viteazului Curio — campania organizată de Caesar fşi atinsese în mare parte ţelul : aprovizionarea Romei era asigurată, iar pompeienii nu mai puteau conta, în lupta lor împotriva lui Caesar, pe înfometarea Italiei.

în vreme ce Massilia capitula, pretorul Marcus Lepidus propuse, în conformitate cu legile constituţionale, ca, în lipsa consulilor care urmaseră pe Pompei, Caesar să fie ales în locul acestora, dictator. Propunerea a fost de îndată acceptată de senatorii rămaşi la Roma şi întărită de popor prin votul său. Rămas în Roma ca locţiitor al lui Caesar, cu titlul de prefect al oraşului *(praefectus urbi)* Lepidus se achitase, aşadar, în mod strălucit de sarcina primită.

O dată cu această veste plăcută, Caesar află însă şi o ştire care-l îngrijoră profund. La Placentia (azi Piacenza), legiunile sale refuzaseră să se supună ordinului de a se deplasa la Brundisium în vederea continuării, dincolo de Adriatica, a războiului împotriva lui Pompei. Dornici să se reîntoarcă la cămin, să se bucure de odihna şi liniştea la care năzuiseră de atîta vreme şi să reînceapă vechile lor îndeletniciri, soldaţii lui Caesar rămaseră pe loc şi începură chiar să prade în propria lor patrie. Faptul reprezenta pentru Caesar un pericol deosebit, deoarece disciplina trupelor constituise temelia succeselor de odinioară şi nădejdea biruinţelor sale viitoare. Amî- nîndu-şi intrarea în Roma, Caesar se îndreptă în grabă spre Placentia, unde ajunse pe la mijlocul lunii noiembrie 49. Aici, strîngînd trupele, le vorbi cu căldura şi semeţia marilor conducători, cu moderaţia şi încrederea cu care obişnuise pe soldaţii săi în campaniile din Gallia, dar peste orice considerente, el le aminti de îndatoririle lor faţă de patrie. Şi de data aceasta, marele general birui. Legionarii făcură act de supunere ; drept pedeapsă pentru fapta lor, fură executaţi doar 12 soldaţi din legiunea a IX-a, care se arătase mai recalcitrantă. S-a aplicat decimarea,

trăgîndu-se la sorţi dintre cei 120 de soldaţi mai îndărătnici.

La începutul lunii decembrie, Caesar se afla la Roma. îndeplinind acum împuterniciri legale, el luă unele măsuri destinate să-i întărească prieteniile şi să ajute la redresarea economiei şi a vieţii sociale zdruncinate în urma conflictelor interne.

Plebei îi distribui grîne de care aceasta, în timpul ultimelor frămîntări, fusese lipsită, iar în multagitata problemă a datoriilor luă măsuri moderate, menite să uşureze pe debitori, fără a aboli însă creanţele în detrimentul cercurilor financiare. Urmărind o soluţie de compromis, el se inspiră din reformele similare aplicate în cetatea Efes, sau de Cicero, pe cînd acesta guverna Cilicia. Debitorii — scăzînd dobînzile plătite — puteau să-şi achite restul datoriei, cedînd creditorilor întreaga lor avere, mobilă şi imobilă, nu la valoarea scăzută a zilei, ci la aceea pe care aceasta o avea cînd începuse războiul civil. Uşurînd pe debitori, Caesar nu anula totuşi creanţele aşa cum se aşteptau cu teamă cămătarii ; se pare că măsura mulţumise ambele tabere.

Pentru a-şi cîştiga noi simpatii politice, Caesar propuse apoi poporului, prin intermediul pretorilor şi al triburilor plebei, rechemarea celor care fuseseră condamnaţi, în temeiul legii lui
Pompei din anul 52, pentru fraude în alegeri. Cu această ocazie mulţi se reîntoarseră în patrie ; Gabinius era printre ei, nu însă şi Milo. în acelaşi scop, Caesar a repus în toate drepturile politice pe cei proscrişi de o lege a lui Sylla, care, singură din întreaga legislaţie a sîngerosului dictator, mai dăinuia încă în Roma.

Pentru a duce mai departe războiul civil, avea nevoie de bani şi, cum tezaurul era gol, Caesar nu se sfii să jefuiască sanctuarele de odoarele de metal preţios, pe care, topindu-le, le transformă în monedă. De asemenea, repuse în vigoare — pentru a asigura circulaţia monedei într-o epocă în care tezaurizarea luase proporţii îngrijorătoare din pricina scumpirii vieţii — o lege care interzicea deţinerea monedelor de aur sau de argint peste o anumită limită.

Caesar prezidă, de asemenea, sărbătorile latine *(feriae La- tinae) ;* această sărbătoare, introdusă în

calendarul Romei de Tarquinius Superbus în cinstea lui Iupiter Latiaris, se ţinea de triburile care intrau în federaţia latină. Organizarea ei de către Caesar urmărea să simbolizeze, cu ocazia numirii sale ca dictator, recunoşterea noii lui calităţi de către triburile italice.

în fine, în virtutea prerogativelor sale, nu întîrzie să împartă provinciile romane, pentru a fi guvernate, prietenilor şi colaboratorilor săi : Spania Ulterior lui Q. Cassius, care de fapt o administra de cîteva luni ; Spania Citerior lui M. Le- pidus ; Gallia Transalpină lui Decimus Brutus ; Gallia Cisal- pină lui M. Callidius ; Sardinia lui Sex. Peducaeus şi Sicilia lui Postumius Albinus.

Toate acestea le înfăptui Caesar în numai 11 zile. El se dovedi tot atît de activ şi în rezolvarea problemelor legate de viaţa civilă, ca şi în operaţiile sale militare. în acelaşi răstimp, Caesar, care voia, cel puţin în aparenţă, să apară ca un partizan al împuternicirilor normale şi nu excepţionale, convocă adunările populare, ca acestea să aleagă pe noii consuli pentru anul următor (48). Cum consulii în funcţie erau în tabăra lui Pompei, reveni lui Caesar sarcina să prezideze adunările populare, deşi printre candidaţi se afla şi el. Rezultatul nu putu fi altul decît cel dorit de Caesar : fu ales consul, împreună cu amicul său Publius Servilius Isauiricus. Odată învestit cu noua calitate, pe care avea s-o exercite începînd de la 1 ianuarie 48, Caesar renunţă la dictatură, fie considerînd-o inutilă, fie pentru a nu-şi face noi duşmani.

în a doua jumătate a lunii decembrie 49, Caesar, cu prestigiul consolidat prin deţinerea puterii legale, plecă spre Brun- disium, pentru a se îmbarca împotriva aceluia care, în lumina principiilor constituţionale, îl socotea rebel. Unii dintre cei care-l aplaudară la plec'area din Roma nădăjduiau că înţelegerea şi dorinţa de pace vor triumfa, pînă la urmă, asupra disputei pentru puterea supremă. Cele ce au urmat le-au dez- mînţit,. însă, aşteptările.

Dincolo de Adriatica, la Beroea (azi Verria, în Macedonia) Pompei avusese răgaz un an de zile ca să se pregătească. El avea 9 legiuni formate de cetăţeni romani şi numeroase trupe auxiliare. Din Creta,

Lacedemonia, Pont, Siria şi din alte părţi recrutase 3 000 de arcaşi, două cohorte a cîte 600 de prăştieri şi 7 000 de călăreţi.

Dar trupele pompeiene erau puţin disciplinate, puţin legate de persoana comandantului ; soldaţii nu erau prea convinşi de justeţea cauzei pentru care erau siliţi să lupte departe de fruntariile patriei lor. Şi, apoi, soldaţii, recrutaţi din atîtea părţi, nu se sudaseră încă într-un tot unitar. Cine ar fi străbătut taberele trupelor lui Pompei ar fi fost impresionat de numărul mare de graiuri vorbite acolo şi de moravurile deosebite ale mercenarilor, atraşi sub drapelul lui Pompei doar de dragul îmbogăţirii. Pe lîngă armata de uscat, Pompei mai avea şi o mare flotă şi pe deasupra bani, aur şi uriaşe provizii.

Spre deosebire de Pompei, Caesar n-avea nici flotă, nici provizii, nici bani suficienţi, iar trupele sale erau mai puţin numeroase. într-o singură privinţă era superior Caesar : trupele sale erau disciplinate, călite în atîtea lupte victorioase şi credeau în virtuţile comandantului lor şi în steaua lui.

Dorind să oprească debarcarea lui Caesar, Pompei hotărî ca trupele sale să ierneze la Dyrrachium (azi Durres, în Albania), Apllonia (lîngă satul Poiani, din sudul

Albaniei) şi în alte oraşe maritime ale Iliriei, în locuri în general greu accesibile pentru cine ar fi încercat să le cucerească. Apoi, el porunci ca flota să patruleze, supraveghind întregul ţărm ; comanda acesteia era încredinţată lui Marcus Bibulus, un vechi duşman al lui Caesar

.Caesar o luă însă înaintea adversarului său. La Brundisium, el îmbarcă, pe corăbiile de care dispunea, şapte legiuni şi vreo cinci sute de călăreţi, celelalte

cinci legiuni şi restul cavaleriei urmînd să sosească cu al doilea transport. în zorii zilei de 5 ianuarie 48, primul eşalon al trupelor debarcă într-un golf liniştit, la locul numit Palaeste (azi Palasa), la sudul munţilor Acrocerauni. Cînd Bibulus, însărcinat cu paza litoralului, află despre aceasta, era deja tîrziu. Intervenţia sa tardivă se soldă doar cu scufundarea a vreo 30 de corăbii ce făceau parte din convoiul vaselor goale ce se înapoiau la Brundisium pentru a transporta restul trupelor lui Caesar. în schimb, puse sub pază severă întregul ţărm al Adriaticii, de la insula Saso (astăzi Saseno, în sudul Albaniei) şi pînă la oraşul Curicum de pe insula Curicta (azi Krk în nord-vestul R. S. F. Iugoslavia).

Odată debarcat, Caesar trimise un sol la Pompei cu un mesaj prin care-i propunea să lase armele şi, tratînd de la egal la egal, să încheie o pace, ale cărei condiţii urmau să fie rînduite de senatul şi poporul roman. Propunerea, ipocrită în conţinutul ei, urmărea să cîştige timp pînă ce-i va sosi şi restul trupelor şi, totodată, să arunce întreaga vină a conflictului pe umerii lui Pompei, care, silit de împrejurări, trebuia să acţioneze în grabă.

Că propunerea viza alte scopuri reiese şi din faptul că Caesar nu aşteptă răspunsul rivalului său, ci porni la acţiune, somînd oraşele greceşti din împrejurimi să se predea ; dintre acestea, Oricum (azi Eriko, în sudul Albaniei) şi Apollonia erau cele mai importante. înspăimîntaţi, locuitorii acestora izgoniră garnizoanele pompeiene şi primiră pe Caesar ca pe singurul deţinător al puterii legale la Roma. Toate acestea s-au petrecut în timp de o săptămînă ; ocuparea oraşelor îi îmbunătăţiră lui Caesar aprovizionarea, care nu se putea face cu uşurinţă pe vreme de iarnă.

Aflînd despre cele petrecute cu cetăţile greceşti şi temîn- du-se ca portul Dyrrachium să nu aibă aceeaşi soartă, Pompei ordonă trupelor sale să nu se oprească, nici zi, nici noapte, pentru a ajunge acolo înaintea lui Caesar. Marşul a fost atît de obositor, încît unii dintre soldaţi îşi aruncară armele, astfel că înaintarea părea mai degrabă o retragere în derută, într-adevăr, Pompei reuşi să ajungă la Dyrrachium înaintea rivalului său, care se văzu silit să se oprească pe ţărmul fluviului

Apsus (astăzi Semeni, în Albania), la sud de suspomenitul oraş.

Propunerile de pace ale lui Caesar, Pompei le respinse fără rezerve, fapt de care acesta era dinainte convins. „Ce nevoie am eu de Roma sau de viaţă, dacă voi părea că le păstrez din mărinimia lui Caesar ?" [1] — spuse Pompei tovarăşilor săi de arme cu care discutase propunerea.

între timp, situaţia lui Caesar începu să se înrăutăţească ; aprovizionarea devenea tot mai dificilă, iar blocada instituită de Bibulus, pe mare, în ciuda frigului şi a furtunilor, lipsea pe Caesar de legiunile sale lăsate în Italia sub comanda lui Marcus Antonius. în zadar trimitea Caesar porunci lui An- tonius să treacă marea la primul vînt favorabil ; de teama flotei pompeiene, credinciosul său legat nu putea întreprinde nimic. Nerăbdător, Caesar încercă odată să plece chiar el să-şi aducă legiunile. într-o noapte, îmbrăcat în haine de rînd, se urcă într-o barca şi porunci luntraşului să iasă în larg, în- fruntînd marea vijelioasă. „Haide, a spus el luntraşului care tremura de frică, mergi fără teamă, căci duci cu tine pe Caesar şi soarta lui" -. Primejdia mării răscolite de vînturi îl sili însă să se reîntoarcă în tabără. Nu-i rămîneia decît să aştepte sosirea legiunilor din Italia, iernînd în condiţii grele, alături de soldaţii săi ocrotiţi de frig doar de pînza corturilor.

Pe la mijlocul lunii aprilie 48, trupele lui Marcus Antonius reuşiră, ajutate de un vînt prielnic şi de faptul că flota pompeiană renunţase la blocada portului Brundisium, să treacă pe ţărmul grecesc al Adriaticii. Din cauza vîntului, corăbiile nu putură însă ancora decît la nord de oraşul Lissus (azi Lesh, în nordul Albaniei), adică la o distanţă de patru zile de marş de Caesar. Cu o parte a trupelor sale, Pompei încercă să împiedice joncţiunea dintre oştile adversarilor săi, dar Caesar, mai rapid, uni cele două eşaloane. Pompei fu nevoit să se oprească la Asparagium, pe ţărmul fluviului Genusus (azi Shkumbini, în Albania).

1 *De bello civili,* **III, 18.**

Veştile pe care Marcus Antonius le aducea din Italia nu erau din cele care puteau linişti pe Caesar ; avuseseră loc unele agitaţii sociale, pricinuite de problema endemică a datoriilor, iar Milo, revenit din exilul său de la Massilia, decia- rînd că acţionează în numele lui Pompei, încerca, împreună cu alţii, să provoace o răscoală. Intervenţia promptă a trupelor de galii şi de hispani, lăsaţi în Italia de Caesar, sfîrşi însă prompt cu toate aceste tulburări.

Din aceste motive şi, mai ales, dîndu-şi seama că timpul nu lucrează pentru el, Caesar încercă să ajungă la lovitura decisivă. îndată după joncţiunea cu Marcus Antonius, el trimise cîteva corpuri de trupe în hotarele provinciilor romane din interiorul peninsulei, pentru a- şi procura provizii şi pentru a sonda atitudinea locuitorilor de acolo. Pe Lucius Cas- sius Longinus îl trimise cu o legiune şi cu două sute de călăreţi în Thessalia, pe Caius Calvisius Sabinus cu cinci cohorte în Aetolia, iar pe Cnaeus Domitius Calvinus în Macedonia, însoţit de două legiuni şi cinci sute de călăreţi. La această acţiune a fost încurajat şi de solii acestor provincii, care făgă- duiseră că vor urma pe Caesar dacă vor primi garnizoane de pază de la dînsul.

După toate aceste pregătiri, Caesar se considera gata pentru lupta hotărîtoare, dar Pompei prefera să rămînă în expectativă. Totuşi, marele general roman reuşi să manevreze, du- cîndu-şi trupele între tabăra lui Pompei şi oraşul Dyrrachium care-i servea acestuia drept bază de aprovizionare. Pompei, decis să temporizeze, nu primi lupta, ci îşi mută tabăra într-un alt loc, numit Petra, la sud de Dyrrachium, în apro- pierea unui mic golf în care corăbiile, la adăpostul vînturilor, puteau uşor ancora. în acest mod, Pompei reuşi să menţină legătura permanentă cu portul Dyrrachium şi să-şi asigure aprovizionarea.

Caesar, însă, era hotărît să-l oblige pe Pompei să primească lupta. Pentru aceasta, el se gîndea să-i încercuiască trupele cu întărituri, folosind şi colinele înalte şi abrupte din partea locului.

Muncind zi şi noapte şi depunînd eforturi uriaşe, soldaţii lui Caesar reuşiră să construiască o puternică linie de fortificaţii în jurul taberei adverse. Pompei ordonă la rîndul său să se construiască, împotriva

atacurilor lui Caesar, o altă linie de fortificaţii, prevăzută cu turnuri de apărare. Luptele dintre cele două tabere se reduceau acum la încăierări între cele două valuri de fortificaţii şi şanţuri. Dar efectele încercuirii nu întîrziară să se arate, însă pentru ambele tabere. Lipsiţi de apă potabilă, rămaşi fără furaje suficiente pentru numeroasa lor cavalerie şi încercaţi de boli, pompeienii rezistau cu greu. Pentru a salva cavaleria, Pompei ordonă să fie îmbarcată şi transportată la Dyrrachium. Oştile lui Caesar sufereau şi ele din cauza proastei aprovizionări ; în peninsulă, rezervele de grîu din anul trecut se epuizaseră, iar de pe mare, sever păzită din nou de flota pompeiană, nu putea veni nici un ajutor. Ostaşii lui Pompei îşi băteau joc de soldaţii lui Caesar, siliţi să se hrănească cu rădăcini de arbori, dar aceştia, încrezători în încercatul lor comandant, le răspundeau, de pe întărituri, că vor mînca şi scoarţa arborilor, dar nu vor lăsa să le scape Pompei. încleştarea dintre cei doi conducători, care se luptau pentru puterea supremă, ajunsese la paroxism ; atenţia întregii lumi romane era îndreptată asupra acestei întreceri, dornică să ştie cine va învinge şi, implicit, cine va fi viitorul stăpîn al Romei.

Informat prin dezertorii allobrogi care este punctul slab al întăriturilor lui Caesar, Pompei încercă o ieşire din încercuire spre partea de miazăzi. Oprit pentru un moment, atacul lui reuşi totuşi, şi trupele sale se văzură scăpate de încercuire. înfrîngerea ar fi putut fi fatală lui Caesar, dacă Pompei şi-ar fi concentrat trupele într-un atac asupra armatei obosite şi flămînde a adversarului său. Dar ezitînd, ca de obicei, şi temîndu-se să rişte, Pompei se mulţumi cu un succes de moment.

16'

Pentru Caesar, scăparea lui Pompei avu însă urmări grele. Fortificaţiile la care soldaţii săi lucraseră patru luni de zile deveniseră inutile ; legătura cu marea îi era tăiată de flota pompeiană care, acum, sub conducerea lui Cnaeus, fiul mai mare al lui Pompei, supraveghea cu străşnicie căile maritime, înlăturînd orice posibilitate de a aduce întăriturî din patrie ; cavaleria lui Pompei ameninţa necontenit pe Caesar, îngreu- nîndu-i aprovizionarea cu grîne, din peninsulă.

Caesar părea înfrînt, nemaiputînd conta decît pe spiritul de sacrificiu al veteranilor săi. Pentru a-şi putea reface armata, greu încercată în ultimele luni, el hotărî să execute o rapidă retragere spre o regiune mai îndepărtată. După cîteva zile de la scăparea lui Pompei din încercuire, Caesar, lăsîndu-şi soldaţii răniţi la Apollonia sub paza a patru cohorte, porni cu oştile spre Thes- salia, adică spre ţinuturile unde, încă de mai înaainte, trimisese, aşa cum am văzut, cîteva legiuni pentru a-şi cîştiga aliaţi şi a-şi asigura o bază de aprovizionare. Dar tot acum se îndrepta spre Thessalia, făcînd progrese ameninţătoare pentru legiunile romane trimise de Caesar iacolo, şi Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio, socrul lui Pompei, chemat de acesta, din Asia, în ajutor. Tot spre Thessalia ar fi trebuit să por- nească şi Pompei, urmărind pe Caesar, şi odată ajuns acolo, unindu-şi trupele cu ale socrului său, el ar fi trebuit să în-

5cerce să dea o luptă decisivă cu adversarul. Dar Pompei nu pcrni imediat în urmărirea lui Caesar, socotind că oştile acestuia vor capitula, lipsite fiind de hrană şi extenuate după atîtea încercări. Dimpotrivă, el dădu legiunilor sale cîteva zile de răgaz, pentru a se odihni, apoi se îndreptă spre Thes- salia prin regiunea muntoasă a Caudaviei (azi munţii Crasta, din Albania), pe via Egnatia. Caesar, forţînd marşul, luă o cale mai scurtă, dar mai grea, pe valea fluviului Avus (azi Vojusa). La Aeginum, un orăşel în sudul Macedoniei, pe cursul superior al rîului Peneus, se întîlni cu trupele trimise de el aici sub comanda lui Cnaeus Domitius Calvinus. Caesar îşi uni trupele cu ale acestuia, apoi continuă înaintarea, cucerind în drum oraşul Gomphi (azi Palaeoepiskopi), situat la poalele Pindului, pe care îl lăsă să fie jefuit de soldaţi. în aceeaşi seară, Caesar ajunse la cetatea Metropolis (azi Paleo- castro), ai cărei locuitori, înspăimîntăţi de cele petrecute la Gomphi, se predară fără împotrivire. La fel făcură şi alte cetăţi din jur. Oraşul Larissa, din apropiere, fusese între timp ocupat de trupele lui Scipio. Oştile lui Caesar erau sal- vate, avînd la dispoziţie grîne, care, în mare parte coapte în luna iulie, puteau fi deja consumate. El aşează tabăra pe cîmpia de la Pharsalus, la sud de Larissa.

în urmărirea lentă a adversarului, oştile lui Pompei merseseră pe calea Egnatia pînă la oraşul Pella, iar de aici coborîseră spre sud, pentru a face legătura cu Scipio, cantonat la Larissa. Continuînd urmărirea adversarului, trupele lui Pompei poposiseră nu departe de tabăra lui Caesar, tot la Pharsalus. Pompei nu era încă hotărît să dea lovitura decisivă. Cei din jurul său, însă, insistau pentru începerea deîndată a ostilităţilor. Siguri de victorie, aristocraţii ce-l însoţeau îşi disputau deja dregătoriile viitoare, iar unii din ei rîvneau la averile partizanilor lui Caesar. L. Domitius Ahenobarbus, Scipio, socrul lui Pompei, şi Lentulus Spinther se certau în fiecare zi care dintre ei să urmeze lui Caesar în demnitate de mare pontif. „Cu toţii erau preocupaţi, spunea Caesar, fie de demnităţile ce le vor deţine, fie de darurile în bani, fie de urmărirea

duşmanilor personali ; nimeni nu se gîndea în ce fel ar putea învinge, ci în ce chip va profita de victorie." [1]

Mai mult silit de partizanii săi, Pompei se hotărî să dea lupta decisivă ; el alese, pentru a-l înfrunta pe Caesar, ziua de 9 august 48 şi locul, cîmpia de la Pharsalus. Efectivele lui Pompei se ridicau la 47 000 de legionari -şi 7 000 de călăreţi, pe cînd cele ale lui Caesar nu numărau decît vreo 22 000 de pedestraşi în numai o treime din numărul călăreţilor lui Pompei.

Pompei îşi aşează legiunile în linie de bătaie, sprijinindu-şi flancul drept pe rîul Enipeus, afluent al fluviului Peneus (azi Pinios). în flancul stîng îşi aşează cavaleria. Intenţia sa era ca, printr-un atac de cavalerie puternic, să împrăştie cavaleria lui Caesar şi apoi să învăluie flancul drept al pedestraşilor. Prevăzînd manevra adversarului său după modul în care îi erau grupate trupele, Caesar puse legiunile ale căror ostaşi erau mai obosiţi în flancul stîng, pe malul rîului Enipeus, iar în flancul drept, unde urma să se producă atacul principal, aşează cele mai bune legiuni ale sale : a X-a şi a XII-a. Apoi, adresîndu-se soldaţilor, le aminti că se găsesc sub ocrotirea zeiţei Venus Victrix, din care purcedea el însuşi, sfătui pe soldaţi să lovească pe ofiţerii pompeieni în faţă, căci aceşti nobili, iubind viaţa şi plăcerile ei, preferau unei feţe desfigurate o fugă ruşinoasă. Rînduindu-şi comandanţii la locurile potrivite, el însuşi se aşează în flancul drept, ameninţat de lovitura principală a adversarului său.

Apoi Caesar se hotărî să atace el primul, numai pentru a sili pe adversar să-şi dezvolte planul pe care-l prevăzuse. în adevăr, cavaleria lui Pompei se năpusti asupra flancului drept al lui Caesar ; cavaleria acestuia nu putu rezista, dar intervenţia trupelor de elită ale lui Caesar tăie avîntul atacatorilor ; mai mult, cohortele lui Caesar încercuiră aripa stîngă a pompeienilor. în acest moment de panică pentru adversar, care nu se aştepta la puternicul contraatac, Caesar porunci să se arunce în luptă toate rezervele sale. Soldaţii lui Pompei nu putură rezista loviturii şi părăsiră poziţiile. Pierzîndu-şi stă-

1 *De brllo civili,* **III, 83.**

pînirea de sine, Pompei, în loc să ordone o retragere organizată a oştilor, îşi aruncă insignele de comandant, se aruncă pe un cal şi fugi din tabără, galopînd spre Larissa, însoţit numai de cîţiva tovarăşi de arme. De aici, goni pînă la. gura fluviului Peneus, unde se îmbarcă spre Mytilene în ziua de 10 august 48.

Lupta, care, după părerea tuturor, avea să decidă soarta Romei şi a lumii, se terminase în favoarea lui Caesar. în cîteva ore, bătrînul Pompei îşi pierdu şi onoarea militară şi întreaga sa armată ; vreo 15 000 de ostaşi .fură omoriţi, alţi 20 000 luaţi prizonieri şi numai puţini reuşiră să-şi găsească un refugiu în munţii din apropiere. Caesar, care nu uita că duşmanii săi erau şi ei cetăţeni ai Romei, se purtă cu aceştia omenos ; faţă de senatori şi de unii cavaleri se arătă însă destul de sever.

Ajuns la Mytilene, Pompei se îmbarcă împreună cu soţia sa Cornelia şi cu unul din fii. Sextus. După cîteva zile de incertitudine, se hotărî să se refugieze în Egipt, unde spera să capete ajutor de la regele Ptolemeu al XIV-4ea, care, în vîrstă de 10 ani, se afla pus, de la moartea tatălui său, survenită în anul 51, sub tutela lui Pompei. Pe de altă pârte, Pompei spera că din Egipt va putea intra în legături cu părţii, cu Varus şi Iuba, care stăpîneau Numidia şi întreaga Africă romană. Sosind la Pelusium (azi Tineth), oraş aşezat pe braţul estic al Nilului, Pompei trimise soli la Ptolemeu — care din întîm- plare se găsea acolo — cu rugămintea de a-i da găzduire, la Alexandria, în virtutea vechilor legături de prietenie pe care le întreţinuse cu tatăl său. Momentul în care sosise Pompei în Egipt nu era prea favorabil, deoarece Ptolemeu al XIV-lea se găsea în luptă pentru tron cu sora sa Cleopatra, îndepărtată cu cîteva luni înainte de la domnia la care, în temeiul testa- mentului părintesc, trebuia să fie asociată. Consultaţi cu privire la cererea lui Pompei, înalţii demnitari egipteni, care îndeplineau şi funcţia de regenţi, au fost de păreri diferite. Unii susţineau că, avînd în vedere ajutorul dat de Pompei lui Ptolemeu al XIII-lea, acesta trebuie primit cu toate onorurile cuvenite ; alţii socoteau că un asemenea act însemna un război cu Roma ; în fine, erau şi unii care erau de părere că uciderea lui Pompei ar fi fosî calea cea mai nimerită de

a ieşi din dilemă. Opinia din urmă învinse. Achillas, prefectul regelui, fu însărcinat cu această misiune. Urcîndu-se într-o barcă de pescar, Achillas, însoţit de cîteva slugi şi de doi centurioni romani ce se aflau ca mercenari în armata lui Ptolemeu, porni în întîmpinarea lui Pompei sub pretextul de a conduce pe *imperător*-ul roman la rege. Pompei coborî în barca lui Achilles, dar, în momentul în care se pregătea să coboare la ţărm, unul din centurionii romani, Lucius Septi- mius, îl lovi pe la spate ; ceilalţi desăvîrşiră crima. Toate acestea au avut loc sub ochii îngroziţi ai soţiei, copilului şi prietenilor lui Pompei, care de teamă se depărtară în grabă de la locul crimei (28 septembrie 48).

îndată după victorie, Caesar continuă urmărirea adversarului său. Ajuns la oraşul Amphipolis, trecu Hellespontul cu cîteva mici ambarcaţiuni, pe care se aflau soldaţii legiunii a Vl-a ; cu această ocazie, captură şi zece trireme din flota pom- peiană care, sub conducerea lui L. Cassius, se pregătea să treacă în Marea Neagră. înspăimîntat de înfrîngerea de la Pharsalus, L. Cassius nu schiţă nici cel mai mic gest de împotrivire, deşi putea cu uşurinţă nimici ambarcaţiile lui Caesar şi termina, totodată, războiul civil.

Odată ajuns în Asia Mică, Caesar, aflînd încotro se îndreptase Pompei, porni spre Alexandria cu două legiuni[1]. Cînd ajunse înaintea portului, demnitarii regelui Ptolemeu îi înfăţişară capul rivalului său, nădăjduind în acest chip că-şi vor atrage prietenia marelui general. Caesar fu foarte impresionat ; izbucni în plîns şi ordonă ca resturile duşmanului său să fie îngropate cu cinstea cuvenită. Fruntaşii egipteni se socotiră ofensaţi de gestul lui Caesar, dar nădăjduiau că marele roman, nemaiavînd nimic de îndeplinit în Egipt, va pleca în curînd. Caesar însă, debarcîndu-şi trupele la Alexandria, se comportă ca un consul într-o provincie romană. Urmărind să profite de dezbinarea dintre Ptolemeu şi Cleopatra, el intenţiona acum să întindă

1 **E vorba de legiunea a Vl-a şi de a XXVII-a, pe care legatul Quintus Fufius Valenus i-o adusese din A'naia. Se adăugau apoi 800 de călăreţi şi 35 de galere.**

autoritatea Romei asupra văii Nilului, ceea ce constituia îndeplinirea unuia din planurile sale făcute încă din tinereţe. Prevăzînd însă ca posibil un viitor conflict cu egiptenii, ordonă lui Cn. Domitius Calvinus, legatul său din Asia, să-i trimită două legiuni care să-i întărească forţele militare. Apoi, instalîndu-se în palatul regal, ceru tî- nărului rege Ptolemeu să-i plătească o imensă sumă de bani, pe care pretindea că i-ar fi datorat-o tatăl său, Ptolemeu Auletes. în fine, mai pretinse ca, în calitatea sa de consul, să soluţioneze problema succesiunii la tronul Egiptului, pentru care tocmai se luptau Cleopatra şi fratele ei.

După cîteva zile, Cleopatra sosi şi ea la Alexandria şi reuşi să pătrundă pe ascuns în apartamentul lui Caesar. După unii istorici, frumuseţea şi îndrăzneala tinerei egiptene de douăzeci de ani au cucerit pe marele general. Acesta hotărî, într-adevăr, că domnia Egiptului trebuia să se împartă, potrivit testamentului, între Cleopatra şi fratele ei mai mic.

Hotărîrea lui Caesar nemulţumi însă pe consilierii tînă- rului rege, care, după ce izgoniseră pe Cleopatra, se şi vedeau stăpînind singuri Egiptul. în fruntea nemulţumiţilor se afla Potheinos care, îndemnînd poporul la răscoală, chemă pe Achillas, generalul tînărului rege, să vină cu oastea egipteană la Alexandria. Caesar, care avea sub controlul său pe tînărul rege, aflat la palat, ceru în numele acestuia, lui Achillas, să oprească înaintarea. Drept răspuns, generalul egiptean ordonă uciderea solilor romani şi grăbi marşul. Războiul aşa-zis alexandrin începuse. Era pe la finele lui octombrie 48.

Trupele lui Achillas nu erau de dispreţuit. Deşi fără prea multă pricepere militară, ele impuneau totuşi prin numărul lor : 22 000 de pedestraşi şi 2 000 de călăreţi. Caesar se văzu obligat să se baricadeze în palat, pe care-l transformă, împreună cu teatrul din apropiere, într-o adevărată fortăreaţă. Consulul roman rezistă cu succes atacului. Pierzînd nădejdea cuceririi palatului, Achillas încercă să taie romanilor legătura cu marea ; pentru aceasta el căută să pună mîna pe corăbiile egiptene de război, ancorate în port. Corăbiile odată capturate, Achillas ar fi putut împiedica pe

Caesar să mai primească ajutoare şi provizii. Pentru a nu îngădui egiptenilor să pună stăpînire pe flotă, Caesar se hotărî să le incendieze. Vîntul puternic, care tocmai sufla, extinse însă incendiul pînă departe pe uscat, făcînd mari pagube, transformînd în cenuşă şi renumita bibliotecă a Ptolemeilor ce număra vreo 400 000 de volume. Profitînd de incendiu, Caesar debarcă un detaşament roman în mica insulă pe care se ridica celebrul Far al Alexandriei. Insula, aşezată în faţa oraşului, avea o foarte mare importanţă strategică, pentru că cine o stăpînea, controla şi portul. Lovitura încercată de Achillas dăduse greş ; în schimb, Caesar controla rada portului Alexandria şi îşi păstra libere legăturile cu marea. în acelaşi timp, el reînnoi ordinele sale către Cn. Domitius Caivinus, cerîndu-i să grăbească trimiterea ajutoarelor. Totodată ceru trupe şi provizii şi ro- dienilor, cilicîenilor, sirienilor şi lui Mithridate din Pergam.

Situaţia legiunilor romane deveni şi mai grea, mai ales din momentul cînd în fruntea egiptenilor se ridică prinţesa Arsinoe şi omul ei de încredere, Ganymede, care, ucigînd pe generalul Achillas, se substituise acestuia [1]. Zilnic se dădeau lupte pe străzile Alexandriei între romani şi egipteni, care din ce în ce mai mult îşi dădeau seama că înfrîngerea ar fi însemnat pierderea sigură a independenţei. La un moment dat, Ganymede făcu inutilizabile canalele de apă dulce care aprovizionau palatul regal, introducînd, cu ajutorul unor puternice maşini, apă sărată din mare, în canal. Caesar, pentru a avea apă de băut, fu obligat să sape fîntîni.

Dîndu-şi seama de faptul că romanii nu vor putea fi învinşi pe uscat, Ganymede încercă să-şi întocmească o flotă cu care să lovească adversarul pe mare şi să-i taie posibilităţile de aprovizionare.

1 **Trebuie subliniat că Arsinoe şi Ganymede au ajuns în tabăra egiptenilor cu concursul lui Caesar, care urmărise să provoace neînţelegeri între duşmanii săi. Ceea ce s-a şi întîmplat.**

Insula pe care se găsea Farul era legată de port printr-un ■dig, Heptastade, care împărţea portul Alexandriei în două : cel răsăritean, zis şi marele port, şi cel apusean, denumit Eunoste. Legătura dintre cele două porturi se făcea prin două bolţi largi, construite în dig. Garnizoana romană stăpînea partea răsăriteană a insulei cu Farul şi, în consecinţă, controla intrarea în marele port. Partea apuseană a insulei şi digul se găseau în stăpînirea alexandrinilor. Din această parte, locuitorii Alexandriei încercară de mai multe ori să incendieze corăbiile lui Caesar, dar nu reuşiră. Cu toate acestea, cu flota pe care şi-o construiră între timp, alexandrinii încercară să oprească legiunea romană ce venea pe mare, trimisă de Cn. Do- mitius Calvinus, în ajutorul lui Caesar. încercarea lor, însă, a fost zadarnică ; bravii marinari din Rodos, care transportau oştile romane, ştiură să facă faţă situaţiei. Puţin timp după aceasta, alexandrinii reuşiră să ocupe partea răsăriteană a insulei, cu Farul, punînd în primejdie legăturile romanilor cu largul mării. Ameninţat dinspre mare, Caesar se văzu silit să încerce, pentru a restabili situaţia, să recucerească Farul şi partea corespunzătoare din insulă, ceea ce şi reuşi. Dar în- cercarea de a cuceri şi digul Heptastade dădu greş. Copleşiţi de numărul mare al soldaţilor lui Ganymede, vreo 800 de pedestraşi şi marinarii iromani fură omorîţi ; restul îşi găsiră salvarea aruncîndu-se în mare, pe care o trecură înot pînă la palatul ce le servea drept bază de atac. Caesar însuşi fu obligat să se salveze pe aceeaşi cale ; mantaua sa de general rămase însă în mîinile ostaşilor lui Ganymede. Bătălia a avut loc la finele lunii decembrie 48.

Din fericire, ajutorul pe care Caesar îl aştepta din partea lui Mithridate din Pergam nu întîrzie prea mult; acesta, cu armatele recrutate în Syria, ajunse la finele lunii februarie 47 la Pelusium, pe care-l ocupă cu uşurinţă. De aici, coborî spre miazăzi, urmînd drumul către Memphis ; între Heliopolis şi vechea cetate Memphis trecu Nilul, îndreptîndu-se apoi din nou spre miazănoapte. încercările egiptenilor de a-i opri înaintarea eşuară, căci tactica iscusită a lui Mithridate şi ajutorul primit din partea ţăranilor evrei stabiliţi în mare număr în aceste regiuni s-au dovedit hotărîtoare.

Aflînd de apropierea oştilor ce-i veneau în ajutor, Caesar recurse la o stratagemă : eliberă pe tînărul rege Ptolemeu, care se refugie în tabăra lui Ganymede. în acest mod, Caesar spera să potolească, cel puţin pentru un moment, pe egipteni — timp de care consulul roman voia să profite pentru a face joncţiunea trupelor lui cu cele ale lui Mithridate — şi, eventual, mai spera şi în disensiunile ce s-ar fi putut isca între Ganymede şi cînărul dar ambiţiosul rege.

îndată după plecarea regelui, Caesar, înşelînd atenţia egiptenilor, se prefăcu că porneşte pe apă pentru a se întîlni cu Mithridate, dar se întoarse şi, străbătînd pe uscat, în marş forţat, cei 30 de km spre sud ce-i despărţeau de localitatea Chaerea, se întîlni, în dimineaţa zilei de 26 martie 47, cu Mithridate. Egiptenii, surprinşi şi înţelegînd primejdia, cerură pace, dar Caesar nu le-o acordă. Distrugîndu-le fără greutate avanposturile, consulul roman le atacă din faţă şi din flanc armata aşezată într-un loc foarte bine apărat de ape şi de mlaştini. Alte unităţi romane şi Mithridate atacară şi din spate, înconjurată din toate părţile, oastea egipteană fu în cea mai mare parte nimicită şi înecată în apele bătrînului Nil. Tînărul rege pieri şi el, iar trupul lui, mînat de valuri, fu recunoscut după platoşa de aur. O strălucită victorie recompensa toate suferinţele şi greutăţile îndurate de legionarii lui Caesar.

îndată după victorie, Caesar, în fruntea cavaleriei, porni spre Alexandria. Locuitorii marelui oraş, care aflaseră deja despre biruinţa romanilor, îi ieşiră în cale, îmbrăcaţi în haine de doliu şi purtînd pe braţe statuile zeilor lor. Cu toţii implorară pacea. Oraşul întemeiat de marele Alexandru se găsea acum la picioarele celui care devenise stăpînul Romei şi al lumii. Faţă de cetăţeni, Caesar se arătă mărinimos şi, cerîndu-le să continue să cultive, ca şi mai înainte, ştiinţele şi artele, îi sfătui să muncească spre a trece peste necazurile provocate de sfaturile celor neînţelepţi.

Prudent, Caesar nu transformă Egiptul în provincie romană, ci se mulţumi să lase cîteva legiuni pentru a supraveghea pe locuitori. Coroana Egiptului fu încredinţată Cleopatrei şi fratelui ei cel mai mare, Ptolemeu Neoteros ; ei trebuiau să domnească însă sub

ochiul vigilent al Romei. Prinţesa Arsinoe a fost trimisă la Roma pentru a fi îndepărtate orice pretexte de răzvrătire sau de lupte fratricide pentru tron.

Binevoitor, Caesar mai rămase cîtva timp în Egipt, atras poate şi de frumuseţea Cleopatrei. Istoricii care au înfăţişat viaţa romanţată a lui Caesar au acordat prea mare importanţă legăturii acestuia cu tînăra Cleopatra ; este adevărat că, după atâtea încercări şi lupte grele, marele general găsea plăcere şi reconfortare în această legătură care-i amintea de aventurile galante ale tinereţii, dar nu este mai puţin adevărat că în braţele Cleopatrei el n-a uitat niciodată îndatoririle sale de om de stat şi de ostaş. Călătoriile pe care le-a făcut prin Egipt, dintre care una a ţinut aproape trei luni, trebuia să informeze pe conducătorul Romei despre tainele uneia din cele mai vechi şi mai faimoase administraţii şi conduceri de stat, în acea vreme, din lume. Dar odihna lui Caesar n-a fost de lungă durată. în adevăr, în Asia răscoala lui Farnace, fiul lui Mithridate Eupator, deveni ameninţătoare. Socotind că a sosit momentul propice să intre în stăpînirea părţilor pierdute din regatul tatălui său, Farnace invadă Mica Armenie şi Cappadocia, care erau stăpînite, prima de Deitaros, iar cea de a doua de Ariobarzan al III-lea. Caesar ordonă locotenentului său din Asia, lui Cnaeus Domitius Calvinus, să ceară lui Farnace să nu profite de evenimentele tragice ale războiului civil şi să se retragă din ţările de mai sus. Refuzînd să se supună injoncţiunii primite, Domitius Calvinits porni cu oastea împotriva lui ; lupta care s-a dat la Nicopolis (în părţile nord-estice ale Turciei de azi) a însemnat însă o grea înfrîngere pentru romani..

Aflînd, Caesar porni în grabă spre Asia, pe mare, debar- cînd în Antiochia. Aici găsi un mare număr de scrisori, prin care prietenii şi cunoscuţii îi dădeau de ştire că în Italia
— unde aveau loc mişcări împotriva lui — i se simţea lipsa. Caesar îşi mai amînă însă plecarea în Italia pînă la restabilirea ordinei în Orient. Pe la mijlocul lunii iulie 47, el ajunse la gurile fluviului Cydnus (azi Tarsous), unde întîlni o mică flotilă pompeiană comandată de Caius Cassius. Somat să se predea, acesta se execută imediat. De aici, prin Cilicia şi Galatia, Caesar ajunse în

ţara lui Farnace, adică în Pont, fără ca în timpul călătoriei să neglijeze rezolvarea problemelor administrative şi financiare care interesau statul roman sau pe el personal. Trupele lui Farnace se aflau în jurul localităţii Zela (în nordul Turciei de azi). După cîteva zile de la sosirea sa în Pont, Caesar reuşi să cîştige o fulgerătoare victorie ; lupta propriu-zisă a ţinut numai cîteva ore. „Am venit, am văzut, am învins" *(veni, vidi, vici),* scria Caesar unui prieten, după biruinţă. Adevărate sau alcătuite de imaginaţia celor stăpîniţi de copleşitoarea personalitate a generalului roman, aceste trei cuvinte exprimă, totuşi, în scurtimea lor, biruinţa fulgerătoare a lui Caesar. Farnace fugi, dar căzu sub loviturile cumnatului său Asandros ; regatul îi fu atribuit lui Mithridate din Pergam, ca o răsplată a serviciilor pe care acesta le adusese lui Caesar în Egipt. în general, pe toţi cei care fuseseră alături de el în această luptă pentru putere, Caesar îi răsplăti cu multă dărnicie ; pe aliaţii lui Pompei, însă, îi pedepsi după chipul în care credea el că se făcuseră vinovaţi.

După ce reglementă situaţia din Asia, Caesar porni în grabă spre Italia, unde debarcă pe la finele lunii septembrie 47. După aproape doi ani de absenţă din Roma, lucrurile nu evoluaseră în favoarea marelui general. Ostaşii, îndemnaţi mai ales de duşmanii lui Caesar, cereau să li se îndeplinească făgăduielile de atîtea ori amînate. Una din legiuni era în plină răscoală, cerînd cu vehemenţă lăsarea la vatră. Nu i-a trebuit însă prea mult experimentatului conducător de oşti să potolească spiritele înfierbîntate. „Vă eliberez pe toţi" — le-a spus el, numindu-i simplu cetăţeni *(quirites)* şi nu ostaşi *(milites),* ca şi cum lăsarea la vatră ar fi avut loc. Neaştep- tîndu-se la acest gest, ei, care nădăjduiau ca prin ameninţări să-şi îmbunătăţească situaţia materială, regretară purtarea lor şi cerură lui Caesar să-i ierte. Un singur cuvînt şi marele general era din nou stăpîn pe situaţia pentru un moment periclitată.

La Roma, Caesar nu zăbovi multă vreme, căci, după ce soluţionă cîteva probleme administrative, cu tactul şi energia care-l caracterizau, plecă spre Africa unde aristocraţia muribundă încerca o ultimă şi deznădăjduită rezistenţă. Resturile partizanilor lui Pompei se concentraseră la Utica, unde îşi organizaseră

un nou stat major. Conducerea supremă fusese încredinţată fostului consul Metellus Scipio. Ajutat de Cato, el reuşise să organizeze provincia romană din Africa într-un puternic centru de rezistenţă ; întărise zidurile oraşului Utica, bătuse bani de aur şi de argint ca semn al unei totale independenţe, şi reuşise să adune o flotă de cincizeci de vase.

Trupele lui Scipio nu erau însă omogene ; alcătuite mai mult din mercenari africani decît din cetăţeni romani, ele nu luptau pentru un ideal, ci erau interesate în. a se îmbogăţi prin jafuri, ceea ce, de altfel, exasperase populaţia din împrejurimi.

Cunoscînd situaţia din tabăra adversarilor săi, Caesar nu se îndoia că va obţine o biruinţă uşoară. La finele anului 47, cu o armată ce cuprindea două mii de călăreţi şi şase legiuni, marele general se îndrepta spre Africa. în timpul traversării Mării Mediterane, o furtună puternică îi împrăştie vasele ce-i transportau trupele. Datorită acestui fapt, Caesar nu putu debarca deodată toate trupele sale, ci pe rînd : cu primele trupe debarcate — vreo 3 000 de recruţi şi 150 de călăreţi — încercă să cucerească portul Hadrumetum. Tentativa lui Caesar, însă, eşuă. în schimb, cuceri două porturi foarte apropiate unul de altul — Ruspina (azi Henchio Tenir) şi Leptis Minor (azi Lempta). în primele zile ale lunii ianuarie din anul 46, sosi şi restul corăbiilor împrăştiate de furtună, aducînd grosul trupelor sale. Caesar porni prin împrejurimi, cu 30 de cohorte, într-o expediţie de recunoaştere şi de aprovizionare, deoarece ducea lipsă de grîne şi de animale. Cavaleria aristocraţilor, condusă de Labienus, îl atacă, dar Caesar respinse atacul şi reuşi să se retragă la Ruspina.La rîndul său, Metellus Scipio, comandînd 8 legiuni şi 3 000 de călăreţi, îşi aşează tabăra cam la 9 km de Ruspina, unde aştepta şi ajutorul aliatului său, Iuba I, regele Numidiei. Ajutorul lui Iuba ar fi întărit în mod periculos trupele lui Scipio şi Caesar hotărî că trebuie împiedicată sosirea acestuia. El ceru regilor Mauritaniei — aliaţi ai romanilor — să atace pe Iuba. Regele Numidiei, atacat, fu silit să se reîntoarcă în patrie şi să lase pentru un moment pe Scipio fără ajutorul promis.

Caesar, avînd în față numai pe Scipio, hotărî să poarte lupte de hărțuială în așteptarea unor întăriri, după care trimisese. Așa trecură vreo două luni și jumătate. Sosindu-i trupele așteptate, Caesar se hotărî, la începutul lunii aprilie 46, să dea bătălia decisivă. De aceea, el se îndreptă spre portul Thapsus, pe care-l asedie. Scipio se grăbi și el să vină în ajutorul portului asediat. Cu tot numărul mare de soldați și de elefanți, trupele lui Scipio pierdură bătălia. Experiența, devotamentul, vitejia, precum și dorința ostașilor lui Caesar de a termina un război care se prelungise și așa prea mult, își spuseră cuvîntul. Dintre soldații lui Caesar căzură doar 50, pe cînd Scipio pierdu peste 10 000 de oameni. O dată cu căderea portului Thapsus, se predară și garnizoanele puse de Scipio, în Hadrumetum și Zama. Cei mai mulți dintre conducătorii armatei aristocratice fugiră în Spania, căutîndu-și refugiul în această țară încă pe jumătate independentă, iar alții, printre care și Scipio, șeful suprem, se sinuciseră, spre a evita rușinea căderii în mîna lui Gaesar. Dintre orașele africane, doar Utica mai rămînea să fie cucerită. Cato, în calitatea, sa de guvernator, propuse ca cetatea să fie apărată pînă la ultimul om. Propunerea sa fu respinsă, iar el, înțelegînd să evite fie mila, fie răzbunarea învingătorului, se străpunse cu sabia, după ce în prealabil mai citi o dată în întregime lucrarea lui Platon despre nemurirea sufletului. Astfel se stinse cel pe care posteritatea îl va numi Cato din Utica și care a fost un ultim reprezentant autentic al republicanilor romani.

După ce organiză Africa, unde puse guvernator pe istoricul Sallustius, Caesar se reîntoarse la Roma, la

finele lui iulie 46. încă de mai înainte, senatul îi atribuise cele mai înalte demnităţi şi onoruri. La Roma se observa un fenomen : treptat, adunările populare şi senatul îşi pierdeau din atribuţiile lor, tre- cîndu-le aceluia care devenise stăpînul de necontestat al statului roman. Celebrînd mai multe triumfuri, expresie a biruinţelor sale din

ultimii ani şi de pe atîtea cîmpuri de bătaie, Caesar organiză pentru popor ospeţe, împărţindu-i alimente. Veteranilor săi le dădu bani şi pămînt. Au fost organizate, cu aceste ocazii, şi spectacole de tot felul, întrecînd în somptuozitate tot ceea ce văzuse Roma pînă atunci

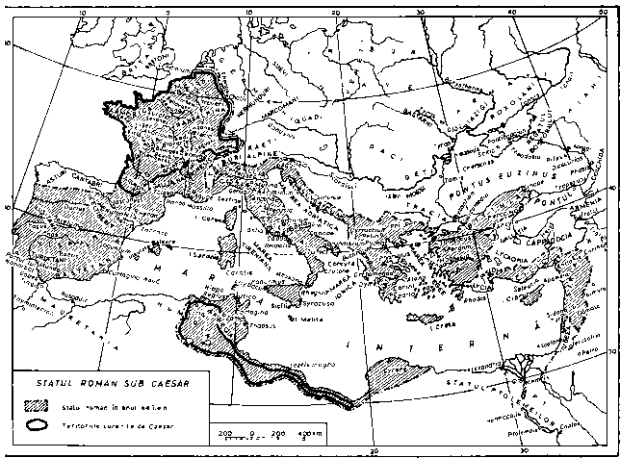
STATUL ROMAN SUB CAESAR
Statu romani în anul 44 î.e.n.
Teritoriile cucerite de Caesar
200 0 200 400km
MARE
INTERN
PONTUS EUXINUS
GALLIA
DACIA
CAPPADOCIA
CILICIA
CYPRUS
CRETA

Stăpîn pe destinele Romei, Caesar porni să întocmească noi reforme sociale, concepute toate din dorinţa de a asigura şi mai temeinic interesele păturilor înstărite. Una dintre acestea privea redresarea agriculturii italice şi repopularea ţinuturilor rurale, o alta reducea numărul celor care aveau dreptul la asistenţă socială, o a treia suprima asociaţiile care, născute după luptele civile, ameninţau ordinea de stat, ce o instaurase ; cîteva legi introduceau unele restricţii judiciare în vederea consolidării aceloraşi interese, iar cu privire la provincii se luară noi măsuri organizatorice. în fine, făcu reforma calendarului roman, ce intra îh vigoare la 1 ianuarie 45.[1]

Dar Caesar n-avu multă vreme linişte. Ştiri alarmante veneau din Spania, unde fiii lui Pompei, Cnaeus şi Sextus, împreună cu căpeteniile ce fugiseră din Africa, aprinseseră din nou flăcările războiului civil. Armatele acestora se ridicau acum la treisprezece legiuni. La sfîrşitul anului 46, în plină iarnă, Caesar porni din Roma spre Spania şi, în 27 de zile în goana calului, sosi în apropierea oraşului Cordoba, unde legiunile sale [2] se concentraseră încă de mai înainte. Urmărind să silească pe rivalii săi să primească lupta, Caesar asedie oraşul Ategua (azi Teba la Vieja) pe care în luna ianuarie 45 reuşi să-l cucerească. Bătălia decisivă nu avu loc însă decît ceva mai tîrziu, la 17 martie, la Munda, nu departe de oraşul Urso (azi Osuna). în dimineaţa acelei zile, **Cnaeus** Pompei atacă cu toate forţele, bizuindu-se pe superioritatea poziţiei sale strategice. Ambele părţi se luptară cu dîrzenie. A fost una din cele mai grele lupte pe care le-a dat Caesar. Ore în şir a continuat măcelul, fără a se putea întrezări biruitorul. Temîndu-se să nu fie învins, marele

1 **Reforma a însemnat punerea de acord a anului cu cele 4 anotimpuri, potrivit calculelor savanţilor alexandrini şi mai ales ale lui Sosigene.**

2 **La cele 6 legiuni din Spania, Caesar adăugă pe cele ce staţionau în Sardinia, două din cele mai bune legiuni de veterani (a VI-a şi a X-a) şi o puternică oaste de călăreţi.**

general, ca şi de alte dăţi, se aruncă în luptă. Sărind de pe cal, se puse în fruntea veteranilor săi, strigîndu-le : „Nu vă daţi biruiţi ! Eu prefer să mor decît să cad în mîna duşmanului şi să terfelesc într-o singură zi gloria pe care am cîştigat-o în atîţia ani". încurajaţi de exemplul său, legionarii atacară cu mai multă ardoare, în- frîngînd oastea lui Cnaeus Pompei. Cu toată crîncena încleştare, pierderile lui Caesar au fost mici : cam 1 000 de oameni, pe cînd ale adversarilor lui s-au ridicat la peste 30 000. Printre aceştia se aflau şi o parte din căpeteniile pompeiene. Cnaeus Pompei, rănit, fugi, dar fu urmărit şi ucis. Fratele său, Sextus Pompei, care nu asistase la luptă, îşi găsi adăpost în munţii Pirinei. Aici trăi ascuns pînă la asasinarea lui Caesar.

Noua victorie a marelui general produse la Roma un uriaş entuziasm printre susţinătorii politicii sale. Senatul se grăbi să-i acorde cele mai mari onoruri ; organiză 50 de zile de rugăciuni publice, dîndu-i titlul de *imperator,* cu dreptul de a

fi purtat şi He urmaşi, precum şi dreptul de a numi pe magistraţii Romei ; i se îngădui, de asemenea, să poarte zilnic coroana de laur şi sandale roşii, aşa cum odinioară purtau numai regii din Alba Longa ; în fine, i se ridică o statuie în templul lui Quirinus, cu inscripţia „Zeului neînvins", şi i se consacră un colegiu special de preoţi

.XI

URMĂRILE

La începutul lunii septembrie a anului 45, Caesar se reîntoarse la Roma. După atîtea victorii şi cuceriri, marele general deveni într-adevăr stăpînul Romei şi al lumii, ce se întindea, în apus, de la imensul Ocean şi pînă la ţările barbare, din îndepărtatul răsărit. Puterile pe care le avea acum erau absolute, iar momentul istoric îi aparţinea. El era conştient că vechile aşezăminte trebuiau înlocuite cu altele, care să satisfacă şi mai bine interesele păturilor posedante. Pentru aceasta, Roma avea nevoie de un stăpîn cu puteri dictatoriale ; iată de ce, el concentră în mîna sa toate dregătoriile republicane. Ca dictator pe viaţă, dispunea de întreaga putere executivă, ca *imperator* pe viaţă — de cea militară, iar ca tribun avea controlul puterii legiuitoare. Senatul se afla, de asemenea, în subordinele sale : în calitate de *praefectus morum* [1] îi desemna compoziţia, iar ca *princeps senatus* [2] îi prezida dezbaterile. În fine, ca mare pontif controla organizaţiile religioase romane, atît de importante în viaţa statului.

După cum se vede, Caesar punea bazele unei conduceri monarhice, fără a înlătura însă formele constituţionale republicane. Deşi, după cum ne relatează Sallustius, Caesar era convins că republica nu era decît un cuvînt gol, fără conţinut şi strălucire, totuşi el nu avea încă curajul să instaureze imediat o monarhie [3], ci intenţiona să obişnuiască pe cetăţeni, pe nesimţite, cu o instituţie care, deşi reclamată de necesităţile prezente, rămînea încă odioasă păturilor conservatoare republicane. Unii paşi totuşi i-a făcut : a

1 **Supraveghetor al moravurilor, adică censor.**

2 **Cel dintîi din senat.**

3 **Salutat cu titlu de rege, el a răspuns : „Mă numesc Caesar şi nu rege".**

pus să se bată monedă cu efigia sa — drept regalian prin excelenţă — şi nu s-a opus ca chipul său să-i fie aşezat în Capitoliu, lîngă statuile regilor Romei.

Urmărindu-şi planurile, Caesar s-a străduit să pună în aplicare reforme sociale şi administrative care să întărească baza materială a dictaturii sale. El plănuia, de asemenea, noi campanii care, aducîndu-i biruinţa asupra daco-geţilor şi părţilor îndepărtaţi, să extindă stăpînirea romană pînă acolo unde ajunsese odinioară Alexandru Macedon. Un Babilon, cu alte cuvinte, al întregii lumi cunoscute pe atunci.

Îndrăzneţele sale planuri n-au putut fi duse la îndeplinire. De mai multe luni, o conjuraţie se formase împotriva lui. în fruntea ei se afla Cassius Longinus, fost questor al lui Crassus, om inteligent, dar ambiţios şi violent. La conjuraţie aderă şi Marcus Iunius Brutus, nepotul şi ginerele lui Cato, de la care moştenise un ataşament ferm pentru instituţiile republicane. Caesar îi arătase, după bătălia de la Pharsalus, o afecţiune deosebită, dîndu-i guvernarea provinciei Gallia Cisalpină şi apoi pretura urbană. Numărul conjuraţilor crescu repede: alături de prietenii celor doi conducători, aderară şi unii pompeieni şi chiar cîţiva din oamenii odinioară credincioşi lui Caesar.

Pretextînd că vechile aşezăminte constituţionale republicane au fost încălcate şi că noile 'expediţii proiectate ar duce, în caz de insucces, la vărsare inutilă de sînge, iar în caz de succes la orientalizarea Romei, conjuraţii — poate mai degrabă urmărind să răzbune nemulţumiri personale sau poate pentru că erau invidioşi pe o carieră unică în analele romane — au hotărît să-l ucidă.
17«

Data atentatului a fost fixată pentru Idele lui Marte (15 martie) ; Caesar urma să fie ucis în curia lui Pompei, unde trebuia să aibă loc şedinţa senatului. Idele lui Marte sosiră. Pe la ora 10, Caesar veni în litieră. La intrare, cineva îi înmînă o scrisoare prin care îl prevenea asupra complotului. Nu i-a dat importanţă. Se simţea obosit şi bolnav. Voise chiar să rămînă acasă în ziua aceea. Cînd intră în sală, toţi senatorii se ridicară în picioare, dîndu-i cinstea cuvenită ; apoi,

25

1de îndată ce aceştia îşi ocupară locurile, conspiratorii îl înconjurară. Unul din ei, Tullius Cimber, îi ceru să-i ierte pe fratele său exilat. Ceilalţi insistară. Dar cînd Caesar, ridi- cîndu-se, încercă să-i îndepărteze, Tullius Cimber îi smulse toga, iar Servilius Casca îl lovi cu pumnalul. Mai întîi, Caesar încercă să se apere, dar cînd văzu numărul conjuraţilor şi, mai ales, cînd văzu pe Marcus Iunius Brutus, căruia îi acordase afecţiunea sa, printre cei ce ridicau pumnalele, socoti inutilă orice rezistenţă şi-şi acoperi faţa. Ciuruit de lovituri de pumnal, trupul marelui general căzu neînsufleţit, nu departe de statuia lui Pompei, cel din urmă rival al său, care-i disputase întîietatea în lupta pentru suprema putere în Cetatea Romei.

Suprimarea lui Caesar nu a adus nici-o schimbare în politica statului roman ; săvîrşită, după cum spunea Cicero, „cu judecată copilărească" [1], ea n-a însemnat restaurarea Republicii, aşa cum socoteau conspiratorii şi partizanii lor. Impusă de evenimente, dictatura devenise singura formă politică de organizare a statului roman, ce păşise pe calea descompunerii. Acest fapt, neînţeles de conspiratori, dar intuit în mod genial de Caesar, face din nebiruitul general un mare om politic ; la răspîntia istoriei, el a ştiut să termine cu un trecut muribund şi să instaureze o epocă nouă, care va transforma Republica Romei în Roma Cezarilor.

Ad Atticum, **XIV, 21, 3.**

BIBLIOGRAFIE*

A. *Izvoare*

Appianus, *De bello civili.* **Text grec cu traducere latină, Paris, Didot, 1877.**

Caesar C. Iulius, *Războiul cu gallii.* **Războiul civil. Traducere Janina Vilan Unguru şi Elisabcta Poghirc. Note şi studiu introductiv Cicerone Poghirc. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1964.**

César, *Guerre des Gaules,* **2 vol., text şi traducere de L. A. Constans, Paris, 1941.**

César, *La guerre civile,* **2 vol., rcxt şi traducere de P. Fabre, Paris, 1954—1959.**

César, *Oeuvres complètes.* **Commentaires sur La guerre des Gaules avec les réflexions de Napoleon I suivis des Commentaires sur La guerre civile et de la vie de César par**

Suétone. Traduction d'Artaud. Nouvelle édition trés soigneusement revue par M. Félix Le- maistre et précédée d'une étude sur César par M. Charpentier. 2 vol., ed. Garnier, Paris, f.d.
Cicero Marcus *Opera omnia,* **ed. C. F. W. Müller şi G. Friedrich, Tullius, 10 vol., Leipzig, Teubner, 1878—1898.**
* + * *De bello Africano,* **ed. E. Wölfflin şi A. MioJonski, Leipzig, Teubner, 1889.**
* * * *De bello Alcxandrino,* **ed. R. Schneider, Berlin, pe această cale, colegului Sabin Belu pentru ajutorul a apariţiei lucrării.**
* * + *De bello Hispaniensi,* **ed. A. KIotz, Leipzig, Teubner, 1927.**
Dio Cassius, *Historia romana.* **Text grec şi traducere franceză de E. Gros şi V. Boissé, 10 vol., Paris, Didot, 1848—89.**
Lucian, *La guerre civile* **(Pharsalia), vol. 2, text latin şi tra ducere franceză de A. Bourgery şi M. Ponchont, Paris, 1926—1929.**
Plutarh, *Vieţi paralele* **(IX, Alexandru şi Cezar). Traducere din limba greacă, notiţe istorice şi note de prof. N. I. Barbu, Bucureşti, 1957. Sallustius Caius, Crispus,** *De coniuratione Catilinae historia,* **ediţia F. Antoine şi R. Lallier, Paris, 1883.**
Suetonius, *Doisprezece Cezari,* **în româneşte de David Popescu şi C. V. Geroc. Studiu introductiv de David Popescu, Bucureşti, 1959.**
Valerius Maximus, *Opera omnia,* **ed. C. Kempf, Leipzig, Teubner, 1888. Velleius Paterculus,** *Historia romana,* **ed. C. Stegmann de Pritzwald, Leipzig, Teubner, 1933.**
B. *Tratate, manuale, monografii, studii**m of letters,* **Cambridge, 1950.** *i empire* **(coll. M. Crouzet), ed. Paris.**
Jules César, **Paris, 1933.**
Viaţă romană în scrisorile lui Cicero. **Bucureşti, 1959.** *La République romaine. Conflits politiques et sociaux,* **Paris, 1919.**
Rome et son destin. **Paris, 1960.**

Cicéron et ses amis, **Paris, f.d.**
La conjuration de Catilina. **Paris, 1908.**
The Cambridge ancient history, **vol. IX (The Roman republic), Cambridge, 1932.**
Alésia et les ruses de César, **Paris, 1958.**
Histoire romaine, **vol. II : César. Coll. Glotz, Paris, 1937.**
Adcock F. E., Aymard A. şi Auboyer J., Bailly A., Barbu N. I., Bloch G., Bloch R. şi Cousin J., Boissier G., Boissier G., Carcopino J., Carcopino J., *Guide illustré des campagnes de César* ***en*** *Gaule,* **Paris, 1929**
.Deutsch M. E., *1 am Caesar, not rex* **în** *Classical Philology,* **1928, XXIII, p. 394 ţi urm.**
Delbrück H., *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte,* **vol. I, Berlin, 1920.**
Dovatur A. I., *Orgetorix şi Ariovist* **în** *Vestnik drevnei istorii,* **1957, nr. 3, p. 101 şi urm.**
Duggan A., *Iulius Caesar,* **Londra, 1961.**
Duruy V., *Histoire de Romains depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'invasion des Barbares,* **vol. III, Paris, 1881.**
Drumann W., *Geschichte Roms în seinem Übergange von der republicanischen zur monarchischen Verfassung,* **vol. 6, ed. P. Groebe, Berlin-Leipzig, 1889—1929.**
Elton G. R., *The terminal date of Caesar's Gallic Proconsulate* **în** *Journal of Roman Studies,* **XXXVI, 1946, p. 18 şi urm.**
Fabre P., *Vingt années d'études sur César,* **în Mémorial Marouzeau, p. 215 şi urm., Paris, 1934.**
Ferrabino A., *Caesare,* **Florenţa, 1945.**
Ferraro G., *Grandeur et décadence de Rome,* **vol. I şi II, Paris, 1904—1906 (trad. din italiană de N. Mengin).**
Fournier P. Fr., *La bataille de Gergovie,* **Clermond-Ferrand, 1943.**
Gelzer M., *Caesar, der Politiker und Staatsmann,* **ed. VI, Wiesbaden, 1960.**
Giovanetti E., *La religione di Cesare,* **Milano, 1937.**
Göhler J., *Rom und Italien,* **Breslau, 1939.**
Holmes R. T., *Ancient Britain and the invasion of I. Caesar,* **Oxford, 1907.**

Holmes R. T., *Caesar's Conquest of Gaul,* **ed a II-a, Oxford, 1911.**
Holmes R. T., *The Roman republic and the founder of the Empire,* **3 vol., Oxford, 1923.**
Holzapfel L., *Die Anfänge des Bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompeius,* **în** *Klio,* **1903, p. 213 şi urm.**
Hüber P., *Die Glaubwürdigkeit Casars în seinem Bericht übet den gallischen Krieg,* **Bamberg, 1931.**
* ** *istoria universală* **(trad. din limba rusă), vol. II, Bucureşti, 1959.**
* ** *Jules César* **; operă colectivă alcătuită din mai multe studii. Paris, Hachette, 1961 (coll. Génies et Réalités).**
Jal P., *Pax civilis — concordia* **în** *Revue des Études Latines,* **XXIX, 1961, p. 210 şi urm**
„Histoire de la Gaulle, **vol. II¹ şi III², Paris, 1921 şi 1920.**
Vercingétorix, **Paris, 1963.**
Caesarsstudien, **Leipzig, 1910.**
Curs de istoria lumii antice, **Cluj, 1955.**
Istoria Romei antice **(trad. din limba rusă), Bucureşti, 1951.**
Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius. **Innere Geschichte Roms von 66 bis 44 v. Chr. Stuttgart, 1919.**
Das militärsystem Caesars, **în** *Gesammelte Schriften,* **IV, p. 156—158.**
Histoire romaine **(trad, franceză de De Guerle), vol. VI şi VIII, Paris, f.d.**
Histoire de Jules César, **2 vol., Paris, 1865—1866.** *Les quatre grands historiens latins,* **Paris, 1874.** *Caesar, der Schriftsteller und sein Werk,* **Leipzig, Teubner, 1933.**
L'età di Càesare e di Augusto, **Bologna, 1950.**
La question de droit, entre César et le sénat **în** *Revue historique,* **1928, p. 272 şi urm.**
Histoire de la littératures latine, **Paris, f.d.**
La conquete romaine, **Paris, 1927.**
Recherches sur le culte impérial, **Bucureşti, f.d.**
César, **Paris, 1963.**
L'art de la déformation historique dans les Commentaires de César, **Paris, 1953.** *Leges publicae populi Romani,* **Milano, 1912.** *La leçon de César,* **Paris, 1933.** *Annales of Caesar,* **New York, 1911.**
Histoire de Jules César ; guerre civile, **2 vol. şi atlas, Paris, 1887.**

Roman Revolution, **Oxford, 1939.** *Straja la Rin. Celţii şi romanii.*
Memoriile lui C. Iu- lius Caesar şi Aulus Hirtus. Traducere în limba română. Craiqva, f.d.
Jullian Camille,
Jullian Camille, Klotz A.,
Majchin N. A.,
Meyer E.,
Mommsen Th.,
Mommsen Th.,
Napoléon III, Nisard D., Oppermann H.,
Paribeni R., Perpillon A.,
Pichon R., Piganiol A., Pippidi D. M., Rambaud M., Rambaud M.,
Rotondi G., Roux G., Sihler E. G., Stoffel E.,
Çtefânescu Tudor D.,
Taylor L. R., Taine H., Tafrali O..
Party Politicis în the Age of Caesar, **Berkeley, 1949.** *Essai sur Tite Live,* **Paris, f.d.** *Istoria antică,* **Bucureşti, 1935**

.**Tudor D., Stoian I.** *Istoria antică*, **Bucureşti, 1958.**
Dragomirescu I.,
Walter G., *Cesar,* **Paris, 1947.**
**C. — ***Bibliografia ilustraţiilor şi a hărţilorHistoire de la litterature latine,*
IV, ed. Paris, 1938.
■ *privind ,*
Crestomaţia de i **reşti, 1961.**
Jules Cesar, Guerre des Gaules, **Paris, 1929.** *Istoria universala,* **(trad. din limba rusă), voi. II, Bucureşti, 1959. (După această lucrare a fost reprodusă harta : Statul roman sub Cacsar.)** *Vercingetorix,* **Paris, 1963. (După acest volum a fost reprodusă harta : Gallia în timpul lui Vercingetorix.)** *Nouvelle Histoire universelle,* **voi. I, Paris, 1924.** *Istoria Romei antice* **(trad. din limba rusă), Bucureşti, 1951. (După această lucrare a fost reprodusă harta : Campaniile lui Caesar în Gallia.)** *A topographical dictionary of ancient Rome,* **Oxford. University Press, London, 1929.** *Die antike Kultur,* **ed. a Il-a, Leipzig, Berlin, 1925.**
Cleopatre, **Paris, Payot, 1931.**
Berthaut H. — Georgin Ch., Condurachi E.,
Constans L. A.,
Malet A., Maşchin N. A.,
Platner S. B.,
Polan F., Reisinger E., "Wagner R., Weigall A., Winter F.,
Kunstgeschichte în Bildern, **Leipzig-Berlin, 1900, Abteilung I — Das Altertum**

.CUPRINS

În loc de pretaţă ... 7
Prolegomene 9
ÎNCEPUTURILE UNEI CARIERE
I Firul parcelor 19
II Prudenţă şi perseverenţă 26
III înţelegerea celor trei 77
CUCERIREA GALLIEI
IV Gallia : oameni şi locuri..... 103
V Cele dintîi lupte cu gallii ; tulburările sociale din Roma . .111
VI împotrivirea vitejească a gallilor ; frămîntările continuă în cetatea Tibrului.....133
VII Destrămarea triumviratului ; luptele cu gallii se înteţesc . .156
VIII Eroul gallilor : Vercingetorix 167
RĂZBOIUL CIVIL
IX Caesar şi Pompei faţă în faţă ; ultimele zvîrcoliri ale gallilor biruiţi.....197
X Zarul a fost aruncat.....214
XI Urmările.....250

Bibliografie 25

3Redactor responsabil : MIBON SCOROBETE Tehnoredactor : GHEORGHE CHIRU
Dat la culeș 4.04.1967. Bun de tipar 21.07.1967. Apărut 1967. Comanda nr. 6586. Tiraj 24 160. Broșate 21 100+legate 3060. Hîrtie Tipar înalt B. de 63 g/m². 5A0XS40016. Coli editoriale 15,52. Coli de tipar 16,5. Planșe 8. A. 20 761. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—2.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 252 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă

România

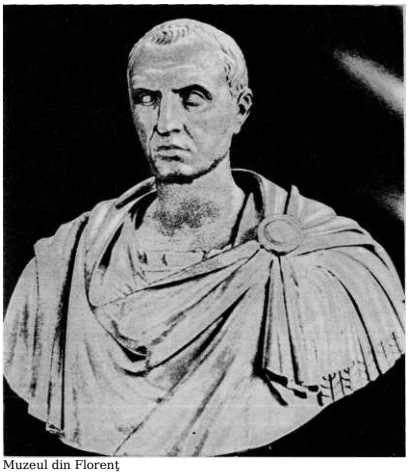

Muzeul din Florenţ

a

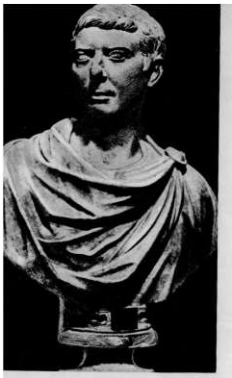

Pompei.
Muzeul Capitoliului din Roma

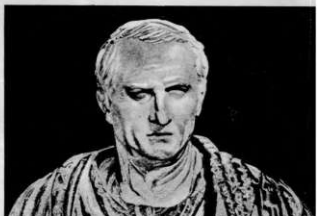

Interiorul unei case romane. Tablou de G. Boulanger
Teatrul lui Pompei (reconstituire

)

Porta Appia

O conjurație la Roma. Tablou de Glaise

Porta Ostiensis. Interior.

Porta latina

Orator roman.
Muzeul din Florenta

Casă din Ostia

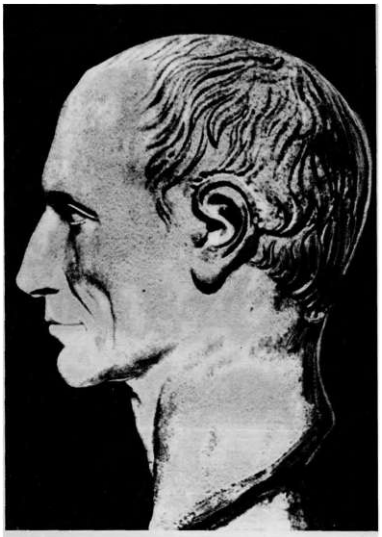

Caesar.
Muzeu National-Gallery — Londra

Vercingetorix În luptă. Statue de Bartholdi. Muzeul din Clermont Ferran

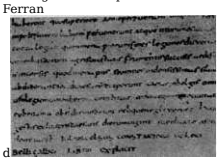

d

ŒPTPFÏRŒ

JfJL^Jm¡aZr éerrJi

A-J~ꝑ~ꝑ

...inrtn^Mr i

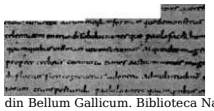

din Bellum Gallicum. Biblioteca Naţionali Paris, 5743 f. *41*

Călăreț gal.
Statue de Frenier.
Muzeul Saint – Germain

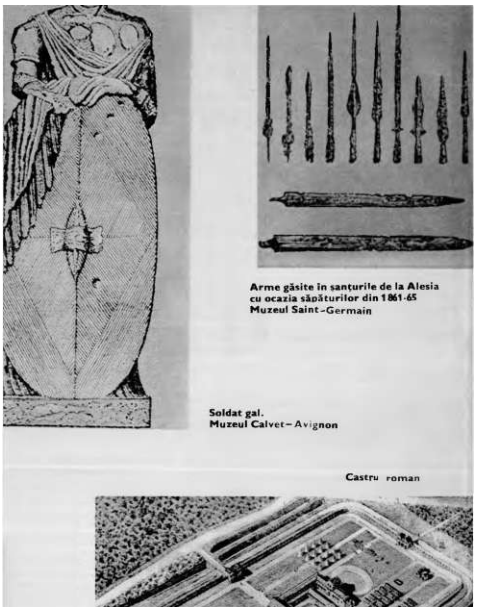

Arme găsite în șanțurile de la Alesia
cu ocazia săpăturilor din 1861-65
Muzeul Saint-Germain

Soldat gal.
Muzeul Calvet – Avignon

Castru roman

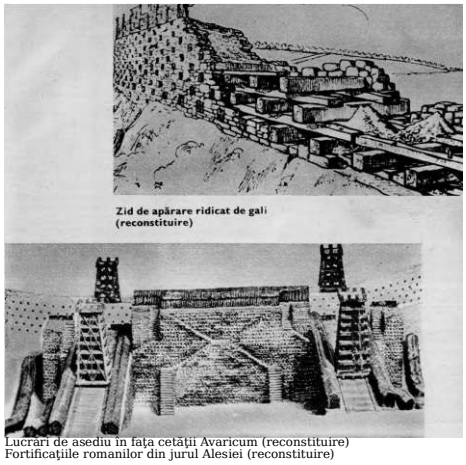

Zid de apărare ridicat de gali
(reconstituire)

Lucrări de asediu în faţa cetăţii Avaricum (reconstituire)
Fortificaţiile romanilor din jurul Alesiei (reconstituire)

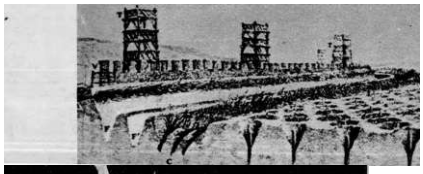

Vercingetorix.
Statue de Peyrol.
Muzeul din Clermont-Ferrand
Vercingetorix predîndu-se lui Caesar. Gravură de Trichon şi Chapon

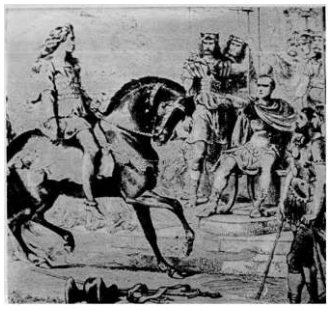

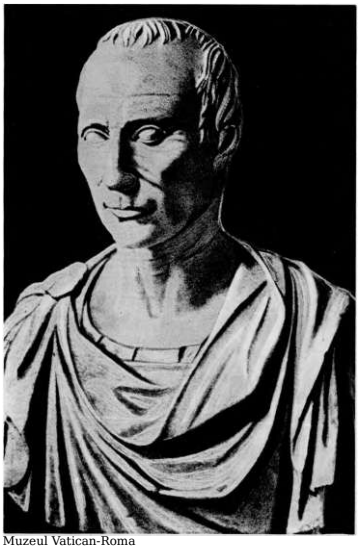

Muzeul Vatican-Roma

Cleopatra.
Statue din palatul ducal din Veneţi

a

Cleopatra.
British Muzeum —
Londra

Corabie romană

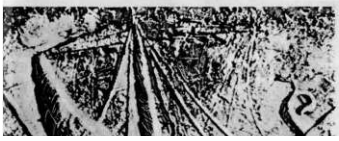

Brutus.

[1] Denumire pe care o purta consulul după alegere şi pînă la intrarea

3 — Caius Iulius Caesar 33

** Tribuni aerarii.*
- Războaie duse, între anii 90—88 î.e.n., de către aliaţii italieni ai Romei, pentru obţinerea de drepturi civile şi politice.
3* 35
Suetonius, *Caesar,* **VI.**
[1] **Cicero,** *Pro Murena,* **25, 51.**
[1] **Sallustius,** *Catilina,* **LI, Cf. Appianus,** *Bellum civile,* **II, 6.**
5 — Caius Iulius Caesar
[2] **XXXVIII, 2.**
1 *Caesar,* **XX.**
[2] **XXXVIII, 8.**
[1] *Suetonius,* **Caesar, XII.**
[1] *Ad Quintum jratrem,* **I, 2, 15.**
7 — Caius Iulius Caesar
[1] **Trib germanic.**

[1] **Cicero,** *Ad familiares,* **I, 9.**

9 - Caius iulius Caesar 129
[1] **IV, 6, 4.**
[1] **Popor de neam belgie, care locuia la gurile Rinului, în partea de miazăzi a lor.**

11 — Caius Iulius Caesar ¡ QJ
[1] **Aşezat pe muntele Beauvray, din masivul Morvan.**
[1] **Azi Alice-Sainte-Reine, pe muntele Auxois, la 10 km nord-est de Semur (Cote-d'Or).**
[1] *De bello Gallico,* **VII, 66.**
[1] **Raţionamentul lui Pompei se baza şi pe faptul că în eventualitatea obţinerii consulatului în 49, Caesar nu putea pretinde o comandă pro- consulară decît după cinci ani de la expirarea mandatului. Dar, deşi dispoziţiile legii erau acestea, Pompei nu se sfiise să le încalce, cu concursul senatului, cînd fusese vorba de propriile sale interese. Legalismul formal al lui Pompei este evident.**
[1] **Cf. Cicero,** *Ad familiares,* **VIII, 8.**
[3] *Ingeniosissime nequan* **— spune Velleius Paterculus.**
[1] **Appianus,** *De bello civili,* **II, 30.**
[1] **Deşi din** *De bello civili* **rezultă că acest discurs a fost ţinut înainte de trecerea Rubiconului, din informaţiile celorlalţi autori antici reiese că el a fost pronunţat ulterior. Faptul nu schimbă însă nimic din valoarea şi sensul discursului pentru înţelegerea desfăşurării evenimentelor. în ultimă analiză, el reliefează cele gîndite de Caesar înainte de trecerea Rubiconului. Este de altfel şi opinia lui Th. Mommsen, în a sa istorie romană.**

[1] **A VIII-a, a XII-a şi a XIII-a.**

[1] **Domitius Ahenobarbus, temîndu-se de răzbunarea celui care-i dăruise odată libertatea, fugi în ascuns pe un vas massiliez.**

[2] **Plutarh,** *Caesar,* **XXXVIII, 2—3.**